PEREKOND KIRRETID

O. Tooming

Romaan

TARTU ÜLIKOOL · SISS
UNIVERSITAS TARTUENSIS
1632

Osvald Tooming

Perekond Kirretid

OSVALD TOOMING

*

PEREKOND KIRRETID

A-22169 III

OSVALD TOOMING

Perekond Kirretid

Romaan

1958

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN

KUNSTILISELT KUJUNDANUD

P. REEVEER

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
120828

1

Hugo Sarap ootas, kuni Rommi Kirret laskus kunstnahaga kaetud laia tugitooli, mille põhi raske koorma all sügavalt lohku vajus, ja istus siis ise teisele poole ümmargust lauda suurelehelise mustriga diivanile. Nad olid juba vahetanud esimesed viisakuslaused, mis nagu ikka olid tühjad ning kerged justkui peksumasinas läbitrummeldatud viljapead, ja kuna kumbki äkki ei teadnud, kuidas jätkata, õigemini — millest alustada, nihutas Hugo longuspäiste nartsissidega vaasi laua ääre poole ja Rommi lappas juba ammu nähtud pealinna teatreid tutvustava brošüüri lehti. Üksik kärbes peksles pirinal vastu akna laia ruutu; mere pool üürgas jäme vabrikuvile lõunatundi.

«Juba üks!» viskas Kirret raamatukese lauale tagasi. «Pean ruttama, et enne proovi midagi hamba alla saada...»

«Minu jutt pole kuigi pikk,» lükkas Hugo vaasi järsu liigutusega endisele kohale tagasi. Milline pigi! siunas ta endamisi. Kui talvel teatri partei-algorganisatsiooni koosolekul linnakomitee esindaja soovitas valida uueks partorgiks Hugo Sarapi, kelle ta oma kiidusõnadega nagu nääripuu läikivate ja tilisevate ehetega üle külvas: noor, energiline, aus, andekas, pärit töölise ning vana revolutsioonilise võitleja perekonnast, oleks Hugo hoopiski energilisemalt, jah, kategooriliseltki tõrkunud, kui ta oleks seekord aimanud, et tal tuleb sorida, harutada ja lahendada ka intiimseid, seega delikaatseid, õrnu ning keerukaid elusõlmi nagu täna. Oleks veel, et tema ees süüpingis istuks mõni uisapäine statist või

edev koorilaulja, siis oleks kergem võtta isalikku ilmet või ülemuslikult manitsevat poosi, aga Rommi Kirret oli alustanud oma lavakarjääri juba siis, kui tema, Hugo, õppis alles kõndimist...

«Ma ei salga, et tunnen end praegu üsna ebamugavalt...» alustas Hugo. «Aga vaikides mööda minna ka ei saa... minu kohus on teiega kõnelda. Et selgitada ja...» Takerdus hetkeks. Pidi ütlema — parandada. Aga Rommi Kirret võiks selles leida enneaegset hukkamõistu, ja seepärast lisas ta pärast lühikest kõhklust: «... lahendada. Mis parata, kui tuntud inimeste isiklik elu sageli lakkab olemast vaid isiklik...»

«Meie kui kolleegide vahel on komplimendid üleliigsed,» tõrjus Kirret end sirutades. Ta lainelistes juustes oli küll palju halli, kuid need polnud ühegi karvakese võrra hõredamad kui paarikümne aasta eest, vabastades kõrgelt laia, hästivõlvitud otsaesise. Rommi teravaseljalise sirge nina sõõrmed tõmbusid koomale, ja et peita silmis välgatavat üleolekut, langetas ta oma rasked laud.

«Küllap aimate isegi, miks teid kutsusin...»

Rommi Kirret kehitas õlgu ja raputas kergelt pead — tema ei kavatsenud noore partorgi kimbatust kergendada.

«Ma kuulan teid,» ümises ta tasa, aga iga silpi harjumusepäraselt hoolikalt ning täpselt häältdades. «Kuigi ma ei tea oma hingel lasuvat ühtki surmapattu, mis õigustaks nõnda karmi ja ranget sissejuhatust.»

Kirreti pilk oli süütu ja imestav-küsiv. Endamisi ta aga muheles, sest oli kartnud hullemat. Kui Sarap valiti partorgiks, lõi teater kihama, nagu päikesepaistelisel metsaveerel tukkuv sipelgapesa, millesse pistetakse kepp. Igaüks teadis äkki midagi pajatada seni tähelepandamatult dekoratsiooniateljees lõuendeid katnud ja rekvisiite meisterdanud tagasihoidlikust noormehest, kinnitati, et Hugo Sarap on karm kommunist, kelle iga verepiisk on juba maast-madalast läbi imbunud rangest printsipiaalsusest. Nüüd jääb «Apollos» kunst kontvõõraks ja algab alasti idee pidupäev, ennustasid teised. Naljahambad käisid kikivarvul, kõnelesid sosinal ja ähvardasid naerulõkerdajaid sõrmega. Ükski

paharet pole nõnda hirmus, kui teda maalitakse, mõtles Kirret kõike seda meenutades. Too laiaõlgne ja tugevakondine noormees jätab pigem tagasihoidliku ning kartliku kui kõike ägedalt pea peale pööraja mulje. Rommi julgus tõusis ja ta seadis end mugavamini istuma.

Kirreti mahe hääl ning lapsepilk petsid Hugo Sarapit, ja uskudes, et lavaveterani rõhuvad süüdlaslik südametunnistus ning kahetsus, tõttas ta seda soodsat meeleolu ära kasutama:

«Usun siiski, et aimate, millest kõnelen. Teie... lugu Liis Andrega...»

«Ah ikkagi!» turtsatas Kirret, suutmata varjata oma hääles põlglikke noote. «Kellele see jalgu jäi?»

«Paljudele.» Kirreti üleolev toon ärritas Hugot. «Sellele vihjati varemgi, aga nüüd... Me peame hoidma oma kollektiivi head nime... see tähendab, et peame olema karmid ja nõudlikud iseenda ja igaühe vastu. Kui teatrit võrreldakse templiga, pole see paljas sõnakõlks...»

Sarap katkestas järsult. Nüüd Kirret muidugi mõnuleb, et partorg kipub luulehobu seljas ratsutama. Nagu vääriks seda näitejuht Rommi Kirreti armuafäär teatri statistiga, kes küllap vist rohkem kuulsusekõdist ning edevusest kui tõsisemast tundest aetuna unustas püha abielutõotuse ja kaunistas oma trompetipuhujast mehe pead kuuldust mööda mitte just esimeste sarvepügalatega. Kui vastik ja räpane! Hugo tõusis, paisates peaaegu ümber vaasi nartsissidega.

«Lühidalt, teie olete rikkunud nii kutse- kui ka kodanikueetikat. Sellest on tõusnud suur lärm. Mitte ainult teatris, vaid kogu linnas. Kõhistatakse ja sosistatakse... Liis Andre mees käis minu juures. Ta oli äge ja tormakas...»

«Räägitakse, et ta olevat tossike,» ümises Kirret, nagu mõtlikult oma pika esisõrmega ninaselga triikides.

«Mitte sinnapoolegi. Ta ähvardas oma naise ära tappa ja teid tükkideks rebida...»

«Kas ta polnud, hm... purjus?»

«Ainult pisut viinastanud...»

«Ah-haa!» venitas Kirret rahulolevalt. «Nagu tolgi õhtul.»

«Kas siis, kui ta tahtis teile pudeliga pähe lüüa?»

«Kus mul lööja! Teadagi, eks kuused ikka paukudes põle ja albid kiideldes kõnni. Õieti oli see kõik ainult nali. Meeste omavaheline õiendamine ja purjus päi kemplemine...»

«Te näite õige kergelt suhtuvat inimeste tundeisse...»

«Ah, elule peab ka pisut soola siputama! Teie olete veel liiga noor...»

Hugo Sarapi terav ning jahe pilk lõikas Kirreti lause pooleks. Näitejuht langetas pea ja hoidis pilgu teineteise ümber tiirlevail pöidlail. «Muidugi, sai ehk veidi liialegi mindud,» ümises ta. «Aga mees on ju kord loomult kütiks loodud... Muidugi, kui ta pole just tohlemiks sündinud. Juhtub teinekord, et pole väärikas taganeda... hm, mõistate ise...»

«Ei, ma ei mõista,» vastas Hugo. Muigas siis lõbusalt: «Kuigi sellega sean end ohtu, et tituleerite mindki tohlemiks või kuidas te ütlesite... Te näite unustavat, kes olete. Teil lasub ju mitmekordne vastutus. Vastutus iseenda, perekonna, teatri, kunsti ees...»

«Tean!» ohkas Kirret end sirgu ajades ja pilku Sarapile tõstes. «Tean ja mõistan, nii et mind pole tarvis nagu koolipoissi noomida... Ja kõigel sellel on nagunii lõpp.»

«Kuidas nõnda — lõpp?»

«Väga lihtsalt — punkt ja kõik. Vambo Andre võib rahulikult puhata ja... pudelite pildumise lõpetada. Mul pole Liis Andrega rohkem midagi pistmist.»

Oma sõnade kinnituseks surus Kirret käe südamele. Ta ruttas pisut ette, kuid ei lausunud ka midagi, mis oleks tõele lausa vastu käinud. Just täna õhtul tahtis ta ju Liisile öelda, et aitab, nad ei kohtu enam, nii et polnud kuigi suur ebatäpsus, kui Sarapile ehk mulje jääb, et kõigele ongi juba kriips peale tõmmatud. Liis ei tundnud tagasihoidlikkuse taktikat ja Rommi oli tüdinenud. Kuid lõpetamine on tihtilugu raskem alustamisest, liiati et Rommi Liisi veidi kartiski. Oli too ju tujukas, äge ja metsik nagu kass, tema võib tont teab

millega üllatada. Justkui naised ise juba uvertüüri juures väga hästi ei teaks, milline tuleb finaal! Ah, et sai end sellesse loosse üldse mässitud! Too naine pigem väsitab kui rahustab. Algaski kõik nagu juhuslikult, kogemata, vähemalt polnud tema Liis Andret kui naist varem märganudki. Võib-olla oli Liisil oma salajasi kaalutlusi ning lootusi, aga pärast tema mehe poolt lavastatud kärarikast skandaali ja eriti pärast partorgi sekkalöömist ei tule talle mõne veidi kandvama rolli andmine kõne allagi. Ehk kunagi edaspidi... Kõik ju raugeb ning rahuneb, kõigele kasvab sammal, kui ainult too noormees lugu liiga suure ja kõrge kella külge ei seo. Ja Rommi küsis:

«Ega te ei kavatse... laia lärmi lüüa? Oma maja musta pesu pole mõtet maailma nina alla loputama minna...»

«Lehte just ehk ei lase panna...»

«Aga koosolek? Nüüd on moes kõike kollektiivi trumlist läbi rullida.»

Sarap vaatas mõtlikult Kirretile.

«See pole halb mõte... Liiati, et näete kollektiivis tonti.»

«Ei-ei!» tõrjus Kirret. «Kollektiiv on võimas jõud, kes seda salgaks, aga üldkoosolek on nõnda isiklikku ja... õrnemat laadi loo arutamiseks liiga paindumatu ja...»

Rommi tahtis lisada, et jäme ning ülekohtune, aga kuna ta oli kindel, et need sõnad Sarapit ärritaksid, pidas targemaks lause pooleks hammustada. Vihastatud partorg vaevalt peatuks poolel teel, teda ei kohutaks tagasi näitejuhi kuulsus ega teatri hea nimi... Ja Rommi lisas lepitavalt:

«Midagi kohutavat pole ju juhtunud, rahvasuu on kogu loo ainult suureks puhunud. Tühjad tünnid teevad ikka palju tüminat. Suvevaheaeg pole mägede taga, sõidame laiali ja sügiseks on kõik ununenud... Kes meist ei komistaks...»

Õigust jääb talle veel ülegi, mõtles Hugo. Kui trompetipuhuja poleks joomauimas oma au jaluleseadmiseks viinapudelit tõstnud, oleks Rommi-Liisi afäärike vaikselt hääbunud. Ja see poleks olnud kaugeltki esimene

selletaoline looke, mis nõnda lõppes. Vabrikutööliste laudbarakk, milles möödus suurem osa Hugo lapsepõlveaastaist, ei punastanud meeste ja naiste, poiste ja tüdrukute varjatud või salajaste suhete pärast, sest siis poleks ta puna oma pleekinud seintelt maha saanudki. Aasta, mis Hugo oma õpinguid Kunstiinstituudis katkestamata «Apollo» dekoratsiooniateljees töötas, oli teda tutvustanud uute samalaadi variatsioonidega, mis enamasti küll olid varjatumad ning vaiksemad, kuid sellest hoopiski keerukamad. Neist kõneldi nii sosinal, poolel häälel kui ka päris valjusti. Mõnikord heitis Hugogi sõna sekka, kuid ta hoidus eemale mõnede innustunute õhinast, millega need sukeldusid võõraste inimeste eraelu üksikasjadesse ja telgitagustesse. Kui instituudis, teatris või siin-seal mujalgi puhkes vaidlusi ning mõtteavaldusi moraali ja abielu, aususe ja truuduse üle, polnud Hugo kõige rangemate hukkamõistjate ning näpuganäitajate killas, vaid leidis nii sageli erinevaile kolmnurkadele ning kõrvalehüpetele vabandavaid ja pehmendavaid põhjusi sõjajärgsetest minnalaskmise meeleoludest, majanduslikust kitsikusest, korterinappusest. Ta leplikkusest ja vabameelsusest jäid aga ainult riismed järele, kui filosoofiapilvedest tuli astuda argipäevaellu: temas peitus nagu mingi kapseldumise ja soomustumise automaat, mis jalamaid tegevusse lülitus, kui midagi nende «mõjude ja tagajärgede» maailmast teda ennast puudutas. See oli loomupärane puhtusetunne, terve ja tugeva organismi endakaitseinstinkt, mis oli kaugel silmakirjatsemisest või vagatsemisest. Rommi Kirreti ja Liis Andre romaanist, õigemini vahemängust, oli ta ühe kõrvaga kuulnud varemgi, sellele ometi suuremat tähelepanu pööramata, aga kui Vambo Andre sundis teda kõigesse lähemalt tungima, tegi ta seda sügava vastumeelsusega; määrdumise ja räpasuse tundest ei vabanenud ta ka Rommiga kõnelemise ajal, ja kui Kirret andis võimaluse vaikseks üleminekuvormeliks, haaras ta sellest kergendustundega kinni.

«Hästi, jäägu siis nõnda... Ma usun teid...»

Tooli käsipuudele toetudes hoobas Kirret enda püsti. Ta oli sama pikk kui noor Sarap, aga märksa kehakam.

Ent hoolimata kalduvusest tüsedusele olid ta liigutused, kõnnak, kogu keha hoiak palju sujuvamad, rahulikumad ja tasakaalukamad kui nurgelisevõitu Hugol: Rommi Kirreti aastatepikkune treening laval andis talle enesekindluse ka elus.

«Minu sõna on alati nagu raud!» kinnitas Rommi. Ta lähenes Sarapile paar sammukest ja paremat silma pilutades lisas: «Ja ärge kartke, noor sõber, teatrile ei too seda laadi... sekeldused ei õnnetust ega häbi kaela. Hoopis vastupidi, hoopis vastupidi...»

Kirreti familiaarne toon ning mõistaandev naeratus äratasid Hugos uue kahtluselaine ja ta kulmud tõmbusid pahameeles kokku: säärased mõtte- ja elutarkused olid talle võõrad... Kirret nägi tusavinet noormehe näol ja ruttas oma sõnade halba mõju pehmendama:

«Juba jälle kisub te nägu pilve! Ma ainult naljatasin, huumor on ju parim halva tuju rohi. Kui te aimaksite, kui räbal, otse nurka pandud koolipoisi tunne mul praegu on, siis te ei vaataks mulle nõnda etteheitvalt otsa...»

«Mu süda on raske... Võib-olla kunagi kahetsen, et olin täna nõnda pehme ja järeleandlik. Meie... see tähendab t e i e vastutus on väga suur, eriti noorte ees...»

«Tahate öelda, et veteranid ei tohi noorsoole halba eeskuju anda? Muidugi, olen sajaprotsendiliselt nõus. Aga pole õige kangast mõnd üksikut musta niidiotsakest välja kiskuda. Ma ei ole inimene, kes ise enda mina upitada armastab, aga julgen siiski arvata, et oma töö ja loominguga olen mõnegi hea seemnekese külvanud.»

Hugo naeratas leebelt.

«Ma olen viimane, kes teie osa meie teatrielus maha salata tahaks... Kuid olgu sel jutul kord juba lõpp! Öelge parem, kas tutvusite «Rongaisaga»?»

Rommi Kirret poleks olnud väärt oma kuulsat näitlejanime, kui väiksemgi jooneke ta näos oleks reetnud, et uus teema ei olnud palju meeldivam endisest. Kui talle too näidend kätte topiti, sõdis ta käte ning jalgadega vastu, aga peanäitejuht Tubnik viitas hapukalt naeratades vastsele partorgile ja tema uuele kursile. See vihje oli ilmselt mõeldud mürgipotti kastetud

pilkenoolena, sest ehkki Hugo Sarap oli noor mees ja alles lühikest aega ametis, oli ta juba osanud auväärt ikka jõudnud «Apollo» väärika ning rahuliku elu märksa kiiremas taktis tuksuma panna. Värske tuul äratab tukkujaid, segab mõnulejaid ja ärritab neid, kes nagu ühe silmaga hobused on harjunud jooksma ringiratast ümber potivabriku veotrumli ja sörgivad oma sissetallatud rada mööda edasi veel kaua pärast seda, kui on tiisli küljest lahti sõlmitud. Rommi oli kunstinõukogu koosolekul, kui Tubnik ja Sarap raginal kokku läksid: partorg nimetas peanäitejuhti kivistunud šabloonide kummardajaks, Tubnik omakorda aga Sarapit võhiklikuks eksperimenteerijaks, kes tahtvat teatrit muuta tundmatute uudisteoste katse- ja proovikojaks. Rommi kikitas küll kõrvu, kuid et vaidlus otseselt teda ei puudutanud, jäi mõnulevaks pealtkuulajaks. Kui hiljem aga just temale üks selline minevikuta ning kuulsuseta näidend pihku pisteti, et võta ja lavasta, oli see juba kivi tema aeda ja ta protesteeris kõige ägedamalt: lavastuste jaotamisel arvestatagu iga kunstniku loomingulist palet, tema eruditsiooni, ettevalmistust ja kalduvusi. Kirreti suurimad võidud kuulusid klassika valdkonda, ka järgmisel hooajal lootis ta samal alal oma triumfisõitu jätkata. Oli juba kõnet «Peer Gyntist», kuid ka peanäitejuht ise on sellele silma visanud ja temaga vaevalt maksab hakata vägikaigast vedama. Hea, et ta «Kajakaga» rahule jäeti. Tšehhovi vaikne, mõtlik ja nukker lüürika ei anna võimalusi fantaasialennuks, ta surub lavastajagi sordiini alla. Hoopiski parema meelega tooks lavale «Suveöö unenäo», — vaat kus oleks ruumi tiibu laotada. Aga äkki: palun, siin teile «Rongaisa»! Too komöödia lamas küll mõned head aastad sissemarineeritult teatri portfellis, kuid ega ta sellega veel klassikaks muutunud: «Rongaisa» jääb ikkagi tänapäevateemaliseks lavatükiks, ja nagu oleks sääraseid veel vähe nähtud! Enamasti ikka trafarett, didaktika, läikimahõõrutud piljardikuul.

Kui Rommi seda kõike Hugole ütles, vangutas too pead:

«Teie heidate väga kergel käel kõik ühte patta, nii

hea kui halva. Ja «Rongaisa» on teil vist küll hoopiski läbi lugemata...»

Kirreti pilk põgenes Sarapi näolt. Kui too noormees praegu peale hakkaks käima, ei oskaks Rommi päris täpselt öelda, kuhu ta käsikirja pahameelega viskas, kas sahtlisse, raadiolauale, või jättis koguni teatrisse oma töökabinetti. Seda aga oli piinlik tunnistada, ja Kirret vastas põigeldes:

«Olen süüdlane... tööd oli palju, ei jõudnud veel lõpetada. Kuid ma kordan ka teile, mida ütlesin direktorile — kaasaeg pole minu tugev külg...»

«Kardate?»

«Kes lavainimestest ei pelgaks tühja — ja mis veelgi hirmsam — vaikivat saali? Skeletti ei polsterda ka kõige osavam arst elavaks inimeseks.»

««Rongaisa» pole skelett. Kui loete, küllap siis ütlete sedasama...»

Kirret kehitas õlgu, mida võis võtta nii nõusolekuna kui vastuvaidlemisena. Üsna jahedalt raputasid nad teineteisel kätt ja Kirret lahkus. Ta tõi näitejuhtide toast oma palitu ja laiaäärelise kaabu ning ruttas alla. Väljas pimestas teda ere päikesevalgus, aga ometi kandis mere poolt puhuv ja piki põiktänavat vihisev ning rippumajäänud plekitahvlit kriiksutav tuul endaga nagu jäähingust kaasa. Rommi möödus teatrihoone fassaadi kõrgete marmorsammaste reast ja peatus laial lihvitud graniidist trepil, meetripikkuste punaste ja mustade tähtedega maalitud reklaamsildi ees. «Häda mõistuse pärast» — see on tema lavastus. Hea, aga kuidas nad Paukerit ka kiidavad, ei oska too siiski Tšatski iga repliigi peenust ja teravust kasutada. Ah, kui poleks sada kümmet kilo, Rommi mängiks ise! Aga kord tuleb ta veel näitlejana lavale, ühesainsas lavastuses. Võib-olla kuningas Learina, võib-olla Caesarina, aga võib-olla hoopis Hlestakovina. See oleks tema viimane uhke meteoorilend! Kirret naeratas sellele mõeldes ja laskus kiirel, kuid tema kohta väga kergel sammul kõnniteele.

Jah, õhtul läheb ta «Häda mõistuse pärast» etendusele. Kõneldakse, et see on hakanud mõningaist tappidest nigisema ja nagisema. Pole ka ime, neljakümnes

etendus! Ja pärast... Kirret kirtsutas ebamugavusest nina. Hiljem peab õiendama Liisiga, aga see naine on mõnikord hullem kui tulesäde takukoonlas. Peab midagi ostma — lahkumiseks, mälestuseks ja lohutuseks. Aga mida? Sukad? Labane. Mõni raamat? Tühine. Kingad? Kus sa läheksid, karp nagu väike puusärk kaenlas. Kirret peatus juveelikaupluse akna all. Sinna oli kuhjatud tuhat või rohkemgi eset, kõik kirendasid üksteise võidu, nii et silme ees hakkas virvendama, ja Rommi astus ärri. Kui ilusad, aga veel kallimad on ehtsad kivikesed, mõtles ta vitriinide ees aeglaselt edasi liikudes. Kui oleks palju raha, ta kuivataks Liisi pisarad mõne smaragdi, safiiri või rubiini sädelusega... Rommi kaalus kaua käes kunstlike kividega pikki kõrvarõngaid. Kivikesed heitsid kiiri nagu päris ehtsad, võib-olla isegi paremini. Paljuke me kohtame peeni asjatundjaid, kes ainsa pilguga oskavad ehtsaid imitatsioonidest eraldada...

Ja Rommi Kirret palus kõrvarõngad sisse pakkida.

2

Pärast lühikese pilvituse, vinge tuule ja jahedate vihmasagarate perioodi pöördus kevad jälle tagasi. Õieti polnudki see enam kevad. Tujutud ja tusased päevad olid nagu eesriideks, mille taga tegelased vahetusid: kevade asemele astus suvi, ja nagu püüdes eelkäija kitsidust heaks teha, külvas ta maa üle päikesepaiste, kuumuse, soojade ööde ning õitega. Nüüd kiruti juba palavust, oodati varjavaid pilverünkaid ning jahutavat tuult ja bussijaamas jõudsid virgad lugejad Piritale sõidu korda oodates väikese romaani läbi neelata.

Aavo Kirret seisis, pluusi varrukad üles kääritud, kaelus lahti, ja paremat kätt püstoliga sirgelt ees hoides, sihtis hoolikalt ning kaua. Ta kõhnad põsed õhetasid, nooruslik, poisi kohta õrnavõitu ilmega nägu oli keskendatud, õhukesed huuled karmilt kokku surutud, kuna pingutatult vaatavaist silmist peegeldus vastu helesinine taevas. Lasketiiru ümbritsevad künkad, mis alles hiljuti kobrutasid toomingate õitevahus

ja nüüd uhkeldasid noorte kaskede heleroheliste kroonidega, neelasid püssilasu endasse, ning kätt langetades raputas Aavo kahetsevalt pead:

«Nagu pütis lase... Kui toredasti möödunud nädalal pärast iga pauku kaja künkalt künkale veeres. Mäletate?»

«Säärane põrgukuumus, mis seal imestada,» torises klubi treener Pakosta, kes täna oli oma läikiva nahkpintsaku hõlmad raatsinud lahti nööpida, ja lonkis märklehtede poole.

Aavo istus mätastest laotud pingile ja naeratas kahele varblasele, kes juba ammu olid kärgatustega harjunud ja oma jalakepikestel sulepallikestena sinnatänna kareldes ning päid kallutades raasukesi ootasid. Kui treener endale märklehtedega tuult lehvitades tagasi tuli, vuristasid tänavapoisid pahaselt siutsudes lähedalkasvavasse pajupõõsasse.

Pakosta hüüdis juba eemalt:

«Kui poleks oma käega maha võtnud, kuidagi ei usuks. Mitte ei mõista, mis teiega peale hakata.»

«Kas jälle kahed-kolmed?» imestas Aavo.

«Kahed-kolmed! Kuula vaid: kümme, kolm üheksat, kaheksa. Kolm silma paremini kui mina. Nagu preeriakütt! Aga mäletate, kuidas te viimasel korral ei saanud kahtkümmend viit silmagi? Justkui haavlipüssist paristasite.»

«Mul polnud siis õiget tüüpi kirbul,» vastas Aavo naerdes ja hakkas oma asju portfelli pakkima.

«Hoidke see tüüp, taevas olgu ta hingele armuline, endal alati varuks. Siis oleksite tehtud mees. Esimese klassi äss! Viiksin teid Moskva ja olümpiale. Aga praegu...» Pakosta vangutas kahetsevalt pead.

«Oh, nõnda kõrgel ja kaugel võib pea pööritama hakata... Kas te töökojas käisite?»

«Olin seal. Loodrid, aina venitavad. Nüüd polevat pära jaoks õiget puud. Lori!»

«Hüva, hüppan sealt ise ühel päeval läbi. Kahju on, kui ära rikuvad, sellel püstolil on suurepärane raud. Pean nüüd jooksma, mind oodatakse Pirital. Hüvasti!»

Aavo ruttas küngaste vahel ülespoole keerduvat teerada mööda minema ja kokkupandavale toolile istunud

ning pikavarrelist piipu toppiv treener vaatas talle heasüdamlikult muheldes järele. Tuline, äge, kärsitu, aga kui tujus on, siis nokib aina kümneid. Pakosta mäletas päeva, mil noormees klubi liikmeks astus, et laskmist harjutada. Mehelikkusega ei võinud Aavo praegugi uhkustada, aga tol ajal jättis ta üsna poisiks riietatud tüdruku mulje. See kukub esimese paugu peale minestusse, arvas Pakosta ning hakkas maalima värvilisi pildikesi purilennuspordist, ja kui see mingit mõju ei avaldanud, ülistas sanitaarteenistuse õilsaid eesmärke. Kuni noormees pahvatas:

«Mis te tühja kiidate, eks minge ise halastajaõeks! Millal on järgmine lasketreening?»

Pole viga, muigas treener solvunult, küll su kütipalavik mõne teoreetilise sisetunni järel ära jahtub. Aga kui nooruk varsti vuristas püssi materjalosi nagu vanasti õpilane koolikatsujaile katekismuse salme ja võis relva pimesi päi lahti võtta ning kokku panna, vandus Pakosta alla. Aavo Kirretist sai laskur, ebastabiilne, hüplik, aga oma parimail päevil nõnda hiilgavalt täpne, et treener mustade päevade meelehärmi unustas ja salamisi lootust hellitas, et tema püsivust ning vaeva kunagi kroonib kuulsus, kui ta kingib spordimaailmale täpsuslaskuri, kelle nimele lisatakse: treener Pakosta...

Esialgu veel avastamata spordisuurus kihutas samal ajal mis jalad võtsid jaama poole, jõudis viimasel hetkel elektrirongile ja mõne aja pärast seisis Viru väljakul vonkleva inimmao ees, mis avatud bussiuksest aeglaselt sisse puges.

Aavo lootis, et jõuab enne Hugot liivarannale, aga sõber oli jala Piritale kõmpinud, valinud hea tuulevarjuse liivaaugu, milles päike praadis nagu pannil, ja kükitas nüüd oma koopakese veerel, tõstes iga paari rea järel pilgu kirjutusmasinal paljundatud näidendiraamatult, et Aavo märkamatult mööda ei lipsaks.

Sõbra leidnud, hüppas Aavo liivalohku ja end rinnutsi valliveerele toetades uudishimutses ringi.

Nii neegrina pruuniks põlenud kui ka alles esimest päeva päikesekiirtele paljastatud kehad lebasid läbisegi nagu pärast suurt lahingumöllu. Õhk seisis ja virven-

das vaikse mere kohal. Vesi oli sinine nagu taevaski, kus tukkus üksikuid piimvalgeid pilvetohle. Avamerel püüdis purje valge kolmnurk asjatult endasse nõnda palju tuult koguda, et tagasi jõesuhu libiseda; temast veelgi kaugemal, otse silmapiiril tähistas tume suitsuvööt suure laeva sõiduteed...

Aavo jutustas oma tänasest treeningutunnist ja uhkustas:

«Kõmmutasin nelikümmend viis viiekümnest. Treeneri nägu venis üllatusest ja austusest küünrapikkuseks, nagu seisaks ta ees mõni pesueht kauboi.»

«Et sa ka juba ei tüdine sellest paugutamisest...»

«Niipea küll mitte. Kahju, et ma sind ei suuda lasketiirule meelitada.»

«Käisin ju korra. Tüütu.»

«Oleksid pidanud tulema veel teine kord, sa ei saanud hammast verele. On niisugune pagana... noh, on päris mehe tunne, kui hoiad püstolipära peos või surud püssilaadi vastu õlga... Täna põrutasin otse vihaga, sellepärast nõnda hästi tabasingi.»

«Vihaga?»

«Jah. Kujutasin ette, et märklehel irvitab mulle vastu Franz von Moori vagatsev ning salakaval lõust, et mu püssi kirbul istub tolle ilguri vastik kullinina. Vana ausa Moori eest, Amalie eest! mõtlesin iga kord, kui päästikule vajutasin. Ja näed, aitas.»

Hugo heitis liivale Aavo kõrvale, puudutas oma noorukipõlve raskest tööst tugevate sõrmedega Aavo kätt ja ütles sõbralikult:

«Kui karm sa täna oled. Aga kui tõepoolest oleks Franzu nina äkki sinu toru ette kerkinud, mis siis? Kas oleksid põrutanud... otse kümnesse?»

Aavo hoog rauges, ta viskas peotäie liiva üles, nii et siledad terakesed krabinal jalgadele langesid, ja mossitas tusaselt huuli:

«Vaevalt... Küllap keeraksin selja, ja olekski kõik. Olen nagu mingi uusaja don Quijote. Õilis rüütel la Manchast vihkas autust ning alatust ja tormas õigluse ning aususe kaitseks võitlusse kas või tuulikutega. Aga mina? Ma küll jälestan ja vihkan, kuid minus pole jõudu isegi sõimamiseks.»

Äigas nagu nähtamatut võrku ära pühkides peopesaga üle kõrge otsmiku ja vaatas hajameelselt ringi. Pall pleegitas nukralt oma pruune punnpõski päikeses ja kõõritas asjatult mängijate järele — kellelgi polnud selleks isu. Vaid ükskõikseid pilke suutsid välja meelitada nii šokolaadivärvilised kehad, millel trikoo oli kokku kuivanud kaheks paari sõrme laiuseks ribaks, nii roosast siidist aluspesu kui ka õhulised ning lillelised rannamantlid, mida üks ja teine edevam siin nagu näitusele välja panna püüdis. Üksnes lapsed olid väsimatud, nad korraldasid pehmes liivas kärarikkaid matuseid, uuristasid koopaid ja pätsisid niiskest mereliivast losse ning kindlusi või külvasid üksteist üle vikerkaarevärve heitva veepritsmete sajuga.

Aavo võttis näidendiraamatu, mille Hugo oli enda kõrvale pannud, ja seda sirvides ütles:

«Küllap minu rumala helluse tõttu mulle too näidendki nõnda hirmsasti meeldib. Kisub kaasa ja erutab, veel rohkem aga ärritab. Mulle näib, et autor on vajutanud oma kirjanikunoa kaasaja suurde paisesse. Mind segab ainult žanr. Mäng inimsaatustega on ju draama, mitte komöödia!»

«Naeru roosk salvab mõnigi kord valusamini kui pisarad.»

«Olgu pealegi... Aga draamas ja tragöödias on rohkem jõudu. Et vapustada, on tarvis dünamiiti, aga mitte paukpadruneid.»

«Elu on tuhandepalgeline, seal on nii head kui halba. Inimest ei kasvata ümber ei käskkirja ega lõhkeainega, ei üleöö ega isegi mõnekümne aastaga, selleks on tarvis sugupõlvi. Elu peab mõistma...»

«No muidugi — sinus kõneleb värske partorg!»

Hugo viskas Aavot liival lebava tühja, krõbiks kuivanud teokarbiga.

«Ära parem meenuta... Ütlesin neile kohe ja kordan praegugi, et see oli läbi ja läbi ekslik samm. On kujunenud halvaks kombeks, et partorgideks seatakse lootust andvaid, aga veel mitte millegagi silma paistnud noori. Nagu säärase rohelise uustulnuka sõnad vanade kalade silmis grammigi kaaluksid! Millise poisikesena end mõned päevad tagasi tundsin...»

Hugo hammustas huulde: nüüd oleks alles sõbrale karuteene osutanud! Küllap jutud Rommi Kirreti ja Liis Andre intermetsost nähtamatuid keelepeksu kanaleid mööda kord Aavonigi jõuavad, aga praegu rikuks see tema meeleolu lõplikult. Kuivõrd ka Hugo Sarap Aavole õiguse andis, suhtus ta elusse rahulikumalt. Tema noorpõlv oli möödunud vaheseintega toaubrikuteks jaotatud korteris, kus päid-jalgu oli alati rohkem, kui jätkus ruumi magamisasemeile. Sääraseis kortereis ei leidu elamispinda saladustele, lapsed küpsevad siin varakult ja koos elutarkusega omandavad maast-madalast asjaliku ning kaine vaate elule, inimestele ja nendevahelistele suhetele kõige hea ja halvaga, mis seal lõputus reas vahelduvad.

Aavo tundis väsimust, laskus selili, toetas kukla ristatud kätele ning hakkas jälgima pilvetükki, mis vajus harali ja võttis tiibu laotava suure kotka kuju. Liivavalli taga luges jäme bassihääl monotoonselt ja valjult, põrisedes nõela otsa pistetud hiiglasuure põrnikana; peenike lapsehääl virises nutta — ta ei suutnud ühteviisi paljaste tädide paraadis leida oma ema. Ja hoopiski hiljem, kui Hugo juba uskus, et sõber teda ei kuulnudki, küsis Aavo:

«Mis sul juhtus... mõned päevad tagasi?»

«Ah ei midagi... See oli puht-teatrivärk. Oli ka juttu «Rongaisast». Käisin su isale uuesti peale.»

«Noh? Kas jäi nõusse?»

«Laveeris. Kaasaeg polevat tema spetsialiteet, antagu klassikat. Lavastajatega on lausa häda — noori ei tõmmata juurde, aga vanad kipuvad kivinema. Istub meil seal peanäitejuht nagu egiptuse muumia — iga ta lavastus on korrektne ja vigadeta, aga ka nõnda sile ning rahulik, et tead juba ette, mis ja kuidas tuleb. Ometi tahaks kordki seista tõmbetuultes, nii et kõrvus vuhiseb ja juuksed lendavad. Mingu või teinekord viltu...»

«Nüüd on sinu kord plahvatada!» naeris Aavo rõõmsalt. «Vaata ainult ette, sest muumiatega pole hõlpus võidelda. Kui kukub sulle kaela, siis muljub pannkoogiks. Aga kahju, et sa isa nõusse ei saanud. Ma hakkasin juba lootma, sest täna öösel ta ei maganud.

Kuulsin, kuidas ta edasi-tagasi marssis, toolidega kolistas, endamisi valjult deklameeris ja kamandas... Nii teeb ta alati, kui mõni uus näidend teda väga kaasa kisub.»

«Ja sa ei tea, mis teda nõnda hasarti viis?»

«Ei. Teda ei tohi tööhoos segada.»

«Vaevalt ta küll nõnda äkki «Rongaisast» vaimustusse sattus,» kahtles Hugo. «Aga ükskõik, kas Rommi Kirret või mõni teine, kuid me lavastame «Rongaisa». Kui suurepärased ka tõlkenäidendid oleksidki, nendega üksi ei seo rahvast teatriga. Me võitsime esimese lahingu ja suurendasime algupärandite arvu tuleva aasta repertuaariplaanis. Aga see on alles pool sammu. Sõnades ülistab igamees kaasaegseid näidendeid taevani, aga kui hakatakse lavastajat otsima ja osi jaotama, poevad teenelised nurka peitu ja kinnitavad mesimagusal näol, et nemad ei taha noortel jalus ees olla. Olgu aga lahked, katsetagu ja õppigu! Nemad lepivad klassikaga. Nagu igaüks ei näeks, et nende jutust rebase saba välja paistab.»

«Kui sa algupärandeile nõnda vapralt nõuad kogenenumaid näitejuhte, siis ei passi ju ka meile kui algajaile lavakujundamist anda?»

«Noh see...!» Hugo ei jõudnud lõpetada, sest keegi möödamineja andis üksikute lõikeheina-kõrte najal tukkuvale pallile hoobi, nii et see kõrges kaares sõprade juurde lendas, paisates neil suud ja silmad liiva täis. Pahaselt puristades lõi Hugo palli tagasi ja puges sügavamale lohku. «Sa näed otsekohe äärmusi,» jätkas ta. «Oleks see vast tore tohterdamine, kui kõik kogenud jõud koondaksime algupäranditele, kõik noored aga klassikale! Siis poleks me paremad Albikära Antsust!»

«Nii et mitte aastad, vaid teatri huvid määravad, kuhu keegi nihutatakse? Tore, siis jääb meil lootus lavakujundusele, eks ju? Ma olen kindel, et meie «Rongaisa» dekoratsioonid kannatavad välja ükskõik kui karmi kriitika.»

«Nad pole vähemalt kulunud ega igavad.»

Hugo nihutas nahkmapi lähemale ja võttis sellest mõned eskiisid. Osa neist oli tema, osa Aavo töö.

«Rongaisa» köitis noormehi kohe esimesel lugemisel ja pikka juttu pidamata hakkasid neil käed nagu iseendast liikuma, visandades paberile dekoratsioonikavandeid. Alguses oli see rohkem ajaviide, kuid tollest «mängust» kasvas välja unistus kujundada lava pärisetendusele. Hugo ja Aavo olid Kunstiinstituudi üliõpilased, kes spetsialiseerusid lavakujundusele. Hugo valmistus lõpueksameiks ja ehkki ta oleks pidanud aastate poolest Aavost kaugel ees olema, polnud vahemaa kuigi suur, sest Hugo alustas hilja ja tal jäid mõned semestrid vahele. Nende pauside põhjus oli üsna proosaline: kuigi Hugo oli pidevalt stipendiumisaajate hulgas, ei piisanud sellest igakord Sarapite rohkearvulise pere tagasihoidliku eelarve kulude-tulude tasakaalustamiseks ja Hugo rakendas end täie jõuga rahateenimise vankri ette. Oli ta ju seitsmeliikmelise õdede-vendade perekonna esmasündinu ja kellel muul kui temal tuli võtta enda õlule isa kohustused. Karl Sarap lahkus neljakümne esimesel aastal Eestimaalt koos Punaarmeega ja teda polnud neljakümne neljandal tagasipöörduvate võidukate vägede hulgas. Pärast sõja lõppemist tõi keegi major Karl Sarapi aumärgid ja jutustas tema viimsest lahingust. Nii nagu Karl Sarap kogu oma elu seisis julgelt võitlejapostil, nõnda ta ka suri. Hugo oli maast-madalast pühendatud mõnessegi isa saladusse: ta täitis väikese sidemehe ülesandeid aastail, mil kommunistid olid jahiloomadeks ja poliitilise politsei agendid küttideks; ta oli väikeseks sõduriks neljakümnendate aastate algul, kui osad ajaloo areenil hakkasid vahetuma; Hugo sidemed võitlejatega ei katkenud ka süngeil sõja-aastail, kui Sarapite pere oli isast lahutatud lahingurinde lõõmava joonega. Ema nuttis oma pisarad öö hõlma varjus, kui keegi teda ei näinud, ja hommikul läks jälle paberivabrikusse, jättes nooremad lapsed vanemate valvata ning hoida. Hugo töötas kõik koolivaheajad ehitusartellis maalrina, pärast keskkooli lõpetamist ülendati ta brigadiiriks. Tema loomupärane huvi joonistamise vastu tõukas teda aga edasi, kuni ta võttis südame rindu ja astus Kunstiinstituuti, vahetades varsti ka töökohta: seinte valgendajast sai dekoratsioonimaalija «Apollo» teatris.

Hugo ja Aavo tulid nii erinevaist keskkondadest, ka nende iseloom ja temperament näisid nii lahkuminevad, et mõnedki noormeeste sõprussidemeid imestasid. Ent «inimhingede spetsialistide» oletused ja ennustused jooksid seekord tühja, sest iga uus päev veelgi lähendas Hugot ja Aavot teineteisele.

Nii suur ja tugev, isegi kohmakavõitu nagu Hugo oli välimuselt, nii rahulik, kindel ja tasakaalukas oli ta iseloomult; see avaldus ka tema joonistustes ja dekoratsioonikavandeis, milles puudus kerge ja vallatu sädelevus, kuid mis tungisid tuumani, nägid sügavuti ja alati olid imelises kooskõlas tekstiga, autori ideega, avades lavateoste sisemise, mõnigi kord sordiini all heliseva maailma. Aavo oli kärsitum, sageli pealiskaudsem, aga nii tema kujutamise joones kui ka kujuteludes oli rohkem fantaasiat, lendu ja habrast poeesiat. Neist kahest nägi Hugo selgemini kummagi eri laadi, ja kord, kui nende lavapilte ohtralt kiideti, ütles ta Aavole:

«Me kuulume ühte... Sinuta oleksid minu dekoratsioonid igavad, sinu omad minuta aga eluvõõrad.»

Nad täiendasid teineteist ja neil kujunes välja oma töösüsteem: pärast ühiseid mõtisklusi loetud teose üle kavandasid nad kumbki iseseisvalt kõigi vaatuste dekoratsioonid, kõrvutasid siis eskiisid, kaalusid, arutasid, vaidlesid nii et pead huugasid, mõnikord turtsusidki teineteise peale ja teostasid siis üheskoos kogu lavakujunduse. Need ei jäänud kõik noorukite mappidesse kolletama. Hugo ja Aavo olid dekoraatoreiks mitmel isetegevuslava etendusel ja neil oli isegi oma alaline nurgake kunstsarvetehase «Kommunaar» klubis. Väikesed lavad oma nappide võimalustega nii materjalis kui ruumis olid neile heaks lakoonilisuse, ökonoomsuse ja leidlikkuse kooliks, kuid nagu iga kasvav linnupoeg ronib lõpuks pesaveerele, tahab tiibu laotada ning kõrgele ja kaugele lennata, nõnda ei suutnud ka isetegevustruppide töö oma piiratuse ning kokkusurutusega neid enam rahuldada ega uuteks otsinguteks õhutada. Instituudi praktikatööna ja ka iseenda lõbuks ning rõõmuks kavandasid nad paar suurt teost tõelisele teatrilavale, kuid ka selleks polnud rohkem huvi: noored

janunesid tõelise lavastuse järele, kus sulavad üheks tervikuks näitlejad, kostüümid, dekoratsioonid, rekvisiidid, muusika, kus süttib ja kustub valgus, tõuseb ja langeb eesriie ning hämar saalitäis rahvast hingab nagu ühes rütmis...

Juba mõnda aega skitseerisid nad «Rongaisa». Kujundasid lavastust tagurpidi — ilma lavastajata ja lavastuse plaanita. Nad tahtsid valmis kujundusega üllatada näitejuhti, ükskõik kes ta oleks. Mis sellest, kui ka pool tehtud tööst välja praagitakse, nad joonistavad kõik rõõmuga uuesti. Aga küllap nad oma ideedega pisut mõjutaksid ka lavastajat!

Aavo oli optimist, ta uskus, et nende sõjaplaan on hea ja kindlustab edu; Hugo oli elus liiga sageli põrganud takistustele, ta oli mõnigi kord haaranud ja jäänud tühja peoga, et mitte nautida eesõigust aeg-ajalt olla skeptik. Oma õhinas ja veel rohkem oma iseloomude otsekohesuses ning aususes ei märganud kumbki kõrvalisi, kuid soodsaendelisi võimalusi, mida elukogenumad oleksid aega viitmata enda kasuks rakendanud. Noormehed oma lihtsameelsuses hoopis põrkasid kõrvale, kui nad neile mõjuvõimsaile tegureile peaaegu otsa komistasid. Aavo küsis:

«Kui isa nõustub lavastama, kas sa siis räägid temaga meie dekoratsioonidest?»

«Mina?» kohkus Hugo. «See justkui ei sobi... Võidakse võtta survena minu kui partorgi poolt...»

«Aga kui mina...» nihutas Aavo end ebamugavalt. «Hakatakse äkki rääkima, et Rommi Kirret soosib oma poega.»

Vaikisid. Laps kilkas rõõmsalt — ta oli oma ema üles leidnud. Bassihäälne lugeja oli ära väsinud ja norskas tasakesi. Pall tukkus ikka veel ja ootas mängijaid. Kauge laeva suitsuviirg oli kadunud silmapiiri taha.

«Küll me leiame paraja momendi ütlemiseks,» lohutas Hugo rohkem iseennast kui sõpra ja võttis uuesti kavandid. «Esialgu pole sellega kiiretki, meil on ju veel palju pooleli või hoopiski tegemata.»

Stseenile, mis pidi toimuma avaral suvisel rõdul, mille poolenisti lahtilükatud laiadest akendest paistab

vana kiriku kandiline torn, lähenesid Hugo ja Aavo erinevalt: Hugol oli kogu lavapilt antud lakooniliselt, nurgeliste, nagu kohmakate joontega, nõnda et tekkis raske ja rõhuv tunne; Aavol mängles kõik, nii valgus, tuules voogav eesriie kui ka kirik oma tornikeste ning sakiliste nurgakestega. Kumbki uskus, et just tema on paremini tabanud vaatuse hinge, mille tõestamiseks polnud argumentidest puudust ei ühel ega teisel, kuni Aavo haaras näidendi ja selili heites hakkas autori nappidest viidetest endale õigust ning tuge otsima. Äkki langes raamatule vari. Juhuslik möödamineja, kes endale vaba lamamiskohta püüab leida, mõtles Aavo ja sirutas käe kõrvale, aga vari nihkus järele. Aavo kallutas pea pahaselt tahapoole, et kutsumata segajat hävitava pilguga karistada, aga ta pahameelest kipras kulm tasanes, kui nägi naervat ja end meelega päikese ette seadvat tüdrukut.

«Ah sina...» tõusis Aavo istuli.

«Mis sa laiskled!» tõreles neiu, aga nägi siis, et tumedajuukseline noormees Aavo lähedal teda tähelepanelikult silmitses, ning lisas: «Vabanda, sa pole vist üksi?»

«Pole viga, see on Huk... Õige, te pole ju tuttavad... Hugo, too paharet on mu õde Ene. Sulle pole vist tarvis öeldagi, et tema on Hugo Sarap.»

Hugo hüppas püsti.

«Suurepärane!» raputas ta tüdruku kitsast, pikkade sõrmedega kätt. «Olen Aavoga mitmel korral tõrelnud, et ta mulle oma õde ei raatsi näidata. Istuge meie juurde...»

Enel polnud aega, ta oli Pirital väikese seltskonnaga; üks tema kaaslastest ütleski, et nägi noori dekoraatoreid, ja Ene lipsas hetkeks kõrvale.

«Mul oleks teiega piinlikki,» naeratas ta. «Olete ju mõlemad päris neegrid, aga mina näen täna päikest esimest korda.»

Ene oli tõepoolest üsna valge, ainult õlad õhetasid roosakalt, sest ta oli liiga ahnelt kasutanud päikeserikast päeva. Ta lilleline päevitusülikond polnud viimase võimaluseni kokku kroogitud, ja et Ene ei hoolinud igale moekarjele järelejooksmisest, sellest jutusta-

sid ka vabalt õlgadele langevad juuksed, lakita küüned ja kulmud, mida polnud habemenoaga kitsendatud ega kaarjaks koolutatud. Võib-olla oli selles kõiges ka ilusa noore naise eneseteadlikku uhkust ja veelgi rohkem oskust üllatada tagasihoidlikkuse ning loomulikkusega. Ene juuksed olid tublisti tumedamad kui Aavol, ent sirge nina, pehmed huuled ja kõrge lauba kumer joon andsid õele ja vennale märgatava sarnasuse. Ainult Ene lõug oli rohkem isasse kui Aavol — tugevam ja energilisem, justkui jonnakaski. Isegi siis, kui Ene näol oli väga tõsine ilme, näis ta silmis värelevat muie, mis polnud vaba iroonilisest varjundist.

«Ärge muretsege,» julgustas Hugo, «meie peidame teid seniks sügavasse liivalohku, kuni päike oma töö teeb.»

«Kui ainult aega oleks!» ohkas Ene. «Pühapäeval on meie etendus. See on hullem kui eksam, esineme ju esimest korda publiku ees.»

See polnud noormeestele uudiseks, sest teatriinstituudi õpilaste lõpuetendus «Onu Vanja» oli juba välja kuulutatud.

«Aga hiljem?» uudishimutses Hugo. «Kus kavatsete ankru kinnitada? Oli kuulda, et meil, «Apollos».»

«Küllap vist. Isa oli juba täna nõnda kena, et pakkus mulle osa...»

«Noo?» elavnes Aavo. «Millises näidendis?»

«Kui ma seda ainult mäletaksin! Isa küll ütles korra, aga mulle ei jäänud meelde... Oli midagi lindudest, ja mitte just meeldivaist...»

««Rongaisa»!» hüüatas Hugo.

Ene vaatas üllatunult peajagu pikemale noormehele, kelle kõrval ta tundis end nii väiksena, et püüdis kogu aeg seista liivakünkakesel.

«Toosama. Kuigi ma ei taipa, mis imejõud selles näidendis võib peituda. Teis oleks ju äkki nagu peotäis püssirohtu plahvatanud ja ka isa tammub oma toas nagu elevant puuris. Ütlesin talle, et pean tükki enne lugema. Ma pole sellest komöödiast varem midagi kuulnud. Pealkiri on igatahes vastik, mulle on varesed ja kaarnad alati külmajudinad ihule ajanud.»

«Sa tutvu enne, siis alles vabista üleolevalt õlgu!»

ägestus Aavo. «Meil on üks eksemplar kaasas, loe siinsamas läbi.»

«Rannas on kole kuum,» võttis Ene ilmselt vastu tahtmist raamatu. «Ja hirmus palju rahvast. Ma vajan lugemiseks vaikust ja rahu.»

Ene lappas lehti, aga ta pilk ei peatunud kauemini ühelgi real. Suur salkkond poisse ja tüdrukuid oli tormanud vette ning käratses nüüd üksteist kastes hullemini kui kajakad. Nähtamatu naaber oli ärganud ja pomises jälle lugeda... Ene tõstis äkki pea ja Hugo Sarapile otse silma vaadates küsis:

«Mis te minust nõnda tunnistate?»

«Tunnistan,» noogutas Hugo. «Tunnistan ja imestan, et nagu oleksite Aavo sarnane, aga sealsamas see sarnasus justkui valgub laiali ja kaob...»

«Küllap ma läksin siis pulmalistesse,» libises Ene aeglane, uuriv ja justkui irooniline pilk üle Hugo Sarapi. Äkki kohkus ta: «Taevas hoidku, nüüd saan alles tapelda. Pidime ju veel tunnikeseks rõdule minema. Nägemiseni!»

Ene oli juba ammu kvassiputka taha kadunud, kui Hugo mõtlikult lausus:

«Ta pole raasugi seda moodi, nagu sinu jutu järgi ette kujutasin...»

«Tunne sa rannas naisi!» lõi Aavo hooletult käega ja seadis end mugavamalt lohu põhja. «Tualeti jätavad riidehoidu, aga maski panevad ette... Või kui olla päris avameelne, siis Ene tõepoolest oleks nagu muutunud. Mõnikord on mul tunne, et ta justkui tigu kannab endaga oma varjendit kaasas. Puudutad vaid, ja juba ta tõmbub peitu... Väikestena puistasime teineteise ees kõik südamesopid pahupidi, kahekesi nagu me enamasti olime. Isal ja emal polnud ju meie jaoks kunagi aega. Aga viimaseil aastail kõneleb Ene väga harva endast. Ja minugi keel takerdub, sest mulle näib, nagu kuulaks ta mind mingi varjatud üleolekuga... Ah, mis ma tühja lobisen, küllap kõik tuleb sellest, et elasime suurema osa ajast lahus — Ene Moskvas teatrikoolis, mina siin.»

Hugo istus liivakünkakesel, käed ümber põlvede, ja justkui pidas aru, kas minna vette või mitte. Kui vaikus

juba väga pikale venis, puudutas Aavo teda tasakesi küünarnukist:

«Kas ta... Kas Ene ei meeldinud sulle?»

Hugo võttis raamatu ja lehvitas endale tuult.

«Ma ei tea... Ma vajan alati aega inimeste tundmaõppimiseks... Aga ei, miks sa arvad, et ei meeldi? Ta on ju sinu õde.»

Aavo naeratas tänulikult, laskus uuesti selili ja sulges silmad, lastes kuumadel päikesekiirtel oma lauge kõditada.

3

Kirretite korteri südameks oli suur vinklikujuline nurgatuba, mille üks otsasein oli ühendatud köögiga ja teine magamistoaga; siia pääses ka otse vahekojast, millest avanesid uksed Aavo ja Ene tuppa. Ruumi hoovas laiast nurgaaknast rikkalikku valgust, ja kuna maja oli just seda nukka pidi lõunasse pööratud, võis akna juurest jälgida nii päikese tõusu kui ka loojumist. See pruuniks pressitud tapeediga salong, nagu Mall teda puhtast südamest, Rommi harjumusest ja Aavo ning Ene irooniliselt nimetasid, etendas Kirretite perekonnas väga mitmesugust osa. Siinne ümmargune laud oli ainus koht, kus hommikuti, aeg-ajalt õhtuti ja harukordadel lõunati kõik perekonnaliikmed kohtusid; aknatühemikus asuva tiibklaveri ees veetis Mall Kirret ikka sagedamini videvikutunde, klimberdades vaikselt ja lauldes nukraid romansse ning eleegilisi armastuslaule, pilk unistavalt klaverikaanel seisval kolme graatsia kujul; siia kolis ajuti oma kitsast ja pimedavõitu toast Aavo, et lõpetada akvarelli või nokitseda mõne näidendi lavapildi maketi kallal, täites kogu korteri värvi, liimi ja õli lõhnaga, vasara kopsimise ning sae kriuksumisega. Salong oli näinud ka hoopis tarmukamaid päevi ja eriti öid, sest kümmekond aastat tagasi kogunes sageli siia Rommi Kirreti sõpradering; kogunes vaikselt, algas tagasihoidlikult, aga sattus kiiresti nõnda hoogu, et segatud une pärast vihased naabrid kloppisid harjavarrega, käisid ukse taga hurjutamas ja paaril korral helistasid miilitsassegi. Mõnikord kogu-

neti hiljemgi — mida aasta edasi, seda harvemini —, alustati sama hubaselt ning tagasihoidlikult, kuid ei jõutud enam kakofoonilise lõpuni, sest iga kord jättis Rommi selle staadiumi lävepaku ületamiseks vajaliku pudeli avamata. Tal ei puudunud oma imeliku ja sõprades nördimust äratava teguviisi õigustamiseks teoreetiline põhjenduski, mille auks ta iga kord tõstis oma viimase toosti: kodu peab olema vaikuse ja rahu kindlus! Mall nägi selles mehe vananemise märki, nagu ta neid tunnuseid arvas nägevat veel muuski, kas või selles, et kui Rommi varem lõi oma lavakujusid ja ka lavastusi inspiratsiooni, sisemise põlemise, taevaliku talendi jõul, siis nüüd kandis ta uue näidendi ettevalmistamisele asudes koju puhta kirjutuspaberi pakke ja raamatupampe. Nagu mõni professor! Mall Kirret jumaldas kunstis intuitsiooni, sisemise kaemuse valgust, süttimiste ja plahvatamiste sära, seepärast ei pidanud ta ka lugu mehe kaldumisest bürokratismi ja paberimäärimisse, nagu ta Rommi tegevust mõnikord pilkavalt nimetas.

Nagu seegi kord. Mitu päeva järgemööda käidi suurest toast läbi kikivarvul ja tuldi siia vaid hädakorral, enamasti selleks, et sõnatult panna väikesele serveerimislauale kohvitass võileibade ja saiadega.

Esimestel päevadel eraldas Rommi end oma kirjutuslaua ja diivaniga muust ruumist vaheseinaga, mille Aavo seks otstarbeks kunagi oli valmistanud. Selle kokkukäiva, astmelise sirmi paberist küljed olid täis maalitud mitut laadi stiliseeritud maske, pierrot'sid ja muid teatriesemeid ning see andis eriti tulede valguses ruumile omapärase, teatrit meenutava atmosfääri. Rommi kinnitas, et see hiina stiilis õhuline eesriie tekitab temas illusiooni, nagu istuks ta laval, ja see on tema inspiratsioonihobule heaks ergutuseks. Paari päeva pärast jäi aga Rommil oma vaimse suruõhu koopas kitsaks, ta lükkas vaheseina kokku ja nüüd hakkasid täissirgeldatud paberilehed katma laudu, klaverikaant, aknapealset, toole, kuna pahaselt kokkukägardatud tuustakaid sadas sinna-tänna põrandale.

Rommi Kirret oli nagu puuraiuja, kellel pole aega vaadata, kuhu üks või teine laast lendab. Ta oli ka liiga

hoos, et oleks mallanud järjestada ning koguda poognaid, millele visandas misanstseene, liikumiseskeeme, lavasisustuse kontuure, remarke tegelaste käitumise, kõne ja hoiaku kohta. Ta nummerdas kavandilehe või märkis mõne viitega selle koha tekstiraamatus ja haaras juba uue puhta paberi järele. Ta ei olnud kuigi süsteemikindel töötaja, vaid fikseeris pilte sedamööda, kuidas need ettekujutuses elama lõid, teda kütkestasid ja kaasa kiskusid. Nii juhtus, et Kirret hüppas mõnestki hallist, lahjast või väga keerukast stseenist üle, ja nendega oli hiljem, kui mõtted olid pingest vabanenud ja juba uutel jahimaadel ringi luusisid, alati kõige rohkem maadlemist.

Laupäeval tõusnud kõrglaine hakkas teisipäeval tagasi oma kallaste vahele valguma: Rommi oli öösiti ainult väheseid tunde siinsamas diivanil suigatanud ja nüüd murdis väsimus sisse. Üha harvem pudenes pliiatsi alt uusi lehti, üha kauemaks jäi ta toolikorjule toetudes istuma ja aknast välja vaatama. Korstnapühkija tõusis vastasmaja valge korstna servale ja sirutas end, sügavalt hommiku värsket õhku hingates; tülitamise pärast tusane kass tõmbus aiaposti otsas turri ja pööras all klähvivale murile ükskõiksust teeseldes selja; paljaste käsivartega noor naine riputas üle hoovi tõmmatud nöörile pesu... Rommi asetas lauale tumedaraamilised prillid, mida ta juba mõnda aastat kirjutamise ja lugemise juures kasutas, ning lülitas sisse kirjutuslaua nurgal kükitava raadio. Trompeti huilgamine täitis toa, selle järel alustas justkui hambutu joodiku hääl kähedat laulu. Kirret pidi juba skaalanuppu keerama, aga hakkas siis sõrmedega laual takti kaasa lööma. Suurepärane! Macki laul «Kolme krossi ooperist»... Midagi taolist või veel metsikumat kõlbaks «Rongaisa» peigmehestseeni helitaustaks. Jah, frakis, lakk-kingades ja valges vestis peigmees mõnuleb täies laulatusevormis nagu täissöönud hai soojas rannavees ning trompet huilgab, saksofon irvitab ja kõlatu hääl kähistab laulda; siseneb maani ulatuvas looris pruut, kuna teise ukse taga on ootevalmilt rivistunud kolm tüdrukut ja kaks poissi nagu kiusliku saatuse viis pahaendelist käskjalga...

Rommi Kirret pani prillid kiiresti ninale ja hakkas rutates kirjutama. Ent seegi hoog, nagu iga järellainetus, vaibus varsti. Meelekohtades tuikas, kehas surises rammestus nagu pärast kuuma saunaleili, kuklas surus midagi rasket ajudele... Noor naisehääl lõõritas raadios armastusest, mis on igavene ja särav nagu lumi mäetippudel. Rommi klõpsas aparaadi kinni, ringutas kõigest jõust, nii et liikmed naksusid, ja hüüdis:

«Hei, on siin kedagi? Mall! Ene!... Kas siis hingegi pole majas?»

Magamistoast kostis kobinat ja unine naisehääl vastas: «On, on... Sa äratad surnudki üles...» Kahisesid riided ja kolksusid mingid laekad. «Oota üks minut...»

«Kas sa magasid?» imestas Rommi ja alles nüüd meenus heita pilku kellale. Oh-hoo, varavõitu Malle jaoks!

«Ära ole kuri... Neelaksin midagi hästi kuuma. Ergutuseks ja kosutuseks...» Mõtles hetke ja üht silma pilutades lisas: «Ja ei ütleks ära ka klaasikesest krõbedamast...»

Mall Kirret armastas hommikuti kaua magada või vähemalt unesegaselt lesida. See oli tema kui näitlejanna eesõigus. Kuigi Malle arvates olid ajad halvad ja teatrid täis kadedust ning intriige, nii et Mall Kirretile poetati vaid vähemaid vanaemade ning eidekeste osi ja ta sageli ei teadnud, mis oma vabade õhtutega peale hakata. Et publik need ahnitsejad kõik välja vilistaks! Aga täna oli Mall põõnamise ära teeninud, sest eile õhtul oli tal olnud etendus. Ja kas ei läbinud saali tähelepanukahin, kui ta Protassovite lapsehoidjana lavale tuli? Rahvas ei unusta! Pärast lobiseti pisut ja hiljem oli ta kaua ärkvel ning igasugused unenäod kiusasid. Mall tõusis Rommi hüüete peale voodist ja esimese pilgu heitis muidugi peeglisse. Ta polnud oma ea kohta üleliia korpulentne, ja taevas üksi teab, milliseid ohvreid, vaeva ning loobumist nõuab naiselt, kes on astunud neljakümnendaisse eluaastaisse, nooruse ja väliste võlude säilitamine, veel rohkem aga taastamine. Grimmi, vaseliini ja aastate uuristav toime Malle näonahale ja silmaalustele polnud veel kaugeltki nii sügav, et osav käsi ei suudaks neid siluda. Mall viivitas, et

kloppida silmade alt unekotte, värskendada põski ja huuli, kohendada juukseid ning peletada silmist loidust. Need juuksed, need juuksed, kuidas küll hall kuldpruunide lokkide uhket helki tuhmistama kipub! Õnneks on taastamisvedelik veel suuteline neid jälgi katma... Nõnda, enam-vähem korras, isegi enda mehele ei näita tõeline naine äramagatud nägu. Ja kui Mall Kirret ulatas Rommile põse suudluseks, oli ta naeratus peaaegu sama noor kui kahekümne viie aasta eest, ainult kulunum. Sellest polnud aga praegu häda, sest kunas on oma mehel silmi niisuguse pisiasja märkamiseks?

«Töötad end üle, mu kallis,» kergitas Mall laua nurgal pabereid. «Ja mulle pole sa veel öelnudki, mille kallal nõnda rahmeldad.»

«On üks tänapäeva kommete kroonika...»

«Tänapäeva! Pool tükist propaganda ja ülejäänud sulaselge agitatsioon?»

«Ei tabanud märki!»

«Noh, siis viiskümmend üks protsenti pleekinud positiivseid kangelasi ja nelikümmend üheksa lopsakaid negatiivseid tüüpe...»

«Jällegi viltu! Neelaku mind sarvik, aga see tükk pani mu päris märatsema... Kuid mine siis juba, mu kurk kuivab nagu kõrb, küll pärast jutustan...»

Kuninganna Elisabethi tualeti taolise hommikumantli hõlmasid ettevaatlikult koomale hoides, et mitte Rommi märkmetelehti lendu paisata, suundus Mall köögi poole ja ta sinised, valgete tähekestega toakingad klõpsusid lõbusalt parketil. Rommi haigutas mõnuga ning sügavalt ja hakkas pabereid kokku kraamima, neid numbrite ning märkide põhjal järjestada püüdes. See oleks olnud isegi värskele ja puhanud peale keerukaks ristsõnamõistatuseks, aga Rommil olid laugude külge nagu tinaplommid riputatud. Neetud näidend, kuidas ta kogu keha läbi muserdas ja närvid pingule tõmbas! Ja oleks veel mõni suurvaim kirjutanud, aga ainult keegi Reedik Võrse, — vaid läbi udu koidab, et on kusagil seda nime varem kuuldud...

Kui Mall oli kohvivee elektrikeetjale pannud, võttis ta karbikese ubadega ning kohviveski ja läks tagasi

salongi, et kaasat vahelduseks füüsilise tegevusega elustada, kuid jäi keset ruumi pettunult seisma, sest Kirretite perekonnapea ja teatri «Apollo» üks põliseid talasid oli kokku varisenud: Rommi magas, nina vastu käsivart lössis ja täiskritseldatud poognate patsakas peos. Mall vangutas kaastundlikult pead ja kohvi ning veskit diivanile pannes võttis tasahilju paberid Rommi sõrmede vahelt. Kui palju sirgeldusi, plaane ja skeemikesi! Nagu siingi — üle lehekülje ainult mõned tähtedega märgitud ristikesed ja kolm-neli kõverat joont, mille tähendust teab üksnes nende looja ise. Aga järgmisele oli kirjutatud juba pikem režiimärkus ja Mall luges:

«Läbi akna hüppab rõdule väikeses ludumütsis poiss ja tahab vastaspoolse ukse kaudu põgeneda, aga see on lukus. Poiss pöördub tagaseinas asuva ukse juurde, kuid sealt peletavad ta eemale naiste erutatud hääled, ja sissetungija tormab sama akna poole, kust ta rõdule hüppas. Aga just siis ilmub sellele Anijala higist nõretav nägu. Anijalg volksab aknast sisse, haarab nurka laua taha kössitanud poisil kuuekaelusest ja rebib ta ukse juurde, mille avab. Trobikond inimesi vajub sisse.»

Alumise poole lehest täitis jälle skeem, millele olid märgitud tegelaste asukohad järgnevaks stseeniks. Anijala kõrvale joonistatud risti juurde oli kirjutatud — vargapoiss.

Mall heitis lehed lauale ja puhus sõrmedele.

«Taevane arm, milline näidend!» mõtles ta. «Juba üksnes nimi Anijalg ajab kananaha ihule. Ja lisaks veel — vargapoiss! Millest nad kõik kirjutama ei ole hakanud! Keda see peaks huvitama, kuidas mingisugune vargapoiss mõnel unimütsil kella või rahakoti ära tõstab. Nagu seda elus poleks küll ja küll kuuldud. Paras talle, olgu ettevaatlikum... Ei, ei, öeldagu, et ma olen vanamoeline või mis tahes, aga mulle ei meeldi säärased... elu tagahoovid. Seal pole puhtaid, tugevaid tundeid, pole hingeliigutavaid elamusi...»

Läks võtma kohviveskit, aga nägi Rommi ees tekstiraamatut, avas, sirvis siit ning sealt ja hakkas poolüminal lugema:

«Anijalg (*kergelt hingeldades*): Poiss, mis su nimi on?

Vargapoiss (*toibub esialgsest kohkumisest ja laseb ülbel pilgul üle enda ümber kogunenud inimeste libiseda*).

Anijalg: Noh, kurdiks jäid või? Nimi, kas kuuled!

Vargapoiss: Anijalg.

Anijalg: Mis, tänitama ka veel! Tikud mind pilkama? Minu ausat nime pole ühelgi vargapoisil, kuuled sa! Jäta vigurdamine ja ütle oma nimi.

Vargapoiss: Tiit Anijalg.

Anijalg: Suu pea! Pole viga, küll miilits sinult õige nime välja pigistab. Või mind, ausat töötajat...

Irma (*astub kiiresti lähemale*): Aga isanimi?

Vargapoiss (*võpatab kergelt ja vaatab kõrvale nagu väike metsloom*).

Irma: Ära karda, mina kaitsen sind. Ütle aga julgesti.

Vargapoiss (*maha vaadates*): Tiit Salme poeg Anijalg.

Irma: Oo... vabanda...

Anijalg: Miilits! Helistage jalamaid miilitsasse!»

Mall Kirret pani endale märkamatult kohviveski tagasi lauale ja diivanile laskudes pööras lehte. Ta suured pruunid silmad, mis kunagi nõnda võidukalt olid säranud mitme teatri laval, olid nutnud ja naernud, hõisanud ja ahastanud, lendasid nüüd üle tihedate masinakirja ridade...

Rommi pea libises käsivarrelt lauale, ta ehmatas ja vaatas kohkunult ringi. Mallele meenus kohvikann, ja väledalt ning kergelt, nagu oleks kakskümmend aastat õlult maha langenud, jooksis ta kööki. Siin tuli otsast alata, sest vett oli jäänud kannu põhja vaid tilgake. Kui ta lõpuks aurava kohvikannuga tagasi pöördus, oli Rommi end juba külmavee kraani all toibutanud ja lõualt siiliokka kõrvaldamisega noorendanud. Kohvilauda ilmus ka Aavo, kes rahutuna ja püsimatuna iga eeskojast kostva hääle peale kõrvu kikitas, sest ta ootas Hugot. Eelmisel õhtul istusid nad kaua «Rongaisa» dekoratsioonikavandite kallal ja täna hommikul kavatsesid varitseda võimalust neid Rommile näidata. Üksnes Ene tool jäi tühjaks, ja tütart otsimas käinud Mall

tuli tagasi varjamatu hämmastusega — Ene voodi oli puutumata.

«Kus ta nõnda kaua hulgub?» vaatas Rommi imestuse ja etteheitega oma naisele, justkui oleks tema süüdi, et Enet pole majas. Ehk küll Mallelgi oli süda nagu sipelgaid täis, ajas ta end ometi poegi kaitsva tibude-emana kohevile:

«Kuidas sa ometi räägid — hulgub! Enda tütrest. Ta polnud ju kaua Tallinnas, eks nüüd on sõbrannadele palju jutustada ja sama palju pärida. Küllap ei pannud jutuhoos kella tähelegi ja ei hakanud öösel üksi koju tulema. Ta pole enam laps, kes igal õhtul kell kuus peab toas olema...»

Rommi rüüpsis vaikides tulikuuma kohvi. Pahandamine ja Ene hukkamõistmine poleks olnud kooskõlas tema põhimõtetega. Aga põhimõtted ei ole nagu teatrikostüümid, et neid igal õhtul vahetada. See võrdlus meeldis Rommile, ta oli seda mõnelgi sobival juhul korranud, lisades, et põhimõtted õieti eraldavadki inimest kõigist teistest elusaist olendeist, nad on ühiskonna vundament ja tugi. Kahekümnenda sajandi vaesel purustatud, tallatud, rebitud lipul särab uhke sõna — vabadus. Rommi Kirret armastas sel teemal vahetevahel filosofeerida, kinnitades, et ta pole poliitikamees ning seepärast ei tiku lahendama klasside, rahvaste ja riikide vahelisi probleeme, vaid piirdub isikliku elu tagasihoidliku sfääriga. Ta ei osanud vabaduses näha kuigi suurt väärtust, kui see ei kindlustaks igaühele võimalust seada oma elu nõnda, nagu ta ise õigeks ja paremaks peab. Kui oli sobiv seltskond ja paras meeleolu, uhkustas Rommi oma vabameelsusega, mis jalutama viidud špitsina ei sörkivat väikekodanliku moraali ketikese otsas. Isikuvabaduse mõiste on ju nagu Kaval-Antsu põhjatu kott — igaüks laob sinna oma isiklikud soovid ja veelgi sagedamini enda tegude õigustamised. Õieti oli Rommi Kirret üsna halb teoreetik. Ta oli hoopis parem praktik ja rakendas küllaldase järjekindluse ning püsivusega oma põhimõtteid igapäevases elus. See ulatus ka lastekasvatusse. Ma ei salliks, arutas ta, kui minu vabadust piirataks, milline õigus oleks mul kitsendada noore, kasvava põlvkonna oma? Kui Ene ja

Aavo olid väikesed, mängis Rommi üsna sageli nendega, jutustas muinasjutte ja üht või teist hüpitades kõneles:

«Hoo-hoplaa, hoo-hoplaa, kasvate suureks, saate kuulsaks. Sina, poiss, hakkad pilvelõhkujaid ehitama. Aga sinust, tüdruk, saab lauljanna, keda kuuldes ööbikud kadedusest vait jäävad Hoo-hoplaa!»

Aavo aina ehitas, ja kuna mänguasjadest tuli alati nappus, tassis tubadest kokku kõik esemed, millest tema jõud üle käis. Nõnda valmisid majad, lossid, sillad, külad ja terved linnad. Ene aga lõõritas silmade avamisest kuni õhtul teki alla lipsamiseni; sai tapelda, mossitas mõne minuti, unustas ja laulis jälle. Aga kui Aavo mänguklotsid, toolid ja lauad rahule jättis ning ta kujutlusvõime pliiatsist, värvidest ja paberist rahuldust leidis ning Ene hääl oma kõlava lapsetämbri kaotas, tundus Rommile, et teda on petetud. Muinasjuttude vestmisega polnud enam midagi peale hakata, noorte uute huvidega aga ei suutnud ega viitsinud ta sammu pidada, ja siis laiendaski ta oma kõrged isikuvabaduse põhimõtted ka lastekasvatusele. Tüdruk huvitas teda nüüd üldse vähe; paremal juhul saab plikast keskpärane näitleja, ütles ta kord Mallele. Kuid Aavo oli lausa pettumuseks: vagurake, ei isa tegu, häält ega sammu. Las rabeleb omapead, arutas Rommi, võibolla kogub kuraasi ja julgust. Ent aastad möödusid, Aavo aga jäi endiselt õrnaks, tundlikuks ja tagasihoidlikuks. Tudeng ise, aga kahtlane küll, kas on ühtki tüdrukut päris mehe kombel käte vahele haaranud!

Kuid juba ununesid lapsed ja Rommi mõtted libisesid tagasi «Rongaisale», Anijalale ja tema seiklustele, kombineerides, kujundades ja ehitades. Talle välgatas uus idee, ta tõusis, soris visandeis ja pöördus laua juurde tagasi peotäie paberitega, tehes neile võileibade ja tasside vahel ruumi.

«Rommi, ole vähemalt söögilauaski viisakas!» tõreles Mall. «Sulle ei anna need vargapoisid ei une- ega söögirahu.»

«Vargapoisid?» imestas Aavo.

«No-jah. Viskasin pilgu näidendisse, puha pikanäpumehed ja mine tea kes veel vahtisid mulle vastu...

Mulle näib, et selles riputatakse häbiplakat kaela üsna suurekaliibrilisele elumehele. Meestel ajab see näidend kindlasti harja punaseks. Kole põnev on küll, ma hakkasin kogemata lugema ja lasin kohvivee ära keeda, ainult kas see on sinu mark, Rommi? Sinu, kes sa jumaldad Hauptmanni, Schillerit ja Ibsenit ning põlvitad Sophoklese ja Shakespeare'i ees?»

Mall rääkis tõsiselt, ent mingi allasurutud noodike ta hääles, veel rohkem aga välgatus silmis äratas Rommi hinges kahtlusesädeme, et naine võib-olla ei kõnelegi päris siiralt. Mall ei olnud vaba mõnestki naiselikust nõrkusest ja armastas ka lobiseda, kusjuures alati polnud aega meeles pidada loogika reegleid ega täpsust. Seda suurem oli Rommi üllatus ja segadus, kui ta märkas, et Mall viimaseil aastail oma mehest kõneldes mõnigi kord vürtsitas sõnu varjatud, aga küllalt nõelava irooniaga. Kuna Rommi aga polnud oma tähelepanekuis päris kindel, torises ta ainult:

«Sa lihtsustad, Mall. Mina olen alati hinnanud ja armastanud iga tõeliselt head lavateost. Mõistad, tõeliselt head.»

Mall kallutas pead, justkui poleks tema selles päris veendunud, aga Aavo jõudis ette:

« «Rongaisa» on huvitav näidend, eks, isa? Ma olen palju kordi lugenud... Naerad laginal, aga samal ajal kipuvad pisarad kurku. Meie, see tähendab mina ja Hugo... Üks hetk, ma tulen kohe tagasi...»

Aavo jäi ära ainult minutiks ja tagasi tulles pani isa ette kitsas pruunis raamis pildi.

«Tahtsin selle sulle juba hommikul salamahti kirjutuslauale poetada, aga magasin paraja silmapilgu maha. See on kingitus minult ja Hugolt.»

«Kingitusi tehakse sünnipäevaks...» Rommit liigutas Aavo südamlik õhin. «Omateada pole mul mingit tähtpäeva.»

Ka Mall sirutas kaela. Pildil oli kujutatud raudteejaama lai ja kõrge perroon, mille kohal kummus kumer klaasist lagi. Tagaplaanil puhkis küllap vist äsja saabunud vedur, kõrval seisis ärasõiduks valmis vaguniterida. Kahe rongi vahel siblis kohvrite ja kompsudega koormatud inimesi, paremal kükitasid toiduaineteput-

kad, keskel rippus suur ümmargune kell. Pildi ülemist serva palistasid sõnad: «*Carpe diem!*»

«Mina usun... meie Hugoga arvame, et see sobib «Rongaisa» esimesele pildile. Oleks nagu motoks ja hoiatuseks. Kella osutid loevad väsimatult aega: nõks — ja minut kadus. Et mitte iial korduda. Läks ja viis endaga kaasa kõik hea ja kurja, mis selle minuti jooksul maailmas juhtus. Selle kohal manitsev — *carpe diem!* Kui palju minuteid raisatakse ja pillatakse tuulde! Nad kaovad, nagu poleks neid olnudki. Kas pole kohutav nõnda elada?»

Vaat kus poisid! imestas Rommi. Kavandis on tänase päeva hoogu, lendu ja avarust, sellele oleksid suurepäraseks kontrastiks hilisemad umbsed lavapildid Anijala korterist. Mõte kellast on vaimukas ja leidlik, aga *carpe diem!* võiks jääda kogu etenduseks lava palistama. Muidugi mitte nõnda silmatorkavalt ja pealetükkivalt joonistatuna. Rommi laskus toolileenile, ja kuna ta visandit enda ees hoidis, hakkasid ta kujutluses perroonil liikuma näidendi tegelased, kes saabusid oma isa juubelile...

Aavo unustas alumise huulegi hammaste vahele, nõnda rippus ta silmadega isa näol, püüdes sealt otsust välja lugeda. Mitte kõiges ei austanud ega jumaldanud ta oma isa, ja üksnes Aavo ise teadis, kui raskeid kannatusi ning endasüüdistusi see talle oli valmistanud, kuid Rommi Kirret kui kunstnik, kui lavastaja seisis ta silmis teistest kõrgemal. Heakskiidu eest oleks Aavo valmis palju unustama, püüaks vähemalt...

Plõksatas välisukse snepper ja kostis kiireid ning kergeid samme. Ene tuli otse suurde tuppa, heitis kerge vihmamantli diivaniotsale ja hooletult «tere hommikust» soovides istus laua äärde. Ta oli näost kahvatu ja koltunud, nagu ikka pärast magamata ööd; ka silmades polnud kaugeltki seda erksust, mis rannas oma enesekindluse ja mänglevusega Hugot üllatas.

Kuivõrd nõrk oli siiski Rommi Kirret oma kõrgete tõekspidamiste ja põhimõtete ellurakendamisel, seda reetsid tema ärritatud pilk ja sarkastiline toon, kui ta pärast lühikest vaikust küsis:

«Kas sulle ei näi, et jõudsid koju liiga hilja?»

«Kas mitte liiga vara?» nipsas Ene ja naeratas üheaegselt niihästi süütult kui ka pilkavalt. Ta nihutas tühja tassi lähemale ja kallas endale kohvi. «Siin linnas on ju põrgulikult igav...»

«Muidugi! Tallinn pole kaugeltki Moskva!» kinnitas Mall.

«Ah, mis see Moskvagi ära ei ole!» heitis Ene. «Ka seal on igav.»

«Oo-oo!» imestas Rommi. «Meie neiukesel on igav, ja siis otsib ta öisest pummelungist meelelahutust.»

«Kust sa võtad, et pummelungist?»

«Sinu välimusest, sinu näost, sinu kleidist, sinu... lõhnast.»

«Aga, Rommi!» hüüatas Mall.

«Ja mis siis, kui oligi pummelung?» kehitas Ene õlgu ning ta väike lõug nihkus jonnakalt ette.

«Oli seal siis vähemalt... lõbus?» veeretas Aavo saiatükikest sõrmede vahel kuulikeseks.

«Päh! Igav. Rohkemgi — läila.»

Neelanud mõne lonksu, soris Ene käekotis ja hakkas tikke krapsima, et sigaretti süüdata. Tekkinud vaikuses kuuldi äkki hääli, millega oli juba ammu harjutud: trammikell tilises, tuututasid autopasunad, kõrvalkorteris venitas kõrge tiiskant: «Seitse pikka päeva, seitse pikka ööd...»

Oli tundmus, nagu veniks pauski seitsmele tunnile. Mall kallas kohvi üle tassiääre, Aavo saiakuulike kleepus pehmelt sõrmede külge. Rommi klõbistas lusikaga suhkrut sulatada.

«Peaksid end rohkem hoidma,» manitses Mall vaikselt. «Naisnäitleja vajab oma eduks peale ande ka head nooruslikku välimust.»

«Ja ennekõike head nime!» pistis Rommi vahele.

Ene justkui võpatas, surus järsu liigutusega sigareti tuhatoosi puruks ja kord ühele, kord teisele vaadates küsis:

«Võtate mind pihile? Asjatu vaev! Ma pole enam laps, kes vajab isa hirmu ja ema armu. Ah, rääkigem parem millestki muust... Kas sa, ema, oled juba kuulnud teatri uusimast skandaalist?»

«Ei, ei ole,» elavnes Mall.

«Kus kuu peal sina küll elad? Sellest ju nüüd aina lõksutatakse. Pillimees Vambo Andre oleks peaaegu oma naise Liisu armukesel pealuu pudeliga pihuks ja põrmuks põrutanud.»

«Oh-oh!» ahmis Mall õhku. Uduseid vihjeid Liisist ja Rommist oli temanigi jõudnud ja ta oli küllalt taibukas, et neid kiiresti siduda Vambo ja pudeliga, kuigi seni polnud leidunud küllalt kahjurõõmsaid keeli, kes talle kogu loo oleksid ära jutustanud. Aavo jäi suuril silmil õde tunnistama, sest ta ei suutnud taibata, milleks säärast lugu peaks edasi jutustatama. Rommi tõusis ja oma laua juurde minnes heitis üle õla:

«Usud sa ka... iga loba...»

Mall pahvatas naerma. Hambad olid ta näo kaunim osa, need olid läbini ehtsad, korrapärased ja valged, vähemalt need, mis välja paistsid. Mall tundis oma hammaste väärtust ja armastas naerda nii laval kui elus, nii õnnes kui õnnetuses. Seekord naeris ta närviliselt, see oli pigem kätteõpitud grimass kui südame ja silmade rõõmusära. Ta hüüdis:

«Ja kui ka midagi juhtus, oli see nende omavaheline õiendamine... Sa, Ene, vii parem kohvikann sooja.»

«Kena omavaheline õiendamine, kui iga teine tuttav mulle seda nina alla hõõrub,» ei liikunud Ene paigastki. «Mesimagusalt muidugi. Räägi parem, isa, mis trikiga sa kogu loost partorgi ees välja rabelesid? Ta ju kutsus sind, kas pole tõsi? Oleks päris õpetlik kuulda, kuidas meie papake pillimees Andre naisukese Liisu ära pimestas. Mõtle vaid, milline sangarlus — kahevõitlus õllepudelitega!»

«Pea kord juba suu!» pahvatas Mall, kes silmanurgast jälgis, kuidas Aavo ennistine rõõmus õhin ja erutus kustusid, andes maad kohkunud ängistusele. Rommi oli mingi paberi rusikasse kägardanud; tema vihahoo paisumist ja väljapurskamist tõkestas segadus, mis temas kees ja milles segunesid süütunne, piinlikkus, jonn ja eneseuhkus. Ta oleks midagi väga salvavat sähvanud, kui lusikas, mille Aavo juba Ene jutu algul oli kätte võtnud, poleks klirinal põrandale kukkunud. See terav heli nagu vabastas Aavo jalad küttest ja sõnagi lausumata lahkus ta kiirustades toast.

«Said sa nüüd!» hädaldas Mall. «Rikkusid Aavo hea tuju ära...»

Ene nagu kohkus, kehitas aga siis õlgu:

«Nõnda noor, aga juba — närvid!»

Rommi paiskas paberituustaku kolme graatsia kuju suunas ja üsna vaikselt, aga väga rõhutatult ütles:

«Aga sina oled häbematu plika! Kas sul tõesti polnud midagi sündsamat hommikukohvi juurde kõnelda?»

Ene neelas tugeva sõõmu jahtunud kohvi, kohendas laisa liigutusega juukseid ja imestas:

«Sa taevas küll, milline lärm tühjast asjast. See pole ju mingi keelepeks. Kas sina, isa, ei ole sageli rõhutanud, et meil pole enam perekonnas väikesi põngerjaid, kellele peaks muinasjuttu hambasse puhuma? Aga sina,» pöördus ta Malle poole, «võiksid armukadedust vähemalt näideldagi...»

Haaras toolilt oma mantli ja lahkus, pea jonnakalt kuklas. Vaikseks jäänud ruumis oli kuulda, kuidas tema toa uks sulgus. Ja jälle tungisid sisse tänavakära ja naabrinaise kontsert, milles oli plaati vahetatud:

«Sind, sind, sind ma armastan,
ainult sind, ainult sind...»

«Ah-ah-haa!» purskas Mall naerma, tõusis ja lähenes mehele. «Kuulsid sa, Rommi, mida tütar mulle ütles? Peaksin etendama sulle armukadedusestseeni... Ah-ha-haa! Mis sa arvad, kas ma pole sellega hiljaks jäänud?»

Rommi nihutas paberilehe lähemale ning teeskles, nagu oleks süvenenud oma ristide, ruutude ja joonekeste lahtimõtestamisse. Mehe ükskõiksus ärritas Malle. Ta oli viimase kümne minuti jooksul end nõnda palju taltsutanud ning tagasi hoidnud, et see tal lõpuks üle jõu käis.

«Teeskle aga nüüd kurttumma! Kah kangelane! Endal varsti viiskümmend turjal, oleks juba aeg need tembud noorematele jätta. Et sul ka laste ees piinlik ei hakka! Minust pole sa kunagi õieti hoolinud, aga seda ma ütlen, et kui veel kord midagi säärast juhtub, lähen

ma ära. Usu mind, pakin oma asjad ja lähen. Ükskõik, kas või kolhoosi lüpsinaiseks, aga siia ma ei jää. Nagu ma üksinda elatud ei saaks!»

«Mis sa albid!» heitis Rommi paberi käest. «Närvide vastu soovitavad arstid palderjani. Nüüd sa närid minu kallal, kuid lapsed jätad hooletusse. Poiss on hell, nagu oleks villavakas kasvanud, tüdruk aga häbematu nagu mõni pesunaine... Ja mina mõtlesin talle uues näidendis osa anda...»

«Nüüd ei anna? Pelgad?»

«Rumalus, mul pole midagi peljata. Ah, kuidas hommiku ära rikkus! Mitte ma ei mõista, kust on küll pärit meie laste iseloomud...»

Uksekell helises.

«See on Hugo,» jäi Mall kuulatama. «Tuli nagu kutsutud...»

Kell helises uuesti, pikemalt. Kui Aavo toas kõik vaikseks jäi, paotus tasakesi Ene uks. Tüdruk lipsas koridori ja avas. Vaevalt oli Hugo jõudnud teretada, kui Ene talle tõtates ja poolsosinal ütles:

«Aavo on... Ma rikkusin tal meeleolu ära. Minge Aavo juurde, rahustage ja... julgustage. Olete tema hea vaim, teid ta kuulab. Noh, minge siis juba...»

4

Rommi ja Mall olid abiellunud kolmekümnendate aastate algul. Ehkki noored, oli kumbki juba parajal määral elu näinud, seda nautinud ja pisut tüdinedagi jõudnud. Ka näitleja kuulsusekarikat olid mõlemad oma huultel tundnud, sellest oli neile nagu šampanjast kerge kihin pähe löönud ja nad tahtsid juua veel ning põhjani. Sest nad mõlemad olid andekad. Öeldakse, et kellele on palju antud, sellelt ka palju nõutakse. Aga Rommi Kirret uskus, et kellele palju on antud, see võib endale ka palju lubada; et luua, järjest muunduda, olla täna keiser ja homme kerjus, saks ja sant, õilishing ja viimane näru, selleks peab tundma elu, peab virga mesilasena talletama elamusi ning kogemusi. Mida konkreetsemaid, mõjuvamaid, eriskummalisemaid keegi

koguda jõuab, seda kasulikum temale ja ta kunstiloomingule.

Peale kaunite kunstide oskas Rommi Kirret hinnata ka ilusaid naisi, häid veine ja lõbusaid õhtuid. Kuid too silmapaistvalt meheliku välimusega, galantne, elav, tormakavõitu noormees omas ka suurt loomupärast intelligentsi ja veelgi suuremat näitlejatalenti. Noore Rommi teadmiste ja elamuste varaaidaks polnud üksnes restoranid ja ilusate naiste magamistoad, vaid oli perioode, kus ta sama ägeda hoo ning tulisusega sukeldus lugemisse ja õppimisse. Neist leegitsemistest ei puhkenud ometi suurt, kaualoitvat tuld, mida Rommi Kirret hiljem oma ettevalmistuse lünki siludes küllalt kibedasti kahetses. Aga tol ajal hinnati teatris eelkõige annet, sädet, põlemist, ja seda kõike omas Rommi küllaldaselt, et tõusta teatri esimeseks kangelaseks. Tema õnneks ei paisunud ta auahnus upsakuseks, publiku tormiline aplaus ei muutunud ta kõrvadele ainsaks muusikaks maailmas, kaks kunsti surmainglit — rahulolu ja endaimetlus — ei suutnud kunagi täielikult lämmatada rahulolematust ja okkana torkivat rahutust: sa võiksid palju rohkem... Ja et ta tõepoolest oli palju rohkemaks võimeline, näitasid hoopis hilisemad aastad, mil lainetus rahunes, püsivus suurenes ja ka juurdlemine, katsetamine ning uurimine pakkusid naudingut.

Mall oli näitlejaks samas teatris. Nad tundsid teineteist aastaid, kuid neil oli kokkupuuteid ainult laval ja proovisaalis, kuni nad äkki väga kiiresti teineteisele lähenesid ja peaaegu sama ruttu abiellusid. Ei puudunud muidugi skeptikuid, kes hindasid seda abielu mööduvaks, ajutiseks vahemänguks; leidus neidki, kes seda Kirretitele, eriti Rommile, lausa suu sisse ennustasid. Nendega ei vaieldud, sest värske abielupaar ei pidanud oraakleist lugu — oma saatusest ei pääsevat ju keegi...

Malle neiupõlve-ettekujutuse järgi oli iga huvitav mees Casanova, kui ta aga varsti pärast Ene sündimist koges, et Rommi, hoolimata kiriklikust talitlusest ja tütrekesest, tolle elumehe põhimõtteist ikka veel kinni peab, lavastas ta stseeni. See ei jäänud viimaseks, nad riidlesid ja leppisid, leppisid ja riidlesid, kuni sündis Aavo ja Mall lootis, et poeg seob mehe koduga. Üsna

ruttu veendus ta, kuivõrd liivale oli see lootus rajatud, oleks Rommil peaaegu silmad peast küünistanud ja vandus kättemaksu. Millega aga saab abielus naine truuduseta mehele tasuda? Eks ikka sama mõõduga...

Kui lugu päevavalgele ujus, oli Rommi algul hämmastatud ja sattus siis hirmsasse vihahoogu:

«Sa teotad, sa häbistad minu nime!» vahutas ta.

«Me pole teineteise orjad,» vastas Mall. «Keskaja abielu-ahelad on ammugi tükkideks murtud.»

Rommi tundis iseenda sõnad ära ja ta hoog rauges. Mõne nädala pärast oli ta juba võimeline kogu oma abielu rahulikult arutama, ja nad leidsid, et lummus oli hajunud. Mis edasi? Minna kumbki oma teed? Jah, see oleks kõige lihtsam — aga lapsed?

Nad kaalusid kõike põhjalikult, vaagisid oma tuttavate perekondade ajalugusid ning, silmad vees, otsustasid laste nimel tuua suure ohvri: logistada edasi ühisel vankril. Rommi viitas oma südametunnistusele, mis ei luba lapsi isata jätta, ja Mall noogutas heakskiitvalt kaasa. Mingit kirjalikku lepingut ei koostatud, notari ega perekonnaseisuametniku uksi ei kulutatud, kuid omavahel lepiti kokku, et kummalegi poolele jääb oma suveräänne ja rippumatu isiklik elu, millesse teine ei tohi sõna ega teoga vahele segada. Kirretid ei teinud oma uuest perekonnaelust saladust. Rommi ees ja Mall järel nad koguni uhkeldasid oma «moodsa abieluga». Meie pole silmakirjateenrid, ütlesid nad, ja ei muuda abielu alalõpmatute urgitsuste, kahtlustuste, luuramiste, tülide ja teineteise närvide hakkimise institutsiooniks. Ja lisasid mõttes: nagu teete seda teie. Meie oleksime võinud lahku minna, kuid me tunneme oma vastutust laste suhtes, sest abielulahutus lõhestab alati noorte hingi, külvab neisse segadust, umbusku ja põlgust isa või ema vastu. Ei ole teada, mida Kirretid tundsid, kas neid mõnikord ka vaevas kiivus või kahetsus, sest nad olid näitlejad ja oskasid oma hinge luuke suletuina hoida. Kindel on vaid, et nad pidasid kokkulepet. Ja kui tuli nõukogude kord, siis deklareeris Rommi Kirret: meie kanname uut kõlblust, meie ei lohista kodanlikust korrast endaga kaasa vana, kulunud, silmakirjalikku, äritehingule ja pettusele ehitatud

moraali. Just sellisele teise inimese vabadust ja sõltumatust arvestavale kokkuleppele peab olema tulevikus rajatud mehe ja naise kooselu...

Muidugi ei veerenud Kirretite elu kogu aeg nagu hästimääritud kuullaagreil, aeg siputas neisse mõnigi kord liiva, oli takistusi, oli valu, oli pahandusi ja kokkupõrkeid; oli aegu, mil nad päevade jooksul vaevalt mõne hädapärase sõna vahetasid, kuid oli ka pilvituid perioode, mil nad varjulist puhkesadamat otsides teineteisele lähenesid. Ja mis aasta edasi, seda rahulikumalt ja vaiksemalt Kirretite majas elati — harjumus lepitas ja tasandas. Kui algul mõni uudishimuline või kõmujanuline või lihtsalt kademeelne püüdis Kirretite elu üle ohkida ja ahkida, siis mõne aja pärast ei pakkunud see kui vananenud lugu enam kellelegi huvi. Liiati, et Kirretid, eriti Rommi, saavutasid pikkamisi kunstilise küpsuse ja loomingulise jõu, mis haaras ja vaimustas teatripublikut. Kunstis olid Rommi ja Mall sugulashinged, armastades suuri, põrutavaid elamusi ja tundmusi. Kui Rommi tahe ja intellekt teda vaos hoidsid, siis Mall mängis eksalteeritult, hüsteeriliselt. Ta nuttis laval ehtsaid pisaraid, ja kui tema kätte oleks usaldatud päris nuga või revolver, ta oleks oma lavakuulsust tähistanud laipadega. Pärast etendust oli ta ka ise nagu laip, nagu tühjaks pigistatud sidrun, või nagu ütlesid kadedavõitu keeled: Mall Kirret mängib nõnda, et vaheaegadel vääna tal kas või särgist vett välja. Mallel oli suuri õnnestumisi, kauaks meeldejäävaid kujusid, kuid küllap neid oli vähem õõnsaist, rabelevaist esinemistest, sest mitte alati ei jätkunud plahvatusteks dünamiiti. Malle mängulaad nõuab tohutut jõutagavara, vaimse ja füüsilise energia lakkamatut juurdevoolu, sest see väsitab ja kulutab ruttu. Mall ei märganud seda, ja kui talle ikka harvem uusi suuri osi anti, hakkas põhjust otsima kadedusest ning intriigidest, kuigi koer oli maetud üsna enda lävepaku alla.

Rommi Kirret seevastu oli tõusvas loomingulises õitsengus. Nüüd juba lavastajana ja näitejuhina; üksnes väga harva esines ta veel mõnes väiksemas osas. Küll väiksemas, kuid need kujunesid iga üksikasjani väljanikerdatud värvikaiks šedöövriteks. Seda suurejooneli-

semad olid aga ta lavastused, mis oma jõulisuse ja täpsusega, oma masside võimsuse, misanstseenide leidlikkuse, fantaasiarikkuse ja konfliktide terava esiletoomisega äratasid elavaid kiiduavaldusi.

Rommi Kirret tundis oma väärtust ja kaalu, kuigi ta sellepärast veel nina taevasse ei upitanud; ent ta ei talunud, kui keegi püüdis talle päitseid pähe ja kammitsaid jalgu seada. Seepärast ta nõnda tusaselt turtsataski, kui Ene talle Liis Andrega vallatlemist ette heitis. Mall Kirret suutis aga tütre iroonilisele pistele, et vähemalt näitlegi armukadedust, ainult närvilise naerupurskega reageerida. Kõigist rohkem kannatas Aavo, kelle Hugo leidis mornina, vaikivana ja turtsakana. Aga see polnud esimene kord, kus Aavo ühest meeleolust vastupidisesse paiskus. Hugo teadis, kui häirivad on kõik otsesed uudishimutsemised, teeskles seepärast, nagu oleks ta pimedusega löödud, ja rõõmsalt ning teovalmilt viis jutu sinna, kus see neil eelmisel õhtul lõppes — «Rongaisa» dekoratsioonidele. Kui ta välja pinnis, et Aavo oli akvarelli esimese pildi lavakujundusest isale andnud, imestas ta:

«Ja rohkem ei midagi? Sa ei rääkinud?»

Kui Aavo vastumeelselt pead raputas, andis Hugo talle tubli vopsu õla pihta:

«Oled sa alles pelglik. Lähme ja kõneleme.»

Just sõbra tusane meeleolu andis Hugole julguse ja pealehakkamise, millest tal muidu oleks nappus tulnud. Ta oli küllalt sagedane külaline Kirretite korteris, nii et tema varahommikune ilmumine ei hämmastanud kedagi, aga sel hommikul hingasid nii Rommi kui Mall noormeest nähes koguni kergendatult, sest nägid temas pilvede hajutajat ja kodurahu jaluleseadjat. Mall ruttas kohvi kallama ja Rommi raputas kaua ta kätt.

«Kas tulite mind noomima?» küsis ta. «Ma ei näidanud ju mitu päeva järjest teatris nägugi. Aga mul pole seal praegu uut lavastust käsil... Ja lõppude lõpuks olete ise süüdi: kes teid käskis mulle «Rongaisa» kaela sokutada.»

«Oh, see on ainult üks kaasaegne näidend,» tegi Hugo ilmsüütu näo. «Autorgi on vähetuntud...»

«Õige,» kinnitas Rommi. «Mäletan nagu läbi udu

mingit kõmu selle näidendi ümber, aga midagi konkreetsemat meelde ei tule, löö või maha.»

«Paljuke neid on, kes «Rongaisa» saatust mäletavad,» rahustas teda Hugo, kellele Mall koorekannu lähemale nihutas. «Too komöödia oli aastat kuus-seitse tagasi näidendite võistlusel, äratas seal tähelepanu ja premeeriti. Varsti sigines aga tarkpäid, kes leidsid teoses tuhat viga. Mõelda vaid — peategelaseks on negatiivne tüüp! Millist kohutavat nõukogude tegelikkuse moonutamist selles nähti. Kui üks näpuga näitas, leidus ikka teisi, kes kooris kaasa kilkasid. Täks täna, täks homme — nõnda on kõige kõrgemgi puu kummuli keeratud. Urgitseti, avaldati oma kõlbelist pahameelt ja kulutati kaebekäikudega mitu paari saapaid läbi, kuni moodustati uus žürii. Nõnda saigi «Rongaisast» kahjulik või vähemalt kahtlane näidend, mis maeti sügavale laeka põhja, sest Reedik Võrsel jätkus põikpäisust, et ta ei võtnud kokkade koori õpetust kuulda ega hakanud oma tööd ümber treima. Elu lakeerimisest praegu enam lugu ei peeta, ja õngitsesime komöödia jälle päevavalgele. Esimesteks viirukisuitsetajateks olid nüüd toonased näpuganäitajad ja «Hei, karauul!» karjujad.»

«Tuleb meelde, tuleb meelde,» rõõmustas Rommi. Ta ei mallanud paigal istuda, vaid kõndis edasi-tagasi, kuni peatus oma töölaua juures, tõstes sellel pabereid siia ja sinna. Ta heitis ühele lehele pilgu ja pahvatas valjusti, kogu südamest naerma: «On see alles üks nõiavärk! Kui kavalasti need kolm tüdrukut ja kaks poissi on üksteisega kokku viidud, kuidas nende eluteed põimuvad ja vana Anijala ümber kokku keerduvad. Naersin endamisi, nii et lubi vist laest alla langes, kui Anijala paljaks kooris — tema enda poeg.» Vaikis siis, silmad tõmbusid pilukile ja sõrmeotstega aeglaselt oma sirge nina selga triikides lisas vaiksemalt: «Naerad küll, aga endal süda kibeleb. Näidendi alltekst pitsitab hinge nagu kruustangide vahele, on kitsas . . . ja valus. Pikkamööda paisub antipaatia Anijala-tüüpi hingetu ning autu petise vastu lausa põlguseks. Ja seda nimetas mõni kirjanduslik kringel kahjulikuks näidendiks!»

Hugol oli endaga maadlemist, et mitte poisikesena mööda tuba kepsutama hakata. Rõõm «Rongaisa» reper-

tuaariplaani surumisest oli poolik rõõm, niikaua kui tükile polnud leitud kogenud lavastajat. Ta teeskles, nagu huvitaksid teda Rommi hieroglüüfid ühel režiilehel, ja pärast lühikest pausi poetas:

«Nüüd olete näidendiga tuttav... Teil on hea ülevaade «Apollo» jõududest. Keda võiksite «Rongaisa» lavastajaks soovitada?»

«Kuidas — keda?» pöördus Rommi kohkudes Hugo poole.

«Keegi peab ju lavastama...?»

«Aga mina?» Rommi kahmas laualt peotäie paberilehti ja hoidis neid Hugo näo ees. «Kas see polegi midagi? Kolm ööd ja kolm päeva möllasin nagu karu, kes lõhub mesipuud, et mett kätte saada, ja äkki — kes lavastab?» Rommi tabas Hugo tumedate silmade põhjas kelmika sädeluse ja taipas, et oli langenud väikesesse lõksu. «Ah, kaval olete ka veel! Rõõmustage, rõõmustage, trumpasite mu üle. Tõrkusin mis ma tõrkusin, aga enam ei annaks ma seda näidendit ka riiuga käest. Nüüd peab ruttu jaotama osad ja leidma kunstniku...»

Nõnda nagu Hugo poolvägisi Aavo kaasa tiris, nõnda kangelt Aavo ka kogu aeg klaveritoolil istus, pilk ainiti aknast välja suunatud. Ometi kuulis ta kõike, ja kui isa kinnitas, et võtab «Rongaisa» lavastamise endale, pöördus juba näoga toa poole. Rommi Kirreti vihje kunstnikule meenutas talle dekoratsioonikavandeid, mille kallal nad Hugoga suure õhinaga ja veel suuremate lootustega olid töötanud, ja ta hüppas toolilt, et neid oma toast tooma rutata.

«Kuhu nüüd?» haaras Hugo tal varrukast.

«Ma toon...» Aavo keel takerdus poolel lausel, aga Hugo mõistis teda niigi.

«Pole tarvis kuhugi minna, Aavo, ma tõin kavandid kaasa.» Ta oli tulles nahkmapi toolile poetanud, nüüd võttis selle ja süüdlase poisikesena naeratades ütles Rommi Kirretile: «Meil on hea meel, et «Rongaisa» oma kätesse võtsite. Meie... see tähendab, et Aavo ja mina, tegime näidendile mõningad kavandid ja tahaksime nüüd kuulda teie hinnangut...»

Ta näppis tõtates lahti mappi hoidvad paelad ja ulatas Rommile paksu paki jooniseid.

«Siin nad on... Täna te olete väsinud, ma tuleksin mõnel teisel päeval, kui olete leidnud mahti neid vaadata.»

«Vaatan, vaatan,» noogutas Kirret heatahtlikult ja kavandeile pilku heitmata pani need lauale. «Jooksen nüüd teatrisse. Tahan veel enne rahva suveks laialisõitu osad välja jaotada. Lugedes kerkisid ühe või teise osa jaoks juba näitlejad silme ette, ainult Irma jaoks ei näe ma kedagi. Mäletate tüdrukuid, Hellet ja Irmat? Helle on õrn ja unistaja, vaikne ja tagasihoidlik, ta ei suuda inimestest halba uskuda. Selle kuju jaoks võta meil teatrist kas või mitu näitlejat. Aga mis hakata peale Irmaga? Tema mängimiseks peab omama palju tuld ja ägedust, et õige hooga purskaks esile viha ja põlgus, millega oma lootustes pettunud tüdruk sööstab isa karistama. Toda lurjust, kes ei taha enam kuuldagi Irma emast. Kellele anda see keerukas ja raske osa, kellele...?»

«Kas mina ei kõlba?» tegi Mall suured süütud silmad.

«Autor on olnud südametu ja ei ole näidendisse toonud ühtki vanaema,» naeris Rommi, ja Mall teeskles solvunut. Aavo heitis isale kiire etteheitva pilgu. Ta nagu pingutas jõudu, et midagi öelda, aga vaikis ometi. Kui isa poleks emale nõnda jämedavõitu vastanud, oleks Aavo endas valitsevast segadusest, tusast ning trotsist võitu saanud ja öelnud, et ta teab, kes võiks Irmat mängida. «Rongaisa» lugemisel oli ka teda Irma kuju kütkestanud. Eneselegi märkamatult oli ta selles osas hakanud nägema Hilje Rutast, tüdrukut kunstsarvetehase «Kommunaar» isetegevuslikust näitetrupist. Hiljem sulasid tal Irma ja Hilje nõnda kokku, et luges mõnikord Irma asemel Hilje ja ütles kord Hiljele Irma, mille eest sai teenimatu peavangutuse osaliseks. Aavo juba soovitas «Rongaisa» kunstsarvetehases lavastamisele võtta, aga isetegevuslasi hirmutas tüki maht ja kardeti põlu all olnu esimestena rehabiliteerimisel näppe põletada. Nüüd isa kimbatusest kuuldes sähvatas Aavos mõte: mis siis, kui Hilje päris suurel, elukutselisel laval Irmat mängiks? Hilje ju muust ei

unistagi kui näitlejakutsest, ta viskaks oma nööbipressi kus tuhat... Mis sellest, et ta on seni esinenud ainult isetegevuslaval? Kas vähe näitlejaid on alustanud just nõnda, väikselt, asjaarmastajalikult? Kui ütleks praegu isale?

Ta ei julgenud. Isa muidugi kergitaks lauge, vaataks oma heledate, läbitungivate silmadega Aavole ning küsiks vaevaltmärgatava iroonia ja üleoleva ilmega:

«Aga miks just sina seda... vabrikuplikat soovitad?»

Ja rohkem veel kui sõnades välguks pilgus kahtlustus, mis määrib, ning Aavo pöördus uuesti akna poole.

Rommi loopis mingeid raamatuid ja pabereid portfelli ning arendas enda mõtteid:

«Jooksen nüüd direktori ja peanäitejuhi juurde. Mul tuleb kuum sügis. Ma ei kavatse loobuda ka «Suveöö unenäost». Olen seda kaua endas hellitanud, mul on palju uusi ideid, tekitaksin furoori. Nad andku mulle «Rongaisa» jaoks tubli näitejuht, siis tulen mõlemaga toime. «Suveöö» jäi ju kavva?»

«Jäi,» noogutas Hugo.

«Suurepärane, siis põrutan kahest rauast teineteise järel. Ka Tildeniga on tarvis rääkida, — oh, et inimene ei saa end vajaduse korral kaheks-kolmeks jagada!»

Hugo nägi, kuidas Aavo dekoraator Tildeni nime kuuldes uuesti kokku langes, ja ütles:

«Ärge ka meie kavandeid unustage. Mulle oleks «Rongaisa» diplomitööks, Aavole aga tubliks praktikaks. Loomulik, et kui jutt on tööst, siis unustage, et olen partorg, — see ei mängi mingit rolli.»

«Hästi, hästi!» klõpsutas Rommi portfellilukud kinni. «Ma olen harjunud töötama kunstnik Tildeniga, oleme ju koos veteranideks kasvanud... Aga ma muidugi tutvun noorte tööga. Visand, mida Aavo mulle näitas, oli leidlik ja andekas. Lähemalt kõneleme mõnel teisel päeval, homme või ülehomme. Nüüd aga vabandage mind!»

Suudles Malle otsmikule ja kadus. Mall vaatas talle pead vangutades järele: need mehed, need mehed küll! Kui ülekohtune ja erapoolik oli loodus, jagades mees-

tele heldekäelisemalt jõudu ja vastupidavust kui naistele. Seal ta tormas minema nagu komeet, ja kõik on ühel arvamisel, et lavastaja Rommi Kirret pole veel kaugeltki öelnud oma viimast sõna. Mall oli küll mehest kolm aastat noorem, kuid pärjad, mis olid pandud tema kunstialtarile, närtsisid ning koltusid, ja keegi ei öelnud ega kirjutanud, et me ootame kannatamatusega Mall Kirreti homseid esinemisi. Hea seegi, kui mõnikord paari jaheda reaga meenutati, et nõnda mängis kunagi Mall Kirret... Mall ohkas sügavalt ja Hugole nukralt noogutades kadus oma tuppa.

Veelgi nukram oli noorte meeleolu...

5

«Kommunaari» klubi oli ümberehitus vanast hoonest, millest sõda pärandas vaid tühjade silmakoobastega ja katuseta müürid. Tehase ametiühing kauples need poolvarisenud seinad endale, ja kuna kitsasse punanurka kokkusurutud klubi eesotsas oli grupp entusiaste, kes suutsid endaga kaasa tõmmata isetegevushuvilise osa töölistest ja oskasid mõjutada krediidikukru avamisele kitsi direktori, lõid varemed õhtupoolikuti, eriti aga pühapäeviti kihama rõõmsast, kärarikkast ja virgakäelisest rahvast. Aasta pärast avatigi «Kommunaari» küll madalavõitu, ent küllalt mahuka saali, lava ja vajalike kõrvalruumidega uus klubi. Suure käitise peres leidus iga laadi huvidega inimesi, isegi vehklejad ja sidrunipuu kasvatajad ei puudunud; kõik need koondati ja liideti ringidesse, nii et varsti algas vana laul otsast peale: ruumi oli vähe, kitsaks jäi.

Kultuuriklubi rändvimplit hoidsid visalt enda käes näiteringlased. Just neisse oli algul kõige vähem usku. Kes lepib linnas, kus igal õhtul süttivad paljude silmapaistvate teatrite ja kinode tuled, kunsti lahja surrogaadiga? Ja kust te vabrikus komejante leiate? hüüdsid skeptikud pilkavalt. Nad tundsid halvasti inimesi. Üsna varsti tõmbusid kahtlejaist ühed häbelikult nurka, teised särasid aga kogu näost: «Kas ma ei öelnud, oleme

ju teatrirahvas!» Omad inimesed mängisid, omad inimesed vaatasid, kõik oli tuttav, lihtne ja kodune. Peagi olid paljudel oma lemmikud, kelle esinemist nad ootasid, kelle mängule kaasa elasid ja ägedalt aplodeerisid. Kes üldises tuhinas tähelegi pani, kui mõnikord lemmikuks juhtus enda perekonna liige või lähedalt sugulane...

Näitetrupi kõige säravamaks täheks oli Hilje Rutas. Selle tunnistajaks oli aplaus, mis Hiljele oli alati kõige rõkkavam, seda kinnitasid nii omavahelised kui ka näiteringi poolt korraldatud avalikud arutelud, kus tüdruku arvel poldud kiidusõnadega kitsi. See oli kiitus näitekunstile ja Hilje andele, sest suures käitises polnud Hilje Rutasel ühtki sugulast. Kui ta paari aasta eest käitisesse tuli, tundis ta end siin nagu äraeksinuna — ei ainustki tuttavat nägu. Aga sellel väledal, elavaloomulisel, kleenukesel tüdrukul oli suurepärane omadus ruttu kohaneda, nagu omaks inimeseks saada. Ta ei tülitsenud kellegagi, ent keegi ei võinud end ka tema südamesõbraks nimetada: Hilje oli nagu Kiplingi kass, kes käis alati üksinda.

Näitetruppi leidis Hilje tee juba esimesel nädalal, kui ta oma nööbipressi veel umbusaldas, küllap veidi kartiski. Talle kui uustulnukale anti prooviks osake, mille Hilje viie minutiga pähe õppis, kuid mida ta kodus iga päev harjutas, nagu oleks see mõni peaosa. Sellele õhtule, kui Hilje esimest korda esines «Kommunaari» klubi laval, tuli Heldur Link «Apollost» ja andis oma nõusoleku hakata «Kommunaaris» näitejuhiks. Ta oleks hakanud ka proovietenduseta, oleks vastu võtnud ükskõik millise trupi, et aga saaks võimaluse oma ideid, kavatsusi ja fantaasiat mõnes lavastuses rakendada. Lavastada, kirjaniku mõtet teatrietenduseks ümber vormida — see oli Lingi ainus suur ja salajane unistus. Ta oli sama vähe pealetükkiv kui ilus noormees. Küllap ta sai isegi aru, et nõnda pikal, kõhnal ja vimmas näitlejal nagu tema, kelle raamideta prillidega nägu oma laia otsaesise ja imekitsa lõuaga meenutas terava otsaga allapoole pööratud kolmnurka, ei sobi mängida kangelasi ega esimesi armastajaid. Miks ta muidu juba rea aastate jooksul

TRÜ Raamatukogu

«Apollos» nurisemata pisirolle vastu võttis. Ta mängis tagasihoidlikult, vaikselt, justkui maalis pehmete värvidega, kuid need värvid olid soojad ja erksad, nii et temast kõneldi ammu kui noorest, arenemisvõimelisest näitlejast. Sellest oli ajalehtedeski kirjutatud, aga Lingil ei tõusnud uhkusest pea kuklasse, ja kui talle järgmises lavastuses traditsiooni kohaselt anti jälle mikroskoopiline osa, ei hakanud ka märatsema ega joonud end meelehärmis purju. «Kommunaaris» ei mõõdetud tema osade pikkust, isetegevuslastele oli ta kutseline näitleja, seega autoriteet, ja üsna varsti vaikisid ka kahtlevad hääled, et statistile makstav näitejuhi palk olevat raha heast peast tuulde pildumine. Link polnud ainult unistanud, vaid oli ka õppinud; tal oli iseseisvust, algupära ja püsivust, mida tema kitsalt lõualt kuidagi oodata poleks osanud. Kannatlikult nagu kõrt pessa tiriv sipelgas liitis ta erineva ettevalmistusega või hoopiski ettevalmistuseta asjaarmastajaid üheks ansambliks, aga kui teda kiideti, vaatas kõrvale ja tõrjus: oh, on alles esimesed jooned ja joonekesed. Kui just kõik oleksid Hilje-taolised... Nii väike suurustaja kui Link ka oli, mõnikord ajas ta siiski rinna ette, et tema oli avastanud Hilje talendi. Etendusel, kus Hilje esines klubis esmakordselt, nägi Link tüdrukut laval kõige rohkem kolm minutit, kuid näiteringi järgmises ja Lingi esimeses lavastuses mängis Hilje juba peaosa. Nii algasid Hilje Rutase näitlejatee ja Heldur Lingi lavastajakarjäär üheskoos, nad toetusid teineteisele edaspidigi ja isegi klubi akendel end soojendavad tuvid kudrutasid, et Link on Hiljesse päästmatult armunud. Näis, et ainult Hilje on pime ega näe noore näitejuhi piinlemist ning närveerimist, või vähemalt teeskleb, et ei märka neid. Kuni tal selleks enam võimalust polnud: ükskord enne proovi garderoobiruumis oma tulevikuplaane arendades unustas Link äkki sõnad, jäi Hiljele üksisilmi otsa vahtima ja sosistas kogelemisi:

«Hilje... Kui sa ainult aimaksid, kuidas mulle meeldid!»

Ja haaras tüdruku oma pikkade käte vahele. Hilje oli sellelaadilisi ja hoopis ägedamaid rünnakuid

varemgi üle elanud, ta tõukas Lingi järsult eemale, ehk järsemaltki, kui tolle napp füüsiline ramm oleks vajanud, ning turtsatas:

«Ära käperda!»

Link sai vastu seina ja riidenagi põrgates haiget, kuid hoopiski teravamat valu valmistasid talle Hilje jämedatoimelised sõnad, ja hinge põhjani solvunult laskus ta oma elu suurima labasuseni, paisates:

«Mis sa endast õige kujutad! Ma pole mingi vabrikupoiss, nendega sa mehkeldad küll.»

«Mehkeldan kellega mulle meeldib!» ägestus nüüd ka Hilje. «Ei tea, kelleks sina end pead — varsti pühitsed teenrite ja uksehoidjate osades esinemise kümne aasta juubelit...»

Et sõna võib olla kümme korda valusam kui rusikahoop rindu, valusam kui muhk vastu nagipulka äralöödud kuklas, seda õppis Link tol õhtul esimest korda tundma. Ta lahkus norgus päi ja kogu proov möödus loiult, justkui oleks näitejuht haige. Kui riietuti kojuminekuks, tuli Hilje Lingi juurde ja ütles lihtsalt:

«Vabanda... Minu sõnad teenreist ja uksehoidjaist olid ülekohtused. Ma ei mõtle nõnda...»

Link sirgus, tema prillide taga välgatas tärkav lootus. Üksainus pilk Hilje silmadesse veenis aga teda, et tüdrukul polnud rohkem midagi öelda, ja näitejuhi pea langes uuesti norgu. Hilje ei olnud enam pahane, ta ei suutnud kunagi viha kanda, kuid ükski jooneke tüdruku näos ei julgustanud Linki kordama, mis endiselt ta südant täitis.

Link lonkis sel ööl kaua pikkamisi tühjenevaid tänavaid pidi, sest ta ei kannatanud toaseinte kitsust. Ta mattis lootusi ja unistusi, mida märkamatult tärganud ja kiiresti võrsunud ning juurdunud armastus temas oli äratanud. Nagu sügisesed lehed varisesid temalt sel ööl mõnedki illusioonid. Ta veendus, et ei ükski välise tegevuse ega vahetu läbielamise treening, mille abil on võimalik laval tundeid äratada ja kustutada, ei suuda aidata igapäevases elus. Hiljet ta enda südamest välja rebida ja kõrvale heita ei suuda; annaks taevas ise vähemalt niigi palju jõudu, et ta mitte kunagi enam end selle ninatarga ees ei paljastaks, et

mitte keegi ei näeks haava, mille tänane õhtu temasse lõi. Sellele mõeldes tõmbusid Helduri silmad niiskeks ja huuli kramplikult kokku surudes ning pead kuklas hoides läks ta otse edasi piki sirget tänavat, mille elektritulede hõõguvate nööpide rida kauguses kustus...

Kas Hilje oli ninatark? Mõnikord. Ta tõmbus siilina kerra, kui uudishimust, kaastundest või silmakirjalikkusest kiputi pilku heitma tema sisemaailma. Ta sõbrunes heatahtlikega, pilkas kiuslikke ning oskas häbematusele lõigata vastu säärase häbematusega, et kõige jultunumgi sambaks jahmus. Imestati, et keskkooli lõpetanud tüdruk tuli mustale tööle nööbipressi taha ja et ta harvemini kui päikesevarjutus võttis osa noorte omavahelistest olemistest ning tantsuõhtutest. Kui mõnegi eneseteadliku noormehe lähenemiskatsed karile jooksid, oletati mingeid salajasi suhteid, ja et tüdrukut paljastustega rabada ning ta uhkusevaimul tiibu kärpida, korraldasid solvunud kavalerikandidaadid tema järele isegi väikese luure. Tulemused olid aga nõnda hämmastavad, et nendega ei osatud midagi peale hakta: kui kodueküpsetatud nat-pinkertonid kokkuvõtteid tegid, selgus, et kümnest õhtust kolmel oli Hilje näidendiproovil, kahel korral ei lahkunud kodust ning tal polnud ka külalisi, viiel ülejäänul istus aga — teatris. Haige, oli diagnoos, teatrihull.

Tarku tõmbab tarkade poole ja hullud tunnevad end koduselt hullude keskel. Hilje istus sageli lava taga kitsukeses ruumis, mida kasutati dekoratsioonide, rekvisiitide ning kostüümide panipaigana ja mis vajadust mööda muutus dekoraatorite töötoaks. Hilje sõbrunes Hugoga, kes üsna «Kommunaari» näiteringi asutamise päevist oli siin lavakujundajaks, niivõrd kui sellele küljele lubasid tähelepanu osutada ringi küllaltki tagasihoidlikud ressursid. Hugo tõi kaasa Aavo, nad töötasid kahekesi, kuni «Libahunt», mille esietenduseks just tol kuumal suvel käisid veel kuumemad ettevalmistused, jäi ainuüksi Aavo kujundada-dekoreerida, sest Hugol oli võimatu end tükkideks rebida. Aavol kulus siin palju õhtuid. Ta värvis, kleepis ja õmbles, kusjuures teda aitasid näitlejad, kel juhtus

vaba aega olema ja kel ei puudunud huvi ning kannatus. Teistest sagedamini istus siin Hilje, vaterdas, naeris ja nokkis Aavot, kuid samal ajal ka tema lõikas, kleepis, õmbles ja värvis, nii et mitte ainult käed, vaid ka nägu ja väike, tundlike sõõrmetega nina olid sageli liimi ja värviga koos. Sealjuures ta mõnikord määris dekoratsioone rohkem kui abistas, kuid Aavo oli kannatlik, ei kihutanud teda minema, ei öelnud kurja sõnagi.

Järgmisel õhtul pärast seda, kui nad Hugoga andsid oma «Rongaisa» lavakujunduse visandid Rommi Kirretile, tuli Aavo varakult «Kommunaari» klubisse, kuigi selleks mingit pakilist vajadust polnud, sest lava oli juba eelmisel päeval «Libahundi» peaprooviks korda seatud. Küllap tuleb dekoratsioonides veel mõndagi muuta, lavastuse ja valgustusega kooskõlla viia, aga kõik see selgub alles proovi ajal. Et enda sealolekule õigustust anda, avas Aavo sahtli ja laotas lauale määrdunud ning kortsunud töövisandid. Ta polnud veel lõpetanud, kui uks kiiksatas ja nähtavale ilmus vilgaste silmadega ja otsmikule langevate tukkadega uudishimulik nägu. See oli Hilje Rutas.

«Kas ma segan?» küsis tüdruk ja vastust ootamata lipsas sisse. Hilje vaatas ringi, ja kuna toakeses teist tooli polnud, istus lauale, otse Aavo vastu. Kuidas ka tema nõnda vara enne proovi algust siia sattus? Mingit salajast kokkuräägimist polnud; viimasel proovil Aavo küll ütles, et ta tuleb neljapäeval umbes tund aega varem, aga see oli öeldud nõnda, et kõik kuulsid...

Aavo ei kuulunud noormeeste hulka, kelles üksindus noore kena neiuga äratab kõik sügisese põdrapulli uljad omadused, tema muutus pigemini tagasihoidlikumaks ja hoolitsevamaks. Et ta on pisut vanamoeline ning kipub meeste ja naiste suhteid idealiseerima, seda Aavo teadis, kuid talle olid uudiseks segasus ja nõutus, mis Hilje Rutas temas esile kutsus. Selle asemel, et tutvuse süvenemisega kahaneda ja kaduda, kohmetus hoopis kasvas. Hilje silmad olid liiga terased, et seda mitte märgata; ta oli meelitatud nagu ikka naine, kes näeb enda mõju mehesse, ega teinud midagi, et

Aavo kimbatust vähendada. Istus lauaveerel, kõigutas mingi temas heliseva viisi rütmis pead ja kiigutas jalgu, mis olid saledad, sirged ja kerged nagu kitsetallel. Sellised sääred kaalusid üles isegi suka nõelutud suurevarba, mis lahtise kinga ninast välja piilus.

«Võib-olla pean ma ära minema...?» kallutas Hilje lõpuks pea ühele küljele.

«Ei, ärge minge...»

Hilje näis ootavat. Aga kui Aavo midagi ei lisanud, langetas pea teisele õlale:

«Te tahtsite töötada?»

«Pole mul siin suuremat midagi teha...»

«Miks te siis nõnda vara klubisse tulite?»

«Ma...» Aavole polnud midagi raskemat enda hingesoppide pahupidi pööramisest, ta ei jaksanud end selleks sundida ka täna, kuigi Hilje näis tõsisem, isegi nukram kui harilikult. Kui püsimatu ja jutukas, mõnikord ka lööpiv Hilje oligi, teadis Aavo tüdrukust ometi väga vähe, ja seda vähestki pigem aimas kui teadis; palju rohkem ei osanud jutustada ka teised, keda Aavo nagu möödaminnes küsitles. Hõlpu ja rõõmu oli elu Hiljele kindlasti väga kitsilt jaganud, oli ta ju isatu-ematu ja elas vanaemaga, ent kaastundmust ja halisemist talus Hilje kõige vähem. Sellele mõeldes härdus Aavo, ta oleks nii väga tahtnud võtta tüdruku lauale toetuva käe, et seda hellitada.

«Miks te mu kätt nõnda vaatate?» peitis Hilje käe selja taha. «Tööinimese kare, paatunud peo ja jämedate sõrmedega käsi...»

«Ma pole iialgi nõnda mõelnud!» tõrjus Aavo sellise ägedusega, et soe naeruhelk üle Hilje näo libises.

«Usun. Rääkisin niisama, õrritamiseks. Olen ju mõnikord säärane tujukas ja kiuslik. Ma ei häbene oma käsi, nagu ei pelga oma töödki. Kuid ometi... ma ei taha igavesti jääda nööbipressi taha. Ketserlik mõte, eks ole? Ärge sellest oma sõbrale partorg Hugole hingake.» Hilje pilk taandus kuhugi kaugele ja sügavale. «Kui te vaid aimaksite, kuidas minus kõik januneb lava, päris tõelise teatri järele...»

Hilje hüppas laualt maha ja jäi seisma akna alla. Üle kivisillutisega hoovi tõusis tehase krohvitud sein;

raske veoauto sõitis õuele, suured valged kastid koormaks, — toodi uusi masinaid. Masinad, aina masinad...

Üsna ta selja taga kostis Aavo vaikne hääl:

«Ma tean.»

Hilje vangutas tummalt pead.

«Ei, seda ei tea keegi. See on nagu tuli, mis hõõgub ja kunagi ei kustu...»

«Mina tean,» kordas Aavo. «Jälgisin teid kõrvalt, kui olime teatris. Mäletate, mängiti «Äikest». See polnud tavaline rõõm, mida tunneb iga vaataja heast mängust ja targast näidendist. Sellest ajast hakkasin teid teisiti nägema ka siin, proovidel ja klubi kitsal laval. Teistele on see meelelahutus ja ajaviide, ainult mitte teile. Tahaksite elada laval ja lavale, igatsete mängida. Et köita saalitäit rahvast, panna nad koos endaga nutma ja naerma... Ja siis eesriie, aplaus, lilled...»

«Eesriie, aplaus, lilled... Ah, rumalus!» paiskas Hilje pahase käeliigutusega segamini suuruse järgi korralikult aknalauale ritta laotud pintslid, millest mõned põrandale kukkusid. «Milleks meenutada võimatut!»

«Midagi pole võimatu...»

«No nüüd läheb jutluseks lahti! Mis siis ikka, hakake aga julgesti pihta, seltsimees dekoraator. Et teie andekuse juures võib visa töö, õppimise ja harjutamisega kiiresti saavutada püstitatud eesmärgi, sest nõukogude korras on igale töötavale noorele avatud kõik teed vastavalt võimetele, annetele, talendile...»

«Mitte midagi ma pole kavatsenud jutlustada! Kuid nurgas konutada ja oodata, kuni õnn sülle langeb, pole ka mõtet. Ükski kivi ei kerki ilma tõstmata!»

«Oh-hoo, see kõlab teie suust üsna ootamatult... Kuid ma ei mõista, kuhu sihite.»

«Minu isa...»

«... on kuulus lavastaja. Ja edasi?»

«Ta võttis käsile uue näidendi, komöödia «Rongaisa». Olen sellest kõnelnud.»

«Mäletan. Olete koos Hugoga neisse ronkadesse ülepea armunud.»

«Seal on üheks peategelaseks noor tüdruk Irma.

Äge, tuline, läheb läbi tulest ja veest, et saavutada oma õigus...»

«Tubli tüdruk!»

«Isal on kõikide osade jaoks näitlejad teada, ainult Irma jaoks ei leia ta kedagi...»

«Heldeke!» surus Hilje käed suule, nagu summutades ootamatut, oma julgusega hirmutavat mõtet. «Ega te ometi...»

Aavo vaatas tüdrukule ja ta sinised silmad naersid julgelt ning enesekindlalt.

«Miks mitte? See on ju suurepärane juhus.»

«Te usute, et Rommi Kirret...!» Samas taipas, et oli end Aavo õhinast liiga kaasa kiskuda lasknud, ja tagasi tõmbudes nokkis: «Jah, oleks «Apollo» lavastajaks Aavo Kirret, siis langeks ehk mõni raasuke Hiljegi rüppe...»

Hilje kahtlemine, veel rohkem aga tema pilkav kiuslikkus ärritasid Aavot niivõrd, et ta sähvas:

«Ärge naerge midagi, ma juba rääkisin isaga!» Kohkus oma sõnadest aga nõnda, et enda näo varjamiseks kummardus korjama mahakukkunud pintsleid.

«Rääkisite?» Hilje tõmbas Aavo käest pintsli. «Mis te siis seisate nagu tumm ja kiusate mind. Mis ta ütles?»

Aavo neelatas, enne kui jaksas pomiseda:

«Isa lubas kaaluda...»

«Aavo! Kui hea sa oled!» Hilje tõusis kikivarvule ja suudles Aavot. See oli nõnda ootamatu, et Aavo seisis nagu post; ta tundis, kuidas veri valgus näost, ja tal oli viha ning häbi, et on jõuetu seda takistama. Küllap kohkus oma puhangust Hiljegi, sest ta käed langesid alla ja naeratust peites sosistas ta: «See kõik tuli nõnda ootamatult. Ega... sa mulle pahane ei ole...?»

Aavo vaevalt pani tähele, mida Hilje ütles, ta kuulis vaid allasurutud õrnust, mis tüdruku hääles helises, ja juhtus nõnda, nagu ikka juhtub kahe noore inimesega, kellele kolmandate isikute juuresolek juba ammu on segav ning häiriv. Nad ei kuulnud kolistamist laval, ei märganud samme koridoris ja võpatasid alles siis, kui kääksatas uks. Heldur Lingi kolmnurkne nägu ukseaval oli kõigist kolmest küll kõige jahmunum, noor

lavastaja pidi end tugevasti pingutama, enne kui suutis kogelda:

«Va... vabandage, ma ei teadnud... tõepoolest polnud aimugi...» Ja lisas veelgi vaiksemalt, nagu andestust paludes: «On aeg, Hilje, alustame grimeerimisega...»

«Ma tulen kohe,» noogutas Hilje. Heldur Link kadus ukselt, viies kaasa lummuse, mis mõni hetk tagasi väikeses toas hõljus.

«Ma siis lähen,» ütles Hilje vaikselt ja lahkus. Nüüd seisis Aavo omakorda akna all. Ta ei kuulnud, millal avati uks, ja võpatas, kui tema nime hüüti — lavastaja otsis dekoraatorit. Lavakujunduses tuli mõni detail ümber muuta. Sellisel väikesel isetegevuslaval on aga kunstnik ühtlasi ka lavatööliseks, ja varsti Aavo haamerdas, tõstis ning tassis, ise vaevalt mõistes, milleks see kõik vajalik on...

Vaheajal varitses ta aja, millal Hilje jäi üksinda garderoobi, et lähemale rutata.

«Homme mängitakse viimast korda «Päikeselapsi». Ma toon kaks piletit...?»

«Homme?» imestas Hilje end nagu mingeist kaugeist mõtteist lahti raputades. «Miks sa räägid praegu homsest? Ega sa ei kavatse juba lahkuda? Oota mind pärast proovi...»

Naeratas Aavole, koondas pilgu ei tea kelle poolt roostetanud naela otsa riputatud mõlkilöödud silindrile ja end osasse sisse harjutades kordas tasa, aga tugeva sisemise pingega:

«Viletsad! Teil ei ole julgust ega jõudu, armastust ega ustavust — midagi ei ole teil! Ja tahate kohut mõista? Teie!»

Möödus Aavost, et minna lavale. Ta ei läinud nagu alati tõtates, kõike uudishimulikult puudutades ja näppides, vaid aeglaselt, rahulikult ning väärikalt. Nagu kõnniks tõeline Tiina nõmedate inimeste keskelt ära vabasse loodusse, metsa — hundiks huntide sekka.

Juba vilkusidki tuled, manitsedes kõiki oma kohtadele, — peaproov jätkus.

6

«Apollo» sügishooaja avatükiga juhtus väike segadus: lavastaja ja kunstnik töötasid juba ammu, terve rida proove oli peetud, kuid äkki selgus, et näidend pole sobiv. Moonutas tegelikkust, silus kõik nukad ja nukikesed, varustas mõne tegelase kõikvõimsa nõiakepikesega, ent teised nudis ühesuguseks halliks massiks, kes oskas ainult käsi plaksutada, hurraa karjuda ja tööd rügada. Keegi otseselt ei keelanud, aga vihjeid tuli mitmelt poolt ja proovid katkestati. Kulutatud summad kirjutati korstnasse ja jäädi siis üksteisele nõuküsivalt otsa vaatama: mis edasi?

Rommi Kirret oli kärme «Rongaisa» ette nihutama. Kuidas ta ka tollele algupärandile edu ja tähelepanu ennustas, ei suutnud ta teatri kunstinõukogu liikmeid enda nõusse meelitada. Mis, avada hooaeg — komöödiaga! hüüatasid ühed. Ja veel säärasega, mis oli mitu aastat... hm, tagasihoidlikult öeldes — kahtluse all, lisasid teised poolel häälel. Kolmandad nõudsid pateetiliselt «Eskaadri hukku», «Soomusrongi 14-69» või «Murrangut». Kuna nad olid vähemalt paar kuud hiljaks jäänud, otsustati värskendada, siluda ja uuslavastuse sildi all hooaja avalöögina publiku ette tuua «Kremli kellad». «Rongaisa» jäeti järgmiseks esietendustükiks.

Rommi oli sellegagi rahul, sest «Rongaisa» etendus nihkus märksa lähemale, kui algul oli planeeritud. Tubnik haaras endale «Ljubov Jarovaja», kuna kõige nooremale lavastajale langes vastutusrikas ülesanne teha lavaküpseks kaasaegne nõukogude näidend «Ritsikas», mille autori nime Rommi kuidagi ei suutnud meeles pidada.

Rommil oli veel teine raud tules:

«Ma toon lühikeste vaheaegadega lavale nii «Rongaisa» kui «Suveöö unenäo», andke mulle ainult esimese jaoks näitejuht-assistent.»

Kuna uute lavastustega näis kitsas kätte tulevat, ei vaielnud keegi vastu. «Apollo» peanäitejuht Tubnik polnud ei tähenärija, bürokraat ega võimuahnitseja ja ta soovitas Rommil endale ise meelepärane abiline välja

valida. «Dekreet on loomingulise töö surm,» kordas ta oma lemmikväljendit ja tõmbus kabineti nelja seina rahusse. Rommi kaalutles kaua, aga ei leidnud õiget: kes oli komöödiaks liiga tuim, kes ajas alati oma jonni, kes oskas näitlejatega ruttu riidu minna. Lõpuks langetas otsuse Jaak Paukeri kasuks. Pauker võiks mängida ka Anijalga... Jaak ja Rommi olid eakaaslased, neid sidusid ühised mälestused, nad olid näinud teatrikunsti meremõõnana langevat ja tõusvat, olid üle elanud joobnustavaid kiitusetorme ja alla neelanud publiku, tolle kõigi kunstide karmi kohtuniku külma ükskõiksust. Suurt sõprust aga nende vahele ei siginenud. Pauker oli visa ning hoolikas töömees, nii visa, et ta Rommi silmis oli pedant ja peenutsev esteet. Selles hinnangus võis peituda ka terake kolleegilikku kadedust, sest Rommigi pidi tunnistama, et Pauker omas väga liikuvat ja taiplikku mõistust, tabas kiiresti iga kasuliku näpunäite ning vihje, haaras sageli kinni niidikesest, mida lavastaja ainult muuseas puudutas, ja ehitas siis väsimatult ning järjekindlalt nagu mesilane kärge, rikastades teatriajalugu vapustava Jago, kütkestava Piibelehe ning südameid vallutava kahe isanda teenriga. Rommi meenutas triumfi, mis neile mõlemale osaks langes, kui Kirret lavastajana ja Pauker näitejuhina tõid lavale Gorki «Põhjas», ja ta andis Paukeri kätte oma «Rongaisa» režii — kõik visandid, misanstseenid ja skeemid, märkused rekvisiitide ja kõlaefektide kohta. Ta tundis Paukeri kordaarmastavat iseloomu ega hakanud ise kogu paberihunnikut täpselt järjestama. Kõhkles silmapilgu ja lisas siis Hugo ning Aavo lavakujunduse kavandid. Neis oli leidlikkust ja hoogu, eskiiside julgus varjutas kohati isegi noormeeste kogenematust ja ülepakkumisi. Rassimist ning rabelemist tuleks Hugo ja Aavoga palju ja raske on ette näha, kuidas kõik lõpuks välja kukub. Tildeniga oleks rahulikum ja kindlam, temal ei pruugiks kogu aeg silma peal hoida. Vaevalt oleks Rommi nõnda kaua üldse kõhelnud, kuid Hugo oli ju partorg...

Rommi jättis Paukerile nädalapäevad kogu materjalihulgaga tutvumiseks ja sõitis siis Pääsküllа. Ta ei tõtanud jaamast otsejoones Paukeri juurde, vaid läks laia

kaarega ringi. Toksis oma bambuseroost jalutuskepiga teele pudenenud ja harali kuivanud männikäbisid, imetles okste vahelt paistva sinitaeva puhtust, õrritas läbi planguprao väikest vihast koeraraksi ja nagu poisike tõstis sulaselgest vallatusest oma laiaäärelist heledat kaabut võhivõõra naise ees. Rommi ainsaks vabanduseks oli, et naine oli noor, väga kaunis ja naeratas nagu suvine päev ta ümber.

Rommi tõreles Paukeriga, kui kuulis, et too terve suurepärase päeva oli oma koopas kopitanud. Ruum oli Paukeril tõepoolest kitsavõitu, seda ahistasid laeni ulatuvad raamaturiiulid ning avarust ei aidanud tõsta ka hoolikalt raamitud pildid, mis täitsid kõiki vabu seinu. Toosama tilluke korter oli nagu väike teatrimuuseum, ja kes oskas alustada õigest nurgast, selle ees avanes mööda seinaveert ringi ärakäimisel Paukeri elu illustreeritud ajalugu. Fotode vahele olid nagu paabulinnud vareste sekka ära eksinud kaks kunstiteost: ühel seinal Aivazovski väike, aga väga meeleolurikas originaal mere ning taeva lõputust avarusest ja otse selle vastas Gori karikatuur. Sellel oli värviliste pliiatsitega kujutatud, kuidas Pauker toetub ühe käega puusale, teisega tõstab silme ette suure luubi ja ülevalt alla vaadates uurib päkapikusuurusi kostümeeritud näitlejaid, kes kikivarvule tõustes üles Paukeri poole küünituvad. Paukeri ilme oli tugevasti šaržeeritud: väike lõug hoopiski ära lõigatud, kumeraseljaline nina nagu kuusirp ette painutatud, kõhnad põsenukid kõrgele tõstetud ja hõredad juuksed kolmeks-neljaks püstihoidvaks karvaks kitkutud.

Rommi pilk libises üle fotode; ta polnud kunagi vaevunud neid kõiki lähemalt uurima, veel vähem tundis ta selleks kutsumust täna. Loiult nihutas ta lauanurgalt eemale Apollo kipsfiguuri ja krimpsutas nina teisele lauaehtele — Charlie Chaplini klaasraamis naeratavale näole: Pauker oli nooruses unistanud koomiku karjäärist ja uskus endamisi praegugi, et tema õige talent on veel avastamata. Pauker pani Rommi ette «Rongaisa» režiilehed. Ta oli kõik nummerdanud ning järjestanud, stseenide kaupa eraldanud ja piltide viisi eri kaanekeste vahele asetanud. Mida kaugemale Rommi jõudis,

seda hapumaks sulas ta hea tuju, seda ägedamalt triikis ta oma ninaselga. Sellest polnud midagi, et Pauker oli vahele kirjutanud puuduvaid misanstseene ja asetusplaane. Rommil endal polnud ju aega kogu lavastusplaani viimistlemiseks ja lünkade kõrvaldamiseks. Liiati oli Pauker kõik puuduvad lülid lisanud sinise pliiatsiga, et need kergesti üles leiaks. Aga punane pliiats lõi Rommi roopast välja. Punasega oli uusi lehekülgi juurde kirjutatud, punane oli jooksnud ka üle paljude Rommi märkuste ja skeemide.

«Mis need on?» viskas Rommi verevakirjalised lehed Paukeri ette.

Ja nüüd läksidki nad riidu. Vaikselt, aga veendunult jutustas Pauker, et ta Rommi lavastusplaani parandanud, sest see näib talle vildakas: asetab rõhu liialt välistele naeruefektidele, ajab taga situatsioonikoomikat, kruvib üles tempo, kuid lämmatab sellega näidendi sügava ja valusa allteksti. «Rongaisa» pole ju selleks kirjutatud, et publik ainult nalja ning naeru saaks. Mõjuv ja haarav on ainult see, mis on mõeldud tõsiselt, kuigi autor oma mõtte riietab satiiri rõivaisse. Alles siis, kui «Rongaisa» sügav seesmine hukkamõist ja terav protest täie jõuga kaasa helisema hakkavad, omandab komöödia pilge jõu, mis sähvab läbi rongaisade krokodillinahast, rabab kuni luuni...

«Sa... sa parandasid minu lavastust!» ei suutnud Rommi end äkki kogudagi. «Minu režii on sinu arust vilets...?»

Pauker püüdis Rommit rahustada; ta tegi ju kõik parandused punasega, et need oleksid hõlpsasti nähtavad ja jälle kõrvaldatavad. Aga Rommi lavastusplaan kaldub liialt janti ja on seepärast Paukerile vastuvõtmatu.

«Vastuvõtmatu!» käratas Rommi püsti hüpates. Ta käed ei kuulanud sõna, poetades laiali poognaid, mida ta püüdis kokku koguda. «Sa ütled... sulle vastuvõtmatu? Sina süüdistad mind jandis... Oh sa küpsetatud kringel! Sina, kes sa omal käel ei oska laval karjapoissigi mängida, kellele peab kõik ette näitama, keda peab talutama ja suunama nagu jalutut. Ja mina, tobu, kavatsesin sulle anda ka Anijala osa! Sa tahad komöö-

diast teha haleda melodraama. Ma ei ole mõni roheline kollanokk, keda võib narritada. Jumalaga, va... Charlie!»

Üksik leht libises kaenla alt välja ja laskus põrandale. Pauker tõmbas ukse lahti ja hüüdis tüminal kaugenevaile sammudele järele:

«Hoia kõvemini! Lehed lendavad tuulde laiali!»

Läks tagasi laua juurde ja Chaplinile nukralt naeratades laskus toolile...

Rommi Kirret tormas jaama poole ja ei näinud käbisid tänaval, klähvivat koera aia taga ega sinendavat taevast rahulike puude kohal. Et sellise löögi pidi andma just Pauker, keda olen paljudes lavastustes aidanud, kes oma suurimad triumfid on lõiganud tänu minu õhutamisele, minu ettemängimisele...!

Elektrirongis oli palju ruumi ja Rommi istus üksi kupeevahes. Rongi ühetasane, monotoonne mürin vaigistas ning rahustas. Pole viga, leidub Paukerist andekamaid ja vaimukamaid näitejuhte, kuigi nendega on ehk raskem töötada ja nad pole kõik nõnda põhjalikud ning järjekindlad. Küllap leiame... Ja pole ka Pauker ainuke, kes kõlbab Anijalaks. Võtan kas või Jaan Kuuskla. Kangekaelne juurikas too ju on, aga näitlejana pole talle kedagi kõrvale seada. Kui ainult need rendimaksukäigud kõrtsidesse ei segaks... Saakski kõigisse osadesse kogenud näitlejad, need taipavad poolelt sõnalt ja teevad, mis vaja. Irma jätaks Enele. Tema oleks ainuke esimesi samme astuja, kuid teda võib ise vahetevahel kodus järele aidata. Kui tarvis. Ene on vanemailt pärinud teatrivere. Kui poleks oma silmaga näinud, ei usuks, et tüdruk on suuteline looma nõnda haaravalt ehtsat Sonjat... Kasvavad, kasvavad noored... Nagu Aavo ja too partorgki...

Kui rong lõppjaamas peatus, nõksatas Rommi kohkunult üles — ta oli tukastanud.

Jaamast ruttas Rommi Kirret läbi südalinna kitsaste tänavate otse juba kaugele valendava uue teatrihoone poole. Ta ei leidnud sealt enam ei peanäitejuhti ega direktorit ja tusaselt ühest ruumist teise kõndides lükkas lahti partei- ja ametiühingukomitee ühise toakese ukse. Hugo Sarapit nähes peatus ta, aga et oma meele-

härmi ja muret kellelegi välja puistata, astus pärast lühikest kõhklust sisse.

Hugo Sarap polnud veel kuigivõrd harjunud kasutama omaette kabinetti ja vaid harukorril kutsus kedagi siia. Ta kõneles oma jutud seal, kus otsitava parajasti tabas — garderoobiruumis, lava taga dekoratsioonide vahel, harjutussaali nurgas. Kohtusid nagu juhuslikult, vestlesid, arutasid, vaidlesid, ja sageli ei saadud arugi, et partorg ajas oma asju.

Kui Hugo «Apollo» algorganisatsiooni sekretäriks valiti ja rajoonikomitee sekretär talle südamele pani, et tuleb visalt võidelda teatrirahva ideelise ja moraalse taseme tõstmise eest, muigas Hugo tahtmatult: milleks mulle need õpetuse lutsukivid? Kui seni pole mäed kõikuma löönud ega teatrimüürid kokku varisenud, küllap elatakse ja töötatakse siis edaspidigi. Igaühel on oma töö, igaüks täidab oma kohustusi, iga etenduse järel kirjutatakse uuest sammust edasi teatri meisterlikkuse tõstmise teel, milleks nüüd äkki alarmilokku taguda? Noh, mõni ehk viskab rohkem napsi kui sobiks, mõni abieluline kipub maitsma vilja võõrast puust, aga kui päike pole seniajani punastanud, ei ta siis kata häbist oma palet tulevikuski...

Alarmilokku Hugo ei löönud, hädakisa ei tõstnud, kuid hambad surus tugevamini kokku küll. Elu oli teda mitme kuuma ja külmaga karastanud, talle kannatlikkust ning igast inimesest lugupidamist õpetanud, ja ta rühkis oma aeglasel, rahulikul sammul edasi. Puhuti ju pasunaid ja põristati trumme «uutest edusammudest», aga toolide read etendustel kippusid hõrenema — lavastused olid siledad, sageli väliselt hiilgavad ja sätendavad, kuid puudus rahutus, otsingud, harva puhus värskeid tuuli; ei julgetud riskeerida, et võita. Üleöö siin kevadet ei too, kuid liikuma tuli seegi vanker lükata. Õhutad kollektiivi, ergutad vanu näitejuhte, nihutad ette noori, puhastad teed ausale kriitikale, ja juba näib, et koorem nihkub paigalt... Aga seal kukub keegi enne etendust jooma, või keeldub primadonna positsioonil ärahellitatud näitleja temale väiksena paistva osa vastuvõtmisest, või...

Hugo tundis, et ta leplikkus, järeleandlikkus ja peh-

mus kippusid jäätuma. Vihjad korra, manitsed teisel, noomid kolmandal korral, aga kui lubadused nagu seebimullikesed hõljuvad ning varsti purunevad, siis tõuseb isegi nõnda heasüdamlikus ja kannatlikus inimeses, nagu Hugo Sarap, trots ning ägedus ja on tahtmine mõnel seebimullikeste pildujal turjast kinni võtta, ja nagu kutsikat raputada.

Et Rommi leidis Hugo ta kabinetist, selle eest võlgnes ta tänu oma tütre ebatäpsusele. Kui Rommi palavusest ja südametäiest puhkides tugitoolile viskus, nii et selle vedrud põhjani kokku kääksatasid, heitis Hugo kärsitult pilgu kellale — veerand viis, viisteist minutit üle kokkulepitud aja. Võib-olla Ene ei tulegi, mõtles Hugo ega kiirustanud Rommit, kes kurtis oma ebaõnne — näitejuhti ei leia.

«Pauker pidi ju hakkama!»

«Pidi küll, aga... Tulen just tema poolt. Vanapoiss ütles ära. Patras midagi, et «Rongaisa» polevat tema laad. Loodab vist, et paluma hakkan. No oodaku, enne aevastab küll jänes kolm korda. Sundida pole ammugi mõtet — kunst pole kapsakasvatamine.»

Partorg ei teadnud mingit nõu anda ja jutt hakkas juba mujale kalduma, kui Hugo äkki peopesaga vastu lauda lõi.

«Et see mul kohe pähe ei torganud! Ma tean, keda teile näitejuhiks paneme.»

«Paneme...» torises Rommi.

«Ta on kindlasti nõus. Heldur Link!»

Rommi vasak kulm kerkis ja paremat silma pilutades näis ta kaalutlevat. Heldur Linki ta muidugi teadis. Pikk ja kohmakavõitu, koorineiud millegipärast nokivad teda vahetevahel ja suurt rolli pole talle keegi usaldanud. Ei saa salata, et noormees töötab põhjalikult, vaimustuse ja andumusega. Tema advokaat «Põrgupõhja uuest Vanapaganast», kunstnik «Elavast laibast», ka sõnatu punaväelane «Kremli kelladest» on küll väiksed, aga reljeefsed; neis peegeldub kunstnik, kellel on oma silma ja oskust. Rommi Kirret on juba mõelnud Lingile suurema osa usaldada, kuid näitejuhiks...

Hugo jättis Rommile aega mõtlemiseks ja ütles siis:

«Usun, et tunnen Heldur Linki rohkem kui teie. Olen mõnelegi tema lavastusele dekoratsioonid maalinud.»

«Ma pole midagi kuulnud Lingist kui näitejuhist...»

«Vaevalt küll. Teie ju ei käi «Kommunaari» klubis.»

«Isetegevuslased!» Rommi nägu ei väljendanud just suurt vaimustust.

«Link on neist näitetrupi teinud. Aga mis me vaidleme. Mõne päeva pärast on «Kommunaaril» aastapäev, nad mängivad «Libahunti». Tulge vaatama...»

Rommi Kirret kohendas ebamugavusest lipsusõlme. Diletantismist hakkas tal alati sama hale meel kui kärbitud sulgedega linnust või murtud ladvaga puust. Aga ära öelda ka ei sobinud... Link... Kuidas too noormees õppis äpardunud eluga kunstnikku, katsetas, piinles, kolmel korral alustas täiesti uue tüübiga; hakkas juba närvidele. Aga omapäraselt, meeldejäävalt mängis... Kui ta näitejuhina on samasugune eksperimenteerija, ei jõua «Rongaisa» ka uueks aastaks lavaküpseks.

«Oleme kokku leppinud?» käis Hugo peale.

Rommi hoobas enda ohates püsti.

«Ma ei luba praegu midagi. Eks sinnapoole näis... Ega Kuusklat pole näha olnud? Mul oleks temaga üks hädaline jutt.»

Ei, Hugo polnud Kuusklat näinud, ja Rommi jättis hüvasti. Uksel põrkas ta vastamisi Enega.

«Oo-oh!» imestas Rommi. «Alles jõudsid kohale, aga juba tegemist partorgiga.»

«Ega käbi kännust kaugele kuku!» naeris Ene, mille peale Rommi turtsatades koridori kadus.

Ene pikendatud taljega roosakas-kollakas siidkleit rõhutas keha saledat joont, kolmnurksel dekolteelõikel puhkas raske merevaigust kee ja kui ta üle toa lauale lähenes, välgatasid aknast sisse langevais päikesekiirtes kõrvarõngaste briljandikesed. Ta oli juuksed kuklasse kokku kamminud, nii et kõrvad jäid vabaks ja kogu nägu omandas energilise, isegi sõjaka ilme.

Ene istus, avas mahuka valgest nahast käekoti, süütas sigareti ja puhus poolpõiki ülespoole pika valkja suitsujoa. Ühegi ilmevarjundiga ei avaldanud ta piinlikkust või süütunnet, et hilines. Viibutas jalga teisel ja

uuris nõnda varjamatu eneseteadvuse ning irooniaga Hugot, et noormees end ebamugavusest tooli ühele servale nihutas ja vaikuse katkestas:

«Me tunneme teineteist nii vähe, et otsustasin teid kutsuda...»

«Ega ometi mitte lähemaks tutvumiseks?»

«Miks ka mitte?»

«Eriskummaline komme kohtumist määrata...» kibrutas Ene huuli.

Hugo rahu ja leplikkus hakkasid Ene tõrjuva ning üleoleva tooni ees kahanema ja pliiatsit järsu liigutusega lauale pannes ütles ta:

«Te näite arvavat, et partorg on ainult noomimiseks ja manitsemiseks...»

«Milleks keerdkäigud, seltsimees partorg? Teie ei kutsunud ju mind lobisemiseks, milleks siis aega raisata. Ma ei ole tita, kellele tuleb kibe arstirohi suhkruglasuuriga sisse anda...»

«Ma ei mõista teid...» vangutas Hugo pead. «Kui te ainult minu vastu nõnda järsk ja üleolev olete, siis — milleks? Enda teada pole ma selleks mingit põhjust andnud. Aga kui see on teie käitumise maneer üleüldse, siis on see sobimatu ja ebamõistlik. Miks peaksite solvama inimesi, kes pole teile midagi kurja teinud?»

«No näete, algasitegi!» heitis Ene sigaretiotsa tuhatoosi.

«Teie aina turtsute, aga mina tahaksin, et mõistaksime teineteist...»

«Miks?»

«Sellepärast, et olete Aavo õde, aga Aavo on minu sõber.»

Esimest korda langetas Ene Hugo vaate ees pilgu, avas ridiküli ja võttis sigaretikarbi, kuid pani kohe jälle tagasi; leidis siis õhkkerge taskuräti ja topsutas sellega oma väikest kreeka joone ja lõikega nina. Kui Ene jälle Hugole vaatas, andis kohmetu naeratusevine talle argliku ilme.

«See on hea, et Aavol on nõnda tasakaalukas sõber.»

«Jumal tänatud, minu närvid on korras. See kapital kannab meie kärsitul ajal kõrgeid protsente. Viimased rahutud aastakümned on küllalt inimesi loksutanud ja

nende närve pingutanud... Ka Aavo vajab rahulikku ja julgustavat toetust.»

Ene peened sõrmed näppisid taskurätti ja Hugos tärkas kurb mõte, et õe poolt on Aavol küll vaevalt tuge oodata.

«On siis...?» alustas Ene. «Kas te ei maali asjatult tonti seinale...?»

«Teie olite viimastel aastatel vähe kodus ja nägite Aavot harva. Küllap te pole sellepärast märganud, et Aavo liiga kergesti erutub. Mõnikord paiskab päris tühine ja kauge põhjus tema järsku kõige elavamast ning rõõmsamast meeleolust melanhooliasse. Ta hoidub siis inimestest kõrvale, õppimine ja töö takerduvad. Teda haaraks nagu mingi palavikuhoog...»

«Kes meist ei naeraks, et selle järel nutta ja nukrutseda?»

«Ma väga kardan, et Aavol pole see ainult lihtne meeleolude vaheldus. Teie olete esimene, kellele Aavost nõnda kõnelen. Ma olen Aavo hea, võib-olla ainuke sõber. Jah, kahjuks ainuke, sest on halb, kui inimene üksi jääb. Kuid ka minu ees on Aavol suletud uksi. Tema sügavamas sisemuses peitub tundeid ja mõtteid, mida ta mullegi ei usalda. See koormab ja vaevab teda...»

Ene oli pöördunud akna poole. Ta silmad olid pilukil, ilme mingeist mõtteist pingul, ja kuna Hugole näis, et teda üldse ei kuulata, vaikis ka tema. Siia, neljandale korrusele, tungis linnakäragi vaid kauge, tuhmi kajana ja Hugo kuulis selgesti oma käekella tõtlikku ning väsimatut tiksumist. Ta otsustas oodata, ja mõne aja pärast katkestaski Ene pausi, kõneldes nagu iseendale:

«Inimesed on nagu kaamelid — igaüks kõnnib oma küüruga. Mõni koguni kahega. Küllap on oma koorem kanda ka Aavol...»

«Te teate, mis teda rõhub?»

«Mina?» Ene võpatas nagu kergest unest. «Ei... Kust peaksin teadma mina, kui ei tea teie?» Ta süütas uue sigareti ja läbi suitsuloori Hugole vaadates lisas: «Kui üldse midagi teada on... Teie hoolitsus minu venna eest on muidugi liigutav. Ainult kas te ei võta oma ametikohustusi liiga tõsiselt? Ma mõtlen agarust

millega te endale alluvate ja tuttavate hingeõnnistuse eest hoolitsete. Teie olete noor ja nähtavasti ka optimist. Muidu te ei usuks, et inimesi ja nende iseloome on võimalik nagu mingeid mootoreid parandada ja ümber monteerida...»

Jälle varjamatu okas! Jutulõng katkes hetkeks, siis ütles Hugo mõtlikult:

«Mulle on teie pessimism ja skepsis võõras. Liiati, et olete kommunistlik noor, värske veri, mis peab meie vana teatri pulsi nooruslikumalt lööma panema.»

«Miks just mina selleks doonoriks pean olema?»

«Mitte ainult teie. Kuid kes siis, kui mitte noored, peaks meie pisut tukkuma jäänud teatripuud raputama? Nii põhjalikult spetsiaalse ettevalmistusega juurdekasvu kui tänavu pole meie teatril ju kunagi varem olnud. Ja ka meie parteiorganisatsiooni read vajavad täiendust.»

«On see... vihje minule?»

Hugo noogutas.

«Ka teil kui kauaaegsel kommunistlikul noorel on aeg sellele mõelda.»

Ene jälgis hetke oma kinganina.

«Aga mis siis, kui ma ei tahagi parteisse astuda? Võib-olla ma tunnen, et ei kõlbagi sinna? Te ju tunnete mind väga vähe...»

Hugo otsis Ene näolt asjata muiet. See oli tõsine, nii tõsine, et Hugo kohmetas.

«Kohanud oleme tõepoolest vähe. Aga ometi pean teid vanaks tuttavaks — Aavo on oma õest ju nõnda palju jutustanud. Ja alati ainult head...»

Ene surus ridiküli klõpsatades kinni ja tõusis, hoides pead kas kangekaelsusest või uhkusest kuklas, nii et esiletungiv lõug andis talle jonnaka ilme. Oli see kõik vaid väänkaelsus või kaalumatult lendu lastud nali? Ene on juba aastaid kommunistlik noor, ta õppis nõukogude koolis, kasvas nõukogude ühiskonnas, teda ei pääse otseste mälestuste kaudu kummitama kodanlikud igandid, ja äkki... Mõistatuslik tüdruk! Või on kõik ainult kätteõpitud poos, et näida originaalne?

Hugo lukustas kiiruga sahtli ja väljus koos Enega.

Päikese kuumus hõõgus vastu asfaldist ja krobelistest

paekivimüüridest, õhk oli liikumatu ning raske, pügatud pärnade lehed rippusid jõuetult alla. Varblased otsisid Viru värava mäe tihedast põõsastikust varju, jäätisepulgad vajusid lössi ja tilkusid poisikestel sõrmi mööda alla...

Hugo ja Ene pöördusid vanalinna poole.

Nende ees liikusid aeglaselt valges pluusis poiss ja tumedate keskkehani rippuvate patsidega tüdruk. Nad kõndisid lähestikku, õlg riivas õlga, nende käed puutusid kokku ja haarasid usalduslikult teineteisest. Läksid nõnda külg külje vastas mõned sammud, vaatasid siis nagu käskluse peale korraga üle õla tagasi, ja enda järel inimesi nähes põrkasid teineteisest eemale. Kukla tagantki oli näha, et poiss punastas.

Hugo ja Ene pilgud ristusid ja nad naeratasid. Hugo nägi täna esimest korda Ene sõbralikku, heatahtlikku naeratust, neiu ilme mahenes sellest ja muutus hoopiski kaunimaks. Hugo ütles seda Enele.

«Teie oskate ka meelitada...! Jääge parem oma karmivõitu otsekohesuse juurde.»

«Ega ma meelitamiseks...»

Nagu oleks jääkirmetis purunenud, kadusid pinge ning valvelolek, ja ühest ning teisest, teatrist, Moskvast, konfliktituse teooria konfliktitust lõpust, alatasa ülestuhnitud tänavaist lobisedes, kusjuures Hugo mõnigi kord Ene teravaist ja tabavaist pisteist naerda sai, tõusid nad Lühikest jalga pidi Toompeale, läbisid Hirvepargi ja Suvorovi puiestee jaheda varjualuse, kuni Ene Jaani kiriku kella nähes kohkus:

«Juba pool kaheksa. Hilinesin hullupööra...»

«Ärge oma samme avalike kellade järgi seadke,» naeris Hugo, aga Ene sirutas talle tõtates käe:

«Nägemiseni!»

Viivitas, nagu tahaks midagi lisada, aga vabastas siis aeglaselt oma sõrmed Hugo peost ja tõttas kiirel sammul minema.

Hugo vaatas Enele tükike aega järele ja hakkas siis pikkamisi, pea mõtlikult longus, trammipeatuse poole lonkima.

7

Kitsast keerdtrepist hoovas üles ja lõi möödakäijaile näkku hapukas, soe, läppunud leitsak. All sumises, nagu oleksid hiiglasuured vaablased endale kivise tänava ja kivise maja alla pesa õõnestanud. Möödaminejad põrkasid selle karukoopa suu eest kõrvale, kuid oli ka neid, kes justkui lõhna järgi mulgust sisse ja kulunud astmeid mööda alla vajusid.

Kes esimest korda keldrisse sattus, katsus kuidas tagurpidi trepist üles ja värske õhu kätte sai. Kui ta aga esialgse tülgastuse ning õhupuuduse üle elas ja end mõne laua äärde või leti ette kõrgele pukile istuma sundis, harjus ära. Et inimene tõepoolest kõige ebainimliku ja loomuvastasega harjuda suudab, seda tõendas see täiskiilutud, kerge vaheseinaga kaheks putkaks jaotatud keldriruum. Õhk oli paks suitsust, hingeõhust, õlle- ja viinalehast. Laudade vakstukatteil lebas läbisegi konisid, juustukoori, vorstinahku ja leivapudemeid, mida laiutavalt keerutava küünarnuki poolt ümberpaisatud kannutäie õllega aeg-ajalt läbi immutati. Igaüks oli oma tõe eest väljas, kes manades, kes kaaslasi vaikselt veendes, kes mangudes, kes oma sõnadele rusikaga vastu lauda kinnitust raiudes; lapsepõlvesõbrad olid valmis üksteisel karvu katkuma, siinsamas kümne minuti eest kohanud rippusid takjaina teineteise kaelas; viin ja õlu oleksid nagu läbi purenud pidurdavad lukud ning riivid, viies kelle pisarateni, kelle uhkeldava praalimiseni, kelle sõjaka riiakuseni.

Tagumises ruumis oli keskmise laua ümber, mille kohal punakalt kumas elektripirn, kogunenud väga kirju seltskond. Laua kolmele küljele olid kokku surutud viis-kuus erinevas vanuses ja juba tugevasti nokastanud kõrtsikülalist, kuna ühe külje oli enda alla haaranud tihedate ja pikkade juustega, sametjakis ning puhevil siidlipsus mees. Ta istus nagu vana haraline känd — nukiline, jäsajas, väga püsimatud käed pahklikud ja tugevad nagu kiviraiujal; nägugi oli tal kandiline, kurgitaolise jämeda nina, kõhnade põskede ja võimsa otsmikuga. Ta armastas žesti, miimikat ja poosi, mis reetsid inimest, kes on harjunud publiku ees esi-

nema. Lõug mustas habemetüükaist, näonahk oli magamatusest koltunud, aga punetavate laugude all välkusid silmad kui söed, justkui elaksid nad omaette igiväsimatut elu. Iga sõna häältas ta pikkamisi ja selgelt, nagu oleks tal kahju, et mõni ta väärtuslikest pärleist märkamatult tühja võiks veereda.

Mees tõukas endale kõige lähemal istujat, kes kas õllest, õhust või õpetusesõnadest väsinuna oli pea kätele toetanud ja magas.

«Hei, unimüts, sa kuula, kui inimene räägib! Kuula ja pane kõrva taha, sest Jaan Kuuskla iga sõna on tõde, puhas tõde. Või kui sa oled tarkusest tüdinenud, siis kuulata viisakusest, sest oled ju minu külaline...»

Väike, kokkukuivanud mehike tõstis halli habemetutiga ning pügatud vurrudega kortsulise näo ja sama nukral häälel, nagu oli ta välimus, ütles:

«Kuulaks, aga ei jaksa, sest kann on tühi...»

«Tühi? Miks sa varem ei öelnud? Oober! Igaühele veel üks kann!»

Kogu ruumi peale oli ainult üks ettekandja. See kihutas mööda, iga sõrme otsas sangapidi õllekann, ja laua poole vaatamata hüüdis: «Jah, jah!»

Kuuskla vastast hüppas üles kleenuke noorevõitu mees ja hakkas tühje nõusid kokku korjama.

«Ma lähen toon ise. Saab rutem... Neid oota siin alati, nii et hallitus kasvab selga... Ainult mul pole täna... seda kuninga kirja taskus. Ärge kartke, ega ma tasumata ei jäta... Roland Uustee pole säärane mees... Palgapäeval teen välja mina, uputan kas või viinavanni...»

«Võta raha ja ära lobise!» viskas Kuuskla mõned kägardunud paberid lauale.

Noormees kahmas rahad ja hakkas endale küünarnukkidega leti poole teed vabaks võitlema. Hall habemik kummardus Kuuskla poole ja kõneles poolsosinal:

«Sa ära kahtle temas, küll ta sulle teinekord tagasi ostab. Ta on minu parim sõber, mitte mõni lakkekrants või põhjaläinud inimene. Ei maksa pahaks panna, et mõnikord end paljaks joome. Kui tööle hakkame, siis nõel aina lendab ja «Singer» vurab nagu vurriluu. Kõik

head töömehed on sihukesed... Hing on nagu käärid, teda peab vahetevahel teritama.»

«Õige!» raksatas rusikaga lauale vanem paljaspea, kelle silmist pudenes pisaraid, mis kiiresti nina külgi mööda allapoole nirisesid. «Kui ilusti sa seda ütlesid... Tööst ikka, justkui ingel. Rumalad inimesed ei saa sellest aru, pea ei võta kinni. Eriti juhmid on naised, võin selle peale kas või vanduda. Nad pööravad sul taskud pahupidi, riisuvad viimase kopika hinge tagant... Hea töömehe hinge nad ei mõista.»

Kuuskla raputas naabri pikad niisked sõrmed oma käsivarrelt maha.

«Lorą! Nartsud olete, iseloomuta nagu vanad parukad. Mulle ärge tulge valetama... Istute õllebaaris justkui krabid merepõhjas. Ise oled vana mees, aga palga tassid kõrtsi, nutku naised-lapsed end või pimedaks. Südant pole sul, mitte raasugi pole, ainult mingist vanast pastlanahast kott loksub ribikontide taga...»

«Õige, jumala eest õige,» veeresid uued pisarad kiilaspea silmist. «Nagu kirikuõpetaja muserdasid mu hinge läbi. Ainult südame kohta ütlesid valesti. Vana pastlanahk ei kõrbeks nõnda nagu minu oma. Ah, kuidas mu kurgus põleb, ma tahan teie terviseks juua.»

Kuuskla pani käed laua alla.

«Ei, sinuga ma kokku ei joo. Kes naist ei austa, on esimese kaliibri lurjus. Raiu endale pealuusse, et on lurjus. Eks ole mul õigus, Sünge Sell?» laksatas ta kämbla oma vasaku naabri õlale, nii et see enda ette põrnitsemisest üles võpatas. Ta heitis Kuusklale vaevatud pilgu ja mehe kahvatud kitsad huuled võbisesid.

«Ma tapan ta!» ütles mees monotoonselt, jahedalt, nagu ikka sõnu, mida korratakse sajandat korda.

«Lollus! Sellega teeksid heateo neile mõlemale: naine vabaneks hirmust, et peab sinu juurde tagasi tulema, ja ta armuke nuhtlusest, mis sinu naise näol talle kaela sadas. Endal kõri läbi lõigata pole sul ka mingit mõtet, sest miks peaksid surema, et teistele rõõmu valmistada?»

«Ma tapan ta,» kordas mees kangekaelselt.

«Eks lase siis käia, va parukas!» heitis Kuuskla käega ja tervitas valju hõiskega Roland Uusteed, kes pani

lauale vahutavad kannud ja taldriku juustulõikudega. «Vanad eestlased jõid selle peale!» tõstis Kuuskla õllekannu. «Joome nende terviseks, kes elavad, et juua, ja joovad, et elada. *In vino veritas*. Proosit, vennad!»

Ta ei jõudnud veel šoppenit suu juurde tõsta, kui end peita püüdes kohkunult kössi tõmbus.

«Päästke, sõbrad, minu tund on tulnud...»

Nii nähtaval kohal oli nõnda silmapaistval näitlejal nagu Jaan Kuuskla end võimatu Rommi Kirreti ja Hugo Sarapi just teda otsivate silmade eest varjata. Kuuskla mõistis seda, tõusis ja tegi parema käega laia, kutsuva liigutuse.

«Olge tervitatud, õilsa kunsti surematud rüütlid!» Ja põrutas siis lauakaaslastele: «Tõmbuge koomale, vaesed narrid!»

«Ei, istuge aga rahulikult paigal,» tõrjus Rommi. «Meil pole aega. Tulime sulle järele, Jaan.»

«Mis ajast peale oled sina, Rommi Kirret, päästearmee liikmeks hakanud?»

Rommi vaatas kohkumuse ja piinlikkusega kahele poole — ime, et Kuuskla veel tema isanime ja ametit ei pasundanud. Ent siin ei paistnud «Apollo» näitejuhi kuulus nimi kedagi üllatavat ega rabavat.

«Lähme siit ära,» kummardus Hugo Kuusklale lähemale. «Istume kuhugi, kus saame mõne sõna mõistlikku juttu ajada. Siinses suminas võib hääle ära karjuda. Meil on tarvis kõnelda tööst.»

Jaan nagu kõhkles veidi, aga käratas siis:

«Oober! Arve!»

«Kõik on juba tasutud,» võpatas Roland Uustee püsti. «Ma ise oma käega ladusin paberid letile.» Ka Sünge Sell muutus tähelepanelikuks, sosistas: «Kas te juba lahkute? Mul oleks teile veel nii palju jutustada...»

Kuuskla tegi tõrjuva liigutuse.

«Kordasid üht ja sama lugu vähemalt kakskümmend korda, ära tüütad. Lähme!»

Roland Uustee libises laua tagant ta ette:

«Ärge pange pahaks, aga... Visake nii... kahekümne viiene. Palgapäeval maksan kõik topelt tagasi. Teate, headel töömeestel juhtub seda ikka, sest nemad on hingega inimesed...»

Kuuskla tõmbas välja rahatähe, mille Uustee õhust kinni püüdis.

Kui nad kolmekesi tänavale astusid, pimestas ere päikesevalgus nende silmi ja kuivale sattunud kaladena ahmiti värsket õhku, nii et kopsudes oli valus.

Linn sumises rahulikult ning rõõmsalt. Päratu kõrge koormaga raske veoauto tungis nagu kiil inimeste voolust täidetud kitsasse käiku, kogu aeg viimsepäeva pasunana tuututades. Hugo katsus Jaani varrukast kõrvale sikutada, aga too läks nagu laev keset teed, kurt signaali ruigamisele ja autojuhi jämedale sõimule. Oodaku või sõitku mõnd laiemat tänavat kaudu ringi! Jaan Kuuskla vajus otse edasi, hõlmad lahti, kaabu kuklas, vaevumärgatav muie näol, et küll ma neid kahte parukat tunnen! Tahavad mind koju meelitada, aga eksivad, Kuuskla teab õiget teed... Ja ta pöördus paremale, otse kinoesisele väljakule.

Rommi puudutas Hugot varrukast:

«Kui katsuks teda minu poole meelitada...»

Kõneles küll tasa, aga näitleja kõrvad on terased, nad on harjunud tabama etteütleja kauget sosinat, ja Kuuskla hüüdis üle õla:

«Lootusetu, Rommi! Ära karda, mina maksan.»

Ja tõusis igivanasse kivimüüri raiutud treppi mööda hämarasse eesruumi, kus livrees noormees talle viisakalt kummardades vastu ruttas.

Ülal saalis võttis neid vastu jahedus ja vaikus: lõunasöögi aeg oli möödas ja valgete linadega kaetud lauad ootasid õhtuse tantsutralli algust. Kahele poole trepiava ehitatud latrites kõhistas üksik paar, saali tagumises nurgas olid mõned mehed laua kohal ninapidi koos.

«Puh, surnud kui esmaspäevane kirik!» võbistas Jaan nagu külmetades õlgu. «Ma ei kannata säärast veeuputusejärgset tühjust ja igavust... lõdisema paneb. Minu süda kisub rahva hulka. Läkime siit minema!»

Rommile ja Hugole aga just selline vaikus meeldis ja edasi liikudes tõmbasid nad ka Jaani endaga kaasa. Nad istusid ruumi sügavasse soppi, püüdes Kuusklale anda kõige varjatumat tooli. Aga Kuuskla seadis enda otse seinalühtreist langevasse valgusevoogu ja kord ühele,

kord teisele väljakutsuvalt otsa vaadates rääkis valjusti, üle saali kostval häälel:

«Miks te mind peidate? Häbenete? Mina pole teid kutsunud...»

«Ära ometi lärma!» tõreles Rommi. «Ma ei mõista sind. Sa pole mõni kingsepp, keda keegi ei tunne ega märka. Heake küll, aeg-ajalt peab end tuulutama ja tühjaks raputama, aga seda võib teha vaiksemalt... Kodus, sõprade ringis. Sina aga nagu... nagu...»

«Nagu kõige viimane lakkekrants, tahtsid öelda? Ütle. Ütle aga julgesti. Ma vilistan kuulsusele, mille küljes sina nagu takjas püksisääres ripud, vilistan jah. Minule on kõik inimesed vennad. Ja peab ju olema keegi, kes «Apollo» au ja traditsiooni päästab. Kas te olete näinud näidendit, juttu või kinopilti teatrirahvast, kus vähemalt üks tegelane ei oleks joodik? Muidugi ei ole, sest midagi säärast pole veel maailma loodud.»

Kelner klõbistas taldrikute, nugade ning kahvlitega, ja kui ta taandus, ütles Hugo:

«Edasi.»

«Mis tähendab — edasi?» venisid Jaani silmad pärani.

«Te ju ei lõpetanud. Unustasite ütlemata — või tegite seda meelega —, et kõiki neid teatrite musterjoodikuid kujutatakse loomult heasüdamlikena, kes kogu hingest armastavad teatrit ja kunsti. Neil on kas elus viltu läinud või... või on nad üsna keskpärased kunstnikud. Nad tunnevad seda ja püüavad oma jõuetust viinaklaasi uputada.»

Jaani käsi kobas viinaklaasi, mis oli suur nagu pooltoopi, aga see oli tühi.

«Hei, oober!» põristas ta, nii et üks lahtine aknaruut ehmunult klirises. «Kus sa magad?»

Tunnistas siis mõne hetke teraselt Hugot.

«Teil, noormees, on terav keel. Tänage taevast, et mul on pehme süda, muidu oleksite maitsnud mu kiviraiuja-rusikat. Te pole veel jõudnud maailma näha, aga juba katsute inimesi raamatute ja aktusekõnede järgi ritta ajada. Justkui tinasoldateid.»

«See oleks ikkagi parem, kui vaadata elule läbi kõrtsiakna ja viinaklaasi...»

«Tasem, tasem!» manitses Rommi Kirret.

«Kuradile!» ägestus Jaan. «Konngi krooksatab, kui talle peale astutakse. Ta on meie partorg ja mõtleb, et see annab talle õiguse nina pilvedesse pista. Või veelgi kõrgemale. Upitagu, kui see lõbu pakub, aga ärgu unustagu, et ka näitleja Kuuskla on inimene. Jah, inimene...»

«Inimene tuleb kirjutada suure algustähega.»

«Seda olen kuulnud vähemalt sada korda... Aga ütelge, kas mul on õigus enda peaga mõelda, ah?»

«Kes ei kahtle, see ei otsi ega mõtle. Kui inimene ei mõtle, mis vahe oleks tal siis näiteks eesliga?»

«Bravoo!» raksatas Jaan mõlema rusikaga vastu lauda, nii et klaasid ning taldrikud hüppasid ja kelner kohkunult lähemale kargas. «Esimene mõistlik sõna sinu suust. Tahaksin, et sa oleksid juures olnud, kui ma Tubnikuga raksu läksin. Ta andis mulle osa. Loen ja jään tummaks nagu uppunud kala. Mis see siis on, imestan, kas olen haige või on aeg hauda kobida? Kui ma õppisin Othellot, oleksin peaaegu oma naise surnuks kägistanud... Ja kui esimest korda lugesin «Barbareid», kandis naine toolid toast ära, et ma neid kõiki pliidipuudeks ei taoks. Aga nüüd... külm kui koera nina. Ja ometi on kangelane vägev, tark ja muidugi ka imposantse välimusega, päris mehelikkuse musterkuju. Aina noomib ja õpetab, kõneandi on tal nõnda, et vana auväärt Demosthenes võiks end hauas kadedusest ringi pöörata. Nagu Ilmutuseraamatu peaingel kerkib ta alati õigel ajal kohale, ja kui suu lahti teeb, löövad kõrbed haljendama ja kõik patused hakkavad valjusti ahastades endale tuhka pea peale raputama. Aga mina istun paigal nagu kipsikuju, ainult et suu kiskus kogu aeg pärani. Kipskuju vaevalt sellega toime tuleks. Viisin osa Tubnikule tagasi. «Nn... nnõnda!» takseeris Tubnik mind, nagu oleksin prillmadu. «Miks sa seda osa mängida ei taha?» Ei vaimusta, seletan, lugedes läksid suure varba küünedki jäässe. «Küll ma sind tunnen!» sähvas Tubnik. «Kõik olete ühesugused, silmad aina kiiskavad Hamleti, Fausti ja Arbenini järele, aga kaasaegseid positiivseid kangelasi mängida ei taha.» Kriipsuke puudus, et oleks rahvavaenlaseks tembeldanud. Oh sa parukas küll, kuidas mu süda siis täis kar-

gas! Aga eks see on vanast ajast teada, et südametäie kõige patenteeritum rohi on sada grammi eluleliksiiri...»

«Seda südametäit siis nüüd uputategi...»

Kelner tõi viinapudeli ja pani lauale vaagna külmade lõikudega. Ta täitis klaasid ja kadus kuulmatul sammul. Jaan jõi põhjani, Rommi vaevalt niisutas huuli, Hugo võttis paraja suutäie. Kuuskla nuusutas leiba peale ja puristas:

«Võhh, kuidas pureb nagu oherdiga... Ega sina kui partorg ei oskagi muud küsida kui miks? kuidas? millal? Kõik peab sul olema selge nagu mõnes statistikabüroo aruandes. Aga inimese hing pole sama mis skelett, mida võid tükkideks harutada ja kõiki kondikesi nummerdada ning järjestada... hing on hoopis keerukam masinavärk. Sinule, noormees, on elu sirge nagu asfalttee, aina lisa gaasi. Sa ei tea, mis tähendab otsida ja piinelda, vaevelda ja vaimustuda, kaotada ja leida... Sa ei mõista midagi minu sugupõlvest. Oh noormees, kui sa ainult aimaksid, kuidas see kõik on mu hinge läbi purenud... nagu koid vana riidekapi. Olen inimene, kellel pole õigust eladagi. Ja-jaa, pole õigust elada, sest kõik vaevlejad ja kõhklejad olevat juba ammu ajaloo prügikasti lennanud. Ah, mis teate teie, nüüdse aja noored, sellest! Mulle anti lõputunnistus kahekümne kaheksandal aastal... Mina ja minuealised nägime poode, milles kunagi ei puudunud või, suhkur, sai ja liha kõikides liikides ning kõikides sortides... ja seisime sabades — tööbörsi ukse taga. Me võisime linnapea peale haukuda, Eenpalust ja Pätsist karikatuure joonistada... aga üks poiss visati koolist välja, sest ta mängis töölisühingu näiteringis vana Pliuhkamit. Maju kerkis väikelinnadesse ja Tallinna... aga rahvas kippus Ameerikasse ja Austraaliasse. Rändasid tõotatud maale nagu kunagi Krimmi ja Kaukaasiasse. Meile olid avatud Lääne-Euroopa väravad. Riia, Berliin, London, Nizza, Kairo — palun, palun, kas soovite piletit bussile, rongi, laeva või lennukile? Aga idapiiril oli tihe, kõrge ja väravateta traataed. Wallace, Spengler, Courths-Mahler, van der Velde, Nietzsche, Tom Mix ja teised nende kambamehed lokkasid nagu seened

sõnnikuhunnikul. Ent Lutsu «Kevade» maksis kaheksa krooni. Marx, Lenin, Feuerbach, Šolohhov elasid hoopis põranda all, või said kuuli nagu Kingissepp. Tõmbetuulte maa! Lihtsalt kohutav, kuidas kiskus kord siia, kord sinna, aina rebis... Sõber Rommi, ära piilu kärsitult kella, ma teen lühidalt, sest pikk monoloog ei ole tänapäeva rutakal ajal isegi teatris enam moes... See karussell tiirutas eriti intelligentsi. Pätsi diktatuuri vastu urises igaüks, kes just isamaaliidu sekretäri piruka otsas ei istunud, aga kommunismist olid paljud eemale hirmutatud. Kui iga päev ja iga tund korrata, et jänes on kohutav kiskja, hakatakse viimaks ka haavikuemandat pelgama. Kui siis lõpuks torm valla puhkes, rebis see palju lehti lahti ja pillutas siia ning sinna... Rommi, miks sinu süda kogu aeg nõnda rahet sõelub? Ära karda, need sosistajad seal on liiga kaugel ja oober liiga vintis, et midagi kuulda. Ja kui ka kuuleks, mis siis ikka?»

«Torm rebis ära ühe või teise lehe,» kordas Hugo. «Aga rahvas püsib. Iga puu seisab niikaua, kui süda on terve ja juured tugevasti maa sees.»

Kuuskla uuris umbusklikult Hugo nägu, aga kui ta ei osanud sealt ei pilget ega üleolekut välja lugeda, kohmas ebakindlalt:

«Mulle näib, et sihtisite minu pihta... mingi kabjahoobi?»

«Oh ei!» naeratas Hugo. «Ma ei usu, et teie juured lahti oleksid.»

«Aga süda? Praak?»

«Süda on võib-olla veidi mõranenud. Teie kindlasti ei teagi, et mina vaimustusin teist enne kui sõjamehest ja alles mõni aeg hiljem kui näitlejast. Huvitab see teid? Lugu on lühike... Kohe pärast sõda otsis meid, Sarapeid, üles üks Punaarmee major. Ta tõi väga kurva ja raske uudise... Major oli mõnus, kaastundlik mees ja jäi terveks päevaks meile, küllap selleks, et aidata kanda löögi esimest valu. Ta pajatas mitmesuguseid lugusid sõjast, vapratest meestest ja kangelastegudest. Ja jutustas ka ühest eesti näitlejast, kes kandis kõik sõdurielu raskused ja kellel kunagi ei tulnud puudu lõbusast sõnast ning lopsakast huumorist, kui poiste

meeleolu kippus alla nulli langema. Teda kutsuti ansamblitesse, aga mees tõstis oma suures rusikas üles vintpüssi ja ütles: «Siin on minu muusikariist, kuni see tants on lõpetatud...» Major ei kõnelnud midagi tõmbetuultest...»

Kuuskla täitis klaase ja ta karedal näol oli pelglik, nagu häbelik ilme.

«Küllap teie major... liialdas,» pomises ta lõpuks. «Ja mis oli selles imelikku, et näitleja sel ajal hoidis vintpüssi? Oma maa ja oma rahva eest võitleb ju igaüks. Mul on lapse hing, ma tahaksin, et alatasa paistaks päike, et kõik naeraksid ja oleksid rõõmsad, et kõigil oleks hea elada... Aga kui palju toredaid poisse jäi lahingurinnetele, kui palju lapsi ja naisi hukkus niisama, hukkus süütult...»

«Ajaloo paratamatus!» ümises Rommi.

«Kena paratamatus, mis Hitleri vurre kandis! Hitler võttis rotimürki ja küllap sõjaohvrid selle eest hoolitsevad, et tema põrgukatla all tuli kunagi ei kustuks. Aga pole näha, et Hitler oleks viimane amokijooksja. Kas pole kohutav mõelda, et pärast kõiki neid koledusi maakamar ei avane ega neela endasse inimesi, kes ikka veel vinguvad sõjast. Inimese elu pole ju nagu küünal lühtris, et tuled ja puhud, ikka kordamööda, suts ja suts. Veri, inimese veri on püha, aga ta on voolanud nagu... Ah!»

Jaan haaras klaasi ja jõi pika sõõmu. Rommi, kes kogu aeg justkui sütel edasi-tagasi niheles, viipas Hugole silmadega, et oleks aeg lahkuda. Ta tõreles Jaaniga:

«Mis sa targutad. Nagu suudaksid sina midagi saatuse vastu!» Ja lisas nagu iseendale, aga ometi kuuldavalt: «Purjus inimese jama...»

«Teiesuguste apostlitega istudes lahtub purujoobnugi kaineks.»

«Sa pole kunagi rahul olnud. Sellepärast sind kodanlikul ajal kord teatristki välja visati.»

«Viskasid, ja südametäiega jõin kaks nädalat järgemööda. Siis polnud sest midagi, kui end täis kaanisid, ringi laaberdasid ja häält tõstsid. Boheemlane! See oli selline tiitel, mis vabandas ja andestas paljugi. Nüüd

boheemlasi enam pole, on ainult joodikud... Aga mõni harjumus käib inimese kannul sama visalt nagu vanasti elukindlustuse agent. Ema... ta kadunuke oli kõige parem ema maailmas... õpetas mind ikka, et hoia, pojake, kohtulingi liigutamise ja kõrtsipingi peesitamise eest. Kohtukulli ees ma pole seisnud, aga kõrtsiuks... ah, parem ära räägigi. Kui ema veel elaks, ei jääks mul muud üle kui pea norgus pomiseda, et kui siga õpib rukkis käima, ega ta siis enam karjas seisa... Aga mitte see pole tähtis, ma ei veereta kõiki oma patte ja pahategusid vaeste igandite kaela, sest hoopiski süda, vaene valutav süda on kõiges süüdi... Kuulake ainult, milline jama! Ma pole, jumal tänatud, kunagi raamatukoi olnud, aga mõned riiulitäied on neid ikkagi kogunenud. On seal raamatuid ja vanade ajakirjade köiteid. Üks sõber sirvis neid — see oli juba kaks-kolm aastat tagasi — ja pani mõned aastakäigud «Teatrit» ja peotäie vanu «Eesti Naise» numbreid kõrvale ning sosistas: «Need hävita ära!» — «Miks?» imestasin. «Kontrrevolutsiooniline!» tõstis sõber tähtsalt sõrme. Panin raamatud riiulile tagasi, aga sõber kadus nagu maa alla. Alles möödunud nädalal julges jälle nägu näidata, pärast paari aastat. Kahtlustused, urgitsemised, salakaebused, ah kuidas see mulle on vastik. Või niisugune lugu. Visati meil isikukultuse lokkamise ajal liitudest ja teatritest portsjon inimesi välja ja kutsuti siis ühine koosolek kokku. Leidus üliagaraid, kes ütlesid: võta sõna. Materdada? küsin. Materda, noogutati. Aga ma olen vana kooli rüütel, ehkki olen ainult lihtsa kiviraiuja poeg, mina maaslamajale jalaga ei viruta. Ei võtnudki sõna. Vaatasid mulle kõõrdi nagu imeelukale... Mina ei ole petis, ei. Jaan Kuuskla pole kunagi olnud petis, ta on ainult lõhkikäristatud hingega inimene, nagu on lõhkikäristatud tema sugupõlv. Milles on minu süü, et ma ei sündinud mõnikümmend aastat hiljem? Ütle, milles, meie hinge noor preester.»

«Süü... ma ei tea,» venitas Hugo. «Küllap keegi on süüdigi. Ja Jaan Kuuskla kindlasti omajagu ning omamoodi ka. Aga lõhkikäristatud südame ravime terveks. Lapime kokku isegi nõnda tükkideks rebitud südame, nagu on Jaan Kuuskla oma.»

Jaani silmad venisid pärani, ta tõmbas imestusest kaelagi rõngasse.

«Lapid kokku? Sina? Ah-ah-haa! Vaat kus naljamees! Viskad mu teatrist lõplikult välja ja ütled: näete, puhastasimegi kunstitempli rämpsust.»

«Kui tuleb tarvis, siis viskame välja. Aga praegu otsisime teid üles selleks, et öelda: ärka, mees, töö ootab!»

«Mul on puhkus,» heitis Jaan käega laia kaare. «Suvevaheaeg seisab ukse ees... Ja mul pole osagi.»

«Teile peab nähtavasti kogu aeg täiskoorma või natuke rohkemgi õlgadele laduma. Selleks tulimegi. Seltsimees Kirret tahab, et mängiksite tema uues lavastuses peaosa.»

Kuuskla vaatas umbusklikult ühele ja teisele.

«Peaosa pole mulle ammu antud. Ei usaldatud. Millises näidendis?»

Rommi Kirret keerutas laual lusikat ja alustas vastu tahtmist jutustust «Rongaisast» ja Anijalast. Meelsamini poleks üldse rääkinudki, vahepeal pilgutas juba Hugole märguandeks silma, et loobume Kuusklast, aga noormees kas ei mõistnud või ei tahtnud aru saada. Rommi kõhkles algusest peale, õllebaar ja nüüdne Jaani jutt kohutasid ta nõnda ära, et astuks jalamaid tagasi. Õnnetus, et sai Sarapile üldse Jaani mainitud. Oli ju teada, et Jaan on omamoodi langetõbine, — kui kukub joomahoogu, siis kaob mitmeks päevaks. Aga Anijalast oleneb kogu «Rongaisa» edu või ebaedu, ja Jaanist tugevamat rongaisa osa täitjat vaevalt leiaks.

Kuuskla kuulas Kirreti kuiva ning väga kokkusurutud jutustust vaikides, lõug rinnale toetatud. Lavastaja lõpetas, aga Jaan istus sama liikumatult, nagu mõtisk-ledes või oodates. Tõstis siis aeglaselt pea:

«See on, näib, päris eluline lugu. Võiksin teile jutustada mõne veelgi hullema ja naljakama... Mis siis ikka, loen tüki läbi, ja kui meeldib, hakkame pihta... Häda ja õnnetus on ainult selles, et sina, Rommi, oled näitejuhiks.»

«No-noh?» imestas Hugo.

«Jah, meie sõbralusikad on ammu ära põletatud... Niipalju kordi kui oleme kunsti kahasse teinud, oleme temaga alati riidu läinud, aga iga kord... Rommil on

liiga palju fantaasiat ja liiga palju ideid, ta on neist pungil nagu postiljoni kirjapaun varahommikul. Ta matab kõik teised nagu kärbsed enda alla. Aga Jaan Kuusklal on oma mõte ja oma ettekujutusvõime, ta ei suuda seedida, et näitejuht talle ninanuuskamisest kuni revolvripäästikule vajutamiseni kõik ette näitab...»

«Just minu lavastustes said kuulsaks sinu Othello ja Ivan IV.»

«Ja just sinu käpa all kukkusin läbi Learina ja mul oli õõnsa kõrvitsa tunne professor Miilasena...»

«Proovite veel kord, võib-olla jahvatavad kaks kõva kivi seekord head jahu,» naeratas Hugo.

Oober lähenes Kuusklale hääletul sammul ja sosistas talle midagi kõrva sisse.

«Mi-is?» venis Kuuskla sirgu. «Ütle talle, et mind pole siin... Et kärvasin ära... Või luiska, mis pähe tuleb...» Kui kelner jõudis vaheukseni, hüüdis Kuuskla talle järele: «Hei, tolvan, kuhu sa tormad! Sa räägi mu naisele, et ma olen... seotud. Tähtsad ametlikud läbirääkimised... Et...»

«Teie naine?» küsis Hugo.

Kuuskla karedal näol oli süüdlaslik, häbelik ilme ja enda ette vaadates ning laudlina äärt näppides ümises ta:

«Ta on mul hea naine, vaeseke... Ega tal ole kerge...» Samas rebis ägedalt jakikaelust, käratses: «Aga kas mul on kerge, ah? Mingu koju ja oodaku...»

Hugo tõusis ja kätt näitlejale õlale pannes rahustas teda:

«Milleks nõnda ägedalt? Ma lähen ja palun teie abikaasa meie seltskonda.»

Kuuskla pilk libises uurivalt üle noormehe näo, nagu kartes seal leida pilget.

«Kas te mõtlete seda tõsiselt?... Ei-ei, ta ei tule. Iialgi ei tule...»

Kuuskla vajus nagu kokku ja näis olevat langenud sügavaisse mõtteisse, ajas aga end siis aeglaselt sirgu.

«Sõbrad...!» ütles ta. «On aeg minna koju...»

8

Rommi Kirret ei võinud uhkustada eriti suure raamatukoguga, kuid ta oli paljude aastate jooksul kogunud draamateoseid, ka neid, mida ei avaldatud trükis, vaid tõlgiti ja paljundati teatrilavastusteks. Neid sirvides sattus Aavo «Põhjavajunud kellale» ja ta vaimustus sellest nõnda, et unustas «Rongaisa», mille dekoratsioonide kavandeid Rommi polnud ikka veel ei tagasi lükanud ega heaks kiitnud. Meister Heinrichi kangekaelne püsivus kella valamisel, kuldsete juustega Rautendeleini tants päikesekiirtes ja Kuradioru muinasjutu-maailma haldjate ning veteneitsite koorid päästsid Aavos valla sellise fantaasialennu, et ta peaaegu terve nädala joonistas «Põhjavajunud kellale» dekoratsioone ja kostüüme. Kui Hugo teda sellelt tabas ja visandid läbi sirvis, vangutas ta üllatust varjamata pead:

«On sind alles nägemused kiusanud! Kui see müstika sind ainult elust liiga kaugele ei viiks.»

«See lugu on nõnda kaunis... Meister Heinrich otsib tõde. Ta unistab ideaalist, mis nii rikast kui vaest, nii musta kui valget kaasa kisuks ja õilistaks. Eks ole see prometheuslik? Võitlus tõe, õigluse ja õiguse eest on ju ilus... Muinasjutus saab kurjus alati karistada, seepärast ongi nad nõnda lohutavad. Kas sulle ei meeldi muinasjutud?»

«Vägagi meeldivad. Kuid iga müstika pole veel muinasjutt.» Hugo pistis visandid kaante vahele ja heitis mapi raamaturiiulile. «Aitab sulle trollidest ja gnoomidest, läki inimeste sekka.»

«Kuhu?»

«Ükskõik kuhu. Kinno või turule, klubisse või kohvikusse. Või lihtsalt tänavaid-pidi hulkuma. Et tunneksid küünarnukkide vastas elusalt kombatavaid inimesi. Rüseleme veidi rahvamurrus, küll näed, kuidas veri soontesse tagasi voolab.»

Aavo vaatas mõtiskledes aknast välja.

«Ei taha. Teine kord, täna pole tuju...»

Hugo ei käinud rohkem peale. Temagi näis rahutu, lappas üht ja teist raamatut ning lasi mõnelgi Aavo

lausel märkamatult kõrvust mööda libiseda. Lõpuks hakkas hajameelselt piiksutama sinise-punasekirjalist kummist siurulindu, mille klassikaaslased Aavole uueks aastaks olid kinkinud, ja poetas:

«Õde... ei ole kodus?»

«Ene? Ei. Küllap on teatris...»

«Täna on «Apollos» puhkepäev.»

«Ei tea siis...» vaatas Aavo kõrvale.

«Näed teda vist harva?»

«Miks sa nõnda arvad?» võpatas Aavo. «Ei, sugugi mitte... Küllap ta on täna mõne sõbranna pool...»

Hugo vaatas Aavole pikalt ning uurivalt otsa, nõnda uurivalt ning pikalt, et veel üks hetk, ja Aavo oleks oma pilgu langetanud. Aga ta pidas vastu...

Hiljem oli Aavol piinlik, et ta sõbrale valetas. Enet nägi kodus tõepoolest harva. nagu täiskuud. See valmistas Aavole mõnegi tusase hetke. Ta kartis, et õde ähvardab oht, et Ene käib salajasi, Aavole tundmatuid radu mööda, mis ei või noorele neiule head tuua. Ene tuli tihti alles hommikul, kord tundis Aavo õest hoovavat alkoholi lõhna. Kui ta hirmunult hüüatas, et sa oled joonud, naeris Ene talle vastu:

«Ainult mõne klaasikese veini, talleke!»

Kippus kõigele lisaks veel nagu poisikesele põsele patsutama! Aavo pöördus pahaselt ära, aga tema rahutus Ene pärast sai uut toitu juurde. Ja miks nüüd Hugo nõnda murelikul näol Ene järele päris, ise teeseldes, nagu oleks see küsimus tal ainult kogemata suust lipsanud? Hugol on terane silm, küllap ta on midagi märganud või kuulnud... Aavo ettekujutus oli saanud lisatõuke ja hakkas lopsakalt võsusid ajama.

Hugo jälgis murelikult Aavo meeleolu kõikumisi, kuid ei suutnud aidata, sest ta ei osanud sõbra seekordse tusa ja endassetõmbumise põhjust ära mõistatada. Selleks piisas ju mõnigi kord üsna kaugest, Aavosse otseselt mittepuutuvast sündmusest. Kevadtalvel vapustas teda näiteks ootamatu teade, et üks instituudi naisüliõpilasi jäi rasedaks. Tüdruk oli vanemalt kursuselt, lugu polnud kooli kohta sünnis, kuid ka mitte ainukordne. Algul Hugo mõtles, et Aavo on tüdrukuga lähedane tuttav, aga selgus, et nad teadsid

teineteist ainult ähmaselt nägupidi. Kunagi varem sai lugu alguse «Forsyte'ide saagast». Peatükk sellest, kuidas varakas mees Soames vägivaldselt heidab oma ilusa, kuid teisesse mehesse armunud noore naise Irene'i voodisse, vapustas Aavot nõnda, et ta ei jaksanud lehekülgegi edasi lugeda.

Hugo lootis, et suvi kõik pilved hajutab, sest nad olid koos Aavoga mangunud endale kohad stuudiolaste bussis, mis teatrivaheajal sõitis «Onu Vanjaga» maarajoonidesse külakosti viima. Hooaja lõppemise eel oli Hugol tööd, kohustusi ja askeldusi niivõrd üle pea, et ta vaid harva suutis näpistada mõne vaba hetke. Ja just sel tulikiirel ajal oskas mure veel ühe kivikese juurde poetada. Tegi seda märkamatult ja salakavalalt, nagu temal kombeks, aga kui juba kord oma kivikese paigale nihutas, siis ei kangutanud seda enam lahti ei kangi ega kirkaga. Õieti polnudki see puhas mure, vaid mingi segu rahutusest, kärsitusest, igatsusest...

Jah muidugi, selles oli süüdlaseks Ene.

Pärast seda, kui Hugo partorgina Ene enese juurde kutsus ja nad hiljem kahekesi linnapidi jalutasid, olid nad kohtunud üsna sageli. Aga alati põgusalt, kunas proovisaalis, kunas näitlejatetoas, kunas lühikesel lõunatunnil einelauas. Ikka oli ühel või teisel kiire või sumises ümberringi näitlejate laat, nii et nende jutt piirdus tühjavõitu, poolnaljatlevate lausetega. Enel oli omalaadne, teravajooneline profiil, ta ilu oli karmivõitu, mida veelgi rõhutas pilklik huulte hoid ja jonnakat last meenutav väike tugev lõug. Tujukas, hellitatud ja ennasttäis tüdruk! ristis Hugo mõnikord endamisi Enet. Ladus nimesid palju ladus, see hoopiski polnud takistuseks, et Ene kuju pikkamööda Hugosse nihkus, seal endale ruumi ja tähelepanu nõudis. Ja nagu naised ikka, kasutas ta sõjakavalust, riietudes kord linnapidi jalutava rõõmsatujulise tüdruku, kord vaikse ning igatseva Sonja rõivaisse... Sellise trooja hobuse trikiga vallutati kunagi isegi võitmatuna paistnud iidne linn...

«Onu Vanja» oli puhang värsket kevadist õhku teatri üsna hallitoimelises tavalises kangas. Jah, just puhang värsket õhku, hoolimata näidendi nukrast põhitoonist,

sest lavastus avas huvitavalt ning mitmekülgselt Tšehhovi teose atmosfääri ja idee. Sügava sisseelamisega kujutas Astrovi osatäitja närbuva kolkaarsti rahulolematust elu närususega, tema püüdu hea, ilusa ja kasuliku poole; kuid ümbritsev jõudeelu nakatab tedagi oma tühjuse ja ebapuhtusega. Jumestamiskunsti vahenditega oli Ene nägu muudetud üsna kohmakaks ja jämedajooneliseks, ent armastus Astrovi, armastus elu, armastus kõigi inimeste vastu andis Sonja näole sellise soojuse, sellise sisemise hõõgumise, et äratas suurimat kaastunnet ning vaimustust. Hiirvaiksesse saali tungisid kuuma üleskutsena Sonja piinatud südame sõnad: «Teie olete nagu mitte keegi teine, keda tunnen, teie olete kaunis. Miks te siis tahate paista harilike inimeste sarnane, kes joovad ja mängivad kaarte? Oo, ärge tehke seda, palun teid väga! Te räägite alati, et inimesed ei loo, vaid hävitavad ainult seda, mis neile ülalt on antud. Miks, miks te siis hävitate iseennast? Pole tarvis, palun, vannutan teid.»

Mulje Sonjast oli tugev, aga Hugo huvi Ene vastu polnud ju ainult kutsealane; oli aeg likvideerida Ene aegunud kommunistliku noore staaž, aga Hugo ei näinud tüdrukut üksnes partorgi silmadega. Hugo oli küllalt kaua elanud, et kõike seda üsna varsti märgata. Polnud ju mingit põhjust ei ärevuseks, meeleheiteks ega ahastuseks ja Hugo ei tundnud ka midagi sarnast — ta oli ainult rahutu ja igatses sagedamini Enet näha. Kokkupuuted Enega olid Hugo meelest alati liiga lühikesed, vestlused põgusad ning tühised, ikka segati, tülitati ja kutsuti sinna, kuhu polnud parajasti mingit huvi minna. Kõiges selles polnud midagi imestustväärivat, taolised tunded on visalt kordunud läbi sajandite. Märksa üllatavam oli Hugo järsk otsusekindlus, kui ta koos mõne teise noore naisnäitlejaga teatrist lahkuvat Enet kohates teda hüüdis.

«Tõttate koju?» küsis Hugo.

«Võib-olla ...»

«Ükskõik, ma saadan teid.»

Kerge tõrjuv muigevirvendus Ene näol kustus.

«Kas selleks kutsusite mind?»

«Selleks ja ei millekski muuks.»

«Aga mina mõtlesin...» Ene ei lõpetanud.

«Ükskõik mis ka mõtlesite, te eksisite. Saadan teid ja ongi kõik.»

Nad möödusid Kunstihoone lillevaibast ja peatusid hetkeks kunstikaupluse akende ees. Kohviku ette ehitatud taras istus üksik mees — paljuke siis leidub maailmas kohti, kus võib mõne rubla eest silma paista? Ene kodutee oleks viinud vasakule, aga nad tõusid üles Toompeale. Hugo jutustas, et on käinud Enet kodus otsimas, ent tüdruk naeratas umbusklikult, et ah, oleme selliseid jutte kuulnud! Ta iroonilisevõitu muie silenes, kui Hugo mainis Aavot ja temas süvenevat hüplikku tujukust.

«Ega te ei tunne Hilje Rutast?» küsis Hugo. Kui Ene eitas, lisas: «Peaksite teda külastama. Teil oleks kindlasti temaga mugavam kõnelda. Naised omavahel...»

«Ma ei tea, millest peaksin kellegi Hiljega kõnelema?»

Hugo jutustas Hiljest, «Kommunaari» klubist, näiteringist ja Aavost kui dekoraatorist.

«Võib-olla nüüd taipate, milleks rääkisin Hiljest? Tüdrukul on rohkem kui kellelgi teisel mõjuvõimu Aavo üle, kuigi Aavo seda ehk oma tagasihoidlikkuses salgab. Hilje on hea tüdruk, ta mõistaks...»

Ene vaatas kõrvalt Hugo rahulikku nägu ja vangutas üllatunult pead:

«Oi-oi, millised salakäigud teil on. Ei oleks võinud arvatagi, näisite nõnda... otsekohene.»

«Sõbra heaks...» naeris Hugo rõõmsalt. «Klubil on varsti juubelipidu, Hilje mängib Tiinat. Toon teile pileti, jah?»

Ene ei vaielnud vastu. Nad jõudsid Paldiski maanteele ja nende kõrval peatus sinist suitsu levitav buss.

«Pelgurand,» luges Hugo. Ja lisas mingi sisemise impulsi tõukel: «Sõidame!»

Sõitsidki. Loopisid käbidega männitüvede pihta märki, peletasid teineteisest eemale mõned armastajapaarid, piilusid läbi Hipodroomi kõrge plangu pragude ja liikusid tõttamata edasi. Nad möödusid liivarannast ja jõudsid lagedale rannakarjamaale, kus ei tungelnud enam päikesevannivõtjaid, vaid ainult üksikud kirjud

lehmad lakkusid äranäritud rohtu või mõtlikult mäletsedes saatsid inimesi oma kurva pilguga. Lahe õlilaikudega kaetud pind helkles ja vonkles laisalt ning vana roostetanud laevavraki ümber harjutasid kajakad sukeldumist. Üle lahe punasid hoonete katused ja venis laisalt pika korstna paks suitsujuga.

Kõrbeva rohu ja soolase merevee hõng; kõrge, läänes soomuselise pilvekihiga kaetud taevakumm; linna kauge hingamise tume kahin, — aga ümberringi rahu, vaikus...

Nad liikusid aegamisi kiiradi-kääradi looklevat rannajoont mööda ja Hugo jutustas oma väheste rõõmudega lapsepõlvest, rahutust, otsisklevast noorusest ning murelikust meheeast. Ene katkestas teda harva mõne küsimuse või märkusega, ta kuulatas kord tõsiselt, kord muiates, ja kui Hugo jõudis mureliku meheeani, kallutas pea ühele õlale ning naeratas:

«Kas te ei liialda?»

«Millega?»

«Nii muredega kui aastatega...»

«Ei liialda!» tõrjus Hugo tõsidust teeseldes. «Mulle tundub, et nii murede kui eluaastate koorem vajutavad mu varsti põlvili.»

«Võib-olla ahmite kõike liiga suurte sületäite kaupa?»

«Ma ei kannata tuld, mis toores puus visiseb... Kui elada, siis elada — inimese kombel...»

«Mõnigi on liiga raskete seljatäite all murdunud. Ja kui tõstaksite ka autokoorma korraga, mis sellest muutub? Ei midagi.»

Hugo laskis pikka tasast vilet.

«Ei teadnudki, et lisaks kõigele olete selline pessimist.»

«Ma ei sule elu ees silmi, see on kõik. Ja ei ehita õhulosse.»

«Nagu mina, tahate öelda?»

«Ma ei tea. Tunnen teid ju vähe... Teist räägitakse palju head.»

«Minge nüüd ikka!»

«Tõsi. Teie näete inimesi, aga mitte ainult doktriine.»

«Inimesed on minu doktriin...»

Ene peatus otse liivajoonel ja heitis väikese kivikese vette.

«Kõneldakse ka, et te olevat püsiv, otse kangekaelsuseni püsiv. Ja et te kunagi ei unusta, mida lubate...»

«See on sellepärast, et ma väga harva midagi luban... Ja veel?»

«Ah, kes kõike jõuab meeles pidada. Lobisetakse palju... Aina klatšitakse. Jutlustate inimese ümberkasvatamisest, reklaamite uue ajajärgu uut inimest. Aga teatri kulisside taga ja vahel käib samasugune kadetsemine ja intriigitsemine nagu varem. Miks te ei puuduta oma nõiakepikesega kõiki näitlejaid kordamööda, et saagu, saagu, ma käsin?»

«Tõsi, inimese loomus on püsiv ja visa, teda ei muuda üleöö. Eraomanduse likvideerisime, klassivahed likvideerisime, kurnamise likvideerisime, aga auahnus, kadedus, edevus, aplus, lõbujanu püsivad. Otsivad endale uusi urkakesi, tõmbavad ette uusi maskikesi, aga hingitsevad visalt edasi. Neist kerkib nagu soo mürgiseid gaase. Mõnikord meenub mulle legendide kümnepealine lohe... Küllap nägid meie esiisad neis sisisevais ussipeades inimeses endas pesitseva kurja juuri.»

Ene astus kiiremini, aeg-ajalt kummardades ja kivikesi võttes, et neid ägedalt vette pilduda.

«Sattusite oma sõiduvette, seltsimees partorg. Kutsute neiu jalutama ja hakkate poliitikat lugema. Justkui... tänapäeva romaanis!»

«No öeldagu siis veel, et kirjandus ei mõjuta elu!»

Lausik kallas kõrgenes, kaldapealse lopsaka lehtmetsa all oli kruusane rand suuri ja väikesi kive täis külvatud. Ene hakkas ühelt kivilt teisele hüppama, nii et jalg maad ei puutuks. Ta naeris ja kilkas, kui tasakaalu hoidmiseks nagu lendamist õppiv linnupoeg kätega õhus laveeris, ja jõudis varsti mereveest oma hallikaid küüre väljaupitavaile kividele.

«Ärge nõnda kaugele minge!» hoiatas Hugo.

«Kas kohkusite ära!» hüüdis Ene vastu. «Ega ma teid kaasa ei... O-ooh!»

Kostis sulps! ja Ene seisis põlvini vees. Hugo lähenes kive mööda ja sirutas Enele käe, et aidata tüdrukul tagasi kivile tõusta.

«Ärge tehke nõnda kohkunud nägu,» naeris Ene pakutud abi vastu võtmata. «Vesi on ju soe!»

«Aga teie sukad ja kingad?»

«Eks proovime, kas kaproon on niiskusekindel.»

Ene tõstis kleidi pisut kõrgemale ja hakkas jalgadega solistades kalda poole liikuma. Hugo kõhkles hetke ja hüppas siis kahe jalaga korraga vette, nii et pritsmed Eneni lendasid, ja kahlas neiule järele.

«Pole kuulnudki, et olete ka järelemõtlematu,» pöördus Ene ringi. «Miks teie oma kingi leotate?»

«Solidaarsusest!» haaras Hugo Enel käest ja teda pooleldi järele vedades ruttas kuivale. Nad võtsid jalad lahti, väänasid sukkadest-sokkidest vee välja ja riputasid lepaokstele. Hugo murdis tugevad kepid, pistis otsapidi liivasse ja seadis kingad orkide otsa, et ka need tuulduksid ning päikesepaistel kuivaksid. Ise nad istusid kaldamätastele, üsna külg külje vastu. Nende selja taga kohises mets tasakesi, nõtked kaseoksad häilusid peade kohal ja ees virvendas vaikses tuulehoos ning madalale laskuvates päikesekiirtes meri. Hugo päris üht-teist Moskvast ja õpinguist. Ene vastas algul ühesõnaliselt ja nagu tujutult, aga endalegi märkamatult hakkas siis jutustama — iseendast, teatrist, kaasõpilastest. Kõneles vaikse huumoriga, milles mõnigi kord sähvasid satiiri teravad nooled, jutustas distantsiga, nagu vaatleks kauge kõrvalseisja kaine pilguga ennast, kaaslasi ja kõike juhtunut.

Päike puudutas alumise servaga merepinda, õhk muutus raskemaks, nagu hauks hilist äikest.

«On aeg minna,» tõusis Hugo ohates ja korjas sukadkingad kokku.

«Jah, on aeg minna,» kordas Ene ja Hugo tabas endalt neiu uuriva pilgu.

Tagasiteel kõnelesid nad vähe. Vahetasid üksikuid lauseid, tundsid, et needki on otsitud, olid kaugel kõigest, millest nad mõtlesid, ja vaikisid lõpuks hoopis. Nad lähenesid juba Kirretite korterile, kui Ene äkki turtsatas. Hugo imestunud ja küsivat pilku nähes seletas ta:

«Mulle meenus äkki, mis teist teatris veel räägitakse.»

«See pidi küll hirmus naljakas olema...»

«Kõneldakse, et te olete väga munga moodi — alati tõsisevõitu ja... tüdrukuid ei pane tähelegi. Teid pole veel kordagi nähtud balletiharjutustel...»

Hugo puhkes naerma. Ammuks see oli, kui teatris pakkus lõbusat kõneainet eakas näitleja, kes aina hilines. Pahandati juba, ja siis selgus, et too hõredate juustega vanahärra ei suuda end kuidagi lahti rebida balletirühma nooruslikest harjutustest.

«Ja teie usute?»

Ene naeratas mõistatuslikult. Pead kuklasse lüües vastas siis:

«Nüüd usun. Teie olete tõepoolest... erand. Või veidrik. Olime peaaegu terve õhtupooliku kahekesi ja teie ei teinud isegi katset mind suudelda. Adjöö!»

Ja oligi läinud.

9

Vana Tallinna kõrgete kivimajade vahel kitsaks litsutud hoone raske, rautatud ukse taga oli hämar ja rõske. Aavo ei süüdanud tuld, vaid käsikaudu kobades tõusis nagisevat treppi mööda kolmandale korrusele. Ta ei kiirustanud; sõrmeotstega konarlikku kiviseina kombates ja nägu vastu jahedat tuuletõmbust hoides oli tal tundmus, nagu puudutaks teda sajandite kauge, nukker hingus...

Hilje vanaema Ann avas Aavole ja istus tagasi mitte enam uude, aga just seetõttu mugavasse tugitooli ning ta vardad alustasid sukasääre ümber jälle oma väsimatut tantsu. Ann pühitses talvel kuuekümne seitsmendat sünnipäeva, ja ehkki väle ja kräbe, oli ta aja ning veel rohkem läbielatud südamevalu ja mure all nagu vananev õun kokku kuivanud ning kortsuliseks tõmbunud. Ta oli püsimatu ning väsimatu, ja kui polnud teatris oma tööpostil, korraldas ning kraamis aina kodus, keetis ja õmbles, või istus tugitoolis ja siblis kudumisvarrastega. Tooli kõrval seisis väike kirjutuslaud, mille lamp oli seatud nõnda, et temast langes valgus nii lauale kui toolile. Siin nad istusid õhtuti kahekesi, Hilje kummargil oma raamatute ja vihikute kohal,

Annel sukad-kindad näppude vahel, ja üksik kõrge aken heitis kahvatut valgust öösse sageli veel kaua pärast seda, kui ümberringi kõik majad olid väsinult oma silmad sulgenud.

Seekord oli vanaema Ann üksinda. Oh, Hilje lipsas juba rohkem kui pool tundi tagasi minema, muidugi oma klubisse. Anne heasüdamlik nägu oli seda öeldes tõsine, sõrmed liikusid kiiresti-kiiresti.

«Etenduseni on ju veel tublisti kaks tundi aega,» imestas Aavo.

«Kaks tundi! Aliis Pilden tuli teatrisse alati kolm, tähtsatel õhtutel viis tundi enne etendust. Aga nõnda nagu Aliis pole meie näitlejatest hiljem enam keegi mänginud.»

«Kas teie ei tule?»

«Ei!» Ann pani vardad, lõngakera ja pooleli suka punutud käsitöökorvi. Ta suu tõmbus nagu krookpaelakesega jonnakalt kokku. «Ei tule. Salaja hakkas Hilje klubis käima, vastu minu tahtmist jahib ta seal praegugi. Pisaraid ja muret, ei muud ole lastelt oodata.»

«Aga Hilje armastab teatrit. Armastab ju?»

Ann vaatas noormehele pika etteheitva pilguga ja noogutas siis aeglaselt oma lumivalgeks pleekinud pead:

«Hull on ta teatri järele, püsti hull. Ütlen talle, osta uued sukad, aga tema vastu — raha pole. Raha pole, aga õhtul jookseb teatrisse. Nagu sinna ilma piletita lastaks! Talvepalitu on tal vanavõitu, varrukaääred kipuvad narmendama, ja moest, oh, parem ära räägigi — moest pole enam lõhnagi külge jäänud. Ega mina, vanainimene, neist uutest moodidest suurt midagi pea, aga noorel tüdrukul tuleb ikka ajaga sammu pidada. Sellepärast ütlesin juba mullu, et kogume, Hilje, raha ja ostame uue mantli. No hakkasimegi kokku hoidma. Siis nägi ta äkki kusagil üht raamatut, näed, seesama punases paberis seal kõige peal. Ja jälle oli uue palitu hõlmas auk. Mis sul arus, tõrelesin, viskasid heast peast ligi paarsada rubla üheainsa raamatu eest välja. Aga tema võtab mul kaelast kinni, kägistab kas või ära ja ise vadistab — aga see on ju

rariteet. Rrrariteet! Kuidas ma vihkan seda ragisevat sõna, justkui saega veab üle selgroo.»

Aavo teadis vaatamatagi, millisest raamatust oli jutt, — nad olid ju koos Hiljega palju tunde Gregori «Weltgeschichte des Theaters» kohal mööda saatnud. Kui hüplik ja paljuski ebaproportsionaalne teos oligi, heitis see ometi laia valgusejoa teatrile tema esimestest arglikest, kobavatest ja otsisklevatest sammudest kuni kaasaja grandioossete lavastusteni. Aavo püüdis Hiljet õigustada:

«Hilje on noor, ta peab õppima...»

«Õppigu! Nagu ma selle vastu oleksin. Harimatu inimene on tänapäeval nagu... nagu sokk linna tänaval. Kas meil kerge oli, kui Hilje keskkoolis käis! Mõnikord olid hambad ristis, silmad vees ja kapis ainult leivakonts. Suuruke see minu teatri platsinäitaja palk siis on. Aga et Hilje kooli pooleli jätaks, see ei tulnud kõne allagi. Hilje sai kõigest aru, tal on terane silm nagu nirgil. Kui keskkooli lõpetas, ei iitsatanud me kumbki edasiõppimisest. Üksnes taevas ja mu padi teavad, kui palju öid ma unetult vähkresin ja endalt küsisin — mis küll edasi saab? Aga Hilje aina naeris ja vallatles, varblane nagu ta mul alati on olnud. Kolmandal päeval pärast keskkooli lõpetamist seisis juba vabrikus nööbipressi taga. Aga sügisel astus ülikooli. Õpib kodus, töö kõrval. Elu läks lahedamaks, justkui mäele oleksime jõudnud. Hilje teenib vabrikus ju mitu korda nõnda palju kui mina. Mõtlesin, et küll nööbipress ja ülikooli vaev tal kõik rumalused peast välja ajavad, aga tühi lootus kõik. Mis veres, see veres, seda ei peleta peks, ei uhu silmavesi ega kustuta ajahammas. Aga mina ise ei lähe nende klubi ligigi, ei vaata mitte sinnapoolegi...»

Aavo tõusis. Ta keerutas lauaotsal vaba sukavarrast, viivitas kõheldes ja ütles lõpuks:

«Ma ei mõista hästi... Olete ju ennegi teatrit ja Hilje teatrikiindumust sajatanud. Ainult... kui te teatrit põrmugi ei salli, miks te ise seal ikkagi tööl käite?»

Anne pea nõksatas üles, nagu oleks ta kohkunud. Ohkas nii sügavalt, aga üle näo libises põgus ja kauge

naeratus, jäädes rippuma silmanurkade peentesse, nagu kunstniku graveeritud kurdudesse.

«Ega ma salga, et rumalast peast, mis muud. Need rublad, mis mulle teatris makstakse, teeniks igal pool mujalgi. Aga ma ju rääkisin sulle verest... No mine, mine juba, mis sa kiusad vanainimest. Ja Hilje muutub rahutuks, kui sind seal ei näe...»

Süüdanud koridoris tule, jooksis Aavo trepist alla ja hakkas mööda vanalinna kitsast ning looklevat tänavat «Kommunaari» klubi poole ruttama. Kui ta esimest korda kuulis Ann Rutase kurtmist Hilje teatrinõrkuse üle, ei suutnud ta oma võõrastust varjata. Oli ju Aavo maastmadalast harjunud sellega, et iga ese, iga külaline, iga vestlus meenutas teatrit, mis nagu lai, rahulik ja igavene veevool ümbritses nende kodu väikest jõesaarekest. Siis ei teadnud ta veel midagi noore lavatähe — Hilje ema ja Ann Rutase tütre traagilisest saatusest. Kui Aavo kuulis, ei püüdnud ta enam Ann Rutasele vastu vaielda. Nagunii ei paisunud vanaema etteheited vaiksest nurinast tugevamaks — Ann nagu rohkem torises endamisi.

«Kommunaari» klubi kitsavõitu tegelasteruumid olid sigimist-sagimist täis. Hilje järele ringipiiluv Aavo märkas varsti, et ta on ümberriietuvate, pooleldi grimeeritud, määritud nägude ning lahtiselt juustele tõmmatud parukatega tegelaste suminas ainult tülinaks, ja tõmbus vanaaegseks rehetoaks muudetud lavale, mille ruumist kolmandiku võttis enda alla lahtise leelõukaga ahi. Ainult etteütleja lonkis siin tekstiraamatut kõvasti kaenla alla surudes üksipäini ringi — temal polnud ju midagi ette valmistada. Aavo istus ahju ette järile ja libistas pilgu üle tahmunud palkseinte, üle suitsust ja nõest nagu poleeritud parte, üle ahtakese aknaaugu. See kõik on tema paljude õhtute töö ja vaev...

Aavo nõksatas sirgu — Hilje tuli lavale. Tüdruk oli nii sügavaisse mõtteisse vajunud, et võpatas pisut, kui Aavo teda hüüdis. Hilje heitis pika juuksepalmiku üle õla ja ta pruunid silmad naeratasid sõbralikult.

«Mõtlesin, et sa ei tulegi...»

Tiinaks muunduv Hilje näis vanem, küpsem ja võõram, nii et Aavo teda üllatunult tunnistama jäi. Ta ei

jõudnud veel vastatagi, kui lavale ruttas Heldur Link, pikavõitu kuue hõlmad lahti, nägu kiirustamisest ja erutusest punane.

«Tiina!» Ta ei näinud suure ahju nurga taha jäänud Hiljet. «Tiina! Ah, seal sa oled! Tule juba, on aeg sinu grimeerimine lõpetada.» Samas haaras õhinal Aavo kuuenööbist: «Kas teate?... Ei, muidugi te ei tea, ei võigi teada, sest kümme minutit tagasi ei teadnud ka mina ise. Mulle helistas... arvake kes? Surete nälga, enne kui õieti ära mõistatate. Helistas — Rommi Kirret! Ta tuleb meie etendusele.»

«Oo!»

Hilje lühikeses hüüatuses oli nii palju imetlust ja üllatust, et Aavole näis, nagu langeks sellest osa ka Lingi isikule. Küllap see tundus talle ülekohtune või tõukas teda mõni muu tunne, kuid Aavos tõusis sääране tusahoog, et ta noore näitejuhi sõnade tähtsuse vähendamiseks üsna üleoleva ükskõiksusega ütles:

«Eh, millest ärevusse sattuda. Justkui veltveebel kindrali ootel... See ka mõni uudis.»

Link kas ei pannud sõnu veltveeblist tähele või teeskles, nagu poleks neid kuulnudki. Ta sikutas Aavot nööbist, nõnda et õmblusniidid naksusid:

«Kas teie teadsite juba varem? Ja vaikisite nagu egiptuse haud! Milleks ta tuleb? Tal peab mingi tagamõte olema. Rommi Kirret ei otsi isetegevuslavalt kunstinaudingut. Ehk teate teie ta kavatsusi?»

«Võib-olla teangi...» ümises Aavo.

«Millised need on? Öelge, palun.»

«Nooh...» Aavol oli ilme, nagu kaaluks ta, kas võib tähtsat uudist edasi kõnelda: «Võib-olla otsib Rommi Kirret uut näitejuhi-geeniust.»

Link vaatas pärani silmi Aavole, taipas siis, et teda pilgatakse, ja pahaselt käega heites kadus trepist alla.

«Oled helde lubama,» vangutas Hilje pead. «Vaatasin ja imestasin — sul oli nii tähtis nägu ees, nagu oleneks sinust Heldur Lingi saatus ja tulevik... Sellest polegi nõnda palju aega tagasi, kui sa ka mulle oma isa uues lavastuses osa pakkusid. Irma vist oli tolle tüdruku nimi...?»

See oli valus okas Aavo hinges; kord suurustamis-

tuhinas kergel käel antud lubadus jäi lunastamata veksliks, sest senikaua, kui ta isaga rääkimiseks hoogu võttis, oli osa juba Enele antud. Hilje polnud Aavo lubadust hiljem kordagi meenutanud ja Aavo sundis end uskuma, et tüdruk selle unustas.

«Ma...» otsis Aavo sõnu, «jäin hiljaks...»

«Ära seda kohe nii südamesse võta. Sul on päris süüdlase nägu. Ma ju ei uskunud, et nõnda libedasti teatrilavale pääseb. Rommi Kirret teab ise, kellele oma lavastuses osi anda. Hugo rääkis mulle, et Ene mängib. Su õde teeb seda kindlasti paremini kui mina... Ainult miks sa Heldurile nõnda nähvasid? Sa justkui ei salliks teda?»

Hilje vaatas süütute silmadega Aavole, kes järsku pahvatas:

«Mis ta siis aina keerleb su ümber... nagu nöör vokirattal.»

«Oh, kui kentsakas sa täna oled!» imestas Hilje. Kummardus siis kiiresti üsna Aavo kõrva juurde. «Ja armas...» Ning oligi läinud.

Olid need kaks sõna ainult Hilje hingamise kahin või koguni vere tuikamine kõrvus? Etteütleja alustas taas oma jalutuskäiku ja hääle proovimiseks sosistas vaevukuuldavalt näidendi üksikuid fraase. Aavo tundis igatsust inimeste, häältekõmina, naeru, liikumise järele ja ruttas alla jalutusruumi...

«Kommunaaris» oli harjutud täpselt alustama ja rahva ühetasane sumin täitis saali aegsasti enne etendust. Heldur Link valis esireas välja kaks paremat kohta ja kuulutas need reserveerituks. Pidades toolileenidele pandud kavalehti ebakindlaiks valvureiks, leidis ta näitetrupi vabatahtlike abistajate tagavaraväest noormehe, kes kõrvaltoolile istus ja iga vabade kohtade üle rõõmustava juurderuttaja eemale tõrjus:

«Kohad on võetud. Siia istub «Apollo» näitejuht Rommi Kirret.»

Heldur Link jooksis juba mitmendat korda eesriide juurde ja surus silma vastu ümmargust augukest, et end varsti jälle pettunult ohates sirgu ajada.

«Pole. Aga ometi lubas. Mulle enesele ütles, et tuleb

kindlasti,» pomises ta nagu vabanduseks. «Kohtadele! Kohtadele!» käsutas siis. «Kohe alustame.»

Ka esimesel vaheajal jäid toolid tühjaks ja Link kaotas lootuse. Kui aga eesriie uuesti kõrvale kahises ja Link kiire pilgu hämardunud saali heitis, jahmus ta üllatusest: Rommi Kirret istus esimeses reas, end mugavamalt kohale nihutades. Link viipas Hiljele, aga tüdruk ei mõistnud teda, ei püüdnudki mõista, sest ta oli juba jäägitult sukeldunud Tiina ossa ja kõik teda ümbritsev igapäevaelu taandus ning lakkas olemast. Nii jälgis Link etendust, tammudes kogu aeg nagu sütel, sest näitlejad ei teadnud, et t e m a ikkagi saabus, ja oli ka juba hilja minna ja Rommi Kirreti kõrvale istuda, et aeg-ajalt usalduslikult lavastaja poole kallutuda ning kätt suu ees hoides seletusi anda...

Vaatus lõppes, saal rõkkas käteplaginast. Link saatis näitlejad lavale, käsutas eesriide eest... Veel kord... Ja lippas siis alla, end vastuvoolavast rahvahoovusest läbi surudes.

Rommi Kirret noogutas Lingile ja viipas kutsuvalt.

«Te ei näinud esimest vaatust,» kahetses Link.

«Ei jõudnud alguseks. Tõtt öelda see ei huvitanudki mind. Ma jään ka kolmandale, sest see vaatus pakub lavastajale kõige mitmekesisemaid võimalusi.»

«Kuidas teile... teine vaatus meeldis?»

Rommi nägi Lingi allasurutud erutust ja muigas kavalalt:

«Sile. Mõnigi stseen oli värskelt seatud. Nii et isetegevuslaste kohta... noh, nii neli pluss. Muide, kes mängib Tiinat?»

Link oleks tahtnud rohkem kuulda lavastusest ja vastas seepärast hajameelselt ning tujutult, näksides vahetevahel hammastega pöidlaküünt.

«Tolles tüdrukus on midagi, mis teda teistest kõrgemale tõstab...»

«Jah, ta on trupi kõige andekam mängija,» kohendas Link prille ülespoole, vabandas ja ruttas lavale tagasi. Ta oli solvunud ning kibestunud. Mõtelda — nägi ainult Tiinat, aga sellest, kuidas Link lavastuses lüli lülile, sammu sammule, stseeni stseenile lükkis ja nõnda tõusva pinge saavutas, ainult korraks mokaotsast...

Järgmisel vaheajal ütles Rommi, et ta tahaks Tiinaga mõne sõna rääkida.

«Nüüd kohe?» sattus Link segadusse. «Võib-olla pole hea teda keset etendust häirida...»

«Sellest pole midagi, paneme ta proovile. Kui tüdruk on tõepoolest talent, ei lase ta end segada.»

Link ei julgenud rohkem vastu vaielda ja juhtis Kirreti lavatagusesse dekoratsioonide panipaika, Aavo tööruumi. Rommi toetus kuivanud värvilaikudega ülepritsitud lauale ja sigaretti süüdates ootas. Ta tuli klubisse suure umbusuga, teda ei suutnud ergutada ka Hugo kiitus. No-jah, asjaarmastajate hulgas võib ju Link välja paista, pimedate hulgas on ka ühe silmaga mees kuningas, aga suures teatris... Nüüd oli ta küllalt näinud, et otsustada. Jaanitule-stseenid olid lahendatud elavalt ja väikest lava ning piiratud truppi arvestades leidlikult ja värskelt. Kogu trupi mängus oli selgesti näha juhtiva, suunava ning õpetava käe tööd. Noh, diletantism tungis kohati veel uksest ja aknast sisse, mõnigi mängija ei teadnud, kuhu peita oma käed ja jalad, oli pingutatust, keppkangeid selgi ja retoorikast kähisevaid kurke, aga üldmulje oli ometi hea. Tollelt pikalt kohmakavõitu volaskilt poleks oodanud nõnda terviklikku lavastust, kuid hoopiski üllatav oli omapärane Tiina, kes oli ühteviisi veenev ja küps nii lüürilises mängus oravaga, lähenevat õnnetust ettekuulutavas stseenis Mariga kui ka uhkes ning trotslikus lahkumises metsa. Silmapaistev anne, silmapaistev...

Link tuli Hiljega. Hilje lähenes aeglaselt, mõtlikult — ta polnud mängu mõju alt veel täielikult vabanenud. Kui Heldur teda kutsus, ei kuulnudki ta, kes teda ootab, ja vaatas nüüd küsivalt Rommile, kes seisis seljaga akna poole, nii et tema nägu jäi varju. Lähedalt näis Hilje noorem kui laval Tiinana ja mitte vähem kaunis.

«Ma nägin teid mängimas,» rääkis Rommi pikkamisi. «Teist võib saada näitleja...»

Hilje nagu ärkas. Talle meenus, et oodati «Apollo» lavastajat, kõrvus kumises äkki Lingi hääl, et Rommi Kirret kutsub teda... Taevas halasta, siin ta ju seisiski!

Rommi nägi tüdruku virgumist ja mõistis, mis temas

toimub. Vaevumärgatavalt naeratades ning vasakut kulmu kergitades ütles ta:

«Algus oli kehvavõitu... Hall nagu iga stamp. Aga kui te hüüdsite: «Ema, emakene! Sina üksi armastasid mind!», oleks nagu teid vangistav kest kildudeks lennanud. Te puhkesite, õigemini kadusite, et uuesti sündida Tiinana. Ka saal võpatas ja hoidis hinge tagasi. Ega te vist ei oska seletada, mis teis selle stseenikese ajal toimus?»

«Ei oska...»

«Teadagi... Aga kõige tugevam oli teie trotslik, uhke stseen jaanitulel, kui Mari tembeldab Tiina libahundiks...»

Rommi vaikis hetke. Kas ta ei lähe kiitmisega liiale? Aga see stseen oli tal praegugi silme ees. Väheldane Tiina nagu kasvas, tüdruku välkuvaist silmist, trotslikult kuklasse heidetud mustajuukselisest peast, rusikaisse surutud kätest hõõgus kaasakiskuvat, otse süttitavat viha ja põlgust inimeste väikluse, kadeduse ning rumaluse vastu. «Hunt on vaba, teeb, mis tahab, tuleb, kui tahab, läheb, kui ta tahab, armastab ja vihkab, keda tahab! Ja läheb teie seast, sest et ta teid põlgab!»

«Tjaa,» venitas Rommi. «Praegu on teie mängus kõikumisi, püssirohtu ei jätku veel kogu õhtu jaoks. Selleks on teil liiga vähe kogemusi ja lavalist tehnikat. Noh, see tuleb õppimise, treeningu ja esinemistega... Ma pean teid silmas. Kui mul mõnes lavastuses vabu osi jääb, ma ehk katsetan teiega. Kahjuks pole mul täna kauem aega. Ärge ainult pead kaotage. Link jutustab mulle homme, kuidas te täna lõpuni vastu pidasite. Hüvasti!»

Rommi Kirreti lavastajasilm oskas ühe kiire, libiseva pilguga haarata ja nagu vahapressiga mällu muljuda teda huvitava lavapildi, tänavavaate, tükikese omapärast loodust, elava näoilme või kogu inimese kuju. Nõnda talletas ta praegu õhetava ja erutatud, segase ja üllatatud tüdruku, kes oli surunud käed rinnale ja kelle väike, sale ning painduv keha oli pingul nagu vedru. Pikkamisi endale riietehoiu poole teed võideldes muigas Kirret: noh, nüüd panin Lingi etenduse nahka, Tiinata jäävad «Libahundist» järele ainult riismed.

Lavastajamured sundisid Linki Rommit ja Hiljet kahekesi jätma. Kui ta nüüd Hiljelt kuulis, et Kirret juba lahkus, pani noormees mõnegi jalutaja pahaselt torisema, nõnda tormakalt murdis ta endale teed riietehoiu poole.

«Seltsimees Kirret, kas te tõepoolest...? Aga neljas vaatus?»

«Kahju, aga mind kutsuvad kohustused. Ja ma usun, et olen küllalt näinud...»

Jalutusringiga lähenesid neile Hugo ja Ene. Hugo ei unustanud oma lubadust — viis Enele pääsme, ja kuigi too vastu puikles, käis nõnda kangekaelselt peale, kuni Ene kaasa tuli. Nad istusid tagapool, nägid Rommi Kirretit ja tema ümber rahutult keerlevat Linki, esimesel vaheajal vahetasid mõne lause Aavoga, kuid tõmbusid siis tagasi, nautides saalis valitsevat pidulikku ning ärevat, samal ajal tagasihoidlikku ja väärikat meeleolu, mis oma ruumilises kokkusurutuses tungis lähemale, mõjutas ja kiskus kaasa hoopis rohkem, kui see on võimalik suurte teatrite esinduslike sammaste ja kõrgete lagede all.

Link kutsus Hugot:

«Aidake ometi teiegi seltsimees Kirretit meelitada, et ta jääks etenduse lõpuni.»

Ent Rommi Kirret oli juba otsustanud ja liikus nagu lahinguristleja ees, väikesed miinilaevad kiiluvees järel. Riieteruumis Rommi peatus ja libistas kavala pilgu ühelt teisele:

«Hm... jaa... Mis seal ikka venitada, minu võimuses on ju teie pidutuju tõsta... Olen teid, Link, ennegi tähele pannud. Teie andumus teatrile on kiiduväärt, te oskate ka väikestes osades tabada huvitavat ja haaravat. Täna nägin ainult kaht vaatust, aga tähelepanelikule silmale kõnelevad kaks vaatust rohkem kui võhikule kaks lavastust. Ühe sõnaga, ma olen otsustanud ja usaldan teile väga vastutusrikka ülesande — hakkate minu uue lavastuse näitejuhiks.»

Hugo polnud nõnda kiiret lahendust oodanud, aga ta oskas oma üllatust varjata; ta oli varem ettevaatlikult informeerinud ka Enet, nii et pomm rabas täiesti ootamatult ainult kaitsetut Heldur Linki. Ta oli teatris

nõnda kaua pisirolle täitnud, et hakkas juba isegi enda võimeis kahtlema. Lingil oli nõnda abitu, koomiline ja kohmetanud ilme, et Rommi naerma pahvatas.

«Koguge end, koguge end!» patsutas ta Linki õlale. «Üleüldse kujuneb «Rongaisa» nooruse triumfiks. Näitejuhile on see eksamitööks, Ene alles lõpetas stuudio ja ka kunstnikud saavad oma esimese tõsise tuleproovi.»

Hugo vaatas kõheldes Kirretile: naljatab ta, või tõepoolest...?

«Ja-jaa,» noogutas Rommi. «Tutvusin kunstnik Tildeni eskiisidega... Teie omad on värskemad ja leidlikumad, nad mängivad näidendiga rohkem kaasa. Kuigi teie kahega saan kindlasti palju rohkem rassida ja vaeva näha kui kogenud kunstnikuga. Te pakute ju veel nii mõneski kohas üle, kasutate halvasti lava kolmandat mõõtu — sügavust, kuid küllap me neist hädadest üheskoos välja rabeleme. Ma riskin ja panen kogu lavastuse ühele — meie nooruse kaardile. Usaldan noorust, meie tuleviku panti, loodetavasti ei tule mul pettuda.»

Võttis riietehoiust kaabu ja vihmamantli, raputas jumalagajätuks kõikide kätt ja lahkus. Klubi välisuksel süütas ta peo varjus sigareti ja tõstis mantlikrae üles, sest tibutas peent, aga tihedat vihma, mähkides tuled nagu tuhmi loori. Auto pladistas asfaldi nõgudesse kogunenud veeloikudes, möödaruttavate mehe ja naise kontuurid sulasid kokku, nii tihedasti liibusid nad ühise vihmavarju alt varju otsides teineteise vastu. Kui ebameeldiv — päeval oli kuiv ja ta ei võtnud kalossegi kaasa!

Pead õlgade vahele tõmmates jooksis Rommi üle tänava ja lipsas sisse restorani raskest uksest. Ei-ei, riideid ära ei anna, tõrjus šveitserit ja libistas talle pihku viis rubla, et see kutsuks takso; tema ise aga seni seisab püstijalu baarileti ees. Rommi tellis klaasi konjakit ning lõigu sidrunit ja pööras selja sassisjuukselisele ning jalgadel nagu pilliroovartel kõikuvale noorele mehele, kes ilmselt kavatses juttu alustada.

Rommi rüüpas lonksu ja raputas end mõnutundest, kui soe juga ülevalt alla jooksis. Ta mõtted libisesid nähtud etendusele tagasi. Ja-jaa, too väike nööbivalaja

näib omavat ehtsat näitlejaverd, nõnda tarretama panevalt, otse ihukarvu tõstvalt võib karjatada ainult tõeline talent. Nääpsakavõitu, aga painduv, mitte liiga kõhn. Iludusvõistlusel ta vaevalt erilist tähelepanuärataks, aga ta näoke on värske, huvitav ja elav. Kuidas laval ta õhukesed sõõrmed tõmblesid ja tumedad silmad vihahoos nagu süttisid seestpoolt. Tolles väikeses võib peituda tuld ja laavat...

Lõpuks ometi on «Rongaisa» kõik osad täidetud, alga kas või homme päev proovidega. Lingile kukkus õnn nagu taevast sülle, aga ega Hugo ja Aavogi üllatus ning rõõm pole väikesed. Noh, ta ei kõnelnud partorgile just täpselt, miks Tilden kõrvale jäi, aga vaevalt see oleks Hugot rõõmuhoos huvitanudki. Olekski piinlik kuulutama minna, et tema, Rommi, andis Tildenile koos «Rongaisa» tekstiraamatuga tutvumiseks ka Aavo ja Hugo kavandid. Mitte nõuküsimiseks, vaid et Tildeni mõttelendu kiiremini ja tugevamini tiibu laotama panna. Konkurentsis on sündinud mõnigi rekord ka kunstimaailmas! Aga Tilden tuli juba paari päeva pärast ja viskas nii raamatu kui ka noormeeste kavandid Rommi ette lauale.

«Miks sa selle kõik mulle nina alla toppisid?» küsis ta oma järsul ja otsekohesel viisil. «Ma pole mõni hispaania härg, keda punase rätiga võitluseks vihale peab ärritama.» Rommi ei jõudnud oma üllatusest ja arusaamatusest toibudagi, kui Tilden juba edasi tuiskas: «Milleks sa mind üldse tülitasid? Või mõtlesid nende kavanditega mind koguni tögada? Sulle on rüppe lennanud suurepärane lavakujundus ja sa lehvitad seda veel ilmapidi ringi. Sa, mees, haara neist noormeestest kahe käega kinni ja hoia nagu kullatükke!»

Tilden on kangekaelne, temaga pole mõtet vaielda. Ja mida olekski vaielda inimesega, kes oma tõearmastuses ülistab võõraid ning kõikidele tundmata kunstnikke, kuigi kahjustab sellega iseennast? Nõnda taanduski Rommi Kirret noorte annete rünnaku ees, kes haarasid «Rongaisas» ühe positsiooni teise järel enda kätte. Riski selles ju on, aga kui lavastus õnnestub, on võit seda suurem.

Uksehoidja tuli ja kummardas:

«Takso saabus. Aga ta võib oodata...»

Ent Rommi tühjendas klaasi ja väljus. Ruudulise triibuga auto juht lükkas ukse lahti:

«Teie kutsusite?»

Midagi vastamata puges Rommi autosse ja, laskunud pragunenud kattega istmele, kaalutles, kas koju või teatrisse või... Ja nimetas siis kauge ning üksiku maja aadressi kusagil Lilleküla kandis...

Kui välisuks Rommi Kirreti järel kinni kolksatas, vabandas Link ja ruttas pooljoostes lavale tagasi. See polnud enam ainult «Kommunaari» isetegevusringi näitejuht, kes kolm astet korraga võttes üles tormas, oh ei! Samas vilkusid tuled viimast korda ja paks punasenäoline vabrikutüdruk, kes hirmsasti teatrit armastas, aga end laval näidata ei julgenud ning kelles Link kõige hoolikama ja täpsema inspitsiendi leidis, sosistas, et kõik on korras, ning andis märku eesriie avada...

Link leidis Hilje garderoobist ümmarguse peegli ees istumas. Tema eelmise vaatuse piduriided olid kortsunud ja rebitud, noore rõõmsa neiu näol oli kahvatu, nälginud ilme. Hilje topsutas kergelt puudrit põskedele. Ka Aavo istus siin.

«Kuidas sa end tunned?» ruttas Link murelikult lähemale. «Ega Rommi Kirreti kiitus sind osast välja paisanud...»

Hilje heitis peeglis Lingile kiire pilgu ja raputas pead:

«Kah mul asi! Kiitis kui isetegevuslast, neile tehakse ju ikka hinnaalandust.»

Heldur Link oleks hea meelega kogu rõõmu südamelt Hiljele välja pahvatanud, aga Aavo juuresolek segas teda. Et too poiss ka mujal kui Hilje sabas ei seisa! Ja Link julgustas Hiljet:

«Tuleb aeg, kus sinu Tiina on parim, mida kunagi meie lavadel on nähtud, või ma panen näitejuhi ameti maha.»

«Milline kaotus see meie teatrile oleks!» vastas Hilje vaikselt ning surmtõsiselt, ent Link tabas öeldust varjatud irooniat ja ajas end sirgu:

«Sa ainult pilkad... Aga mina soovin sulle üksnes head. Küll näed, ma viin su veel suurele lavale.»

Aavo isegi ei mõistnud, milline kuri jõud teda juhtis, et just tema andis heasüdamlikule Lingile täna juba teist korda salajase torke, tema, kes alati nõnda ettevaatlikult sõnu valis, et mitte kellelegi haiget teha.

«Kas toatüdrukuid mängima?» küsis ta süütult.

Piste tabas. Link võttis prillid ninalt ja neid ägedasti rätiga hõõrudes ning oma lühinägelikke silmi pilutades ütles:

«Ka toatüdruku rolli täitmiseks on kunstnikku tarvis. Suurt kunstnikku. Aga kui mõtlesite mind solvata vihjega sellele, et olen teatris mänginud ainult väikesi rolle, siis võtke teadmiseks, et hilinesite. Nüüdsest peale olen «Apollo» näitejuht. Just äsja määras Rommi Kirret mind sellele kohale.»

«Nüüd sa küll ainult kelgid,» pöördus Hilje ringi. Ka Aavo arvas algul, et Link oma solvumises suurustab, kui aga Link jutustas, et Rommi Kirret kutsus teda koos endaga «Rongaisa» lavastama, ei olnud Aavo endas enam kuigi kindel, sest ta teadis isa tülist Paukeriga.

«Nii et ikka tõsi?» säras Hilje. «Soovin õnne! Ära siis mindki, putukakest, unusta.»

«Ei unusta,» vastas Link tõsiselt, nagu tõotust andes.

Hilje lähenes Lingile ja lükkas noormehe allavajunud prillid sõrmeotsaga ülespoole:

«Aga sellised Noa-aegsed prillid ei sobi suure teatri näitejuhile. Osta uued. Moodsad, paksude sarvraamidega... Ent nüüd kaduge siit mõlemad. Jätke mind üksi...»

Aavo viivitas hetke, kuni Link oli toast lahkunud.

«Kas sa... jääd tantsule?»

«Ei,» raputas Hilje huuli torutades pead. «Pärast etendust tahan pisut linnapidi lonkida...»

«Ma saadan sind...?» ütles Aavo kõheldes.

«Hea küll...»

Rommi Kirreti väike kahjurõõmus oletus ja sellest nakatatud Heldur Lingi kartus, et tuntud lavastaja kiitus tundmatule isetegevuslasele paiskab Hilje endast välja, osutus valeks, sest Hilje mängis Tiinat järjest tõusva hooga ja tõmbas endaga kaasa kogu trupi. Mida sügavamalt etendus publikut haaras, seda suuremaks

paisus Lingi kahetsus, et Kirret ei jäänud lõpuni. Järgmisel päeval kibeles ta etenduse edust Rommile kuulutama.

«Nii et tüdruk ei kaotanud pead?»

«Ei, hoopis vastupidi.»

«Tubli, väikseke,» ümises Rommi. «Väga tubli...»

10

«Apollo» vitriinikastides kudus ämblik võrke, koridorides kolistasid remondimehed, avatud eesriidega laval tukkus viimase etenduse järel sinna unustatud iginärtsimatu sirelipõõsas. Teatrikollektiiv oli laiali pudenenud. Väike trupp Simukovi näidendiga «Tütarlapsed-kaunitarid» loksus maal rahvamajast rahvamajja. Stuudio lõpetanute grupp ootas nende tagasitulekut, et siis omakorda «Onu Vanjaga» ringreisile sõita. Nendega kippusid kaasa ka Hugo ja Aavo.

Ehkki «Rongaisa» proovid pidid algama alles pärast suvevaheaega ja kuidas Rommi Kirret ka Hugot ning Aavot tõrjus, et küll nad sügisel töö käigus kuulevad ja näevad, mida tema näidendi lavakujundusest ootab, oskasid noormehed seni peale käia, kuni Rommi nendega üheskoos kõik visandid läbi hakkis. Noori kunstnikke ei kurvastanud, et nende esialgsest vaevast üsna vähe sõelapõhjale jäi, ja hoolimata kuumusest sukeldusid meelitava merevee asemel töösse. Neid ei kohutanud tagasi ka Rommi Kirreti sõbralik hoiatus, et proovide käigus paljugi muutub ja neil tuleb siis mõndagi veel kord ümber teha.

Tööhoos unustas Aavo oma rahutuse ning mure Ene pärast, ta ei jälginud enam Ene tulekuid ja minekuid. Ta hakkas jälle käima lasketiirul ja pärast mõnd harjutust kihutas kuuli kuuli järel kümnesse, nii et treener unustas kustunud piibu kauaks ajaks hambusse.

«Tšempion!» kiitis ta. «Tõsijutt, teen sust tšempioni. Ainult unusta kõik muu ja käi kuus korda nädalas tiirul.»

Aavo ei tahtnud tšempioniks saada, vähemalt mitte laskespordis. Kui nad koos Hugoga oma jooniste kohale

kummardusid, kaotasid nad ajamõiste, ja siis tuli mõnikord Ene, seisatas Aavo selja taga, vaatas üle venna õla eskiise, heitis mõne juhusliku märkuse ja kadus jälle.

«Ainult segamas käib!» pahandas Aavo, sest Hugo jäi pärast õe iga külaskäiku hajameelseks ja hakkas paberiservale tont teab mida sirgeldama.

Aavo energiast piisas ka «Kommunaari» klubi näiteringile, kus tehti ettevalmistusi «Patuoina» lavaletoomiseks. Heldur Link kõhkles kaua, võitles rasket võitlust iseenda ja klubi manguvate isetegevuslastega, kuni lõpuks nõustus «Patuoinast» lavastama. Enda jumalagajätutükina ja et ringile uue näitejuhi leidmiseks aega anda. Osad olid jaotatud ning tekstiraamatud välja antud, kuid proove veel ei peetud, ja seepärast polnud Aavo üllatus väike, kui ta ühel õhtul Rutastele külla minnes leidis Hilje harjutamas.

«Juba!» imestas Aavo. «Näitejuhil on võib-olla hoopis teine ettekujutus kui sinul.»

«Seda halvem temale! Küll ma panen Lingi osa nõnda mõistma, nagu mina seda õpin.»

«No tuleb sinuga lavastajail alles rist ja nuhtlus kaela,» naeris Aavo.

«Parem on,» torises vanaema Ann teetasse lauale seades. «Viskavad ehk tüdruku siis kohe esimese tüki järel teatrist välja. Praegusel ajal ju staare enam ei taheta. Kui mina veel noor olin, säras igas teatris oma täht ja ega ta ühtki teist enda kõrval ei sallinud. Nii et sa oled hiljaks jäänud, kullake.»

Hilje pani tekstiraamatu kokku, keris end mugavalt vanaema tooli ja torutas huuli:

«Teie kumbki ei salli mind. Aina soovite halba. Niigi palju ei saa aru, et ma lihtsalt ei jõua ära oodata, millal Link proovidega alustab. Kui ta mulle selgeks teeb, et valesti õppisin, hakkan otsast peale. Huvitavam on.»

Nad jõid kolmekesi teed, pärast käisid Hilje ja Aavo kinos. Neil polnud kuhugi kiiret ja seepärast kulges nende teekond kinoteatri juurest Hilje koduni üsna kiira-käära läbi linna. Rääkidagi polnud neil teineteisele ei tea kui tarka ja sügavat, kogu paaritunnise vestluse tuuma oleks arukas ning täpne realist üsna väheste

lausetega ära öelnud, aga on aegu, millal rohkem kui sõnad kõnelevad silmad, ilme ja puudutused, kõnelevad öised tuled, tänavaid-pidi laperdav tuul, kahvatute tähekestega tikitud pimedus ülal ja vaikne tuikamine rinnus... Jah, see on romantika, mis oskab oma juurekestele toitu leida isegi linnade labürintides, tärkab tänavakivide vahel, õitseb sileda asfaldi praokestes — ta on sama igavene ja kustumatu nagu noorus, nagu armastus.

Küllap Aavo ja Hilje oleksid jalutanud kauemgi, aga õhk jahenes ja mere poolt hakkas kostma kõue kauget kõminat.

«Mine, jääd muidu veel vihma kätte!» tõukas Hilje noormehe endast tasakesi eemale. Vaatas uksepakult tagasi ja hüüdis: «Jookse, välgud juba sähvivad!»

Aavo viipas jumalagajätuks ja rahustamiseks. Ta ei kiirustanud. Teda ei hirmutanud praegu ei vihm, ei äike, ei tolmu ega ei tea kust haaratud heinatuusti veeretav jahe tuul; ilma et ta ühte või teist neist oleks tähele pannud, tajus ta kõike ometi kui tervikut ja sulas sellega kokku. See on meeleolu, millal helilooja kuuleb uue muusikapala meloodiat, luuletajas tungleb meeleolu sõnade, rütmi ja riimi järele, kunstnik tõttab oma värvide juurde ja üksik hilinenud rändur vilistab: «O Rose-Marie, I love you...»

Kitsas tänavas avanes punaste hõõguvate tähtede «RESTORAN» all uks ja siledaks lakitud juustega šveitser saatis paljude kummarduste saatel välja salga lõbusaid mehi ja naisi. Aavo läks vastaspoolset kõnniteed mööda ja pööras hajameelselt pea kära poole, kui äkki tuttav naerukihk, veidi üleolev ja pilkav, sundis teda tõmbuma sajandeid oma kohal kössutanud ja elutargalt vaikiva kivihoone voolitud portaali varju.

Öine seltskond jättis hakiparvena käratsedes jumalaga ning pudenes laiali. Üks mees ja üks naine hakkasid piki Rataskaevu tänavat Niguliste kiriku varemete poole liikuma. Mees võttis kaaslase käsivarrest ja tõmbas naise tihedasti enda vastu. Kui nad ületasid risttee, langes neile tänavalaterna valgusevihk ja Aavo võpatas, kuigi nägi just seda, mida ootas: nõnda oskas ju naerda ainult Ene. Aga rohkem kui nii hilisel õhtutun-

nil lärmakas kõrtsiseltskonnas Ene nägemine, pühkis Aavolt tema piduliku ja õrna meeleolu mees, kellele õde toetus.

Aavo tundis toda raskete laugudega, unise pilguga, aeglaste liigutuste ja kassikäiguga meest. Keegi Kunstiinstituudi üliõpilastest nimetas teda Bel Amiks, nimi kleepus nagu siirup ja Aavo ei teadnudki tema pärisnime. Bel Ami kandis väikesi tumedaid vurrukesi, naeratas harva ja siis ka tüdinenult. Ta tegeles kunstiga, olenevalt seltskonnast nimetas ennast kas skulptoriks või menedžeriks, oli aga pärast paljusid ametikohti ning ettevõtmisi maandunud kõige muu kõrval ka kunstiga kaupleva antikvariaadi ärijuhi kohal. Tal oli naiste juures edu. Naised on uudishimulikud, nad tahavad teada, miks üks või teine mees armastuseturniiridel on võidukas. Nagu indiaanlased vanasti ülistasid skalbikütte, kelle vigvami lae all kuivas suurim arv äralõigatud parukaid, nõnda ümbritsevad just naised kuulsusesäraga mehi, keda suguõdede käekesed kõige rohkem on hellitanud. Mehed on hoopis kiivamad — nad võivad ja oskavad naeratada naistele, kellel kümnekordselt oleks õigus Casanova või don Juani tiitlile, kuid hommikul nägemiseni öeldes mõtlevad nad jumalaga ja sõbrale muigavad: kurtisaan. Kui ei ütle halveminigi, olenevalt kavaleri taktist ja galantsusest.

Bel Ami ja Ene liikusid läbi kitsast majadevahest ja pöördusid Lühikese jala kohal alla linna poole. Välgunool käristas tumeda taeva pooleks, kõu kõmistas lähedal, justkui Toompea taga, et siis aeglaselt kaugemale veereda. Tänavakividele potsatas esimesi jämedaid sooje piisku. Bel Ami viipas seisma rohelise silmakesega taksiauto. Aavo oli liiga kaugel, et kuulda, mida räägiti, ja näha nende ilmeid, kuid talle paistis, nagu vaidleksid need kaks millegi üle. Siis haaras Bel Ami Ene käsivarrest ja tõmbas auto ukse lahti. Tänavanurgal laia kaart joonistades pöördus masin ringi ja kihutas Võidu väljaku poole. Aavo ei teadnud, kus elab Bel Ami, aga Ene kodu asub ju hoopis vastassuunas . . .

Piisad polnud enam nõnda jämedad, aga sadu tihenes. Asfalt läikis, autode laternad lõikasid hallidesse

veejugadesse üles ja alla võnklevaid pikki valgusekoonlaid. Vesi nõrises aegamisi nägu mööda alla ja libises krae vahele, ent Aavo ei märganud seda. Tänavad tühjenesid kiiresti. Kõik otsisid varju, ainult Aavo kõndis aeglaselt edasi ja ta samm oli raske, nagu oleksid kingad vett täis.

Kodus avas ta ukse tasa, et mitte kedagi äratada, kiskus märjad üleriided seljast ja viskus voodisse. Seal polnud tal kauaks rahu, tõusis uuesti, kõndis sokes mööda väikest tuba edasi ja tagasi, kuni istus akna alla, lükates eesriided kõrvale.

Taevas süttis ja kustus kaugetest välgulöökidest, aeg-ajalt kostis nõrka kõuekõminat. Aavo võpatas välisukse paugatusest ja kuulatas hinge kinni hoides — ei, kellegi rasked sammud jooksid koridori treppi mööda üles.

«Milline vastik närvipundar ma küll olen!» manas Aavo iseennast. «Miks peaksin end täiskasvanud inimese pärast vaevama, olgugi et ta on mu õde? Kust küll säärane rumal, vanameelne halemeelsus ja möödunud sajandi moraal mulle külge on kleepunud! Justkui mõni eilesündinu...»

Sõimas ennast kuidas sõimas, sisemist protestihäält vaikima sundida ei suutnud. Kiuslikel mõtetel on nagu konksud ja haagid küljes, millega nad õngitsevad välja veel kiuslikumaid ja õelamaid. Äkki vilksatas Aavo peast läbi: aga mis siis, kui Ene asemel oleks autosse astunud — Hilje? Ei, ei — täiesti võimatu! Aga miks võimatu? vupsatas samas kahtlus uuesti esile. Mõned tunnid tagasi poleks ma ju seda uskunud ka Enest...

Aavo lükkas akna lahti. Niisket, sajujärgselt jahedat suveõhku hoovas talle näkku... Kui kahju, et mõtted pole nagu kellamehhanism — kui tahad, paned seisma, lükkad edasi, pöörad tagasi... Küllap olen ise süüdi, näen ja tunnen kõike keerukamana, raskemana ja süngemana kui elus on. Elamiseks on tarvis omajagu huumorit, võimet mõistvalt ja üleolevalt muiata. Bel Amil on kindlasti hoopis kergem elada, ta ei vaevle ega targuta, vaid tegutseb. Robustselt, piinlemata ja kõhklemata... Ei, Hilje ei oleks lubanud, Hilje oleks ta silma-

laud pahupidi kiskunud, oleks ta vuntsid välja katkunud. Kuid Ene...

Aavo riietus tõtates lahti ja viskus voodisse, lootes unelt rahu ja unustust. Aga uni ei tulnud, poolsegases rammestuses valgusid mõtted ja kujutlused laiali, keerdusid, viskasid uperpalle, võtsid veidraid ja ülepingutatud kujusid. Ta suikus alles hommiku eel, aga ärkas varakult ja hoolimata roidumusest riietus kähku ning väljus hiilimisi majast, sest ta kartis sattuda silm silma vastu Enega.

Hugo märkas küll, et Aavo tööhoog kahanes, et sõber oli sõnakehv ja tõsisevõitu, korda paar päriski, kas on midagi halba juhtunud, aga kui sai järsu ning tõrksa vastuse, ei kiusanud Aavot rohkem. Liiati et tal oli enne ringreisile sõitmist endalgi korraldamisi-seadmisi süle ning seljaga. Et ka Aavo kaasa sõidab, oli juba ammu nõnda kindlasti kokku räägitud, et Hugo võttis sõbra nüüdset äraütlemist algul naljana ja siis peagi mööduva tujutsemisena. Päevadel enne ärasõitu ei tabanud ta Aavot kodunt ja palus seepärast Enet vennale veel kord meelde tuletada, et temale on bussis koht reserveeritud.

«Ma ei sõida!» kähvas Aavo õele vastu.

«Sa ju lubasid. Ja sinu viimase aja tusatsemisele kuluks tuulutus päris marjaks ära.»

«Mulle jääb nüüd koduski tuuldumiseks rohkem ruumi...»

«Täna ei hiilga sa just viisakusega. Ja unustad, et jämedused on harva vaimukad... Kuidas ma siis Hugole ütlen, kas sõidad?»

«Ah, jätke mind rahule!» pööras Aavo Enele selja ja teeskles lugemisse süvenemist. Ene seisis mõne aja nagu oodates ta selja taga, aga lahkus siis nõutult õlgu kehitades.

Teatri ringreisibuss joonistas pika siksak-sõidu läbi poole Eestimaa. Püsis ilus ilm, publik oli kõikjal tähelepanelik ja tänulik — küllalt, et noor kollektiiv ei märganudki auklike teede sõiduloksutusi, unustas mõnede rahvamajade ükskõiksuse ööbimiskohtade muretsemisel ja tundis end nagu kodus kitsais tegelasteruumides, mille põrand tuli mõnigi kord enne sissekolimist endal

luuaga üle käia. Hoolimata ebamugavusist ja vintsutusist etenduse tase aga püsis, muutudes koguni sügavamaks ja terviklikumaks. Eriti leidis Ene Sonja sisemise nukruse, igatsuse ning traagika esiletoomiseks järjest uusi toone ja nüansse. Ene võttis noorte üldistest vallatustest ja naljatustest harva osa, oli vaiksem, mõtlikum ja leebem kui Tallinnas, ta toongi oli tagasihoidlikum ning leplikum.

Hugo kasutas etendustest ja sõitudest vaba aega ringikolamiseks. Mõnikord kadus varahommikul, et tagasi jõuda hilisõhtul või alles viimasel silmapilgul, kui kogu trupp juba ärasõiduvalmilt bussi ümber seisis.

Ühes rajoonikeskuses anti kaks etendust, ka järgnev vaba puhkepäev otsustati siin mööda saata. Enamus tundis rõõmu võimalusest magada nii kaua kui süda lustib, eks hiljem võib teha tuurikese alevikus.

Hugo oli juba esimesel päeval vana gooti kiriku üle vaadanud ja seadis laupäeva õhtul oma seljakotti, kui Ene talle lähenes.

«Teil on vist homme jälle mõni matk kavas?»

«Patt oleks kaunist suvepäeva mitte kasutada. Ma pole siinseid mäekuhelikke oma ihusilmaga näinudki.»

«Võtke mind kaasa.»

Hugo tumedad kulmud kerkisid pisut ja pilk peatus uurivalt neiu näol.

«Ärge kartke, ega ma teile koormaks ei jää. Mul on väledad jalad, küll näete.»

«Ma kavatsesin koos päikesega teele minna...»

«Suurepärane. Ei mäletagi, millal viimati päikesetõusu nägin.»

Päikesetõusu ei näinud Ene ka järgmisel hommikul, sest kui Hugo ta äratas, õhetas kiriku nooljas torn juba päikesekumas ja peagi hakkasid helkima ka keskkoolihoone ja rahvamaja katused. Aleviku vahel ei kohanud nad veel ainustki inimhinge, ainult öiselt retkelt tagasipöörduv suur hall kass volksas üle tee.

Kruus krudises jalge all, tuuleõhk paiskas vastu värske kaste, niidetud heina ja küpseva rukki lõhna. Tee väänles põldude, põõsapuhmaste ja harvade hoonegruppide vahel, keerdudes pikkamisi kõrgemale. Varane niitja lõksutas maantee pervel vikatit, nagu

tema väljakutsele vastates turtsatas kasetuka taga traktor. Karvane, pulstis sabaga koer klähvis kõrgil, külmametlikul häälel, sörkis varastele ränduritele moepärast järele ja sööstis siis põllupeenral välgatanud hiirekest urust välja kraapima. Salgake naisi tuli vastu, valged rätid peas, lüpsikud käsivarrel, ja kui mööda jõudsid, sirutasid uudishimutsedes kaelad õieli — nad olid harjunud, et linnavurhvi matkajad autodes mööda tuiskavad. Hugo kopsis oma jämeda kooritud kadakakepiga, mis Riguldist saadik tema lahutamatuks kaaslaseks oli, ja kivikesed aina lendasid ta rautatud saapakontsade alt.

«Torman ehk liiga?» aeglustas hoogusattunud Hugo käiku.

«Oh ei!» võttis Ene pikemaid samme. «Me ju leppisime kokku, et te ei tohi hoolitseda ega haletseda.»

«Aga kui jooksete jalad rakku, kes siis Sonjat mängib?»

Ene ei vastanud. Ta viipas sõnatult niitmata heinamaatükile, millele taamal kasvavate kõrgete nõtkeoksaliste kaskede vahelt langesid päikesekiired, süüdates kastepiiskade müriaadi. Kõrrelt kõrrele, õielt õiele lookles halli kastekorraga kaetud ämblikuniite, need ristusid, keerdusid ja põimusid, nagu punudes hiiglasuurt mustrilehte. Kõrge kurekellukese latv paindus tugeva, range korrapärasusega ehitatud ämblikuvõrgu raskuse all looka. Teeveerse jämeda ohaka lillakal ja pehmel õietopsul sirutas kangestunud jalgu õhtul hilinenud ja siia öömajale jäänud paks kollasevöödiline maamesilane, ja et sooja saada, võristas oma läbipaistvaid tiibu.

«Nagu...» alustas Hugo, aga vaikis. «Oleksin loodust peaaegu solvanud. Suust pidi lipsama, et kaunis nagu dekoratsioon. Nagu saaks või tohiks loodust võrrelda inimeste kätetööga. Ükskõik kui täiuslik see olekski, on inimese iga meistriteos looduse ehtsuse kõrval ainult kunstkäsitöö. Aga kui suudaksime Aavoga maalida sellise dekoratsiooni, et publikul tahtmatult suust lipsaks: suurepärane nagu varahommikune heinamaanõlv, siis oleks see kaunim kiitus, mida inimsuu võib väljendada. Ja meie võiksime rahulikult surra.»

«Oi, kui sünge lõpp oli teie oodil. Surra! Ei, siis ju elu alles algaks...»

«No-jaa — aplausid, ülistused, kuulsus...» ütles Hugo varjamatu iroonianoodiga hääles.

«Päh! Kuulsus on mõnigi kord nagu viiekopikaline, teda võib leida ja kaotada. Tähtis on meisterlikkus... Küpsus ja täius annavad elule mõtte.» Ene äkki nagu võpatas ja pöördus minekule. «Muutusime sentimentaalseks, seltsimees Rändaja.»

Kõmpisid vaikides tükikese maad, siis poetas Ene:

«Miks Aavo kaasa ei sõitnud?»

«Ma ei tea... Ta kadus viimastel päevadel nõnda ära, et ma peaaegu ei näinudki teda. Teie kohtasite teda kindlasti sagedamini.»

«Ei... Minagi nägin Aavot ainult vilksamisi. Mulle näib, nagu oleks ta minust kõrvale hoidunud. Võib-olla on see ainult ettekujutus...»

«Kui Aavot midagi vaevab, tõmbub ta ikka üksildusse. Ta ei suuda kellelegi oma hinge täiesti avada, ja see on tema õnnetus. Seekord pole aga vist midagi kohutavat. Vähemalt mulle näib, et Aavo meeleolu languse, õigemini hingelise segipaisatuse põhjuseks on...»

Hugo sõnad mattis enda alla pika piimavankri vali põrin. Piimamehe hallihabemeline pea oli vajunud rinnale, pikk kaseroosk vedas otsapidi teetolmusse triipu, hobune astus aeglaselt ja ta suur kandiline pea tõnksus iga sammu juures allapoole. Hugo astus vemblaotsale, see lipsas mehel peost ja habemik pea nõksatas püsti. Hugo viskas piitsa aseaine vankrisse ja hüüdis:

«Kas järveni on veel palju maad?»

«Mis? Ptruu... Ah et järveni? Ega ei ole. Üks on siinsamas, kiviga visata. Käänaku taga põikab suurelt teelt põõsastesse jalgrada, see viibki silmalt veeni. Ptruu, näed sa... Ei tea, kas kalale või?»

«Kalale ja jahile, kuidas juhtub,» naeris Hugo vastu ja ruttas Enele järele. Otsisid läbi kolm teekäänu, enne kui leidsid kitsa rajakese, mis vaevumärgatavana käänles puhvis sarapuupõõsaste ja tiheda haava- ning lepatihniku vahel.

«Tee tõuseb ju mäkke, vaevalt see järveni viib,» kahtles Hugo oksi ettevaatlikult kõrvale lükates. Rada tõu-

sis küll mäkke, aga kui nad jõudsid lagedamale keerastikule, välkus põõsalatvade vahelt tumesinine vesi. Järveke oli pugenud metsade rüppe peitu nagu häbenedes, et tal pole mitte millegagi uhkustada — ei suurusega, ei kallaste kõrgusega, ei ahvatleva liivarannaga, ei romantiliste saarekestega, ei maaliliste käärudega. Tagumine pool järvekaldast oli hoopiski soostunud, lepad ja eriti edevad pajud upitusid siin-seal järvepeeglis oma kahupäid imetlema. Kohati olid kõrkjatutid juba kaugele järve tunginud. Väike kala lõi lupsu ja ringid veeresid virvendades laiali. Põõsas tiutsus väsimatu lepalind, eemal toksis toimekas rähn männikäbi, mille ta oli kinnitanud kuivanud kaseoksa lohku.

«Istume,» libistas Hugo seljakoti õlgadelt. «Tõmbame hinge tagasi. Võtame keskhommikulist.»

«Ma tulin paljaste kätega. Nagu võõrusele...»

«Sellest pole midagi, ma varusin meile mõlemile.» Hugo lõikas viilukaid saiapätsist, määris võid peale, tükeldas vorsti rattaiks ja keeras termospudelil korgi pealt. Ene algul tõrkus, et tal polevat isu, aga kui korra hammustas, siis suutäied aina kadusid valgete hammaste taha. Hugo jälgis teda vargsi, vilksamisi, ja tundis rõõmu tüdruku heast isust, veel rohkem aga tema rahulikust ja teeskluseta ilmest. «Looduse avatud palge ees...» pingutas ta mälu, et meenutada üht ammuloetud värssi. Ene pani kohvikruusina kasutatava termospudeli tühja kattekorgi vanale pehkinud kasekännule ja järve kohal edasi-tagasi nõeluvaid ning tiibadega veepinda puudutavaid pääsukesi jälgides küsis:

«Ma ennist ei kuulnud, too piimamees kolistas hirmsasti. Te vist ütlesite, miks Aavo linna jäi?»

Hugo hakkas hommikueine ülejääke tagasi seljakotti pakkima.

«Ma ainult avaldasin oma... kahtlusi. Ütlesin, et põhjuseks on tüdruk. See kõlab siin üsna banaalsena, kuid loo tagapõhi on, võiks öelda, heroiline.»

«Tüdruk?» pöördus Ene imestunult ringi. Samas muigas veidi pilkavalt. «Eks ole naljakas, et ma üllatusin. Mul on mõnikord tunne, nagu kannaks Aavo ikka veel põlvpükse. Tüdruk? Miks ka mitte... Ainult

heroikat ei oska ma selles küll midagi näha, on ainult kõige igapäevasem proosa.»

«Igas noores armastuses on poeesiat, nagu igas loobumises on terake kangelaslikkust.»

«Kas Aavo jõudis juba pettuda?»

«Oh ei. Kas mäletate Hilje Rutast?»

«Ah Tiina!» venitas Ene. «Mäletan niipalju, kui teda laval nägin.»

«Ta nagu meeldis teile?»

«Tüdruk mängis huvitavalt. Veidi distsiplineerimatult, aga hingega. Või nagu meil öeldi — bensiiniga. Ta kas põleb suure leegiga ja kustub nagu säraküünal, või paneb meid kõiki imetlema.»

«Hilje ei põle tuhaks. Teda ei tõmba lavale ei kuulsus, ei kerge elu, vaid... Noh, seletada on seda võimatu, aga te ju mõistate mind? On inimesi, kes elavad ainult ühele kutsumusele. Kui nad ei pääse oma õigele alale, närbuvad nad nagu lilled, mida kaua ei kasteta.»

«Kõik see on ju huvitav... kuigi mitte just väga originaalne. Ainult ma ei näe ikkagi Aavo nukrutsemise põhjust. Või armastab Hilje kedagi teist?»

«Ah ei! Aavo muidugi teab, kuidas Hilje teatri küljes ripub. Ta lootis Hiljele kaasa aidata, lubas teda oma isale soovitada. Tüdrukul on küllalt kainet aru ja ta ei võtnud seda väga südamesse, aga küllap sinna mõni lootuseokkake ikkagi kipitama jäi. Ma ei tea, kuipalju Aavo jõudis isale kõnelda, aga osa anti teile.»

«Mulle?»

«Jah, jutt oli Irmast. Võib-olla ma ajan kõik segi, võib-olla vassin ja liialdan, aga mulle näib — Aavo kannatab selle all, et ta ei suutnud oma lubadust täita.»

Ene murdis oksakese ja kiigutas seda nagu lehvikut näo ees.

«Niidid viivad sinna, et kõiges olen süüdi — mina.»

«Kuidas nõnda?»

«Noh, näpsasin oma venna pruudil osa nina alt ära. Kas see pole koletu kuritegu? Kui ta ka just ei kuulu kriminaalkoodeksi paragrahvi alla, siis südametunnistuse kohtu alla küll.» Ene praksatas oksakese pooleks ja heitis tükid kaugele. Ta lükkas oma väikese energilise

lõua ette, libistas käega üle pruuniks põlenud kõrge otsaesise ja üsna tüdinenud ilmel lisas: «Lõppude lõpuks on see kõik kole... igav. Korduv nagu halvas filmis.» Ta ristas käed ümber põlvede ja nõjatus seljaga vastu kändu. «Kaks noort kohtuvad, kudrutavad, pettuvad ja lahkuvad...»

«Aavo ja Hilje ei mängi...»

«Millest te seda nii kindlasti teate? Ei-ei, võib-olla on teil õigus, vähemalt niipalju, mis puutub Aavosse. Jaa, Aavo pole kollektsionäär... Võib-olla on see teie silmis tema vooruseks. Tegelikult pole see muud kui rikutud kujutluse vili. Juba koolipingis luges Aavo liiga palju vanu armastuse- ja kriminaalromaane. Neis on kõik kangelased sajaprotsendiliselt õilsad.»

«Kust talle niisugune kirjandus võis näppu puutuda...» kahtles Hugo.

«Ema tagant näppas. Ja-jaa. Ärge tehke nii kohkunud nägu. Vähemalt ma usun, et see nõnda oli, sest mina võtsin neid romaane ema kapist salaja kogu aeg. Mulle need ei mõju, sest nad on hirmus naiivsed ja lapsikud, kuigi põnevad. Tahate, toon teile ka mõned?»

«Ei,» raputas Hugo aeglaselt pead. «Ärge tooge. Need ei ütle mulle, kuidas Aavot aidata. Ehk teie kui tema õde teate seda?»

«Ah tühja, mis te eilset tuult taga ajate!» hüppas Ene kärsitult püsti. «Aavo pole enam poisike. Kes käsib tal nõnda kergelt lubadusi anda. Kui tüdruk talle see-eest pikka nina näitab, ei värise selle pärast veel maa ega lange taevas kokku. Aavo õpib pisut elu ja naisi tundma, ongi juba ammu aeg.»

«Ene!»

«No-noh?» ajas tüdruk silmad suureks. «Ega's teie ometi usu muinasjuttu igavesest armastusest? Mehed on selles suhtes väga immuunsed, nad on juba oma loomult klaasi vee teooria pooldajad. Miks peaksid naised nende kõrval lollikesi mängima?»

«Te olete...» Hugo taltsutas end ja vaikis.

«Südametu. Kalk. Ülbe. Iseennast täis. Laduge aga julgesti kõik ritta, ma ei solvu.»

Hugo lähenes tüdrukule ja talle tõsiselt silma vaadates küsis:

«Miks tahate näida halvem, kui olete? Miks teete kõik mida oskate, et mind eemale tõugata? Kui te mind... näha ei kannata, siis öelge otseselt ja ma ei pöördu teie poole enam kunagi rohkem kui meie ühise töö pärast hädavajalik.»

Ene hingas pikalt ja sügavalt. Üleolev muie oli nagu tardunud ta suunurkadesse, aga silmades uskus Hugo nägevat valu.

«Nii on... parem...» sosistas Ene.

«See pole õige, Ene. Te katsute petta end ja mind. Ene...»

Hugo võttis oma suurte tugevate kätega Ene õlgadest ja tõmbas tüdruku enese vastu. Ene ei tõrkunud, ta toetus nagu jõuetuna ja väsinuna Hugole. Hugo tõstis ta näo üles ja suudles Ene huuli. Need võbelesid, tukslesid, siis tõukas tüdruk Hugo endast äkki järsult eemale.

«Ei!» hüüdis ta ja see kõlas nagu oie. «Ei...»

«Ene!» anus Hugo.

Ene kohendas kiire liigutusega juukseid, ta hingeldas pisut, kui Hugo eest taganedes sähvas:

«Te vist võtsite meie Pelguranna-matkalt õppust...»

«Ene, ma ju armastan teid...»

«Partorgil pole lubatud armastada... Ei, ärge lähenege mulle, ma kardan teid täna. Te vist ikka pole veel mu dokumente nõudnud...»

«Mis põrgut puutuvad siia dokumendid!» Hugo püüdis Enet uuesti õlgadest. «Te katsute petta iseennast ja mind. Milleks? Tahan teid alati näha nõnda siirana ja rõõmsana nagu täna varahommikul, kui me kahekesi siia üles kõmpisime. Heitke endalt too rumal teesklev mask!»

Hetkeks toetus Ene pea Hugole, ainult hetkeks, siis rabeles ta end lahti ja jooksis piki teerada minema. Korra, veel teise välgatas ta kleit põõsaste vahel.

«Ene!» hüüdis Hugo. «Tulge tagasi! Lähme järvele...»

Lepalind siutsus, rähn toksis ja kaugemal vilistas pikalt, nagu irvitades vedur.

Hugo haaras seljakoti ja kepi ja vastu nägu ning käsi peksvaid oksi tundmata jooksis künkalt alla maan-

teele. Vaatas ühele ja teisele poole — keegi noormees väntas jalgrattal, pluus tuult täis, kaugemal piitsutas vankrimees laiska ruuna, aga Enet polnud kusagil...

11

Rommi Kirretil oli igav.

Inimene märkab kõige rohkem seda, mis tal puudub. Rommi igatses teatri järele, aga «Apollo» seisis tummana ning jäigana, ja kui lohutust otsiv Rommi kord läbi tema ruumide kõndis, kajasid need nõnda õõnsalt ja kurvalt vastu, et Rommi põgenes. Sõbrad ja tuttavad olid laiali pudenenud, ja neil, kes linnas vilksatasidki, oli alati kiire — kes tõttas Piritale laisklema, kes Valgejõele spinningut loopima, kes mereranda noori sinikaelu põmmutama. Nii kuumal ajal väsitas ka lugemine ruttu, tähelepanu hajus ja mõtted veeresid laiali nagu herned. Paaril korral sõitis ta Piritale, aga siin oli üleasustamine veelgi tihedam kui linnas, Rommi kiiluti poolalasti kehade vahele, nii et ta eelistas linna kuumust ja umbsust. Heldur Link tuli mitmel korral, et sukelduda «Rongaisa» lavastuse üksikasjadesse, oleks tulnud veel ja sagedamini, aga Rommi tõrjus noormehe tagasi. Rommi Kirret tahtis puhata.

Ka maja oli elutu. Mall sõitis Võrumaale oma vanematele külla. Ene gastroleeris külalavadel. Aavo jäi millegipärast maha, kuigi sõber Hugo kaasa sõitis. Nüüd on Aavolgi igav. Liigub ringi sõnakehvana ja tujutuna, nagu oleks midagi tähtsat ära kaotanud. Istus paaril korral juures, kui nad Heldur Lingiga «Rongaisa» lavaseadet arutasid, aga Rommi tabas teda ajuti pärani silmil kuhugi mujale põrnitsevat; vaevalt ta kõike kuulis, mida räägiti. Poeg on oma vanuse kohta liiga vaikne. On muidugi hea, et ta ei joo ega lärma, ka tema, Rommi, oskas piiri pidada, kuid nõnda küll ei konutanud, oh ei. Kui muud hakkamist polnud, sai tüdrukutega naljatatud. Öeldagu veel, et käbi ei kuku kännust kaugele, — veereb teinekord nõnda, et ei tunne ära, kas on kuusk, mänd või koguni seedripuu.

Heldur Link ei unustanud uhkeldamata, et ta lavas-

tab «Kommunaari» klubis veel «Patuoina». Rommi turtsatas, talle ei meeldinud see näidend — Rommi ei armastanud nalja nalja pärast. Aga tükk on see-eest isetegevustrupile hästi jõukohane, kaitses Link, vähe tegelasi, lihtne lavapilt, karakteersed kujud ning jagab müksе kapitalistliku maailma varisevale moraalile...

«Ja kallab nalja kapaga,» naeris Rommi. «Kas too... Hilje vist oli Tiina nimi? Kas tema ka mängib?»

Aga muidugi! Kuidas võiks «Kommunaari» klubi esineda Hilje Rutaseta. Tema, Link, muidugi ei lase Hiljel truppi surnuks mängida, aga ei kavatse ka tüdruku talenti alla suruda. Juba nüüd, kui näidendit pole veel üheskoos läbigi loetud, tuli Hilje, et lavastajale oma osa ette kanda. Kontrolliks, kas on kuju õieti tabanud. Suurepärane! Link pedagoogilistel kaalutlustel Hiljele seda ei öelnud, tegi palju kriitilisi märkusi, et tüüpi süvendada, aga tõsi mis tõsi — «Patuoinas» ei jää Hilje menu väiksemaks kui oli «Libahundis».

«Seda ma usun,» ümises Rommi. «Ainult vaadake ette, et te tüdrukut kergete jantidega ära ei riku.»

Ja nagu muuseas avaldas imestust, et Hilje pole veel puhkusel.

«Hiljel pole aega puhata,» seletas Link. «Pool puhkust on tal käes, teise poole hoiab talveks, et enne eksameid oleks vaba aega õppimiseks. Ma ei tunne ühtki teist nõnda tublit tüdrukut. Päeval lõgistab nööbipressi väntasid ja...»

«...Ja õhtuti mängib Tiinat ja Irja Salot. Ma naeraksin selle üle, kui ei oleks tüdrukut Tiinana laval näinud. Huvitav...»

Rommi mõtles veel pärast Lingi lahkumistki Hilje Rutasele. Tõepoolest, too vabrikuplika vääriks võibolla teatrisse toomist. Tema, Rommi Kirret, on mõnel korral küll isetegevuslaste, nende isehakanud, kooli ja treeninguta näitlejate üle ironiseerinud, aga «Kommunaaris» on rida aastaid töötatud kutselise näitleja käe all, see on ju midagi stuudio taolist. Ja igal reeglil on erandid. Hilje Rutase Tiina meenutas mõnegi joonega varasemaid libahunte kutselistelt lavadelt, ent ometi lõi tüdruk tervikuna omapärase ja värske mässulise hinge. Aga kunst algab seal, kus sähvatavad algupära,

uudsus, värskus; sada epigooni ei kaalu üles üht Shakespeare'i, sada tuhat fotot on makulatuur Gioconda kõrval... Tüdrukus on lavanärvi ning hoogu. Ja tuld kindlasti ka... Temaga oleks huvitav õhtuke koos istuda... veiniklaasi taga. Kui kutsuks, ta vist ütleks ära? Aga mine tea, mine tea...

Rommi Kirretil oli igav...

Rommi riietus aeglaselt vesihalli moodsalõikelisse ülikonda, valis heleda kaelasideme ja koridori peegli ees rinnatasku siidrätti pisut rohkem välja tõmmates ning endale rahulolevat pilku heites läks tänavaidpidi lonkima.

Noori peab toetama ja edutama, jätkas ta oma mõlgutlusi, see on ju nüüd lööklauseks. Nagu oleks kunagi poputamisega ja pilpa peal hoidmisega kunstnikke kasvatatud! Tõeline talent on nagu tammeidu, mis purustab tõru kesta, tõstab oma turjal üles paatunud mullapinna ja poeb läbi leherisust ning oksteräsmust, nõudes oma õigust valgusele, päikesele — elule. Aga kas Hilje polegi üks selliseid tammetõrusid? Võib olla, võib olla... Poleks halb tema võimeid proovida, tüdrukut kontrollida. Kui ta loodab kerget elu, loorbereid, lilli ja jumaldavaid kavalere, siis jäägu parem oma nööbipressi taha.

Nääpsuke plika seisis tänavanurgal ja sirutas kõhna käekesega möödakäijate poole põllukannikeste kimbukest. Rommi leidis tasku põhjast kägardatud kolmerublalise, pistis selle plikakesele pihku ja võttis kannikesed. Milleks mulle lilled? vaatas aeglaselt edasi liikudes kimbukest. Prügikasti visata? Ei, need on ju ikkagi lilled, peaks kellelegi kinkima. Kui viiks...? Jah, Hilje Rutas ei ela siit kaugel, Heldur Link jutustas kord õhinahoos neiu elust ning korterist. Noori andeid peab abistama ja julgustama, tõkkeid nende teelt kõrvaldama...

Rommi Kirret tõusis väga halvasti valgustatud kitsast ja nagisevat treppi mööda pikkamisi üles katuse alla. Nii huvitavad ja kaunid, kui need sajanditevanused kivimajad ka väljast olid, sama ebamugav ja sünge oli nende mügarlike ning jahedate müüride

vahel ja tahtmatult õlgu võbistades surus Rommi kiiresti kellanupule.

Uks avati otsekohe, nagu oleks helistamist oodatud. Ann Rutas tõepoolest ootas, aga mitte Rommi Kirretit, vaid oma tütretütart Hiljet, kelle vabriku jäme bass juba pool tundi tagasi kähistas uue vahetuse tööle ning vana koju. Nähes tütre asemel ukseaval lavastaja Kirretit, naeratus nagu külmus tema paljude kurdudega näkku, üks käsi kohendas köögipõlle, kuna teine libises üle aastate ja murede poolt pleegitatud juuste.

«Ega te ei eksinud uksega?»

«Ee... ei eksinud,» pomises Rommi, kelle nägu oli üllatusest üsna pikaks veninud.

«Eks tulge siis sisse...»

Rommi riputas kitsukeses kojas oma kerge õlgkaabu nagisse ja astus tuppa. Siin piisas ühest pilgust, et haarata kogu ruumi. See oli piklik, üsna madal tuba, millest üks nurk oli eesriidega ära lõigatud, — keevavee kahin jutustas, et sel teel oli pliidiga toast tehtud toa ja köögiga korter. Ann juhtis Rommi akna juurde, kus kirjutustarvete ja raamatute koorma all ägas väga väike lauake, millest ühel pool kükitas pikki elupäevi näinud mugav tugitool, kuna teisel pool nurgas seisis lihtne, ümmarguste nurgapostidega kõrge raamaturiiul. Peaaegu iga ese oli ise puust ja eri värvi ning polnud raske mõistatada, et toa sisustus oli kokku sobitatud perekonna pärandi osadest ja pruugitud esemete kauplusest ostetud mööblitükkidest. Kõigest hoolimata oli toas kodune ja mugav, mida annavad ruumile puhtus ja kord ning too seletamatu, mida oleme harjunud nimetama naise käeks ja mille puudumist märkame alati kergemini kui olemasolu.

Rommi tõmbas lauakese ees seisva lihtsa tooli kaugemale ja istus.

«Siis teie olete... Hilje Rutase vanaema?» poetas ta kannikestekimbu lauaotsale.

«Mina,» vastas Ann ja ta suu poole kiirtena kokkujooksvad kurrud olid sügavad ning karmid.

«See on ju suurepärane!» raputas Rommi endalt kohmetust ja segadust. «Kui oleksin teadnud, oleksin tulnud palju varem. Kui vähe me küll pöörame tähele-

panu inimestele, kellega aastaid lähestikku, otse külg külje kõrval töötame. Nagu meiegi kahekesi. Näeme teineteist peaaegu iga päev, aga ma ei teadnud teie perekonnanimegi.»

«Jah, olen Rutas nagu Hiljegi... Et teie mu nime ei teadnud, selles pole midagi imelikku. Millal suured võllid on enne väikseid mutreid märganud? Ega te vist... mulle külla ei tulnud?»

«Ei tulnud. Ma nägin, kuidas Hilje Rutas mängis Tiinat. See oli juba mõni hea aeg tagasi, aga ma mäletan kõike veel päris selgesti. Mul on hea võime väga kiiresti unustada sisutu ja andetu mäng. Hiljes on ehtsat nätlejaverd. Tema sõbrad on mulle kõnelnud, et ta ei piirdu ainult looduse kingi — andega, vaid ka töötab.»

«Oo jaa,» noogutas Ann.

«Mis siis imestada, kui minus tärkas mõte, et Hilje tuleks «Apollos» tööle rakendada. Noori peab julgelt edutama, et nad liiga kauaks kuhugi nurka kopitama ei jää.»

Ann näppis õlgadele heidetud valge kootud räti narmaid, ta suu tõmbus veelgi ümmargusemalt kokku ja ta ei pööranud pilku Rommilt. Lõpuks ütles ta: «Parem, kui te poleks tulnud...»

«Noo!» imestas Rommi.

«Jah, parem, kui oleksime ka edaspidi näinud teineteist ainult teatris. Aga ma teadsin, et keegi tuleb, varem või hiljem tuleb... Kui Hilje oli alles plikake, ta aina seadis nukke üksteisega kõnelema, mängima ja tantsima. See oli nõnda näitemängu moodi, et ma mõnikord nukud ära peitsin. Pole viga, rahustasin ennast, ma ei lase tüdrukut teatri ligigi ja kõik jääb ainult nukumänguks. Hilje läks kooli. Ühel päeval hüüdis juba kojast: «Vanaema, meie hakkame näidendit mängima!» Põlved läksid nõrgaks ja süda all nõnda jahedaks, et võtsin palderjani suhkruga. Aga ma lootsin ikka veel, et plikal selle tuju peast välja ajan, kuigi hakkasin juba kahtlema. Kui Hilje vabrikusse tööle läks, hingasin kergemalt. Kuid ei möödunud seitset päevagi, kui Hilje tuli koju näidendiraamatuga. See oli väike osake, aga mõne kuu pärast

matsin ma oma lootuse maha. Looduse vastu nähtavasti ei saa.»

«Ma ei mõista, miks te nõnda kangekaelselt Hilje kutsumuse vastu võitlete?»

Ann Rutas võttis laualt raamaturiida tagant raamitud foto ja hoidis Rommi ees.

«Kas tunnete?»

Rommile naeratas vastu moest läinud, kuid silmapaistva soengu ja tualetiga väga ilus noor naine. Tõepoolest, tuttav ilme... Neid hirvesilmi, seda looritatud naeratust, marmorkuju kumerusega kaela on kunagi nähtud...

«Ah!» võpatas Rommi.

«Tuli meelde?»

Rommi noogutas. Tutvus oli kauge, pealiskaudne ja mitte just pikaajaline. Rommi polnud siis veel tuus, pigem võis kõnelda õppe- ja otsingu-ajajärgust, esimesest edust ja tärkavast usust enesesse. Sel ajal kerkis esile uus täht Li Rutas. Noor, õitsev, elurõõmus ja — andekas. Rommi kadestas veidi Lid tema kiire edu pärast. Kuid uus täht helkis ainult üsna lühikest aega, ta kadus lavalt veel järsemalt, kui oli sinna ilmunud. Haigestus, nagu räägiti. Räägiti, ja muiati, sest oli see ju seda sorti haigus, mida enamasti küll kui suurima õnne toojat oodatakse, aga mõnigi kord ka kui suurimat häbi kardetakse. Kuidas oleks saanudki saladuseks jääda, et noor näitlejanna oli armu leidnud teatriseltsi vananeva, kuid veel imposantse direktori silmis. Sosistati ka, et tüdruk, lollike, tõepoolest uskunud, mida too õilsa teatrikultuuri eest võitleja lubas ja vannetega kinnitas. Li kadus teatrist, kuuldus veel, et ta oli sünnitanud ja varsti seejärel surnud. Ja siis hakkas meteoorina välgatanud noore ande lennuteele aeg oma unustuseliiva siputama... Direktorihärra sooritas ka lennu? Oh ei — talle riputati rinda särav teeneterist. Muidugi mitte inimese, ilusa, andeka, rõõmsa, lootuste ja unistustega täidetud noore inimese hukutamise, vaid kauni teatrikultuuri arendamise eest...

«Mäletan,» noogutas Rommi. «See oli kurb lugu... Kas Hilje teab?»

«Palju aastaid vaikisin. Kui nägin, et tüdrukut hakkab teatri poole tõmbama, jutustasin talle kõik.»

«Et Hiljet teatrist eemale kohutada?»

«Jah. «Vaene emake!» sosistas Hilje ja endal olid silmad vett täis. Aga juba järgmisel õhtul jooksis klubisse näidendiproovile. «Ma oleksin ema asemel tol jõhkardil silmad peast välja kratsinud,» ütles. Nagu see midagi oleks aidanud...»

«Noh, too tüüp ei sega juba ammu meie teatri arengut,» kõpsis Rommi kinganinaga vastu põrandat.

«Jah, mis sest vanast sukast ikka nõnda harutada. Olen endale tuhat korda öelnud, et mis sa segad end noore inimese ellu, las igaüks otsib ise endale oma õnne. Aga süda, narrike, on kord sihuke, et aina valutab. Hea pärast. Hilje on ju ainus, kes mulle on jäänud... Istuge, istuge, Hilje tuleb iga silmapilk. Jooge meiega tass teed. Viitke senikaua aega, vaadake raamatuid...»

Ann kadus eesriide taha, kus kahises vesi, aga pöördus hetke pärast tagasi:

«Seda vanainimese pead ka — unustasin. Teil oli ju tulles kimbuke lilli kaasas. Närtsivad, vaesekesed, laske ma panen nad vette...»

Rommi istus, kõigutas jalga põlvel ja kahetses, et tuli. Kuidas küll inimeste teed teineteise kõrval looklevad, kuni äkki ei tea miks ristuvad. Niikaua kui Rommi tagasi oskab vaadata, mäletab ta lihtsas, valge kraega kleidis vanaldast naisterahvast teatrisaali uksel seisvat, kavalehti müüvat ja teatrikülalisi kohtadele juhatavat. «Tere õhtust, Ann!» — «Tere õhtust, seltsimees Kirret!» Ja kõik. Nimegi ei teadnud.

«Lihtsalt uskumatu, missugused rumalused inimestele teinekord pähe torkavad,» mõtles Rommi tõustes ja raamaturiiuli ette seisma jäädes. «Nagu Annele too teatrikartus. Ise töötab teatris, aga tütretütart hoiab kui pidalitõvest eemale. Milliseid kummalisi vorme küll vanad eelarvamused oskavad võtta!»

Rommi pilk libises üle raamaturiiuli. Aina näidendid, teoseid teatrist, näitlejatest ja lavastustest. Rommi polnud bibliofiil, kelle silmad mõnd kauaotsitud haruldust nähes särama löövad ja käed võbisema hakkavad,

kuid ta armastas raamatuid, ostis neid ja tema kogu omas teatriringkondades isegi lugupeetud kõla. Seepärast polnud tal ka raske mõista, millist vaeva, hoolt ja ennekõike loobumist selle mitte väga arvuka, kuid süsteemikindla raamatukogu muretsemine Hiljelt oli nõudnud.

Rommi ei kuulnudki, millal uks avati, ja võpatas veidi, kui öeldi «tere». Hilje kas ei olnudki üllatatud või suutis end kiiresti koguda, igatahes ulatas ta näitejuhile käe ilma erutuse ja imestuse varjutagi, nagu oleks Rommi neil igapäevaseks külaliseks.

«Väga kena teist, et meid meeles pidasite. Muti on teid nähtavasti igavust tundma jätnud.»

«Nendega,» Rommi viipas raamatute poole, «pole kunagi igav. Suurepärane kogu...»

«Oh mis, ainult mõnisada raamatut...»

Ann Rutas tuli köögist, kannikesed väikeses sinakas vaasis.

«Jõudsidki lõpuks,» noogutas ta Hiljele. «Seltsimees Kirret tõi sulle lilli.»

«Mulle?» Hilje pruunid piklikud silmad avardusid ja seekord ei suutnud ta üllatust varjata. «Küllap siis juba sulle...»

«Just,» haaras Rommi sõnast. «Me oleme ju elupõlised kolleegid, ja on lausa patt, et need on ainult lihtsad kannikesed.»

«See-eest on nad nõnda armsad lillekesed,» pani Hilje vaasi lauale.

Rommi pilk libises kiiresti üle tüdruku ja temas vilksatas mõte, et Hilje sale, nooruslik keha vajaks uuemat, moodsamalõikelist ja paremast kvaliteedist kleiti. Rutaste majanduslikud võimalused ei tohiks liiga napid olla, sest vabrikus ei teenita ju vähe. Rommi teadis noori tüdrukuid, kes hoopiski tagasihoidliku kuupalga juures riietusid nagu mannekeenid. Kui on kõne all enda ehtimine, võib naiste leidlikkus tõusta edisonlikule tasemele ja nende ohvrimeelsus võtta uskumatu ulatuse...

Ann Rutas tuli lauanõudega, aga Rommi keelas kategooriliselt kolmandale katmise.

«Ei-ei,» tõrjus ta väga otsusekindlal häälel. «Ma pean

ruttama. Põikasin ainult korraks sisse, et näha, kuidas elate. Jäingi juba liiga kauaks. Ja vanaemale tõi mu külaskäik üksnes muret ning tuska...»

«Mis nüüd minust!» heitis Ann käega. «Kes enne on oma elu vana mulla järgi seadnud.»

«Nii on õige. Teie, Hilje, ärge andke minu käigule eriti suurt tähtsust. Ma tulin omal algatusel. Te meeldisite mulle Tiinana, ma usun... Ühe sõnaga, kui hooaja algul juhtub teatris mõni koht vabaks jääma, mis oleks, kui ma teid soovitaksin?»

«Lubage, ma istun!» laskus Hilje toolile, ja Rommi ei olnud kindel, kas tüdruk vigurdas või oli tal tõepoolest peapööritus. «Kui lahke te olete. Lilled ja... teater.»

«Veel kord — meie jutt on ainult omavaheline. Aga... kas oleksite nõus?»

Hilje vaatas vilksamisi vanaema poole ja noogutas siis kiiresti-kiiresti.

Nõnda ta Rommile meelde jäigi — kulunud kleit, rüpes kõvasti-kõvasti kokkusurutud käed, värelevad peened sõõrmed ja säravad pruunid silmad.

Huvitav eksemplar, mõtles Rommi, hoopiski mitte igapäevane...

12

Teatri «Apollo» uus hoone polnud mitte ainult väliselt linna tsentrumi uhke tempel-luik, ta ei pakkunud üksnes publikule kõiki hubasusi nii etenduse jälgimiseks kui ka vaheajal hinge tagasitõmbamiseks, vaid temas polnud unustatud ka neid, kes teatri ehitamisel enamasti alati kahe silma vahele jäetakse, — näitlejaid. Väikese lavaga suure proovisaali ümber grupeerusid ruumid lavastuste ettevalmistamise mitmeteks astmeteks, mitte kaugel asusid näitlejate puhketoad koos einelauaga. Seinad ja uksed olid tihendatud, nii et kõige võimsama Othello hääl ei pääsenud segama kõrvalruumide rahu, kus võib-olla samal ajal õrn Julia kuulas häbelikult kauni Romeo kuumi tõotusi...

Kui valjuhääldaja tagasihoidlik ja mahe naisehääl palus «Rongaisa» tegelasi koguneda sinisesse proovi-

ruumi — ametlikult oli see prooviruum nr. 1, nagu teatas sildike ukselgi, aga näitlejate keelepruuk hülgas algusest peale kuiva ja igava numbrisüsteemi —, polnud enam kedagi piki koridore tõttamas. Distsipliin oli tõusnud, ja et Rommi Kirretiga naljatada ei tohi, seda teati: mäletati ju hästi, et ta kord ühe silmapaistva lavajõu kümneminutilise hilinemise eest teise näitlejaga asendas, kuigi see etendusele kasuks ei tulnud.

Avar, valge, sinise põhivarjundiga rõõmus tuba sumises tasases häältekõminas. Siia olid kogunenud naised ja mehed, kelle lähemate nädalate ja kuude ülesandeks oli sulada üheks pereks, et elustada ning hingestada lõiku elust, mille kirjanik oli jäädvustanud; neil tuli muunduda võõrasteks inimesteks, kelle eluteed ristuvad, kes põrkavad kokku vihas ja armastuses, kadeduses ja ohvrimeeles — kõiges heas ja halvas, mida inimestel elus tuleb läbida, üle elada ning võita.

Stanislavski vaatas kõikidele tõsiselt ja veidi noomivalt ülalt alla, kuna teisel seinal rippus õlimaal noorest poisist, kes kogu oma hinge oli pannud viiulisse, mida ta veel nõnda hästi mängida ei suutnud kui igatses. Aavot üllatas poisikese sügav, sisemine innustus ja ta oli nõnda süvenenud maali vaatlemisse, et ainult ühe kõrvaga kuulis, mida Hugo talle jutustas.

Kõik vaikisid, kui sisse astusid Rommi Kirret, teatri peanäitejuht Tubnik ja Heldur Link, kes kandis kaenla all aktikaasi, mis olid pabereid nii täis tuubitud, et paelad hädavaevu ümberringi kinni ulatusid.

Rommile piisas ühestainsast kiirest pilgust, et kindlaks teha, kas kõik on kohal. Ta ei viitnud aega. Küllap on igaüks juba «Rongaisa» lugenud, algas ta, ja igaühel on oma elamused, muljed ja mõtted. Esimene kokkutulek on määratud nende erinevate, individuaalsete seisukohtade lähendamisele ja kokkusulatamisele, et saaksime homme lugemisproovile asuda juba kollektiivina, kellel on enam-vähem ühine ettekujutus õpitavast teosest, tema ideest, karakteritest, läbivast tegevusest ja alltekstist.

«Usun, et «Rongaisa» läbiva tegevuse määramine ei valmista kellelegi raskusi,» jätkas Rommi. «See on

kokkuvõetav ühte lausesse: võitlus, halastamatu võitlus kõlbelise kõdunemise, moraalse laostumise vastu. See pole ei tühine ega ammugi mitte kerge ülesanne. Kui ühiskondlikus elus on võimalik rooliratast võrdlemisi lühikese ajaga uuele kursile seada, siis on inimese kõlbeline uuestisünd hoopiski aeglasem ja valulisem. Sajandite jooksul ladestunud ning kivistunud harjumused ja tunded on visad ning sitked nagu umbrohuväädid, millest iga äraraiutud jupike on võimeline kasvatama uut taime. Just üht säärast inetut kasvajat, mille vastikud polüübijalad moonutavad inimeste hinge, paljastab ja piitsutab «Rongaisa».

Küllap igaüks teist võiks oma tutvusringkonnast tuua näiteid mehest või naisest, kes hülgab oma perekonna. Elus läheb mõnigi asi viltu ja juhtub ka seda, et eksitakse oma elukaaslase valikul. Meie ei ela enam keskajal, kui valitses karmi jumala veel karmim käsk, et mis mina olen ühte pannud, seda ei pea inimene mitte lahutama. Aga ometi ei tohi abielust teha läbisõiduhoovi. Viga pole väga kohutav, kui tegemist on kahe lasteta inimesega, — ei sobinud, milleks siis ikka teineteise närvidel mängida. Kuid pahatihti on tõelisteks, kõige suuremateks kannatajateks hoopiski süütud olendid — lapsed. Milliste sõnadega küll häbimärgistada säärast lontrust, kes nagu arg peni jätab iseenda liha ja vere saatuse hooleks! Et selle tagajärjel lapsed sageli satuvad majanduslikult raskesse olukorda, on loo väiksem kurb külg. Miks meie isa koju ei tule? Eks kõla see küsimus õudselt. Mitte vähem ei kärista noort hinge ema vastus: «Isa on halb ja südametu, ära temale üldse mõtle.» Iga kriimustus, mis tõmmatakse kasvavasse hinge, võib aja jooksul laieneda raskesti ravitavaks, sügavaks haavaks.

«Rongaisa» seab heledasse rambivalgusesse argpüksi ja lurjuse, kes ennast peab elumeheks ning vastupandamatuks südametevõitjaks. Kudrutab, kuni ahvatleb tüdruku, ja laseb siis jalga, et mõnisada või tuhat kilomeetrit eemal oma tedrekuke-mängu otsast peale alustada. Anijalg on nõnda ümber meie suure kodumaa ringi ära teinud, on jätnud viis naist nutma, viis last küsima: ema, kus isa on? Kahjuks ei võimalda ka

meie seadused sääraseid vallaslaste rongaisasid kohtulikule vastutusele võtta...

See ettevõtlik ja südametunnistuseta Anijalg on enda lõpuks meie linnakesse istutanud. Ta on libe ja osav, pealtnäha süütu ning sümpaatnegi. Soojendab mugavalt tööstuskaubastu direktori tooli ja tunneb veidi väsimust ning tüdimust. Vanadus, jah, vanadus on järjekindel ja halastamatu, ta ei jäta vahele isegi säärast elumeest. Ja Anijalg otsustab endale individuaalmajaomaniku Kati Udu juures jäädava pesakese soetada. Edu, rahulolu, õnn, majanduslik kindlustatus — mida oskab süda veel ihaldada! Ta ju, vaene sell, ei aima, et temagi liivakell on lõpuks tühjaks jooksnud. Anijala viiekümnendaks sünnipäevaks, mis ühtlasi on määratud pulmapeoks, sõidavad kohale tema viis last — kolm tüdrukut ja kaks poissi. Nad tulevad kaugelt, nad ei tunne üksteist, kuid eesmärk on kõikidel üks ja sama: oma isa üllatada, kes heade, kes kurjade mõtetega. Irma, Anijala vanim tütar, kahtleb, kas tema isa võiks olla nõnda vääritu ning südametu, nagu räägib ema; ta usub mingisse rumalasse arusaamatusse, ja et selgust saada, sõidab isa vaatama. Tamara põlastab ning vihkab meest, kelle süda lubas emale nõnda palju valu ja halba teha. Ta tuleb ema eest kätte maksma. Kõige noorem, Ludmilla, on ema saadikuks. Ludmilla ema armastab ja ootab veelgi; temagi usub mingeid raskusi ja arusaamatusi, mis tõkestavad Anijala tagasiteed. Anijala esmasündinu Vambola töötab samas kaubastus, kus Anijalg on nüüd direktoriks. Vambola ema suri juba ammu, kumbki meestest ei aima, et nad on isa ja poeg. Vambola on pulmapeol kutsutud külaliseks, midagi peiupoisi taolist. Tolle suure perekonna Benjamin — Tiit — tuleb kutsumata. Eluraskuste tõukel on temast saanud väike pikanäpumees, ja ta tõttab pulmamajja, sest kus on suur pidu, seal on inimesed hooletud ja pimedad...

Viis mahajäetud last, viis elavat süüdistust! Ühelgi neist pole elu kerge olnud ja nende kaudu kõlab selgesti ning mõjuvalt näidendi alltekst — ühiskondlik hukkamõist.

Autor on meile loonud tänuväärset situatsioonikoomi-

kat, peame seda osavalt kasutama. Naerust üksi oleks aga vähe. Noorte inimeste saatus peab publikus helisema panema kaastunde ja valu, peab süvendama hukkamõistu ning põlgust Anijala vastu.

Võib-olla on «Rongaisas» mõndagi situatsiooni ja kuju liialdatud, aga see on paratamatu ja isegi hea, sest teravdamiseta pole kunsti, eriti veel komöödiat. Mõnele ei meeldi ehk näidendi teatav vanamoelisus, näiteks aja, tegevuse ja koha ühtsus. Tõsi, «Rongaisa» ei paku laia maali meie ühiskondliku elu rikkusest ja mitmekülgsusest vähemalt kümne viimase aasta jooksul, kuid lubage minulgi olla vanamoeline ja just sellises kontsentratsioonis näha teose üht väärtust...»

Jutustas veel oma lavastuslikest kavatsustest ja võtetest, visandas ühe ja teise tegelase kontuurid ning lõpetades vaatas küsivalt peanäitejuhi poole — kas tal on midagi lisada?

Peanäitejuht Tubnik noogutas, näis hetkeks langevat mõtiskellu ja tõusis siis. Ta oli väheldast kasvu, ettepunnitava kõhuga, terava nina ja vilkalt nõeluvate silmadega mees, kellel oli harjumuseks iga hästiõnnestunud ütluse või sügavamõttelise lause puhul libistada käega üle habemenoaga raseeritud läikiva pealae.

«Meie, teatritöötajate suur ja tark õpetaja K. S. Stanislavski ütleb, et «meie kollektiivne looming algab näitekirjanikust, — ilma temata ei ole ei näitlejail ega näitejuhil midagi peale hakata». See sügav tõde kohustab meid tähelepanu ja nõudlikkusega suhtuma igasse näidendisse...»

Tubnik filosofeeris ja teoretiseeris seni, et üks ja teine tõstis käe haigutuse varjamiseks. Ta toetus Nemirovitš-Dantšenkole, veel sagedamini Stanislavskile ja jõudis lõpuks mõtteni, et kuigi näidend on alus, on baas, saab ta alles näitlejailt elava hingeõhu. «Rongaisa» on terav ja võitlev näidend, temas on omapäraseid ning huvitavaid karaktereid, põnevat ja üllatusrohket situatsiooni, kuid ei puudu oht — sõna «oht» juures tõstis Tubnik nimetissõrme kõrgele —, ei puudu oht langeda karikeerimisse. Sõna karikatuur manitseb aga ettevaatusele, et ei libisetaks nõukogude ühiskonna, tema grandioosse tegelikkuse halvustamise libedale teele. Lavas-

taja, näitejuht, kõik osatäitjad peavad koondama kogu oma loomingulise jõu, et panna selgelt ja võimsalt kõlama nõukogude patriotismi kõrged ideed, et rõhutada kõike head ning edasiviivat, mida enda ümber igal sammul kohtame. Et «Rongaisa» nõnda mitmeks aastaks kalevi alla jäi, oli muidugi karjuv ülekohus, aga küllap selles on terake süüdi ka näidend ise...

Rommi Kirret varjas muiet, Jaan Kuuskla urises endamisi, tagapool keegi turtsatas — kellelegi polnud Tubniku kui «Rongaisa» ühe peakonserveerija roll teadmata. Hugo kiheles toolil edasi-tagasi, ja vaevalt oli Tubnik lõpetanud, kui ta tõusis:

«Stanislavskil on palju tarku mõtteid, üks neist kõlab nõnda: «Progressi kõige hirmsam vaenlane on eelarvamus: ta pidurdab, ta tõkestab tee arenemisele.» Aga just säärane eelarvamus ehitab vaheseina Tubniku ja «Rongaisa» vahele. Tubnik pelgab pilget, kardab karikatuuri ja loeb hirmuga näppudel kokku, kas äkki negatiivseid tüüpe pole teosesse lipsanud rohkem kui positiivseid. Ma ei kontrollinud, aga küllap on õige, et näidendis ei leia igalt leheküljelt sõnu parteilane, partei, nõukogude võim. Kuid «Rongaisa» pole ju traktaat sellest, et meil on tõepoolest olemas partei ja nõukogud! Igale tegelasele pole ka kaela riputatud plakatit, et see on parteilane, too parteitu, kolmas aga komsomol. Elus vaataksime võõrastavalt parteilasele, kes uksest sisse astudes esimese žestiga viskaks lauale parteipileti ja hakkaks valjul häälel deklameerima partei programmi. Kuid ei puudu agarad, kes säärast käitumist nõuavad igalt kirjandusteose tegelaselt.»

«Kas te,» kergitas Tubnik end kümmekonna sentimeetri võrra, «kas te eitate kirjanduse ja kunsti parteilisuse kõrget põhimõtet?»

«Seltsimees Tubnik loodab mind oma printsipiaalse küsimusega nurka hirmutada. Kuid ma vastan sama printsipiaalselt: kunst peab olema võitlev, terve, edasiviiv, mõttekas, peab teenima rahva huve. Just sellepärast ei tohigi kunstile külge riputada õõnsa deklaratsiooni aisakelli. Mitte deklamatsioonis, mitte pateetilistes karjatustes, mitte sikkude ja lammaste numeratsioonis ei seisa kunstiteose mõju, vaid tema sisemises

veenmisjõus. Igal kunstiteosel on oma hing ja oma nägu, mida pole võimalik mõõta ei matemaatiliste arvestustega ega mõista dogmade kivinenud käsulaudade kaudu. Kunstiteos on nagu elav organism, mis haarab oma terviklikkusega. Et gobelääni väärtust hinnata, ei hakka me teda üksikuiks niidikesteks harutama. Tartuffe'il pole komöödias väärilist positiivset tasakaalu-kangelast, kuid ometi naeruvääristab «Tartuffe» silmakirjatsevat vagatsemist rohkem kui sada samal teemal peetud jutlust. Shylock omandab Shakespeare'i sule all hiiglaslikud mõõtmed, ja just sellega muudab «Veneetsia kaupmees» igale vaatajale pimeda ahnuse nõnda vastikuks. Kunstiteose väärtuse määrab, kuivõrd ta tervikuna suudab meid puhastada ja ülendada, tiivustada ning vaimustada, karastada ja julgustada.»

«See kõik kõlab väga kenasti,» kergitas Tubnik end jälle, «aga ma ei näe seost meie tänase teemaga. Või on seltsimees Sarapi eesmärgiks tõestada, et «Rongaisa» väärib sama kestvat kuulsust nagu «Tartuffe» ja «Veneetsia kaupmees»?»

«Ei, ma ei kavatse Reedik Võrset võrdsustada Shakespeare'i ja Molière'iga. Igal ajajärgul on oma kunstnikud ja oma kirjanikud. Nii ka meil. Oma teostega aitavad nad puhastada meie ühiskonda umbrohust ja kõntsast, kuid küllap mõned neist on kutsutud ajajärgu inimest jäädvustama ka kaugetele tulevastele põlvedele. Aga meil ei puudunud kultuuritegelased, kes mitut laadi eelarvamuste ja skeemide, ettekirjutuste ja mustrite kääridega igavaks nüdisid või hoopiski kolikambrisse peletasid iga teatri jõu ja edu aluse — algupärase näitekirjanduse. «Rongaisaga» on meie ees tükike elu, sedasama elu, mida me kõik üheskoos elame. Selles näidendis liiguvad elavad inimesed kõigi rõõmude ja muredega, siin on terav hukkamõist moraalsele loidusele, kõlbelisele kuritööle, mis meie edasiliikumist takistab, kuid millest mõnigi kord kipume harjumuse nürival jõul üle ja mööda vaatama...»

«Mina, Anijalg, Peeter Peetri poeg,» tõstis Jaan Kuuskla oma laia peoga tugeva käe ja ta näol oli kavaluhke ilme, «olen tööstuskaubastu direktor ja mitte mõni mühkam. Ma tunnen elu, tunnen keeli, tunnen maid

ja linnu, tunnen hobuseid ja naisi. Mul on lai silmaring ja veel laiemad tutvused. Ma mängin totalisaatoril ja naiste südameil, eh-eh-hee. Hobused meeldivad mulle, kuni nad võidavad, naised, kuni nad mind ära tüütavad. Olen näinud palju ilusaid linnu ja veel rohkem kauneid naisi — mida rohkemat on inimesel räbalalt elult oodata? Mehed kadestavad mind ja naised teevad näo, nagu ei hooliks minust, ise aga sosistavad vaimustatult: don Juan! Don Juan? Ma ei tea täpselt, mis see on, kas aukraad, amet, tiitel või küpsustunnistus. Kui hoolikalt kaaluda, siis kaldun arvama, et ennekõike ikkagi elukutse... Või siiski ainult kõrvalharrastus? Moodne, lõbus, ja kui oskust on, siis tuluski, nagu mõnele teisele margikorjamine, putukakollektsioon või vanade piipude kogumine. Proosit, don Juan!»

Rommi Kirret konksas rusikaga pahaselt vastu lauda:

«Pea, kuhu sa tormad. Me pole veel alustanud lugemisproovegi, pole veel välja töötanud ei iga kuju läbivat tegevust ega tema karakteristikat, aga sina kipud juba etendust andma.»

«Kuulsin ja kuju kerkis mu silme ette sama selgelt nagu sina praegu mu ees seisad,» laiutas Kuuskla käsi. «Ja osa jäi pähe. Ilma tuupimata...»

Rommi Kirreti nägu oli hoopiski tusane.

«Sa algad juba jälle... oma joonega. Su monoloogist oli selgesti kuulda, et tahad Anijalast luua kuju, kes oma sõnu usub, kes on iseendast vaimustatud...»

«Aga kuidas siis?» imestas Kuuskla.

«Anijalga tuleb mängida kui kelmi, kui osavat petturit, kellele sõnad on teadlikuks suitsukatteks. Ta ei usu, mida räägib. Ta kõneleb selleks, et inimesi tüssata, ja kui see õnnestub, kõhistab salamisi pihku.»

Kuuskla mõtles veidi ja vangutas pead:

«Seda ei luba tekst.»

«Siis sa ei lugenud küllalt tähelepanelikult. Või sugereerisid kohe esimeste lausete järel endale Anijalast väärkujutluse. Ühe ja sama teksti sisu oleneb tihti sellest, millise miimika, intonatsiooni, žestiga näitleja seda edasi annab... Igatahes pole sinu ettekujutus Anijalast kooskõlas minu lavastuse kui tervikuga.»

«Tervik tervikuks, aga sa vähendad Anijala kuju löövat jõudu. Minu arusaamist mööda ka autor...»

Kuuskla taga istuv lühike vanem naisnäitleja, kes pidi mängima noort pikanäpumeest, tõukas Kuusklat küünarnukist. Jaan katkestas ja torises:

«Hea küll, ma olen vait kui sukk...»

Surus suugi üheks kitsaks triibuks, kuid ei suutnud peita rahulolematust oma karedal näol, millel selgesti peegeldusid endamisi arutleva ja vaidleva näitleja meeleolumuutused.

Hetkelise piinlikuvõitu pausi katkestas Ene:

«Kuuskla esitas Anijalast oma ettekujutuse, mis polnud päris kooskõlas lavastaja omaga. Võib ju juhtuda, et sama kordub mõne teise kuju lahtimõtestamisel. Miks mitte kutsuda selguse saamiseks proovidele autorit?»

Rommi silmist sähvas etteheitev pilk tütrele, siis vaatas ta abiotsivalt kord Hugole, kord Tubnikule.

«Seda õigustatud soovi ei saa täita,» vastas Hugo venitamisi, «kuna autor... ee... ei viibi kahjuks meie keskel...»

«Surnud?» kohmati tagantpoolt.

«Siis oleks ta juba klassikuks tunnistatud,» sähvas keegi, kes näis asjaga rohkem kursis olevat.

«Ei, mitte surnud,» tõrjus Hugo. «Kuid ta... hm, tervislik seisukord ei võimalda tal praegu meie tööst osa võtta. Aga ta on juba parem, ja arstid annavad häid lootusi...»

Küsimusi oli veel palju, aga kuna need enamasti puudutasid tüüpide ja stseenide üksikasju, lükati nende arutamine järgmistele proovidele. Rommi asus juba lõpetamisele, kui ta äkki endale vastu otsmikku laksatas: peaaegu oleks unustanud! Ta viipas piduliku žestiga Heldur Lingile, kes küll korda kümme oli oma täistuubitud mappi avanud, pabereid sorteerinud ja jälle sulgenud, ning palus tutvuda «Rongaisa» näitejuhiga.

«Seltsimees Link on küll noor jõud «Apollo» vanas peres, aga ma palun talle osutada samasugust tähelepanu ja distsipliini nagu mulle endale. Ma nägin Lingi üht lavastust isetegevuslastega ja see tõstis suuresti minu usku temasse kui näitejuhisse. Kuna tal on veel

vähe kogemusi, võtan ma proovidest rohkem osa, kui seda mu lavastajakohused otseselt nõuaksid ja mu aeg lubaks.»

Nõnda ei saanud Heldur Link esimesel proovil mahti suudki lahti teha ja sellest veidi segasena ning ärritatuna tõmbas mapile üksteise järel neli-viis umbsõlme ja tegi nõnda mõtleva ning juurdleva näo kui iganes oskas...

«Esimest proovi peaks niisutama!» põristas Jaan Kuuskla, ja üsna üksmeelselt otsustati taanduda «Inturisti» jahedasse üksildusse...

Hugo ruttas üleriiete järele, aga kui ta minuti pärast tagasi tuli, otsis ta asjatult Enet. Kui ta Aavolt õde küsis, kehitas too õlgu:

«Ei näinud...» Ja lisas hetke pärast: «Küllap tal oli ees mõni tähtsam kokkusaamine... Kas lähed kaasa?» viipas lahkuvate näitlejate suunas.

«Ei. Tahan ühelgi õhtul varem koju jõuda. Aga sina?»

«Ma saadan sind. Lahutan pisut meelt. «Rongaisa» on küll komöödia, aga mul läheb lugedes või kuulates meel hoopis nukraks. Kahju on. Kahju inimestest, kes nii hirmus palju peavad kannatama. Ja mille pärast! Et mõnel anijalal pole rinnus südametunnistuse raasugi...»

Väljas hämardus juba. «Apollo» ümber lõid nagu nõiakepikese puudutusel põlema elektrituled. Hugo ja Aavo liikusid pikkamisi Kopli poolsaare poole, kus Hugo elas. Aavo oli sellest õhtust saadik, kui ta nägi Enet koos Bel Amiga vihmasesse öösse tuiskavat, veelgi rohkem kui varem endasse kapseldunud. Vaikimine on ju nagu hiiglasuur puuk, mis aina kasvab ja kasvab, rõhudes piinava koormana oma ohvri hinge. Aavo oleks hea meelega kõigest juba ammu sõbrale jutustanud, aga mingi häbelikkus hoidis teda tagasi. Ei, Hugo ei naeraks ega pilkaks, aga keel tõrgub ja takerdub, kui tahad kõnelda iseendast, endale lähedastest inimestest; see on ju sama, nagu kisuks end võõraste pilkude ees alasti... Hugo ka ei pärinud, ta tundis oma sõpra küllalt hästi, et talle mitte pihtimist peale suruda.

Täna Hugo ei märganudki sõbra hajevil ja erutatud meeleolu, ta oli veel liiga tugevasti päevaste sündmuste

kütkeis. Lakeerimine, konfliktitus on häbiposti löödud, välise pompöössusega rohkem kedagi ei võlu, pealekäratamisega ja teab millises kahtlases «ismis» süüdistamisega ei hirmuta. Dogmade klambreist vabanenud mõte ajab end sirgu ja sõna «autoriteet» pole enam sünonüümiks ilmeksimatule jumalusele. Kassikuld ja musser lendavad üheskoos aia taha, kuid mõneski kohas, nagu kas või repertuaaris, tekib tühemik, mille kiires korras täitmine nõuab operatiivsust ja julget taipu.

Tubnik on kaval kui herneuss, tal on hästi väljaarenenud kuues meel tuulehoovuste liikumiste ja suundade tunnetamiseks. Praegu teeb ta näo, nagu polekski just tema nõudmisel kevadel hakatud sügishooaja esietenduseks õppima näidendit, mis kallas igapäevase elu üle magusate kompvekivärvidega. Ainult surve ja ähvardused sundinud teda selle tüki lavastajaks hakkama. Pesi käed puhtaks ja haaras «Peer Gynti» järele. Planeeris suursündmust, sensatsiooni, tõotas rakendada kogu koosseisu, kaasa tõmmata õpperühmlased ja nõudis vabu käsi kulutusteks, et ujutada dekoratsioonid üle kulla ja karraga ning riietada tegelased siidi ja sametisse. Oleks ühe etendusega kurnanud tühjaks nii inimesed kui kassa, ja selle ühe hiilgenumbri pärast oleksid kolm-neli järgnevat lavastust pidanud läbi ajama vanade, ümberkohendatud kostüümidega, logisevate rekvisiitide ja tagavaraväelastega, ühe sõnaga — halluse ja keskpärasusega. Küll tegi Tubnik mossis näo, kui talle anti lavastamiseks hoopis «Ljubov Jarovaja». Tubnik ei näinud «Jarovajas» selliseid hiilgamisevõimalusi kui «Peer Gyntis», kuid ta ei julgenud ka selle patriootliku, revolutsioonilise nõukogude klassikalise teose lavastamisest ära öelda.

«Hea seegi, et Rommi Kirret täie hinge ja hooga «Rongaisa» kallale asus,» jätkas Hugo oma mõtisklusi. «Nõnda sageli on ju algupärandid jäetud noortele katsejänesteks, kusjuures neilt lavastustelt püütakse tõmmata veel teine nahk — kulutuste eelarve kärbitakse miinimumini. Küllap nõnda vaese algupärandi turjalt ka pisut villa pügatakse, kuid kelle arvel? Veeretame ainult ühe hamba alt teise alla kõige raskemat

pähklit — teatri lähendamist rahvale. Aga see tee läheb ennekõike heade, tõetruude, haaravate, meie elu ja käesolevat aega õieti ning kujukalt lahkavate näidendite kaudu. Vanade kultuurrahvaste teatrite repertuaaris on kolmest lavastusest kaks algupärandid, meie oleme õnnelikud ja uhked, kui terve hooaja jooksul kaks või kolm originaali lavale pääseb. Kui algupärandeid ei ole, tuleb nad luua! Iga kord, kui seda ütlen, tõmbub Tubniku näole grimass: eks kirjutage vastav dekreet! Ma talle veel kirjutan Stanislavski ja dekreedi!... Näed nüüd, kuidas praalima kukkusin. Noh, olgu see mulle lubatud vähemalt sinugi seltsis, võib-olla vajab surelikest just partorg kõige rohkem abiventiili... Sirvisin täna «Rongaisa» ja sain julgust juurde. Olgugi et tükk ehk pole just näidendite kroon ja tipp, lahkab ta ometi julgesti ja löövalt meie elu. Ja temas liiguvad täisverelised inimesed. Tol komöödial on teravad haihambad, aga põhitoonilt jääb ta julgeks, optimistlikuks ning elujaatavaks. Kui palju Anijala lapsed vintsutada ka said, nad ei hukkunud — nõukogude ühiskond kasvatas nad inimesteks... Aga sa ei kuulegi mind?»

«Kuulen, kuulen... Mulle meeldib «Rongaisast» kõige rohkem... Arva, kes?»

«Tean seda juba ammu. Irma.»

«Ei, mõtlesin ringi. Üle kõige on sulipoiss Tiit.»

«Hm... Ei vaidle vastu, et Tiit on erksalt loodud kuju...»

«Ma kadestan Tiitu. Ta omab seda, mida elus hädasti vajame, — häid närve ja moonutamata pilku. Ta ei tunne võltshäbi, ei maskeeri end viisakuselooriga, ta südametunnistus ei kibele iga tühiasja pärast...»

«Oot-oot!» seisatas Hugo ja tõmbas Aavo varrukatpidi enda ette. «Las ma vaatan, mis näoga sa seda kõike kokku vatrad.»

Aavo näitas talle keeleotsa nagu väike poisike.

«Säh sulle! Kahtled mu mõistuses? Ei, olen selge aru juures. Aga elamiseks on soomust tarvis. Kui mul oleksid vähemalt Enegi närvid ja ellusuhtumine.»

Nad olid jõudnud sadamapoolsele kõrvaltänavale, mille tühjuses sammud kaugele vastu kajasid. Nüüd vaikis ka Hugo, sest ta ei jõudnud Aavo mõtte hüpli-

kule käigule nõnda kiiresti järgneda. Ja ta kartis seda teemat, kartis ja ihaldas, ning et Aavot edasi rääkima ahvatleda, ütles:

«Sa oled mulle Enest väga vähe kõnelnud... Ma ei tunne tema ellusuhtumist. Olen teda küllalt palju kordi näinud, aga ma ei mõista teda ikka veel. Kui minult oleks «Rongaisa» osade jaotamisel nõu küsitud, ma poleks riskinud Irma osa Enele anda. Mul on liiga selgesti meeles tema nukker, igatsev Sonja, kes on nõnda vastandlik Irmale. Sa ju mäletad, kuidas me istusime noorte eksamietendusel? Me ei rääkinud, ei julgenud liigutada, nii haaras meid Tšehhovi vaikne nukrus, millega ta tunneb kaasa elu ilu hääbumisele. Ja Ene Sonjana!»

Hugole meenusid kärarikkad ajalehe artiklid: «Uus täht meie teatrilaval», «Ene Kirreti hiilgav debüüt», selle järel Ene tõsised, tõrjuvad ja nagu hirmunud silmad Ebavere järve varjurikkal kaldal, ning ta ütles vaikselt, justkui iseendaga kõneldes:

«Jah, ma ei mõista teda... Midagi on temas murdunud, ta nagu mängiks ka elus...»

«See on tema tugev külg,» hoidis Aavo kord alustatud kemplevat tooni. «Parem mükse jagada, kui neid ise vastu võtta.»

«Kuidas sa... seda mõtled?»

«Väga ja vägagi lihtsalt. Ja otsekoheselt. Kas sa siis pole märganud tema blaseerumust, vabameelsust...»

«Enele meeldib teeselda, originaalitseda...»

«Teeselda? Sa oled omaks võtnud minu kunagise püha lihtsameelsuse. Ene tunneb elu meist mõlemist sada korda paremini.»

Hugo seisatas järsult. Jutt oli kaldunud tema hellale kohale — kahtlustele ja kõhklustele, mida ta mõistusega püüdis kummutada ja minema kihutada, kuid mis pöördusid tagasi nagu suveöine kihulasteparv. Ta võttis Aavol käsivarrest ja ütles järsul, peaaegu tigedal häälel:

«Kui sa poleks Ene vend, ma sind õpetaksin...»

«Ai, sa pigistad mu kondid lömaks... Nüüd näen, et sa oled sama raskemeelne tüüp nagu minagi. Meie mõlemad võtame elu hirmus tõsiselt, selle asemel et üleolevalt naeratada ja käega lüüa. Peame Ene juurde

järeleaitamise tundi minema. Ma piinlen ja vaevlen, kui kuulen ühest truudusetust suudlusest. Nagu narr. Närvid! Aga Ene sõidab öösel Bel Ami juurde ja päeval mängib rahulikult Sonjat...»

«Aavo! See on sinust... alatu!»

«Alatu? Oh ei. Ma kõnelen ainult seda, mida oma silmaga nägin. Sa ei usu? Kuula siis...»

Ja tõtlikult, katkendlikult jutustas Aavo kõik, mida suvisel hilisööl oli näinud. Ta tegi seda vihase kirega, temast purskasid välja kaua allasurutud kibedus, ülekohtutunne, pettumus. Lõpuks paiskas: «Nad on kõik ühesugused, need... naised!»

Igas teises olukorras oleksid need sõnad Aavo suust kõlanud võllanaljana, kuid seekord Hugo ei muianudki, vaid haaras hoopis Aavo kuuerevääridest ja surus need nõnda kokku, et õmblused naksusid. Tema nägu oli kaotanud oma heasüdamlikud, sõbralikud jooned ja hääles ei helisenud bassilaulja mahedat kõla.

«Valetad!» kähistas Hugo. «Sa mõtlesid kõik välja, eks? Tahtsid mind hirmutada... Või lihtsalt eksisid.»

Nad võtsid enda alla kogu kõnnitee, nii et määratu suure käekotiga eakas naine pidi astuma rentslisse. Naine torises noorte kasvatamatuse ja tooruse üle, kes kipuvad lausa tänaval kaklema, aga kui ta üle õla tagasi vaatas ja suurema ning vanema näol valu, piina ja segasust nägi, vangutas ta kaastundlikult pead.

Aavo oli nõnda kohkunud, et laskis end vastupanuta muserdada, samal ajal mitte suutes silmi pöörata sõbra valust tõmblevalt näolt. Ja ühe hetke vältel mõistis ta, mida polnud taibanud kogu suve jooksul, — miks Hugo nõnda sageli Ene järele päris, miks tänagi, kui Hugo Enest juttu alustas, ta hääl nõnda soojalt kõlas... Aavo pööras pea kõrvale, et mitte näha Hugo nägu, sest ta aimas, kui valusalt ta oli oma ainsa sõbra hinge tabanud.

«Hugo!» sosistas ta. «Andesta, ma ei tahtnud sulle haiget teha...»

Hugo käed vajusid lõdvalt alla, ta langetas pea ja sulges silmad. Ta pidas Ene lapidaarset, mõnikord banaalset tooni maskeeringuks, žestiks, omamoodi originaalitsemiseks. Hugol oli valus, kui Ene ta Ebaveres

eemale tõrjus ja ära jooksis, kuid see polnud karm, purustav valu, sest selle taga naeratas lootus. Aavo sõnad kustutasid nagu sügistuul selle vubiseva tulukese ja pikkamisi tõmbus Hugos kõik külmaks, nagu jäätuks ta. Ta pöördus ringi ja hakkas aeglasel sammul edasi minema.

«Võib-olla ma tõepoolest... eksisin,» ruttas Aavo tema kõrvale. «Ja paljugi mis inimestel külas käiakse...»

«Mitte südaööl ja Bel Ami juures,» mõtles ise. Ja äkki kujutles, nagu näeks Hiljet öösel võõra mehega ära sõitvat, ja puudutas kähku Hugo küünarnukki.

«Ma mõistan sind... ja mul on hirmus kahju... Kui Hilje...» Aavo takerdus, kuum hoog tõusis kaelale, põskedele, küllap värvusid punaseks kõrvadki, ja ta lisas jonnakalt, justkui vihaselt: «Kui Hilje niiviisi... hulguks, ma vist küll tapaksin ta...»

Milliseid lollusi ma suust välja ajan! Ma ju ei tahaks, et Hugo tapaks Ene, ja vaevalt suudaksin kätt tõsta Hilje vastu. Aga Hilje ei läheks Bel Ami ega kellegi teisega...

«Tapaks?» kordas Hugo nagu kauge kaja. «Miks tapaks? Sa ju armastad Hiljet.»

«Armastan... Kaua aega ei julgenud ma sellest mõeldagi, ammu veel teda puudutada. Kartsin. Äkki Hilje mõtleb, et olen mingi häbematu juhustekasutaja, kohe käperdama ja... Hugo, kas on alati nõnda, et keda kõige rohkem armastad, seda kõige rohkem hoiad?»

«Küllap see nõnda on,» noogutas Hugo. Ka tema oleks Enet hoidnud... Milline mõistatuslik tüdruk! Kui hirmus vastumeelne ma talle küll olen, sest kui südaööl Bel Ami korterisse sõidetakse, siis ei mängita ju ühe suudluse pärast järvekaldal salapärast süütusestseeni...

Aavo oli unustanud teda rusuva tusa, ta hingas kergemalt ning vabamalt ja jutustas õhinal klubist, teatrist, Hiljest, kõige rohkem muidugi Hiljest... Ja Hugo Sarap kõndis vaikides kõrval, noogutas aeg-ajalt kiitvalt peaga ja naeratas julgustavalt.

Aga endal sees kõrbes kõik.

13

Heldur Link ei kandnud enam ninaotsale kippuvaid ovaalsete klaasidega ja peente traatsangadega prille, vaid paksude ja tumedate sarvraamidega moodsajoonelisi. Ilusamaks ta sellest ei muutunud, lõua poole kitsenev nägu näis veelgi kolmenurgelisem ja prillid varjutasid heasüdamlikke ning leplikke silmi, Lingi näo elavamat ja ilmekamat osa. Ka uue ülikonna laskis ta endale õmmelda. Algul tõmbus ta nagu oma vastset kesta häbenedes vimma, aga kui ära harjus, sirgus tapuvarrena veelgi pikemaks.

Rommi kahtlused ning kartused hajusid ja ta usaldas juba «Rongaisast» niivõrd kõrvale jääda, et «Suveöö unenäo» lavastusel kahe käega sarvist kinni haarata. Nii hajuvil ja kohmakas kui Link näiski, oskas ta vaheseina enda ja kollektiivi vahelt ära sulatada ning hoidis varsti ohje tugevasti oma kätes, ilma et piitsahoope kuuldagi oleks olnud. Heldur Lingile tulid suureks kasuks tema pikad õpipoisi-aastad «Kommunaari» klubis, näitlejad aga noogutasid tunnustavalt, et Heldur Lingile oli režiiraamat juba hälli kaasa antud. Kui mõni staarihaiguse salapisikute kandja algul endamisi lootis, et üle pika aja saab tema õieke jälle õitsele puhkeda, koristas ta oma kroonlehed varsti koomale — Link surus adranina järjest rohkem mulda, ajades taga ühtlaselt sügavat kündi.

«Rongaisa» võttis juba esimest jumet, kui tuli pahandus. Ootamatu nagu ikka pahandused, tülikas nagu ikka ootamatused. Ühel ennelõunal helistas Rommi Lingile, et ärgu ta Enet oodaku, vaid jätku üldine seadeproov ära ja harjutagu gruppidega ning lihvigu üksikosalisi. Kohkunud Link ei jõudnud päridagi, kui tõsiselt Ene haigestunud on, nõnda järsult lõi Rommi kuuldetoru aparaadile.

Kogu segadus algas kohvilauas. Nad istusid seal kahekesi — Aavo neelas püstijalu võileiva ja kadus, küllap instituuti, Mall aga kolistas köögis riistadega. End üleni sigaretisuitsusse mähkinud Ene alustas üsna ettevaatlikult:

«Pean sulle teatama ühe ebameeldivuse... Ma loobun Irma osast...»

Rommi laskis ajalehe, mida ta kohvisõõmude vahel luges, langeda ja tõmbas prillid eest. Ta oli kuulnud igasuguseid nalju, ka Ene oli mõnikord nende peale meister, kuid sellist mitte iialgi. Rommi pidi juba naerma pahvatama, kui Ene lisas:

«Ma räägin tõsiselt ja ära püüagi mind ümber veenda. Kuidas ka olen pingutanud, ma ei taba Irma kuju. Tema mõtteilm, kogu vaimu- ja tundelaad on mulle liiga kauged ja võõrad. Kes tänapäeval usub ainukordsesse ja... süütusse armastusse nagu too valgepäine plika? Heida ainult pilk ümberringi ja sa näed, kuidas mehed vahetavad naisi ja naised mehi nagu voorimees labakindaid...»

«Ptüi, oled sa vast robustne.»

«See on elu!» kehitas Ene õlgu ja ta suunurgad kaardusid põlglikult alla. «Mitte aga Irma unistused ja unelmad.»

«Irma ei unele, vaid tegutseb ja — elab. Ta ei teeskle, ei vigurda, ei amele...»

«Tähendab, on veidrik ja ebausutav. Kui näitleja ei usu kujusse, ei suuda ta iial temasse elavat hingeõhku sisse puhuda. Saaksid minult laval nuku, aga mitte ausa ja ägedaloomulise tõeotsija, nagu Irma peaks olema.»

«Lollus!» laksatas Rommi peopesaga lauale. «Me pole proovidega veel nahka õieti soojakski saanud, aga sina juba — ei suuda sisse elada! Kas sa ei tea, et Kuuskla tabas õige, päris ehtsa Hlestakovi alles peaproovil? Ja see on tema elu üks säravamaid saavutusi, kui mitte kõige säravam...»

«Kuuskla on intuitsiooninäitleja, tema otsib mõnikord kõik viiskümmend etendust läbi. Mina ei vaja selliseid nägemusi. Õieti... mul pole neid. Olen selleks liiga kaine ja asjalik...»

«Sonjana sa otse hõõgusid sisemisest pingest ning janust elu, tõeliselt ilusa ja elamisväärse elu järele.»

«Arvad, et see mulle taevamannana sülle langes? Kui sa aimaksid, kui palju seal oli unetuid öid ja veel rohkem professori katkikäristatud närve. Aga Irma osa

puhul on mulle selge, et mind ei aita ei unetud ööd, pingutus ega peast katkutud juuksed. Jään seda osa lugedes külmemaks kui kala.»

«Juba esimestel lugemisproovidel just sina tabasid kõige elavamalt kuju...»

«See ainult näis sulle nõnda. Kes meist ei tunneks väliste võtete nõkse! Minul kui koolipingilt tulnul on need professorite petmise trikid värskelt meeles. Etendusel paistavad nad aga läbi nagu valged traagelniidid mustal ülikonnal...»

Rommi paiskas mahalibisenud ajalehe jalahoobiga kõrvale. See jutt oli naljast väga kaugel ja juba üksi Ene väikese lõua jonnakas hoiak jutustas Rommile, kui vähe kannaksid vilja katsed teda ümbermõtlemisele mõjutada. Aga ometi on see suurim sõgedus! Rommi jäi tütre ette seisma, aga jõudis vaevalt suu avada, kui Ene temast ette ruttas:

«Ära end ilmaaegu väsita ja eruta. Ma ei oleks sinu tuju rikkunud, kui poleks olnud päris kindel, et nii on õige, et...»

«Kuula siis ometi, Mall,» pöördus Rommi tuppa astuva naise poole, «mis see... moskvalane on välja haudunud. Kõnele sina temaga, pane talle aruraasuke pähe! Oled ju ta ema!»

Rommi kadus magamistuppa, kust hakkasid kostma ta kiired, erutatud sammud. Aga Ene ei jõudnud veel emale lõpuni seletada, mis Rommit nõnda ärritab, kui Kirret ukse lahti rebis:

«Kui sa usud, et juba võitsid, siis eksid! Küll ma su tujukesed murran, oota ainult. Sa pead mängima, sunnin sind selleks. Ma räägin direktorile. Kaeban partorgile!»

«Sa ju ei taha, et sinu lavastus halva osatäitja tõttu läbi kukub?»

Uuesti prantsatas uks kinni. Pikkamööda taipas ka Mall, mida Ene kavatseb, ja naeratus tema näol kustus, millest ta näis tosin aastaid vanem. Mall laskus hädaldades tugitooli — milline tänamatus, milline juhmus, milline nõdrameelsus! Ene pole veel kuigi palju üle kahekümne, aga juba usaldatakse talle suuri ja huvitavaid osi, kuid tema nagu pahur põrsas aina tustib ja

valib... Ene laskis vaikides ema sõnadevoolul endast üle libiseda, ja kui see veel nii pea ei lakanud, võttis isa poolt nurka paisatud ajalehe ning seda klaverikaanel peopesadega sirgeks triikides teeskles, nagu loeks.

Rommi ei kärsinud kauaks teise tuppa jääda. Ta istus klaveritoolile ja vaikselt, peaaegu anuvalt ning manitsevalt rääkis:

«Võta ometi aru pähe, Ene. Sa ju tead, et hooaja algul on kõik näitlejad mitmekordselt rakkes, — värskendatakse vanu tükke ja õpitakse uusi. Sa hävitad «Rongaisa» lavastuse. Ma ei saa ometi esimest tänaval vastutulijat Irmat mängima kutsuda.»

«Tõsi, ei saa.»

«Sa oled alati mõistlik tüdruk olnud...»

«Ei saa kutsuda esimest tänaval vastutulijat,» lükkas Ene ajalehe eemale ja ajas enda sirgu, «aga ma võin sulle soovitada noore näitleja, kellel on juba küllalt pikk praktika seljataga.»

«Kelle?»

«Hilje Rutase. Sa kindlasti mäletad Tiinat «Kommunaari» isetegevuslavalt.»

Rommi laud langesid alla ja ta piidles poolsuletud silmadest tütart. Poisid askeldasid klubi ümber, seda ta teadis, aga Enelt poleks ta Hilje soovitamist ei unes ega ilmsi oodanud. Rommi esimene mõttereageering oli — Ene pilkab. Ta vist kuulis kuskilt, et Rommi Kirret alles mõne päeva eest «Kommunaari» klubisse helistas, Hilje Rutase telefoni juurde kutsus ja küsis, kas talle valmistaks rõõmu «Suveöö unenäos» kaasa mängida? Telefonis jäi kõik vaikseks ja Rommi muheles endamisi: las toibub, rõõmus üllatus pole veel kellelegi rabandust toonud. «Te naljatate...» kuulis ta hädavaevu. Ei, nii tõsiste asjadega ei naljatata. Rommi Kirret ei unusta oma lubadusi, ja kui «Suveöö unenäo» osad on lõplikult jaotatud, räägime uuesti. Seniks nägemiseni! Ei, keegi ei teadnud sellest telefonikõnest, ammugi Ene mitte. Hiljele Irma osa? Küll otsustavad naised suuri küsimusi kergekäeliselt! Tema mõtles anda prooviks mõnelauselise Herneõie rolli, aga Ene pakub kohe Irmat. See on ju sama hea kui peaosa... Et enda kogumiseks aega võita, küsis Rommi:

«Tunned sa toda... isetegevuslast?»

Ene noogutas.

«Nägid mängimas?»

«Nägin. Ja kõnelesin temaga... alles hiljuti. Paljud on Hiljet kiitnud. Ma usun, et ta ei mängi... halvemini kui mina, Irmat aga kindlasti paremini. Sa mõtle ka sellele, et kui isetegevuslase lavale tood ja temast tõelise näitleja teed, ei olda ülistustega sinu aadressil kitsi.»

«Rumalus! Mitte kiitust, vaid vilet ja hurjutamist kuulen, sest äpardunud etendus pannakse minu, aga mitte tolle plika arvele.»

Ene lähenes ja silitas oma pika ning peene sõrme otsaga isa kuuevarrukat, nagu pühiks sellelt nähtamatut tolmukübemekest. Kassina nurru lüües kõneles ta:

«Ma tean, sul pole nõnda karm süda kui teeskled... Sulle ju valmistaks rõõmu edasi aidata tüdrukut, kes tõepoolest on andekas. Ja kes on otsustanud lavale pääseda, maksku mis maksab. Kahju, kui tal aastad tühja jooksevad. Sa ju aitad teda, eks?»

«Kui see toimub minu arvel — tänan, ei taha! Sa mõtle õhtuni...»

«Ei, isa, minule ära looda.»

«Aga kui nad su vallandavad...?» hädaldas Mall.

«Mis siis ikka,» kehitas Ene õlgu. ««Apollo» pole ainuke teater riigis.»

«Aga on kõige kaunim, kõige suurem, kõige vanem, kõige kuulsam...»

«Vilistan sellele!»

Tõmbas kostüümjaki selga ja väljus. Rommi põrnitses talle hetke järele, siis vangutas pead:

«Kust ta küll on võtnud sellise eesli kangekaelsuse? Kena tänu kasvatamise, vaeva ja murede eest. Ei mängi! Keretäis vitsu tagantjärele kätte anda, mis plikana saamata jäi, küll siis tujud peast välja lendavad.»

Kõneles nõnda, kuid ise oli veendunud, et Enet ei sunni ei vitsahirmu ega kompvekikotiga. Kui katsetaks Hiljega? vilksatas korra mõte, aga samas tõmbus lavastaja kohkunult tagasi: ei, risk oleks ülemäära suur. Irma osa on liiga ulatuslik, tema tähtsus näidendis liiga suur, et sellega võiks eksperimenteerida...

Rommi ruttas teatrisse. Abi otsima: võib-olla on võõral sõnal rohkem kaalu isa omast.

Tubnik kuulas teda ainult ühe kõrvaga. Tal oli «Ljubov Jarovajaga» muret ülepeakaela, temalt kui peanäitejuhilt ei saa ometi nõuda, et ta iga näitleja tujukesi klaariks. Eriti, kui must kass on läbi jooksnud lavastaja ja tema tütre vahelt, kui on tegemist pooleldi perekondliku tüliõunaga...

Rommi otsis üles Hugo Sarapi. Partorg oli mõtlik ja hajevil, jah, nagu väsinud ja kurbki. Töötab enda enneaegu raugaks, mõtles Rommi. Või on temalgi oma salajased, varjatud mured? Küllap on, kuhu nad jäävad — tool, millel Hugo istub, on ju tulikuum. Kirjanduses ja teatris on tarku palju, igaüks tunneb end siin asjatundjana ja hommikumaa targana. See poleks veel kuigi suur õnnetus, kui ainult tunneks ja vaikiks, aga kus sa sellega — tingimata peab ka õpetama, hurjutama, häbistama ja targutama. Hea kriitika on nagu kastekannuga aednik kuumal suvel, aga kui võhik hakkab näitlejaid süüdistama diletantismis, kaob tuju isegi naermiseks. Kui noodsamad võhikud haaravad kriitiku mõõga ja kilbi, ei tea enam, kuhupoole küürgi ette keerata — üks sähvab siit, teine nähvab sealt, võtavad nagu vareesed kirju koera kallal. Kogu aeg peavad olema silmad ees ja taga, sest kes mullu ulatas naeratades lillebuketi, kaksab tänavu suurimas südamerahus malakaga lagipähe. Pole kerge noormehel, pole kerge, mõtiskles Rommi Kirret. Ja nagu oleks võitlus teatri kunstilise meisterlikkuse ja ideelise selguse ning löövuse eest kõik! Temalt nõutakse ju vastutust ka selle eest, kui mõni näitleja komistab kainestusmajja või pimestavad teda noore tantsijanna saledad sääred... Paljugi, mis elus juhtub...

Et partorgil võiks olla hoopis teistsuguseid, puht-isiklikke muresid, südamevalu ja meeleheidet, sellist mõtet Rommis mitte ei vilksatanudki.

Hugo ei kiirustanud Kirretit, vaid ootas vaikides. Kui Rommi Enet nimetas, võpatas ta veidi — haav oli liiga värske. Rommi ei märganud seda, ta enda mure tumestas ta muidu nõnda terast pilku, ja jutustanud lühidalt

oma hommikusest kõnelusest Enega, jäi ta abiotsivalt partorgile otsa vaatama.

«See kuulub rohkem peanäitejuhi kompetentsi...» püüdis Hugo mõtete koondamiseks aega võita.

«Tean,» äigas Rommi kärsitult. «Olin tema juures. Ta ütles, et tal on palju tähtsamaid muresid. Siplen nagu angerjas liival... Ene on kommunistlik noor, ta on tulevane parteilane, partorgi sõna ta peaks kuulama.»

«Ega te ometi kujutle, et parteilane peab nagu köietantsija iga sammu käsku mööda astuma? Sellistest nukkudest oleks parteil vähe kasu. Kui näitleja tunneb, et osa käib üle jõu, miks peaks teda sundima praagitootmisele?»

«Tüdruku närvid ja ettekujutus, ei muud! Enel on Irma osa algus hästi käes ja rohkem kui kuu aega on veel ees. Selle aja jooksul võib karugi tantsima õpetada.»

«Kas te pole režissöörikepi nõiavõimus liiga kindel? Diktaatorlus laval on sama ohtlik kui eluski.»

«Ah-haa, Kuuskla on teidki juba nakatanud. Tunnen laulust linnukese! Temal on minu lavastustes alati kitsas, mina surmavat näitlejate isikupära. Temale meeldiks mängida ilma näitejuhita. Anarhist kunstis!»

«Loominguline individuaalsus on kunsti alus... Aga see teema viiks meid praegu liiga kaugele, pealegi on režissööri ja näitleja individuaalsuse probleemid varsti teatriühingu konverentsi päevakavas. Arutame neid seal...»

Arutame neid seal! turtsus Rommi endamisi. Too noormees on palju muutunud. Õnn, et ta praegu Andre pudeli-looga partorgi ees ei seisa.

«Muide,» jätkas Hugo, triikides samal ajal sõrmeotstega meelekohti, «kas te tunnete Hilje Rutast, keda Ene soovitab?»

«Veidi. Nägin teda ju Tiinana... Teil on selleks vist rohkem võimalusi olnud?»

«Jah. Olen Hiljet näinud palju kordi, nii elus kui laval. Hilje Rutas on rohkem kui tavaline algaja. Kui Ene jääb... Kas te usute, et teie tütar ümber mõtleb?»

Rommi meenutas Ene jonnakat lõuakest, ta valjult

kokkusurutud huuli, rahulikku, kindlat häält, ja vangutas aeglaselt pead.

«Küllap see nõnda on. Osast loobumisega ei kapriisitseks Enegi, ükskõik mis ka teda sellele sammule tõukas. Kui te teatrist vaba näitlejat ei leia, ärge vaadake Hilje Rutasele üleõla. Teie režissöörikepi all...»

Rommi nihutas end ebamugavusest tooli servale: Pilkab! Neelan selle pillikese vaikides alla, aga parajal juhul annan kaks tagasi. Imelik, kuidas nad tolle tüdruku eest seisavad: Ene ja Heldur Link ja Hugo, justkui oleksid kokku rääkinud. Kui ülendakski Herneõie Irmaks...? Partorg soovitas, keegi ei saaks ette heita isiklikku soosimist või tont teab mida veel. Kadedad keeled leiavad ruttu tera hamba alla...

Rommi ohkas sügavalt ja tõusis.

«Mis teie... noortega teha! Olete ära hellitatud. Kui mina noor olin, siis hoidsime kas või hammastega rollist kinni. Kuna ka teie soovitate, siis võib-olla ma lähen korraks klubisse. Katsetame, kuigi aeg on eksperimentideks lühikeseks jäänud. Tõepoolest, «Rongaisa» kujuneb kas nooruse triumfiks, või kõrbeme kõik üheskoos põhja. Teie õnn, et ma ei tunne end veel vanana ja ei karda riski. Nägemiseni!»

Rommi Kirret viipas möödasõitva taksiauto ja nimetas «Kommunaari» klubi aadressi.

Hugo vaatas kaugenevale autole ülalt aknast järele, ja veel kaua pärast seda, kui ruudulise vööga masin oli sukeldunud tänavaliiklemise lakkamatusse voolu, püüdis ta mõistatada, mis sundis Enet talle nõnda palju rõõmu valmistanud osast loobuma...

14

Ene lamas seljakil diivanil ja luges. Ta oli üksi kodus. Ema lubas korraks astuda kohvikusse, isa ja küllap Aavogi on «Rongaisa» proovil. Isa on ikka veel tusane ja ärritatud, Ene keeldumine paiskas proovide korrapärase käigu sassi. Uut Irmat nõnda ruttu muidugi pole, aga isa leppis vist paratamatusega, ega ta muidu oleks «Kommunaari» klubis käinud. Kui Aavo sellest

kuulis, jooksis ta klubisse, aga ei leidnud Hiljet. Nõrk nukrusevinest varjutatud naeratus libises üle Ene näo — Aavo ei suutnud oma rõõmu varjata, kuigi ka tema Enet noomis. Aavo muidugi usub Hiljesse, aga ta teadis ju ka, et Ene kohe esimestest proovidest alates tabas hästi komöödia mõtte ning meeleolu. Vaene hea poiss, kas ta tõepoolest ei aima? Tollest suvepäevast alates, kui Hugo jutustas Aavo tühjajooksnud lootustest aidata Hilje suurele lavale, ei vabanenud Ene tundest, nagu oleks tema tõkkeks ees Aavo sõbranna teel. Küllap Aavogi endamisi teda süüdistab, miks ta muidu nõnda tusaselt kõrvale hoidub. Seesama rahutus tõukas ka Ene kaasa Heldur Lingiga, kui too mõned päevad tagasi «Apollost» otse «Kommunaari» klubisse «Patuoina» proovile ruttas. Ene istus nurgas, ükskõikne, nagu tüdinenud ilme näol, aga ometi ei libisenud mööda ükski Hilje häälevarjund, liigutus ega ilmemuutus. Tal oli väikeste joonekesteni meeles Hilje mustapäine, siiras ja vabadusejanuline Tiina, hoopis erinev kuju Irja Salost. Aga selles ju väljendubki näitlejageenius, et laval suudetakse jäägitult muunduda erinevaiks karaktereiks. Ja kui proovi vaheajal Hilje talle vaikselt, kuid kindlalt ja veendunult ütles, et tal on ainult üks unistus, ainult üks eesmärk, tärkaski Enes mõte — miks mitte heldet haldjat mängida? Sellest rõõmustaks Hilje, Aavo saaks tagasi südamerahu ja publik oleks tänulik noore näitleja innustunud ning värske mängu eest...

Ikka te hulgute, mõtted, omapead! pahandas Ene ja algas leheküljega otsast peale. See oli peatükk sellest, kuidas Colas Breugnon läks ilusal suvepäeval sõbrale preestrile külla ja teel mõtiskles oma noorpõlve suurest armastusest, mis tegi ta nõnda arglikuks ning kohmakaks, et Nirgike ta maha jättis. Milline elujõud, optimism ja väsimatu huumor selles Bretagne'i puusepas! Hiiob oma alandlikkuses ning alistuvuses on kurb ja hale, tema elusaatus masendab, aga Romain Rolland julgustab, kutsub nautima ja rõõmu tundma ilusast päevast, raskest veinist, kaunitest naistest. Ühe sõnaga — armastama elu ja inimesi. Ene käsi langes alla, avatud raamat puudutas põrandat...

Vastu aknaruutu surus väljast pimedus ja krabises tasakesi vihmapiisku. Oleks pidanud Hiljele «Rongaisa» teksti saatma, ta oleks tutvunud näidendiga ja Irma osaga. Ei, nõnda on ehk parem, las tuleb talle kõik üllatusena. Kui ainult Aavo ette ei jõua...

Kui pahad te olete, mõtted, teid peab kogu aeg nagu traadi otsas hoidma! Kuhu jäi meie hea Colas?

Veidi aja pärast tõstis Ene järsult pea ja kuulatas. Keegi nagu oleks akna taga käinud ja vastu ruutu hõõrunud. Ei midagi, ainult kõrvus huugab. Küllap tuul paiskas tugevama vihmahoo vastu seina või otsis hulkuv kass ulualust...

...Preester väärib oma sõpra Colas'd nii ellusuhtumises, peekritühjendamises kui ka teistest elumõnudest lugupidamises. Aga jumal? Ah, jumal on kannatlik, ta on vaikiv isand, tema tuleb päevakorda siis, kui aega üle jääb...

Uksekell tirtsatas, veel kord. Kes seal säärase ilmaga võiks olla? Keegi ehk eksis uksega...

Nüüd helises kell pikalt ja nõudlikult. See polnud enam eksija moodi, ja Ene pani raamatu lauale ning läks eeskotta.

Avatud uksest vajus rüsinal sisse vihmast läikivas vihmamantlis mees. Ene taganes kohkunult.

«Ära karda!» haaras mees kaabu peast. Sinakad laud pooleldi katsid rohelisi pupille, vunts nina all oli raseeritud juuskitsaks, pikad salgud langesid kõrvadele. Mees naeratas raskelt, ainult suunurgaga, mis tõmbus sealjuures põse poole viltu. «Kuhu põrgut sa jäid?»

Ene toetus seljaga peegli all asetsevale väikesele kapikesele, ta sõrmed klammerdusid ümber lauaserva.

«Mis sa... siit otsid?» küsis ta ja surus huuled kõvasti-kõvasti kokku.

Külalise suu tõmbus veel rohkem viltu.

«Ei oodanud? Ma ise ka ei usu hästi, et siin olen. Aga sa ei tulnud üleeile, ei tulnud täna. Oled sa haige?»

«Mul pole midagi viga.»

«Mul on väga hea meel seda kuulda. Noh, tee nüüd kähku ja viska mantel ümber, auto ootab nurga taga. Mul on täna ekstra lõbus kamp koos.»

«Kuidas sa küll raatsisid neid üksi jätta?»

«Läila... Ma ei naljata,» lähenes mees Enele. Ta nägu oli tõsine, silmalaud nagu väsinult veelgi allapoole laskunud. «Ma ei naljata, Ene — mul on sinuta igav.»

Ta tõstis käed ja haaras Enel õlgadest, tõmmates tüdrukut enda poole. Tema liigutused olid aeglased, aga painduvad ja osavad nagu kassil.

Ene toetas mõlemad käed mehele vastu rinda ja paiskas ta järsult tagasi.

«Korista oma käed! Ja vasta mulle: kust sa võtsid julguse tulla — siia? Sa oled joonud, näen seda, kuid sa pole nõnda täis, et ei teaks, mida teed.»

Mees vaarus, aga sai kiiresti tasakaalu tagasi.

«Miks sa mind... endast eemale tõukad? Igatsen su järele, sellepärast tulin... Ma vaatasin enne aknast, nägin kardinapilu vahelt, et oled üksi. Lähme, ära mängi.»

«Ei, ma ei tule. Ei tule sinuga täna, homme ega mitte kunagi enam. Usun, et see on küllalt selge jutt. Ja nüüd — kao!»

Mehe laud kerkisid pisut ja ta rohekas pilgus välgatasid imestus, pahameel ning — üllatus.

«Aitab naljast...» ümises ta vaikselt, nagu end kogudes. «Viska oma tujud nurka ja tule, punt ootab...»

«Nad ootavad sind. Mine, ma ei pea sind kinni. Aga mind jäta rahule.»

Nüüd alles hakkas võõrale koitma, et Ene ei naljata, et see pole mööduv tujuke, ja ta mangus üsna alandlikult:

«Tule ikkagi. Ma ostan šampust ja šokolaadi...»

Ene möödus mehest ja avas ukse. See oli sõnadetagi väga ilmekas keel ja võõras tegi tahtmatult paar sammu koridori poole.

«Sa mõtle hästi järele...» algas ta, aga Ene tõukas teda tugevasti vastu õlga, nii et mees uksest välja lendas. Ta ei jõudnud veel tasakaalu tagasi saada, kui juba snepper kinni klõpsatas.

Ene toetus seljaga vastu ust ja hingas sügavalt. Ta võpatas kella tärisemisest pea kohal, siis jäi aga kõik vaikseks. Väsinud kõnnakul läks Ene tuppa tagasi, hei-

tis diivanile ja otsis lugemisjärje üles. Mida oleks küll öelnud vana, elukogenud Colas?

Colas oleks muianud, oleks rüübanud sügava sõõmu, öelnud oma heatujulise «Elame veel!» ja asunud höövlipingi taha...

Aga mis ütleks Aavo sõber Hugo?

Ene pani raamatu lauale, ristas käed pea alla ja jäi avasilmi lakke vahtima...

15

Hilje pidas end julgeks tüdrukuks, kes võib läbi minna tulest ja veest, aga järgmisel päeval pärast Rommi külaskäiku oli ta ometi ärevil ning tunnistas endale salamahti, et ta kartis. Rommi Kirret oli liiga võimas, liiga tuntud, liiga nõudlik nimi asjaarmastaja jaoks. Hilje püüdis end küll rahustada, et väikesed isetegevustrupid on suurtele teatritele alati taimelavadeks olnud, ja kuigi nõudmised näitlejate vastu on kasvanud, on just Nõukogudemaal palju lavatähti alustanud mõne vabriku- või kolhoosiklubi laval. Eelmisel õhtul, kui ta Rommi Kirreti sedeli sai, polnudki asi nõnda hull. Hilje tuli proovile hiljem, Rommi oli juba käinud, Hiljele sedelikese kirjutanud ja jälle lahkunud. See oli lakooniline palve tulla homme kella kuue ajal «Apollosse». Hilje pistis kirjakese kägarasse käekotti ja unustas. Alles kodus meenus kutse uuesti, ta koolutas blokilehe laual sirgeks, luges uuesti ja siis hakkaski kartma. Ega Rommi Kirret ei kutsu niisama, ta ehk tõepoolest pakub mõnda osa. Hilje luges kohe pärast Kirreti telefonikõnet uuesti läbi «Suveöö unenäo». Tal oli Herneõis iga täheni peas — paljuke seal meeles pidada oligi, sest see on ju väga tilluke roll. Aga laval tuli olla ja liikuda siiski üsna pikka aega. Ükskõik kui lühike, aga see oleks ikkagi esimene, oleks algus...

Siis tulid kahtlused. Nad roomasid nagu sügisesed hallid vihmapilved teab kust metsade tagant üles ja miski ei peletanud neid tagasi. Paljugi, mis kutsutakse, ega sellepärast kohe osa anta. Võib-olla Kirret teatab kahetsedes, et liiga kergel käel lubas, neil jätkub teatri-

koolist tulnud inimesi. Või pannakse ta koguni proovile, lastakse midagi mängida, ja ta liigub nagu puupakk ja räägib nagu üleskeeratav nukk. Hirm võib kurgu nõnda kinni nöörida, et ei tule piuksugi... Kui palju kergem oleks olnud, kui kutsuks mõni väiksem surelik, näiteks Heldur Link.

Hilje vajutas masina käepidemele ja naeratas — siis oleks kõik juba ette otsustatud. Heldur annaks talle kas või peaosa. Ostis endale uued prillidki, aga näib nüüd hoopiski öökullina — endised traatraamilised sobisid talle palju rohkem. Seda Hilje Heldurile siiski ei ütle, kahju on heasüdamlikule ja siirale noormehele haiget teha...

Aga mis siis, kui Rommi Kirret äkki teatab: kaalusime, kaalusime ja otsustasime teile anda Pucki osa? Ei tea, kas ta langeks minestusse? Või hoopis naerataks rahulikult ja tõrjuks: oh, mis te mind narrite!

Hilje istus mõne hetke vaikselt, käed rüpes. Kas tõepoolest saatus on tema vastu nõnda heldekäeline...? Ta arvestas, et möödub neli-viis aastat, enne kui päristeatri afiššidele ilmub Hilje Rutase nimi. Et see aeg tuleb, selles oli ta ammu kindel, kogu ta elu oli sellele usule allutatud. Ka lugemisel astusid pildid, miljöö, stseenid raamatu lehekülgedelt elavaina ta ette, liikudes ta silme ees kujudes ja sündmustes. Ta leidis alati mõne naistüübi, kellesse sisse elas, keda mängima hakkas, nähes kogu sündmustikku ja tegelaskonda selle osalise silmade läbi. Ta aimas, et selline lugemine pole päris ohutu, et ta sel teel istutab endasse mõnestki tüübist vildaka, subjektiivse kujutluse, aga ometi ei suutnud enam teisiti lugeda ühtki näidendit. Kõigi töökaaslaste eest varjas ta oma suur unistust kiivalt. Hiljest teati ainult, et ta on klubi näiteringi täht...

Sellise kahtluste, lootuste ja kõhkluste kimbukesega astus Hilje õhtul «Apollo» kõrgeist, aga hääletult liikuvaist ustest sisse. Teda juhatati ühest ruumist teise, kuni leidis Rommi Kirreti avarast, kahest laiast aknast hästivalgustatud ruumist, mille ukselt ta enne seda oli lugenud tagasihoidlike tähtedega maalitud silti: Peanäitejuht. Neli meest kummardusid kobaras laua kohale

ja nad kas ei kuulnud Hilje vaikset tervitust või olid liiga süvenenud vaatlustesse, et end segada lasta.

Hilje tervitas uuesti ja valjemini.

«Aa, see olete teie,» ajas nüüd Rommi Kirret enda sirgu. «Istuge, palun... Sõbrad, katkestagem veerand tunniks töö. Palun, saage tuttavaks — Hilje Rutas, noor näitleja, kellest teile rääkisin.» Nüüd kerkisid ka ülejäänud pead ja kõik silmad pöördusid uurivalt Hiljele. Lõvilakaga meest Hilje tundis — kuidas ka mitte, oli see ju tema lemmiknäitleja Kuuskla. Pikka, kõhetut, aukuvajunud põskedega meest laua otsas, kes toppis suurde mappi joonistuspoognaid ja kelle rinnataskus särasid mitmevärvilised pliiatsid nagu tšerkessil padrunid, on ta ka varem näinud. Ah muidugi, see on ju dekoraator. Ja lõpuks too neljas, kelle halli ülikonna rinnataskust ripub välja kohevil rätipuhmas ja kes praegu poleerib pealage, mis ilma selletagi läigib, nii et on tahtmine seda peeglina kasutada, on muidugi ruumi peremees, peanäitejuht Tubnik. Ta ei sarnane hoopiski teravapilgulisele noormehele, kellena peanäitejuhti ajakirjanduses taoti populariseeritakse...

Nad on kõik ju rohkem või vähem tuttavad, mõtles Hilje ja läks juba üsna rahulikult üle ruumi ning istus laua vastas olevale vabale toolile. Väike hirm lipsas aga samas uuesti põue. Ta oli lootnud, et Kirret küsitleb teda nelja silma all. Siis oleks julgenud kas või midagi deklameeridagi, aga nüüd oli ta äkki sattunud nagu komisjoni ette...

«Ma võin ehk vahepeal ära käia?» küsis kunstnik.

«Ei, oota,» tõrjus Kirret. «Me jätkame oma tööd varsti.» Ta pöördus Tubniku poole ja lausus midagi nõnda tasa, et sõnad ei kostnud Hiljeni. Tubnik noogutas, ristas laual käed ja pöidlaid tiirutades ning pilku Hiljel üles ja alla libistades venitas:

«Nn... nõnda... Kus te praegu töötate?»

««Kommunaari» kunstsarvetehases.»

«A-ah. Kas hm... laval esinete juba kaua?»

«Oh ei,» vastas Hilje. Tubniku jahe uurijatoon ärritas teda. «Kõik kokku ehk neli aastat.»

«Heldur Lingi näitejuhtimisel?»

«Algul oli meil näitejuhiks Pukspuu, meie vabriku tabelipidaja. Tema asutaski näiteringi.»

«Nn... nõnda... Ja milliseid osi olete mänginud?»

«Tiinat,» ütles Hilje ja vaikis, sest ühtki teist osa ei meenunud, justkui oleks mälulint pooleks lõigatud.

«See on «Libahundist»... Ja veel?»

«Möödunud talvel mängisime ühe vaatuse «Pisuhända», ma olin seal Lauraks. Enne seda oli osi siin ja seal.»

«Nii-nii, siin ja seal.» Tubniku pöidlad ringlesid ikka veel ja ta pilk oli nõnda uuriv ning hindav, et Hilje silmad alla lõi. «Mida te oskate?»

«Kuidas, mida oskan?»

«Noh, üleüldse. Mida olete õppinud?»

«Lõpetasin keskkooli... Olen mittestatsionaar ülikoolis, vabal ajal loen kõike, mis puutub teatrisse... Käin teatris ja kinos...»

«Tihti?»

«Jah, väga tihti,» noogutas Hilje.

«Ah-ah... Aga veel?»

Hiljes tõusis protest — imelik komme usutleda, nagu politseis. Ennast mitte täiesti valitsedes pahvatas ta:

«Mängin palli, nii korvi kui võrku. Võimlen. Õige harva ka tantsin...»

«Ainult harva?» lõikas vahele Kuuskla, kes naeratades oli kogu aeg tähelepanelikult Hiljet jälginud. «Miks nõnda? Olete ju noor...»

«Ma ei kavatse saada tantsijannaks.»

Kas ma ei vastanud liiga nipsakalt, kohkus Hilje, aga heakskiitev naeratus Kuuskla karedal, kandilisel näol rahustas teda. Üle Tubniku näo ei libisenud ainustki meeleoluvarjundit, ainult ta silmad olid rohkem pilukile tõmbunud.

«Nn... nnõnda... Olete lugenud ja õppinud... Kas võite nüüd nii... mõne sõnaga, kõige lühemalt ja üldisemates joontes kokku võtta suure Stanislavski süsteemi peamõtte. Saate aru — peamise, kõige olulisema...»

«Lõpp!» vilksatas Hilje peas. Stanislavskit oli ta lugenud, aga praegu tema süsteem esitada — võimatu. Ta lihtsalt ei suuda niipalju mõtteid koguda. Paus ei

jõudnud veel kuigi pikaks venida, kui Rommi Kirret ütles:

«Selleks ei piisaks ühest loengust ja meil kõigil on kiirevõitu. Ma näen, te ajate pea trotsist kuklasse, et miks peaks ometi päritama. Kuid meil on muidugi õigus kõik teada inimesest, kellele oleme valmis endi keskel kohta pakkuma. «Apollos» jäi üks osa vabaks, ja mitte just väike osa. Neil seltsimeestel siin pole aimu, mida te suudate, te peate veenma ka neid.»

Rommi lükkas paar tooli kõrvale, nii et tekkis avaram vaba ruum, ja Hilje kõrvale seisma jäädes jätkas:

«Annan teile ülesande, mis on pisut sarnane sellele, mida teil tuleks laval mängida. Kujutlege, et teie isa hülgas teid koos emaga enne, kui sündisite. Seda juhtub mõnikord. Ema, kes siirast südamest armastas, vaevu elas üle hingelise vapustuse. Haiguse lisakulud paiskasid tasakaalust ka tema tagasihoidliku majanduse. Pikkamisi ta toibub, aga haavad on rängad ja armastuse asemele nihkub viha ning põlgus mehe vastu, kes nõnda hoolimatult tallas jalge alla kõik, mis noores neius oli puhast ja õrna. Kui tütreke sirgub, hakkab ema ka temale rääkima isast kui petisest ja alatust seiklejast. Ent tütre hinges heliseb tasakesi nõiduslik sõna «isa», ta usub, et ema ainult kibestumisest räägib isast nõnda halvasti. Küllap kõike on põhjustanud mingi eksitus või suur arusaamatus. Tarvitseb see ainult kõrvaldada ja kõik pöördub jälle heaks. Pärast pikki keerdkäike hangib tüdruk isa aadressi ja sõidab talle viiekümnendaks sünnipäevaks külla. Just seda stseeni elame praegu kaasa. Kujutlege endale, et olete too tüdruk Irma, ja et just praegu astute tuppa, kus teie isa valmistub pulmapeoks. Too süngevõitu sell seal,» Kirret viipas Kuusklale, «ongi teie ärajooksnud isa. Sina, Jaan, tunned oma osa, eks ju? Noh alake!»

Kuuskla heitis Kirretile küsiva, samal ajal imestava ja nagu protesteeriva pilgu, aga Kirret sundis teda kärsitu liigutusega vaikima. Hiljel välgatas läbi pea: nüüd siis otsustub minu elu saatus! Ta tõusis ja ei seisnud kõige kindlamini jalul. Hilje tundis oma südame lööke, ja see viis ta mõttele, et küllap Irma süda põk-

sus hoopiski valjemini, kui ta ootusest ning teadmatusest väriseval käel vajutas võõra korteri ukselingile. Lootus, kõhklus, armastus, kartus ristlevad tüdrukus, jalad ei kuula sõna ja ta jääb ukse lähedale seisma, silmad kiindunud mehesse, kes on lõpetanud peoks riietumise. Jah, see on toosama, kelle pildi ta ema vanade asjade hulgast näppas ja salaja alles hoidis, ainult tüsedam, vanem ja nagu kulunum.

«Tere,» ütles ta vaikselt, pannes ridiküli ühest käest teise.

«Teie eksisite uksega, väikseke...» Meest ilmselt lõbustab võõra neiu kohmetus, ta ei aimagi...

«Isa!» sosistas Hilje tasa, hirmust ja lootusest väriseva häälega.

«Kuidas?» kibrutas mees kulme ja pööras kõrva tüdruku poole.

Hilje astus mõne kiire lühikese sammu lähemale, ta silmad avardusid, käed tõusid, aga peatusid poolel teel.

«Isa!» See hüüe oma kustumatu januga õnne ja rõõmu järele pani võpatama paljaspäise peanäitejuhi, kes oli juba jõudnud mingid paberid enda ette nihutada. Hilje ei näinud seda. Ta oli kaotanud ruumitaju, ta nägi ainult meest, kes on tema isa ja kelle ühestainsast sõnast, ühestainsast liigutusest oleneb tema ja ema elu saatus.

«Vabandage, minu nimi on Anijalg. Peeter Anijalg.»

«Ja mina olen Irma... Kui te vaid teaksite, kui kaua ema teist ainult head rääkis. Ta ootas... siis aga väsis ja kaotas usu. Kuid räägigu nüüdki mis tahes, ta süda on alati valmis andestama... Juhtus ju mingi suur, hirmus arusaamatus, eks?»

«Vabandage!» ümises Anijalg, mitte aga enam kuigi kindlalt, ja nihkus tasapisi laua taha. «Vabandage, ma ei saa aru... Olete mingi rumala eksituse ohver... Mina olen Anijalg, Peeter Anijalg, ja ei mõista sõnakestki, mida te seal räägite.»

«Eksituse ohver?» Hilje haaras käekoti, avas selle palavikuliste kätega, soris, leidis mingi pildi ja tõstis kõrgele. «Aga see?» Pööras siis pildi ringi. «Ja see? Lugege! «Igavesti sinu, mu ainus armas Irma!» Allkiri — Peeter. Kas ka see oli eksitus?»

«Kust te... kust te... selle leidsite?» kogeles Anijalg ja ta lõug tudises äkki nagu üheksakümne-aastasel.

«Oma ema kastikesest... Ma sõitsin sinu juurde, isa!»

Kirret koppis nükkidega lauale, nagu oleks see uks, ja ütles:

«Vabandust. Pruut on täies ehtes, pulmalised ootavad peigmeest...» Puhkes siis naerma ja andis Kuusklale vopsu õlale. «Tubli, vana! Sina oled alati löögivalmis.»

Kuuskla justkui ei kuulnudki teda. Ta läks Hilje juurde, kes seisis endisel kohal ja kohmetanud, nagu külmunud sõrmil püüdis pilti tagasi ridiküli toppida. Kuuskla võttis Hilje näo oma kahe suure käe vahele ja suudles tüdrukut otsaesisele, langetas siis pea rinnale, nii et salgud kahele poole alla langesid, ja ütles:

«Ma kummardan suure ande ees põrmu. Loodus ei ole helde ja tõelisi kunstnikke sünnib harva, väga harva. Inimesed omalt poolt pilluvad neid sageli mõtlematuses ja hoolimatuses aia taha. Kui mul praegu silmad märjad on, siis rõõmust, puhtast rõõmust, et näen kunsti õit puhkevat.»

«Milleks nii pateetiliselt?» naeratas Kirret end Kuuskla ja Hilje vahele nihutades. «Mina ei ole üllatatud, sest ma kuulsin, kuidas Hilje Rutas «Kommunaari» laval Tiinana karjatas — ema! Mina uskusin teisse, aga mõned... nagu seltsimees Tubnik, kahtlesid. Isetegevus, asjaarmastuslikkus, diletantism ja need teised sõnad. Kas polnud nõnda?»

Tubnik libistas peopesaga üle pealae:

«Ma ei eitanud üldse ja põhimõtteliselt. Seltsimees... ee... Rutas näib olevat erand...»

Kirret võttis Hilje käe, juhtis neiu tagasi tooli juurde ja naeratas sõbralikult ning heakskiitvalt:

«Tubli, tubli! Te ei vedanud mind alt. Nüüd kuulake, mis mul on teile öelda.»

Ta jutustas lühidalt Irma osa vabanemisest ja ulatas Hiljele õhukese raamatu.

«See on «Rongaisa». Te mängite Irmat. See on naistest kõige ulatuslikum ja tähtsam roll. Ülehomme on esimene proov. Me algame teie pärast uuesti veidi eestpoolt peale. Kõik majanduslikud küsimused, mis sel-

lega seoses kerkivad, lahendame edaspidi, mõne proovi järel. Kas olete nõus?»

«Nõus,» noogutas Hilje. Naeratas siis ja noogutas veel kord. «Jah, olen nõus.»

«Hüva, nägemiseni siis!»

Rommi Kirret raputas tugevasti Hilje kätt ja saatis ta ukseni. Siin ütles ta summutatud häälel, nii et kuulis ainult Hilje:

«Pea püsti, kõik läheb hästi. Katsun homme teie poolt läbi joosta, heidame üheskoos pilgu osale. Kõike head!»

Hetk oli ruumis kuulda, kuidas Tubnik pliiatsiotsaga vastu lauda toksis, siis pahvatas kunstnik:

«Milline metsik pilk! Omapärane tüdruk. Ta polnud end ehtinudki, aga ta oleks väärt mõne suure maalija pintslit...»

Kuuskla ärkas nagu unest, jäi harkis jalu Rommi ette seisma ja vangutas haletsedes pead:

«Ah, milline sa oled! Nagu vürtspoodnik. Kõik majanduslikud küsimused — edaspidi. Lased tüdrukul päevad läbi masina taga seista, ja õhtul nõuad kunsti. Ah sind küll...»

«Ära hädalda!» tõrjus Kirret kärsitult. «Ülepeakaela tormamine võiks tuua ainult kahju. Võib-olla selgub mõne prooviga, et ta polegi võimeline pikemaks ja püsivaks kunstiliseks kontsentreerumiseks. Et on ainult silmapilgu säde. Noorel inimesel ei tohi järsu edutamisega pead kihama panna, las harjub pikkamisi.» Ja Tubnikule: «Kui teen ettepaneku, siis ei teki lepingu sõlmimisega takistusi, eks ju?»

«Usun küll, et ei,» noogutas Tubnik ja pöördus kunstniku poole. «Aga kus me pooleli jäime? Mul pole palju aega... Kas me just ei alustanud teise vaatuse kolmanda pildi butafooriaga?»

Kuuskla hingas sügavalt, tahtis nagu midagi öelda, aga heitis siis käega ja sõnagi lausumata lahkus raskevõitu sammul ruumist.

16

«Aavo!»

Vaikus. Ene koputas venna uksele, hüüdis:

«Aavo! On aeg tõusta... Või ei lähegi sa täna instituuti?»

Aavo ringutas nii, et voodi nagises. Kuidas siis, muidugi peab minema. Aga ta laiskleks veel, mõnuleks sooja teki all ja laseks mõtteil vabalt joosta. Hea on nõnda lebada ja ei tea mis kõik kokku fantaseerida. Olevikust, tulevikust ja minevikust; sügis-kunstinäitusest, kus nad Hiljega käisid; teatrist ja instituudist. Eile ütles üks professoreid, et Aavo Kirret on dekoraatoriks sündinud. Aavol oli piinlik, et teda nõnda kõikide ees kiideti, kuid hea meel oli ka. Ta oli valinud tagasihoidliku kunstiala — paljud teatrisõbradki lasevad kuulutusel või kavalehel kunstniku nimelt silmad peatumatult üle libiseda. Lavakujundus oleks nagu niisama endastmõistetav osa etendusest kui eesriie või valgustus. Oodake ainult, küll ma teid ka dekoratsioone tähele panema õpetan!

Uks lükati tasakesi lahti:

«Aavo, kas sa oled ikka elus?»

«Küll ma tulen,» tõrjus Aavo. «Veel viis minutit, siis teen nagu välk.» Ema vist magab. Ene klõbistab tasside ja taldrikutega. Harjumatu tegevus tema jaoks. Õde on üldse mõtlikuks ja vaikseks jäänud, teda näeb tihti kodus ja ta justkui ei turtsu nõnda nagu varem. Võibolla kihutas Bel Ami kus tuhat... Kui see frukt mu kätte satuks, aga ma teda poogiksin! Ja Aavo kujutles, et Bel Ami hakkab tiirlema Hilje ümber. Tiirleb ja keerleb, jälitab, saadab lilli ning šokolaadi ja ühel hilisel õhtutunnil ootab tüdrukut tänaval. Teretab, meelitab, muutub häbematuks. Aga siis on kohal tema, Aavo, ja Bel Ami lendab nagu kummipall vastu seina...

«Aavo!»

Aavo virgus kergest tukastusest ja hüppas istuli. Tervelt kümme minutit möödas! Nüüd ei päästa vist enam välkki. Ta jooksis vannituppa, riietus käigul, neelas püstijalu mõned suutäied ja rüüpis kohvi. Ene istus laua ääres, näppis leivatükikesi ja lõpuks küsis:

«Kas sa... Hugo Sarapit vahel näed ka...?»
Aavo noogutas, endal suu pungil.
«Mis siis?»
«Ma niisama...»
«Muidugi... Sa peaksid teda teatris iga päev kohtama.»
«Õieti küll harva. Sind pole ta ka juba ammu külastanud... Mõtlesin, et tal on koolis palju tegemist.»
«Hugost jätkub kooli ja teatrisse...» Ja hetke pärast: «Kas tahad, et talle midagi edasi ütlen?»
«Oh ei... Tuli vaid möödaminnes meelde...»
Aavo kahmas portfelli ja hüvasti soovides tuiskas minema. Ene naeratas talle järele. Kui palju on Aavos jälle hoogu ja lendu, maailm oleks talle nagu kitsaks jäänud. Kogu teater kõmab praegu Rommi Kirreti avastusest, suurest looduslikust tähest. Ja Aavo on justkui ümber sündinud, laulab, isegi vilistab toas, vaterdab emaga, isaga, jutustab lookesi koolist ja «Kommunaari» klubist, kus hooajale üsna murelikult vastu minnakse, sest Hiljest jääb auk, mida pole kerge niipea täita. Aavo on õnnelik. Õnnelik... Ene naeratas, aga nüüd hoopiski nukralt, ja hakkas end teatrisseminekuks seadma.

Õnn on ereda valgusega, ta pimestab silmi ja heidab ümbritsevale elule, võõrale murele ja kurbusele roosaka ning mahendava varju. Et Enes on midagi murdunud, et ta on nukker ja mõtlik, on kaotanud jalge alt oma löögivalmi, ajuti banaalsevõitu enesekindluse ning üleoleku pinna, sellele mõttele tuli Aavo alles instituudi stuudios, kui nad modelleerisid leinavat, longuvajunud naisfiguuri.

Õnnelik inimene on pimedavõitu, aga helde — ta tahaks, et tema rõõm soojendaks kõiki teisigi, et poleks kedagi, kes käib ringi norgus päi. Ja Aavo muutus joonistamise vastu tähelepanematuks ning hooletuks, juureldes, kuidas Enest tuska ja meelehärmi peletada, ilma teda endisesse blaseerunud las-minna-meeleolusse tagasi tõukamata. Tüdrukutest teadis Aavo vähe, selle vähesegi oli enamasti kogunud raamatuist ja ta ei osanudki midagi paremat välja mõelda, kui minna oma sõbralt Hugolt nõu küsima.

Tundide vaheajal istusid nad jalutusruumina kasutatavas koridoris marmorist Veenuse alla pingikesele. Siin oli hämaravõitu ja Aavo oma jutustamiseõhinas ei märganudki, kuidas Hugo nägu Ene nime kuuldes kivines ja et ta vastas tujutult ning ühesõnaliselt. Kui Aavo lõpuks küsis, mida peaks ette võtma, uuris Hugo ukse kõrval seisva raudrüütli kohmakaid saapaid ja pomises:

«Ei tea... Kui temas midagi murdus või on murdumas, kas siis poleks kõige targem lihtsalt oodata?»

Aavo surus käed tugevasti põlvede vahele ja pahvatas:

«Muidugi, ma ise olen kõiges süüdi. Mina ju lobisesin sulle Bel Amist ja... Kuid sa ära mõtle Enest ainult halba, oma südames on ta hea tüdruk.»

«Usun...»

Aavo silmad avardusid üllatusest, ta oli Hugolt oodanud hoopis vastupidiseid sõnu.

«Sa oled...» pomises ta, «oled...»

«Ära vaeva end kiidusõnade otsimisega... Mulle on Ene suureks mõistatuseks, kuid halb ja pahatahtlik inimene ei oleks Irma osast loobunud, et tundmatut algajat aidata...»

Aavo tõusis nõnda järsult, et põrkas kokku ühe möödaminejaga. See mõte oli tedagi kiusanud. Ta päris kord Enelt endaltki, aga õde eitas ja kordas, et Irma käivat tal üle jõu, sest olevat seesmiselt võõras ning kauge.

«Kust sina seda tead?» teeskles Aavo, nagu oleks Hugo puudutanud saladust, millesse on pühendatud ainult vähesed väljavalitud.

«Mina panin ju esimese kivikese veerema. Jutustasin Enele sinust ja Hiljest, minult kuulis ta ka, et tahtsid Hiljet Rommi Kirretile soovitada. Mis Enele viimase tõuke andis, seda tead sa võib-olla paremini kui mina.»

Aavo hingas kergendatult, kui tärises kell, kuulutades vaheaja lõppu. Süütunne, et tema peletas teineteisest eemale kaks talle kõige lähedasemat inimest, jäi aga koormana hingele. Alles nüüd taipas ta, et nii Hugo kui Ene hoiduvad kahekesijäämisest, kuigi ainult siiras ja avameelne teineteisele silmadesse vaatamine on või-

meline raiuma teed läbi umbusalduse ning arusaamatuse rägastike. Kes aga oleks paremini kui Aavo teadnud jutustada, kuidas endassekapseldumine ja usaldamatus võivad inimest rõhuda ning muserdada, ja ta otsustas veidi saatust mängida. Hugo polnud mitmel nädalal Kirretitel käinud. Nüüd meelitas Aavo sõbra endale külla, varem nagu muuseas poetades, et Ene lubas kogu õhtuks kodunt ära jääda. See oli Aavo väike sõjakavalus. Nad ei jõudnud veel kümmet minutitki istuda, kui tuli Ene ja kui kohmetus ei oleks Hugo tähelepanu nüristanud, oleks ta Aavo halvastiteeseldud hüüdest — oh, Ene, sa jõudsid täna nõnda vara koju! — hõlpsasti tõde aimanud. Aavo oli Enele kärme tooli pakkuma ja varsti leidis mingi raamatu toomise ettekäände, kuidas Hugo ja Ene nelja silma alla jätta. Raamatu oleks ta oma toast leidnud kas või pimesi, kuid Aavo ei sirutanud kättki välja, vaid laskus hoopis akna alla toolile.

Hugo ja Ene kaotasid peagi jutulõnga. Ene süütas sigareti ja puhus mitu pikka sõõmu järjest läbi õhukeste, värelevate sõõrmete. Neiu pikad ning peened sõrmed keerutasid laual tikutoosi ja kinganina kopsis vastu lauajalga. Hugo triikis ühe käega teist, ja et piinlikku vaikust lõpetada, küsis:

«Kas teile anti juba mõni uus osa?»

«Ei veel... Aga isa vihatuju näib raugevat, ta poetas midagi «Suveöö unenäost».»

«Irmast kahju ei olnud?»

«Oli küll. Kuid nõnda oli parem...»

«Ka mul on hea meel,» ütles Hugo tõsiselt ja esimest korda kohtusid nende pilgud pikemaks, teineteist uurivaks vaateks. «Aavo on väga õnnelik... Ja muidugi ka Hilje Rutas.»

«Jah, küllap ka Hilje...» kordas Ene ja mõlemile tundus, et nad räägivad kõrvalisest, vähetähtsast, et süda pakitseb hoopis millestki muust. «Ta mängib hästi, mitte halvemini kui mina...» Ene otsmik tõmbus kurdudesse, ta kohendas kiire liigutusega juukseid tahapoole ja pead kuklasse lüües, nagu oleks jõudnud mingile osusele, ütles tõtates, katkendlikult: «Mitte väga ammu te kutsusite mind. Kui partorg... Ja kui partorg

esitasite ka küsimusi. Meie jutt jäi siis pooleli... Noh, te vist lõpuks tutvusite mu komsomolipaberitega?»

Hugo noogutas aeglaselt.

«Mõistan...» Ene langes nagu kokku. «Ja kohkusite nõnda, et hakkasite minust suures kaares ringi käima?»

Ene hääles kõlav endise iroonia noodike äratas Hugos kõige vastumeelsemad tunded ja ta ütles kähku:

«See oli ebameeldiv üllatus... Aga tõstis omamoodi minus lugupidamist teie vastu. Mõistsin nüüd, miks parteisse astumisel kõhklesite. See on teile auks. Mitte igaüks ei oska nõnda kõrgelt hinnata parteilase nime väärikust ja puhtust. «Noomitus kommunistlikule noorele moraalselt ebasobiva käitumise eest» — ma ei teadnud, mis nende sõnade taga peitub. Aga kui Aavo jutustas...»

Hugo katkestas järsult — Aavot ei tahaks loosse segada. Aga oli juba hilja. Sõna on küll ainult õhu võnkumine, kuid korra keelelt lipsanud, alustab ta omaenda elu, külvates head või halba, armastust või viha, kadedust või kaastundmust. Kõige halvem ongi, et ta pole midagi, või on ainult õhk ja teda on võimalik moonutada, keerutada, lisanditega ilustada. Targad inimesed sellepärast räägivadki vähe. Hugol oli öeldut võimatu tagasi võtta. Ene käis kangekaelselt peale, ja mõeldes, et võib-olla ongi parem, kui öine lugu päevavalgele tuuakse ning selgitatakse, rääkis Hugo kõigest, mida Aavo oli näinud.

Juba sel ajal, kui Hugo jutustas, tõusis Ene ja end tugevasti vastu aknalauda surudes vaatas välja. Hugo sõnad kergitasid nagu uduliniku paljudelt mõistatuslikena näivailt meeleoludelt, olukordadelt ja sündmustelt; nõnda, just nõnda pidi kõik lõppema, sulges Ene silmad, mitte midagi muud polnud oodata. Saatus on mõnikord kiuslik, talle meeldis sel korral kasutada oma käskjalana Aavot — küllap selleks, et valu oleks sügavam. Nagu kusagilt kaugelt kostis ärevil hääl:

«Te ei tohi Aavot hukka mõista... Ta oli teie pärast... meeleheitel...»

Ene tõukas end järsu liigutusega aknalauast eemale ja pöördus ringi. Ta suunurkades tuksles irooniline naeratus, pilukil silmad muigasid pilkavalt:

«Mu vennake oli meeleheitel ja teie hoidusite minust nagu pidalitõbisest hästi kaugele. Ma ei mõista, miks selline — segadus? Kelle pärast? Tõmbasite ühele parteiliikme kandidaadile paksu joone peale — ja kõik. Küllap leiate uusi ja paremaid.»

Hugo tõusis ja lähenes Enele, kes oli taas istunud.

«Ei, ei ole kõik. Paberil tõmbame joone peale, aga elust ei saa inimest lihtsalt maha kriipsutada. On parem teile ja... mulle, kui ütleme südamelt ära kõik, mis sinna on kogunenud. Te teate, et muutusite mulle lähedaseks. Aavo jutustus tabas mind seepärast väga rängalt. Ma ei ole vanamoeline inimene ja pole ka just villavakas üles kasvanud. Ma ei kannata silmakirjalikke ning võltse moraalijutlusi, kuid ma olen pärit perekonnast, kus peetakse lugu lihtsusest ja aususest... Kuis küll elu oleks kaunim ja rikkam, kui igaüks heliseks nagu kristall... Vaatan mõnikord kastetilku ja mõtlen: miks ei oska inimesed endi vahekordi hoida nõnda puhtad, nagu oled sina, tilgake? Ah, kui tihtigi kuuleme juba väikese löögi või müksu puhul helina asemel mõranenud pleki häält! Ma ei suuda armastada... puhtuseta. See käib mu loomuse vastu... Väljendun halvasti ja katkendlikult, küllap teil on raske mind mõista...»

Ene võttis uue sigareti ja istus hetke vaikides, jalg põlvel:

«Ma ei mõista ikkagi, miks te end nõnda hirmsasti pingutate? Kuidas te ka vastupidist väidate, kuulute oma moraaliga siiski möödunud sajandisse.»

«Kui te ausust, siirust ja puhtust vanamoelisuseks nimetate, küllap ma siis seda ka olen.»

«Oh kui hästi see teile sobib! Olete ju partorg!»

«Ka partorgideks on ainult inimesed ja küllap siis sellelegi kohale on sattunud neid igasuguste nõrkustega. Minul on omad...»

Ene heitis sigareti kõrges kaares tuhatoosi.

«Kahjuks mitte kuigi originaalsed... Kas teile ei näi imelik, et Aavo nõnda kauaks ära kadus? Või oli see kokkumäng?»

Ene näol peegeldus nii varjamatu iroonia, et Hugol hakkas külm.

«Kui siin on midagi ette kavatsetud, siis ainult Aavo poolt. Ma vaatan, kuhu ta nõnda kauaks jääb.»

Hugo käsi oli juba ukselingil, kui ta peatus ja aeglaselt kõheldes ümber pöördus.

«Nüüd pärin ma... hoopis rumalasti. Tean seda, aga ma ei saa muidu rahu. Öelge, miks te mu... ära tõukasite? Kas mäletate veel päeva, kui matkasime Väike-Maarjast Ebavere poole?»

Üle Ene näo libises nagu lainevirve, pühkides ära jaheduse, pilke ja üleoleku. Ainult hetkeks, siis naeratas ta jälle endiselt, tõusis ja Hugole lähenedes, end tema poole kallutades, huultega peaaegu noormehe nägu puudutades ütles:

«See oli — trikk! Või uskusite, et mind südametunnistus vaevas? Oh ei, vana nõge nõnda kergesti maha ei pesta. Teadsin, et teile imponeerivad naised, kes näivad kättesaamatud nagu Lorelei. Püüdsin õnge õige sügavalt vette heita. Ah-ah-haa!»

Hugo pöördus järsult ja pages ruumist.

Ene nägu lõdvenes, silenes ja tardus siis. Ta langes toolile, toetas kukla vastu leeni teravat serva ja laskis käed kahele poole rippu. Ta ei mõelnud millelegi, ei tundnud valu ega kahetsust, kõik oli tühi, nõnda tühi... Ta virgus alles siis, kui eeskojast kostis samme ja Aavo sisse tormas. Nähes ainult Enet, jäi ta juhmivõitu näol ringi vaatama.

«Kuhu sa Hugo peitsid?» küsis Aavo.

Ene kehitas loiult õlgu:

«Küllap sa ise peitsid... Sinu juurde ta ju siit tuiskas.»

Aga Hugo oli tasakesi välisukse avanud ja kellegagi jumalaga jätmata lahkunud.

17

Rommi Kirret oli küllalt kaua elanud päikese all, et mitte tormata. Aeg-ajalt rebis mõni uus näidend ta oma rahust välja, kuid mida lähemale ta nihkus viiekümnendale, juubeliaastale, seda lühemaks jäid needki palangud ja asemele astus rahulik ning kindel edasiliikumine. Mitte et Rommi oleks elus ja inimestes pet-

tunud, ka polnud ta menust ning kuulsusest küllastunud, vaid ta lihtsalt tunnetas oma jõudu ja võimeid. Ta saavutab, mille on endale eesmärgiks seadnud; suur tarkus seisab üksnes selles, et kui ei taha muhku pähe saada, ei maksa hakata ronima liiga kõrgetele mäetippudele...

Rommi pöördus rahvast täidetud kõnniteelt pärast sõda rajatud avarasse parki. Ta liikus pilliroost keppi viibutades aeglaselt edasi. Varblased keksisid liivatatud teid pidi ja tuvid riidlesid saiaraasukeste pärast, mida pingile puhkama istunud maanaine neile poetas. Rommi võttis kaabu peast, sest nagu oma valitsemisaja lõpu lähenemist tundes hõõgus päike mis jaksas. Hääletult, valu ja ahastuseta pudenes kastanipuult lai kollaselaiguline leht, kõikus, laveeris ja langes otse Rommi kübarasse. Rommi rebestas lehe sooni mööda ribakesteks ja pistis kõige kollakama lõigu nööpauku. Kõik variseb, langeb ja kaob nagu see leht, mis alles hiljuti värskena ning tugevana tuules laperdas. Elu on lühike, ei jõua veel õieti ümbergi pöörata, kui juba möödas. Milleks tormata ja rahmeldada, kui hauda nagunii midagi kaasa võtta ei saa? Parasjagu rabelemist, parasjagu kuulsust, parasjagu lusti ja rõõmu...

Jah, kiirustada pole kuhugi, sest Heldur Link rassib «Rongaisaga», aga «Suveöö unenäo» režii on sama hästi kui valmis, hakka kas või homme proovidega peale. Vana tükk, ega siin Ameerikat ei avasta. Päris üksinda Linki «Rongaisa» kallale siiski usaldada ei tohi, ta võib mõne stseeni hoopis viltu keerata. Mitte saamatusest või oskamatusest, aga tolles tagasihoidlikus ning vaikses noormehes näib peituvat õige tubli portsjon kangekaelsust ja auahnust. Tal tekivad oma ettekujutused ja ideed, mida mõnikord katsub konterbandina lavastaja omade asemele nihutada. Vara veel, noormees, vara korrigeerida Rommi Kirreti tööd...

Rommi läks üle tänava ja peatus juveeliäri laia vaateakna ees, silmitsedes hajameelselt kuld- ja hõbeehteid, mitmes suuruses kelli, vääriskividega kõrvarõngaid ja sõrmuseid... Homme on Hilje Rutase sünnipäev. Peaks talle midagi kingituseks ostma. See julgustaks tüdrukut, ega tal alguses kindlasti ei ole kerge

ega mugav. Hilje on ise ka pisut hoolimatu, kõnnib nagu hall vares teiste seas, ja kui tänapäeval ka näitlejannad ei aja tualettidega teab mis toredust taga, torkab ta ometi silma. Kuusklaga oli olnud mingi intsident, mis ulatus otsaga seinalehte, kus koos artikliga avaldati ka karikatuur. Keegi teravninadest oli põlastavalt salvanud, et vaadake vabrikuprimadonnat, pea nagu herne-hangutäis ja kingakonts lääbakil nagu popsisauna korsten. Kuuskla juhtus kuulma ja lõi sellist mahtrat, et irvhammas jooksis direktori kabinetti pakku. Seinaleht sopsis irvhammast omalt poolt nii nõgeste kui kibuvitstega, võttes uustulnuka kaitse alla. Ära süüa Hiljet ei lasta, aga moraalne toetus juhtkonnalt kaaluks talle kümme korda rohkem igast seinalehe karikatuurist.

Seesama kord nimetas seinaleht Hilje Rutast teatri lootuseks. Ette ruttavad! Liiga varane kiitus on mõnegi noore uhkusest upakile ajanud, nii upakile, et ei saagi enam jalgu alla. Rommi on Hiljet proovidel jälginud, paaril korral töötas temaga eraldi. Tüdruk on sitke, surub väikesed teravad hambad oma värvipulgatagi punasesse huulde ja algab otsast peale. Tema, Rommi, võiks praegu üsna julgesti uhkeldada, et on teinud teatrile suure avastuse, aga ta ei rutta. Eile pärast «järeleaitamistundi» vestles ta Hiljega pikemalt tema senisest elust. Lavastaja peab ometi üht-teist teadma tundmatust isetegevuslasest, kelle lavale tõi. Kes kutsus, see ka vastutab. Tehasest äratulekki on veel korraldamata ja kes muu kui tema, Rommi, peab sellegi eest hoolt kandma. Vormistamine kuulub ju teiste instantside kompetentsi, kuid moraalne vastutus lasub algatajal. Aga kiirustada pole tarvis, ei ole. Pole halb, kui noored mõistavad, kellele nad on tänuvõlglased...

Rommi litsuti vaateakna ees tunglejate vahele ja pahaselt torisedes võitles ta enda vabadusse. Ja-jaa, tollel vestlusel selguski, et homme on Hiljel sünnipäev...

Rommi Kirret jalutas ärri. Midagi väga silmapaistvat ei sobiks Hiljele, ta võib-olla ei võtaks vastugi. Aga kui kingiks sõle? Hilje põletatud mustriga puusõlg on liiga suur ja kohmakas. Võib-olla pole temal, näitejuhil, sün-

nis uuele näitlejannale kingitusi teha? Lori, väike kolleegilik tähelepanu lähendab uut näitlejat kiiremini kollektiivile...

Rommi laskis vitriinile laduda pika rea mitmesuguseid kaelaehteid, valis tõttamata ja kaua ning ostis lõpuks hõbefiligraanist ovaalse prossikese. Just sellised kerged ja haprad esemed sobivad Hilje väikesele, saledale kogule, mõtles Rommi karpi mantlitaskusse libistades.

Proov oli täies hoos. Heldur Link oli täpne ja nõudlik, kuid ta innustusest õhetav nägu tõmbus tuhmiks, nähes Kirretit sisse astuvat.

«Jätkake, jätkake!» tõrjus Rommi, laskudes uksele kõige lähemale toolile. «Tehkem, nagu mind poleks olemaski...»

Mängiti stseeni, kus Anijala alias Rongaisa nagu taevast allasadanud ja vahepeal juba üksteist leidnud viis last teevad viisakusvisiidi Anijala kihlatud pruudile, kes looris ja šlepis ootab peigmeest, et minna kirikusse. Kõik on tõsised ja kombekad, nii nagu on sünnis hästikasvatatud lastele, kes külastavad oma võõrasema, ainult Tiit, too marakratt ja pikanäpumees, on püsimatu nagu naaskel, kõike uurimas, kõike katsumas... Tüdrukud ja poisid liiguvad väikeses rongkäigus pruudi eest läbi, teevad niksu või kummarduse ja tutvustavad end surmtõsiste nägudega:

«Vambola Truuver, Peeter Anijala esmasündinu.»

«Irma Plutus, teadaolevail andmeil Peeter Anijala vanim tütar.»

Enesega rahulolev pruut, paksuke ja lodev, ahmib õhku; käsi, mille ta Irmale pihku pistis, langeb jõuetult alla... Jah, stseen pole üldiselt halb, mõtles Rommi, ainult miks, pagana päralt, on Link siin tempo alla viinud?

«See pole matuserongkäik,» hüppas Rommi toolilt ja ruttas näitlejate juurde. «Elavamalt, hoogsamalt! Igaüks sähvab nagu vilgas herilane ennast-täis «võõrasemale» oma piste, et otsekohe järgmisele ruumi anda. Algame! Irma tuli otsima armastavat isa, leidis aga eest külma ning kalgi elumehe: arusaadav, et Irma on kõige rohkem pettunud ja seetõttu ka kõige mürgisem. Pidage

seda meeles, Irma, tilgutage rohkem sappi ning pilget oma tooni ja ilmesse. Alata!»

Link ohkas, kohendas vana harjumust mööda prille, mis ei kippunudki ninaotsale langema, ja tõmbus tagasi. Ta oli lootnud, et Kirret täna proovile ei tule, too ise oli sellele vihjanud. Tempo on komöödias muidugi hädavajalik, aga publikule peab vahetevahel mahti andma hinge tõmmata. Stseeni võõrasemaga tahtis Link välja nikerdada nagu mosaiigi, asetades tükikese tükikesele ja surudes iga mõtte- ning liigutusevarjundi nagu reljeefi vaatajale mällu. Oli ju see vaatuse väga efektne, koomiline ja samal ajal haarav puänt... Jah, tal võib olla õigus, kuid Kirret ei lase endaga vaielda, ja nii mitu korda, kui Link püüdis lavastusse viia oma joont, hävitas Kirret selle kohe alguses...

Proovi vaheajal valgusid näitlejad laiali, et end einelauas klaasi kohvi või kõrvalruumis mõne jalutusringiga värskendada. Rommi võttis Lingil küünarnukist:

«Kas joome ka tassikese?»

Kui nad laua äärde istusid, meenus Lingile, et ta polnud täna veel söönudki, ja tellis omletti. Rommi ümises oodates toreadoori aariat ja mõtles, et peaks Lingile poetama mõne kiitva sõna, ta on need ära teeninud. Kogemusi on noormehel veel napilt, aga silma tal on, silma ja maitset. Tal pole muidugi minu hoogu ja lendu, kuid on tõsine töömees, keda võib edaspidigi kasutada...

Jaan Kuuskla tuli einelauaruumi, vaatas hetke aru pidades ringi ja lähenes Kirreti ning Lingi lauale.

«Ega ma ometi sega härraseid lavastajaid?» küsis ta alles siis, kui oli juba istunud. «Põrnitsete teineteist, ah? Aga tead, Rommi, mis ma sulle ütlen? Sa usalda toda noormeest rohkem. Lingil on hea näitejuhinina, ta ei kõrveta su lavastust põhja, usu mind. Aga sina oled nagu kartlik lapsehoidja, tilgud kogu aeg sabas.»

««Rongaisa» on minu lavastus...»

«Ah, teame. Sinu õigustele ei vaidle keegi vastu. Sa muretse, hoia silm peal, aga ära kärbi Lingi lennusulgi. Sa ehitad lavastuse liiga välist joont mööda, kruvid

tempot, surud repliigi repliigile, puistad stseenid üle efektide ja võtetega...»

« «Rongaisa» on ju komöödia!»

«Tõsi, komöödia. Kuid komöödia ei tähenda veel, et peab aina galoppi tormama, justkui oleks tuli hänna all. Aeg-ajalt võib ka väikest sörki lasta, et iseloomusid süvendada ja mõnd vajalikku mõtet alla kriipsutada. «Rongaisa» on ju ühiskondlik komöödia, kus iga inimsaatus kõneleb iseenda eest. Meie noor näitejuht tahab seda iseloomude kõnet rõhutada, aga juba tuiskad sina kohale: «Stopp! Kelle loaga muudate lavastuse üldist joont? Miks alandate tempot? Meie ei etenda psühholoogilist draamat!»»

«Sa paned mulle õiged sõnad suhu. Igal näidendiliigil on oma seadused ja reeglid.»

«Vana parukatki pole need seadused ja reeglid väärt, kui nad on tõkkeks tõelisele, elavale kunstile. Meie noor sõber siin aimab teed publiku hinge sügavamatesse soppidesse, usu, ta aimab. Sina, vana mereröövel, lase tal tõsta oma lipp sinu plagu kõrvale.»

Heldur Link nokitses isutult omleti kallal. Rommi Kirret naeratas ühe suunurgaga — ta ei pidanud sobivaks hakata praegu Kuusklaga vaidlema, selletagi oli ruum seinast seinani Jaani häält täis. Kuuskla vaatas kord ühele, kord teisele, heitis siis käega ja tõusis:

«Vabandage, rikkusin teil oma jorisemisega isu. Aga keegi peab ka sind raputama, Rommi, — kõik kardavad ju sind nagu tõugud rähni. Sulle meeldiks, kui näitlejad marsiksid sinu käsklust mööda ikka üks-kaks, ükskaks. Aga näitlejad pole kopeerimismasinad. Neil on kitsas, kui peavad end lavastaja poolt valmismunsterdatud vormidesse sisse suruma, ragisegu sealjuures kas või kondid. Mitmekesisus on kunsti rikkus, las puhkeb ja lööb õitsele iga näitleja loominguline omapära! Ah mind küll, kipun jutlustama, nagu sõnadega sinusugust sikusarve painutada saaks. Ma ei sega teid kauem...»

Rommi saatis endamisi kirudes pilguga Kuusklat. Et inimene peab ka kõike, mida mõtleb, maailma-pidi laiali pasundama. Tore nõuanne küll, et las igaüks laulab, nagu nokk on loodud. Kes seda kassikontserti kuulata jaksaks...

Hilje istus üksinda nurkmises lauas. Rommi nägi, kui neiu tuli, aga niikaua kui Kuuskla oma tarkusi lauale ladus, ei saanud mõteldagi lahkumisele. Nüüd pöördus ta Lingi poole:

«Tore inimene, too Jaan, aga kole lärmakas. Käratseb, mis ta käratseb, kuid ega ta seda halvasti ei mõtle. Kahju ainult, et teeb enamasti tule keset järve, ja kellel sest kasu on?... Aga meie Irma istub nõnda üksinda, tal ei näi siin veel sõpru olevat. Lähen ja julgustan teda...»

Link noogutas tummalt ja lükkas pooleldi söödud omleti eemale. Lammas, päris pesueht lammas, siunas ta ennast. Kui sageli olen mõelnud ja ette kujutanud, kuidas Rommi Kirretile oma vaated kunsti, eriti aga «Rongaisa» lavastuse kohta selgeks teen, aga kui paras juhus tuli, oli suu nagu kalal vett täis! Neetud iseloom! Või mõtled sinagi oma elupäevad mööda veeretada elupõlise kantseleiametnikust isa õpetussõnu mööda — ilma sügelemiseta ära kunagi sauna tüki. Aga just sauna oleks tarvis, nii et kerisekivid särtsuksid!

Samal ajal juba noomis Rommi Kirret Hiljet:

«Miks te alati üksinda istute? Või hoidutakse teist kõrvale?»

«Oh ei, ma olen kord juba selline... Mul on üksinda alati kõige parem...»

«Nii pole hea, peate püüdma kiiremini oma inimeseks saada... Muide, homme me vaevalt teineteist näeme, lubage seepärast juba ette õnne soovida.»

«Miks?... Aah, selle ma unustasin... Tänan väga!»

«Ma loodan, et see pole kõige kurvem sünnipäev teie elus.»

«See on mu elu kõige õnnelikum,» noogutas Hilje kiiresti, ja selgemini kui sõnad kõnelesid ta silmad. «Üsna ootamatult täitus mu unistus... tänu teile.»

«Te olite selle ära teeninud. Minu osa oli üsna tagasihoidlik, ma ainult aitasin teil asuda õigele kohale ühiskonnas.»

«Kas olete juba... hirmsasti pettunud?» küsis Hilje ja väike kelmikas hirm andis ta tõsisele näole pisut koomilise, aga väga armsa ilme.

«Ei ole,» vastas Rommi aeglaselt. «Te olete tublim,

kui ootasin. Kuigi ees seisab väga palju rasket ja väsitavat tööd.»

«Oh, tööd ma ei karda!»

«Siis on kõik hästi,» tõusis Rommi. Oleks veel istunud, aga märkas, et neid silmanurgast kõõritatakse, ja ta teadis, kui kergesti teatris tühjajutukera veerema võib hakata. «Ma võtan teid oma käe, nii-öelda šefluse alla. Ja ärge peljake, tundke end julgemini. Peaks korraldama midagi... tutvumise taolist. Omavahel istudes lähenevad inimesed üksteisele rutem.»

Hilje ei otsinud uusi sõpru, sest ta ei vajanud neid. Ta oli oma tööst, Irma osast, kogu teatri elust nõnda haaratud, et paiskus proovidesse ja kodusesse osa tuupimisse kogu olemusega, nii et hilisööl voodisse pugedes uinus ruttu ja magas raskesti ning rahulikult.

Ülejäänud proovi ajal polnud Rommi Kirretit näha, ta ilmus alles lõpu eel uuesti. Kui Hilje läbi vestibüüli ruttas, hüüti teda äkki. Ülal trepil seisis Kirret.

«Üks hetk!» viipas lavastaja tüdrukule. Hilje läks talle vastu. «Ma ennist unustasin,» surus Rommi Hiljele karbikese pihku. «See on sünnipäevaks... Ja minu lugupidamise avalduseks.»

«Tänan, aga... Tõepoolest...»

«See on tühiasi. Kandke meie sõpruse tähiseks. Nägemiseni!»

Rommi pöördus ja peaaegu oleks kurjalt vandunud: ülal seisis Heldur Link, kaabu servapidi käes, nägu nagu poisikesel, kes on tabatud moosi näppamiselt. Ta oli ilmselt rutanud, hõlmadki olid kinni nööpimata, aga nüüd näis kõhklevat, kas minna edasi või tagasi.

«Kas unustasite midagi, Link?» küsis Rommi. «Ei? Noh, jumalaga siis!»

Heldur Link hakkas treppi mööda alla laskuma. Hilje Rutase kleit välgatas välisukse vahel, aga Link ei kiirustanud enam, kuigi tal oma pikkadel jalgadel oleks tühiasi olnud tüdrukule järele jõuda.

18

Hommikul pärast seda, kui Rommi Hiljele prossi kinkis, olid Kirretite perekonna kõik neli liiget kodus ja keegi ei näinud ka kuhugi kiirustavat. Neil oli külalinegi — Velda Viirg-Lumi, blondiin näitlejatar provintsiteatrist. Aastaid tagasi, kui Velda oli alles noor ja kandis nime Olesk-Viirg, mängis ta pealinnas, aga kuna tal oli hingesugulust kuulsa Caesariga, kolis ta provintsi. Kaua ei õitsenud tema primadonnaloorberid sealgi. Ta vahetas teatreid, kolis linnast linna ja uskus praegugi, et tema vastu kootakse salamahti intriigivõrke ja ei anta talle õigeid, tema heroilisele iseloomule ning mängulaadile vastavaid osi. Pealinnas käis ta igal aastal meelt lahutamas ning tutvusi värskendamas, ja nagu alati, peatus ka tänavu oma elupõlise sõbranna Malle juures. Nüüd aitaski ta Mallel kohvitasse seada, lakkamatult vadistades iseendast, kolleegidest provintsis ja pealinnas, kellest ta oli ühe päevaga rohkem kuulnud, kui teadsid Kirretid kokku. Rommi oli toonud postkastist ajalehed ja krabistas nendega, Aavo kruttis raadionuppe ja Ene istus akna all ning nokitses viilikesega küünte kallal, kuni Mall palus kõiki laua ääres istet võtta.

Klõbisesid lusikad, suhkrutoos ja koorekann käisid käest kätte; siis pöördus külaline oma kaunima naeratusega Rommi poole:

«Kuidas sul siis ka läheb, sõbrake?»

Rommi koksas noaga muna pooleks.

«Nii kuuma sügist pole mul teatris ammu olnud. Kisu või tükkideks, ikka ei jõua igale poole, kuhu tarvis.»

Velda vangutas kaastundlikult pead ja torutas nagu väikest last lohutades huuli: «Oi, oi, oi. Või säärase koorma ladusid su õlgadele. Noh, su tugev turi jaksab ka palju. Sa olevat mingi uue tüki välja õngitsenud?»

«Jah, meil õnnestus hankida uus algupärand. See annabki praegu lõviosa tööst. Pauker ütles näitejuhtimisest ära, nüüd tuleb tihti rabada ka näitejuhi eest.»

«Aga Heldur Link tegi kunstsarvetehase näiteringiga lausa imet,» kaitses Aavo noort näitejuhti. «Ja ka «Rongaisa» edeneb...»

«No-jaa, nööbivalmistajatega oli kerge, paljuke siis vabrikuklubilt nõutakse. Muidugi, Lingil on näitejuhi-instinkti, kuid ta töötab esimest korda tõelise näitetrupiga ja sellepärast pean ise kogu aeg juures olema. See on tüütu ja väsitav, sest samal ajal on teisi töid kaelas.»

«Kas on ikka... tüütu ja väsitav!» piidles Velda üle kohvitassi Rommit ja ta pikkade tumedate ripsmetega silmist läikis kelmikas kavalus. «Räägitakse... Mall, kas sa oled seda uut tüdrukut näinud? Tead küll, kes kusagilt klubist toodi.»

«Hilje Rutast? Ainult mööda minnes.»

«Aga sinul, Aavo, on tema jaoks kindlasti rohkem silma? Olete ju mõlemad noored. On ta lõbus? Kena? Huvitav?»

Aavo kummardus sügavamalt laua kohale, et oma erutust ja pahameelt varjata.

«Aavo, palun, ulata mulle tükike leiba,» ütles Ene valjusti enne, kui vend jõudis midagi vastata, ja pöördus siis Velda poole: «Kas «Kaitseingel Nebraskast» püsib teil veel repertuaaris?»

«Oo, ära karda, et üks tükk, kus mina esinen, nõnda ruttu lavalt kaoks!» tõrjus Velda rõõmsalt. «Aga sa ei vastanud mulle, Aavo.»

«Kui see teid nõnda väga huvitab, võiksite talle visiidi teha,» tõrjus Aavo, kelles Velda uudishimu, veel rohkem aga küsija ahne pilk ja kahemõtteline naeratus sügavat antipaatiat äratasid.

«Mina — algajale? Oled sina alles noor ja lapsik, Aavo. Kes teab, võib-olla kukub esimese osaga läbi. Eks seda ole küll ja küll nähtud... Aga mis sina, Rommi, oma uuest tähest arvad?»

«Mis ma nõnda vara oskan arvata,» teeskles Rommi ükskõiksust. «Esimese mulje järgi paljutõotav talent.»

«Ja ei midagi rohkem? Ai Rommi, Rommi! Ega ometi sinagi hakka vanaks jääma, Alfredo? Ma kuulsin...»

«Ma ei mõista, mis kiusaja kärbes on sind täna küll hammustanud,» tõusis Rommi hapukas-viisakalt naeratades. «Te vabandage mind, pean teatrisse ruttama.»

«Juba? Aga ennist sa ütlesid, et sul on täna vaba aega.»

«Ma unustasin midagi... Ega sa veel täna ära ei sõida? Noh, nägemiseni siis.»

Velda Viirg-Lumi vaatas pead vangutades ning suurte ja süütute silmadega naeratades Rommile järele ja pöördus siis Malle poole:

«Ja-jaa, vajab vist kuurordiravi sinugi kaasake. Sa heldeke, kuidas aeg lendab ja aina murendab inimestest tükikesi. Nagu väsimatu rähn. Ei ole inimesed enam need, kes olid meie nooruses, oh ei! Veri on lahjaks jäänud. Kui igav on elu, kui midagi ei juhtu, justkui hauas konuta. Vanasti oli hoopis huvitavam, ühtepuhku oli midagi uut ja põnevat päevakorras. Mida meie silmad pole kõik näinud ja kõrvad kuulnud! Kui palju näitlejaidki on tulnud ja läinud, aga meie, teatri vana põhi, püsime. Mõnigi lendas lavale nagu sabaga täht, et sama kiiresti jälle kaduda — ei kippu ega kõppu, ei nime ega kuulsust. Kas sa, Mall, mäletad veel, kuidas neljakümne kolmandal aastal tuli «Apollosse» noor näitleja provintsist? Kütet polnud, teater oli külm nagu hundilaut ja toiduersatse anti kaartidega. Tüdruk oli kõhnuke, hädas ning abitu, ja ometi leidus hea süda, kes ei kannatanud, et ta oleks söömata, et tal oleks külm...»

«Ah, mis sa keerutad vana tolmu üles!» tõusis Mall järsult. «Jutusta parem endast...»

Velda Viirg-Lumi laiutas üllatusest käsi — mis neile küll on täna sisse läinud. Tema, Velda, ei kõnelnud ju midagi sündsusetut. Kirretite lapsed pole enam titakesed, Rommi ise toonitab alati, et silmakirjatsemine ja salatsemine on maailma kõige inetumad patud, millest tema maja on puhas. Teatri kulissidetagusest pole Kirretite kodus kunagi vaikitud — algul olid lapsed liiga noored, et midagi mõista, nüüd on nad liiga täiskasvanud, et millegi üle imestada. Teatris ei kiristata iga musi pärast hambaid ega paugutata iga kõrvalturnee puhul püstoleid... Ja juba esimesel pealinnas olemise päeval kuulis ta nõnda põnevaid lugusid, et silme ees hakkas virvendama. No muidugi, vana kaval rebane Rommi tundis lõhnast, et jutt kaldub temale, ja põgenes. Velda Viirg-Lumi tundis, et ta võib lämbuda, kui

ei saa end põhjalikult välja puistata, ja seadis end tõtates linnaminekule.

Temast jäid ruumi kannikese kerge lõhnaviirg ja vaikus. Aavo kruttis jälle raadionuppe ja aparaati vaiksemaks keerates küsis:

«Milleks ta küll seda kõike meenutas? Kes need õieti olid, too lavastaja ja provintsineiu?»

Ene kiirustas taldrikuid kokku koguma.

«Neid pole enam kumbagi teatris. Eks ole, ema?»

«Jah muidugi,» kinnitas Mall. «See on ju hirmus vana lugu... Aga Velda on hullem kui grammofon, aina vuristab.»

Aavo rohkem ei pärinud, aga ta mõtted näisid viibivat hoopis kaugel. Keeras kärsitult aparaadi vaikseks ja haaras ajalehe, kuid ei jõudnud pealkirjadest kaugemale; lahkus siis sõnagi lausumata, nagu oleks talle äkki midagi meenunud.

Mall kohendas ümisedes vaasis gladioole... Üleeile oli suur estraadiõhtu. Mall luges mõne luuletuse, ja ta süda oleks peaaegu seisma jäänud, kui õhtu lõpul need lilled just tema kätele pandi. Hilised gladioolid... Aga tol kõledal talvel, mil juhtus lugu, mida Velda meenutas, oli ta veel täies õitseeas. Kui kibedaid pisaraid ta valas, kuis oleks tollele provintsitüdrukule kas või seebikivilahu näkku paisanud! Küllap seal oli veel pisut kiivustki, kuigi illusioonid olid purunenud, armastuse tulease jahtunud ja kooselu kainele kaalutlusele ning kokkuleppele rajatud. Kunstiinimesed pole ometi mõned väikekodanlased! Võib-olla oleks Mall Kirret tol kaugel ajal valmis olnud kas või väikekodanluse häbipitserit kandma... Kiivuseks polnud enam põhjust, küll aga kadeduseks, sest uustulnukas näpsas temalt ühe parima osa, mis sellel aastal imalate tingel-tanglite ja saksa kahemõtteliste jantide keskele ära eksis. Ah, see on tõepoolest nõnda vana lugu, et pole mõtet seda ellu äratada ja tuju rikkuda... Aga sule sa Velda suu...

Ene nagu jälgis ema mõtteid ja hakkas rääkima:

«Ma mäletan hästi neljakümne kolmanda aasta talve... Rautatud saapakontsade kolksumine tänavakividel... Ajujahid inimestele — kes koonduslaag-

risse, kes Saksamaale tööteenistusse... Upsakate saksa ohvitseride ülbed näod — Hitler tõotas ju iga päev Stalingradi langemist... Vagunid täis purustatud kehadega sõdureid... Pommiplahvatused, sireenide vastik huilgamine. Meeleheide, viha, inimesed endassetõmbunud, närvilised ja rahutud... Meie toidutalongide küljes oli üks, mis andis õiguse isegi šokolaadile ja kompvekkidele. Kuna sellist kaupa realiseeriti harukordadel, kogunes neid tagavaraks ja kõik need olid määratud mulle ja Aavole. Ma jooksin iga päev poodi küsima, kas juba ei anta... Kuidas ma küll ärist tagasi koju vadisin, kui ühel hommikul öeldi, et jah, täna müüakse šokolaadi!... Aga kõik talongid olid küljest ära lõigatud...»

Mall tuli Ene tooli juurde ja puudutas tütre pehmeid juukseid.

«Sa nuuksusid kui meeletu. Aina kordasid: «Kes võttis minu talongid? Kus on minu talongid!» Kaua aega ei julgenud ma öelda, et isa kinkis ära...»

«Sellest ajast peale pole ma ühtki tükki šokolaadi alla saanud, keerleb aina suus ringi... Tühja kah — ena mul imeasi, mida meenutada... Aga kui Velda poleks meie külaline, oleksin ta tuttipidi uksest välja kihutanud. Tean küll, miks ta nõnda kiheles, nagu oleksid kirbud särgis... Kuulis muidugi toda rumalat kihistamist, nagu oleks Rommi Kirret endale uue hoolealuse leidnud. Lollus! Hilje armastab Aavot.»

«Aah!» surus Mall kohkunult käe suule.

«Kas sa ei teadnudki?»

«Mitte aimugi polnud. Issake, milline pahandus oleks võinud täna tulla. Mis sa arvad, ega Aavo Velda mõistaandmisest midagi ei tabanud? Sa, taevane arm, Aavo on ju selliseis asjus õrn ja võtab kergesti tuld. Oh neid lõksutajaid küll, et neile keegi ka sinepit keele peale ei määri! Hea, et Aavo Velda vihjeid ei mõistnud... Aga ma pean siiski toda uut tähte vaatama minema, veel täna teen temaga tutvust.»

Keegi pole küll mõõtnud, kuid küllap pool, kui mitte rohkem inimeste valust, kannatustest ja meelehärmist, pool pahandustest, lahkhelidest ja riiust, pool armukadedusest ja umbusaldusest saab alguse mõtlematust

lobisemisest või salajase kahjurõõmuga nagu muuseas poetatud teravaokkalistest sõnadest. Kivi ja kännu eest hüppad kõrvale, aga sõna eest ei kuhugi. Kes küll riputaks tabaluku mesimagusate nägudega ning õlitatud häältega kaasatundjate ja muidulobisejate suudele, kes aina kriibivad ja kratsivad, näpistavad ja küünistavad ja keda keegi ei karista ega nuhtle selle eest, et nad riisuvad inimestelt rahu ja lükkavad veerema kuulikesi, mis sageli väga kiiresti kasvavad ohtlikeks laviinideks! Rommi Kirret oli juba vana säga. Teda olid küllalt uhtnud klatšide sogased vood, tema vastu olid purunenud õigustatudki etteheidete ja süüdistuste lained, kuid temagi viibutas ärritatult kepiga, kui linna poole ruttas. Siil ajab ka karu pesast välja! Kus on ikka inimesel nina: ainult üks päev linnas, aga juba pugu uudiseid kärisemiseni täis. Ja oleks tal hamba all terakegi tõtt. Kuid pole ju midagi olnud, absoluutselt mitte midagi. Aga küllap linna peal sidistatakse-sädistatakse, ega Velda ei osanud seda omast peast välja haududa. Inimlik kadedus on küll ääretu nagu meri ja põhjatu nagu taevas — tarvitses ainult Rommi Kirretil tundmatu isetegevuslane oma lavastuse kandvasse ossa tuua, kui juba oletatakse kõiksugu sidemeid ja suhteid. Kui visad on eelarvamused, oi kui visad, nagu nõukogude ühiskonnas poleks sadu ja tuhandeid noori inimesi edutatud üksnes nende ande pärast. Riskeerid teatrikunsti huvides, aga juba hakkab kadedate keelte hasplivärk lõgisema. Oleksin Veldale põrutanud, et pea oma värvitud jahvatusveski kinni, kui poleks Aavot ja Enet juures olnud. See on kummaline, et mida aasta edasi, seda rohkem hakkab Rommi oma lapsi pelgama, kuigi nad mõlemad on juba täiskasvanud inimesed ja mõistavad elu...

Just see, et ta oli juba täiskasvanu ja hakkas mõistma elu, riisus sel päeval Aavo rahu. Hommikul tõustes oli ta kavatsenud lõunani toas istuda, et sirvida eelmisel päeval laenatud dekoratsiooni- ja kostüümiajakirja aastakäiku, sest praktilised töötunnid algasid alles õhtupoolikul, aga vestlus kohvilauas häiris teda niivõrd, et ta kodunt lahkus. Ta ostis Raekoja platsi lillekaupluses viis tumepunast värsket, alles pakatanud

roosiõit, paludes neid õhtupoolikuni äris hoida, — täna oli ju Hilje sünnipäev.

Aavol polnud kuhugi rutata ja ta lonkis seepärast sihitult edasi. Ta oli iseendale tusane, et laskis end Velda-taolisest lobasuust häirida. Igaüks teab, kui pikad hambad on Veldal... Vaterdab, mis ta vaterdab, aga midagi ta ikkagi kuulis, ega ta kõike omast peast osanud välja mõelda. Ja miks isa nõnda ärritus ja Veldat takistas? Lugu provintsinäitlejast, kes pealinna tuli õnne otsima, näis liiga sarnane, et olla juhuslik... Neljakümne kolmandal aastal...? Mingi assotsiatsiooni kaudu meenus Aavole äkki kauge, kümmekond aastat tagasi läbielatud looke, mis nagu filmilint kiiresti silme eest läbi libises. Siis olid pingelised, närvilised sõjaaastad, ja ühel õhtul jäi omapead linna läinud Aavo õhurünnaku kätte. Taevaalune oli täis õhutõrjemürskude plahvatuste valgeid topsukesi, osa inimesi pages varjendeisse, aga paljud olid sellise ilutulestiku ja kanonaadiga nõnda harjunud, et ainult rohkem majade varju tõmbudes edasi liikusid või koguni peatusid ja uudishimutsedes kõrgel ülal toimuvat võitlust jälgisid. Aavo ei hoolinud sireenide hoiatavast ulgumisest ega laskude raginast, vaid kihutas tuhatnelja kodu poole. Ta lipsas mööda omas keeles midagi karjuvast sõdurite salkkonnast ja sattus väikesesse inimsumma. Uudishimu võitis kõheduse südame ümber ja Aavo trügis lähemale...

Vaatepilt oli jube ja masendav. Mürsukild oli tabanud noort meest, lõhestades ta pea. Surm oli olnud kiire, mehe nägu oli rahulik, nagu üllatunud, aga tolmustele tänavakividele oli pritsitud ta aju valgeid tükke ja tumepunast, juba hanguvat verd.

Väike tüdruk libises inimeste vahelt läbi, nägi lamavat meest ja silmi kätega kattes hakkas heleda, ahastava häälega karjuma:

«Isa! Isa!»

Aavo pöördus ja, künnarnukkide ning rusikatega endale teed murdnud, jooksis koju. Eesuks polnud lukus, Aavo tormas edasi.

«Isa!» hüüdis ta tuppa joostes. Ja tardus.

Rommi Kirret võpatas sirgu, vabastades embusest võõra noore naise.

«Jah... mis on...» Ja siis kurjalt: «Mis sa tormad nõnda... Nagu meeletu!»

Aavo pöördus ja tuiskas tagasi tänavale. Uuesti undasid sireenid, ülal tärisesid vihaselt kuulipildujad, seniitkahurid haukusid kogu kurgust. Keegi vanem naine haaras Aavol käest ja tiris vastusipleva poisi õhutõrjevarjendisse. Aavo lõdises.

«Ära karda, väikseke, ära karda...» pani naine käe kaitsvalt ning julgustavalt ümber Aavo õlgade. «Nõnda on tarvis... Mida rohkem pomme, seda rutem tuleb lõpp. See on sõda...»

Kui väljas jäi rahulikuks, läksid nad tagasi tänavale. Aavo vaikis nagu puupakk, kui naine ta aadressi päris. Ta varitses silmapilgu, mil naine hetkeks selja pööras, ja lipsas minema. Hulkus tänavaid-pidi, kuni linn läbitungimatusse pimedusse mattus, ja hiilis surmväsinuna koju. Ene oli üksinda toas. Aavo haaras imestunud õel ümbert kinni ja nuuksus, aina nuuksus...

Kellelegi, mitte kellelegi polnud ta sellest päevast hinganud. See ei jäänud viimaseks korraks, mil ta kodunt põgenes või end peadpidi patjadesse mattis, aga kui aeg paljugi mahendas, ähmaseks muutis või hoopis minema pühkis, ei nürinenud ega tumenenud toonane, sõjaaegne...

Ah, olgu tolle vana looga kuidas oli, tüdrukuid on maailmas igasuguseid, aga kui Velda tõepoolest vihjas Hiljele, siis on too provintsitädi lihtsalt rumal ja lapsik!

Öelda, et keegi on rumal ja lapsik, on väga kerge. Kui niisama hõlpus oleks hävitada kahtluse ja kahtlustuste idukest, kui palju südamevalu jääks siis maailmas olemata, kui palju pisaraid valamata, sõprusi ja abielusid lõhkumata. Isegi fosfori võib kustutada, heites talle liiva, aga kus on kustutusvahend tärkava kahtluse vastu?

Aavo kõndis, ja mõtted leidsid ikka ja jälle tee tagasi sinna, kust nad äsja olid kepihoopidega minema kihutatud. Eks olnud kummaline, et isegi Ene närviliselt vahele segas, toosama Ene, kes sääraste juttude vastu on jahe, koguni külm, kes ise võib samasuguseid jutus-

tada prae ja magustoidu vahele... Küllap ta katsus mu närve hoida. Tema ju teab, kui hell ma mõnikord olen. Miks, milleks küll Velda meenutas vana teatrilugu...? Ja kas on üldse tõsi, et ei toda lavastajat ega noort näitlejatari pole enam teatris, nagu nõnda järsult kinnitas Ene?

Inimesi seisis summas kino ees, vitriinile oli kleebitud suur plakat: Kõik piletid müüdud. Väike poiss müksas Aavot tasakesi ja sosistas:

«Tahate piletit? Mul jääb üks üle, priima plats.»

Kaks tundi rahu! Aavo ei küsinud, milline koht või kui suur on väikese ärimehe vaheltkasu, vaid maksis raha. Seansi alguseni oli jäänud kümmekond minutit ja Aavo libistas end ooteruumi, jäädes nurka seisma. Ta lähedal limpsisid kaks tüdrukut vahvlituubist jäätist ja üks, kelles kõik peast kuni jalgadeni oli ümmargune, kahtles:

«Ei tea, kas ikka on põnev film?»

«Jube maru, ütlen sulle!» kinnitas kõhnem ja pikem. «Ma korra juba käisin. Naisel on oma mehest kõrini, ta peab kaht armukest...»

Aavo oleks peaaegu valjul häälel naerma pahvatanud: palju ei puudunud, et oleks vihma käest räästa alla sattunud. Ta trügis tagasi tänavale, veeretas pileti väikeseks kuulikeseks ja paiskas kaugele, trammi põrisevate rataste alla...

Aavo oli oma ideefiksidega küllalt maadelnud, ta tundis nende halastamatut püsivust ja kartis neid. Kui nad kord olid üle läve astunud, oli neist vabanemiseks ainult üks tee — selgus. Just täna, Hilje sünnipäeval, mil teda oodatakse, oodatakse rõõmsana ja heatujulisena, ei tahtnud Aavo, et mürk imbuks ta meeleollu, sest siis suudaks ta naeratada ainult grimassidega, nagu pigistaksid teda mõlemad kingad korraga.

Instituuti minekuni oli jäänud veel paar tundi ja Aavo otsustas need kasutada juba mõnda aega plaanitsetud, aga ikka edasilükatud külaskäiguks Jaak Paukeri juurde.

Jaak Pauker näppis üllatusest oma kitsukest lõuga, mis alati oli nõnda puhtaks aetud. Ta pakkus noorele

külalisele istet ja nihutas suure karbi sigarettidega lähemale.

«Tänan, ma ei suitseta.» Aavo pilk libises uudishimutsedes üle piltidega kaetud seina. «Võtsin juba ammu teie külastamiseks hoogu... Isa on mitmel korral jutustanud, et teil on suurepärane fotokogu meie teatritest ja lavastustest. Ma pean õppetöö korras valmistama dekoratsioonid Ibseni «Norale». Ma tahaksin enne tutvuda lavapiltidega, mis on tehtud selle näidendi varasematele lavastustele.»

«A-aa,» noogutas Pauker mõistvalt ja pead ühele küljele kallutades küsis: «Kas ideedest tuli nappus?»

Aavo raputas energiliselt pead. Ei, ideid on, palju ja huvitavaid ideid on, aga ta kardab, et mõni neist ehk on vanades ajakirjades nähtud fotodest mõjutatud, ja tahaks seepärast kontrollida, et mitte võõrast tööd kopeerida.

«Tubli, tubli. Luua, aga mitte kopeerida, see on kunstis suur tõde,» hakkas Pauker kõrge kapi sahtlikesi klõpsutama. «Küllap leiame ka teie jaoks midagi... Vaat ongi!» tõmbas ühe laeka välja. «Selles siin on fotosid kõigist Ibseni lavastustest Eestis ja mõned fotod ning ajaleheväljalõiked Moskva ja välismaa teatritest. Oh, milline dramaturg on Ibsen! Armastan tema sügavust ja ideerikkust, leppimatut ja väsimatut võitlejahinge. Ibsen ja Hauptmann, need olid ajajärk omaette. Kui mängisin ehitaja Solnessi... Ah, see ei huvita ju teid, noori. Kohe, kohe leiame...»

Pauker pani pakikese fotosid ja väljalõikeid Aavo ette.

«Siin nad on — kõik «Nukumajast». Tänapäeval veidi moest ära, aga kuidas ta omal ajal nagu pomm seltskonna vaikses vees plahvatas.»

Enamus fotodest oli näitlejaist, mis pakkusid Aavole vähem huvi, kuid tervel real stseenivõtetel paistis hästi lavapilt.

«Huvitav,» seadis Aavo ülesvõtteid ritta. «Kirjanik annab remargid lavakujunduseks, aga kui palju eri teid ja võimalusi jääb siiski dekoraatori mõttelennule...»

«Jah,» ohkas Pauker nukralt. «Teater on fantaasia, on suure mõttelennu sõber...»

Kui Aavo hakkas endale taskublokki fikseerima paari tärganud ideed, pani Pauker tõrjuvalt käe tema käsivarrele:

«Võtke kaasa, mis teid huvitab, ja kasutage seni, kui tarvis. Teete mulle rõõmu... Sirvin neid siin vahetevahel ja kahju hakkab, et minu tööst õieti kellelegi kasu pole. Valige, valige aga julgesti.»

Aavo võttis kõik fotod, millel paistsid dekoratsioonid. Küllap ta ei oleks osanud kunagi seletada, mis teda siis, kui ülesvõtted ettevaatlikult portfelli asetanud, sundis otse jesuiitliku kavalusega küsima:

«Kas teil on midagi talletatud ka neljakümne kolmanda aasta lavastustest? Kõneldakse, et tolgi aastal olevat Ibsenit mängitud?»

«Neljakümne kolmandal?» koondas Pauker mõtteid, ent turtsatas siis: «Ah, see oli ju Litzmanni-aasta! Aga juhtus küll ime, et mängiti «Norat». Muidu ikka «Aknast välja», «Neli kohtumist», «Kas mehed võivad olla truud?» — selline oli tavaline repertuaar. Nagu nähtamatut vingu oleksid kõik kohad täis olnud, hingatagi oli raske. Küllap neil hakkas endilgi häbi, lasid seepärast Ibseni lavale. Suitsukatteks... Olid need alles pöörased aastad...»

«Velda Viirg-Lumi oli täna meil külas. Muuseas tuli jutuks ka too sõja-aasta. Ta jutustas loo noorest provintsinäitlejannast, kes pealinna tuli õnne otsima ja selle ka... leidis. Ehkki lavastaja abiga.»

«Provintsist? Oot-oot... Haa, küllap see oli Lehtla. Lavastaja abiga leidis õnne, aga enda jõul lasi selle jälle peost välja lennata. See oli ju Kirret...»

Hoogusattunud Pauker hammustas lause pooleks... Kuhu küll keel inimest ei kanna, peaaegu oleks hakanud poja ees tema isa mustama! Ja Pauker pööras jutu teisale: «Mis möödas, sellele kasvagu unustusesammal selga. Paljugi, mis elus kõik ei juhtu. Ehk huvitab teid veel mõni lavastus? Kui teil aega on, avaksime mõne laeka, ma aitaksin enda mälestuste varal tummi fotosid elustada. Teater — milline nõiduslik maailm see on...»

Ei, rohkem Aavo ei tülita, tal on viimane aeg instituuti rutata...

«Te pole vist päris terve? Näite nõnda kahvatu...» hoolitses Pauker.

Pole viga, pea ainult valutab pisut, aga küllap see läheb varsti mööda...

Üks vana kena väike looke! muigas Aavo tänaval. Velda ei meenutanud seda juhuslikult, sarnasus pani ta kujutlusvõime ja keele liikuma.

Ah, lollus kõik! lisas Aavo sammule kiirust. Oleks alles kena lasta end suureks puhutud teatriklatšist rivist välja paisata. Mõni oletas, teine lisas raasukese, kolmas moonutas, neljas parastas. Velda kuulis sõnakese ja laskiski paabulinnu lendu...

Ent kas polnud Hilje viimasel ajal hajevil, viibides mõtteis nagu kusagil kaugel...?

Mis on veel loomulikum! Keda ei erutaks esimene suur osa teatrilaval, kellele ei mõjuks uus töö, uued lootused. Hilje on ju nõnda nooruke...

Noor küll, ent kas Hilje pole sageli korranud: maksku mis maksab, aga ma pean teatrisse pääsema...?

Aeglaselt venisid mööda tunnid Kunstiinstituudis. Kõik lahkusid kiirustades, ainult Aavo seisatas instituudi ees aru pidades, kas minna koju, «Apollosse» või kuhugi mujale. Äkki meenusid roosid. Ta jõudis hädavaevu enne uste sulgemist kauplusse. Kirjutas lakoonilise: «Palju õnne!» ja lisas väikeste tähtedega: «Ma ei saa täna tulla.» Peitis siis sedelikese õite vahele ja otsis poisikese, kes lubas lilled kohale toimetada.

19

Päev või paar hiljem kutsuti Rommi Kirret telefoni juurde.

«Räägib Bruno Luks. *Servus.* Ma korraldan homme õhtul väikese peo. Tähistan sügishooaja algust. Tuleb näitlejaid, kirjanikke, muusikuid. Ühe sõnaga — jumalate pidu. Palun teid oma osavõtuga austada. Koos... hm... daamiga.»

«Kus see toimub?»

«Minu pool kodus. Ma õnnistan ühtlasi oma uue maja sisse. Nõmmel, täiesti üksik ning vaikne koht. Jään

ootama... Hallo, üks hetk veel. Andke, palun, ka oma tütrele minu kutse edasi, ma ei tabanud teda teatris. Ärge ainult unustage. Nägemiseni!»

Rommi ei ütelnud otsekohe ära, kuid kahtles väga, kas ta läheb. Bruno Luks oli tuntud kuju kunstimaailmas. Kunstitegelane, omamoodi metseengi. Viimast armastas Luks eriti rõhutada ja lisas parajal silmapilgul juurde, et see on tal vere viga: juba isa mattis kõik oma veeringud kunstisse, aidates vaeseil kunstnikel end kuidagiviisi vee peal hoida. Tõtt selles omajagu oli. Bruno Luks senior oli *self-made man*, kes algas pambumehena-raamatukaubitsejana, tõusis raamatute ning ajakirjade levitamise agendiks ja lõpetas trükikoja omanikuna. Raamatud olid ta jõukuse nurgakiviks ja ta austas raamatuid: ostis neid sandikrosside eest kokku laatadelt, eriti aga koolimajadest ja taludest, kus vanade teoste hinda ei teatud, et neid siis pärast puhastamist, lappimist ja kohendamist mitmekordse kasuga edasi müüa.

Luks senior kihistas endale pihku, kui ta sõber rauakaupmees teda näruselt alalt ära kutsus rauakaubandusele, kus kümme protsenti on alati kindel, aga osav mees võib lõigata kakskümmend ja rohkemgi. Et sõber oli higistav paksuke, jättis Luks ligimesearmastusest ütlemata, et kahekümne sendi eest ostad, kahe krooni eest müüd, ja ongi tuhat protsenti taskus — see on õige arusaamine ärist ja teenistusest. Hiljem laiendas ta oma tegevusala kunstile, nii et ta autiitel kõlas kirjanduse- ja kunstimetseen. Kunstimetseenlus ei toonud esialgu kuigi suurt sisse, välja arvatud mõnest mõisast kadunud ja taasleitud vana maali jälle üldsuse teenistusse rakendamise operatsioon.

Luks senior hindas üle kõige iseõppimist kui teed täiuslikkusele ning edule, aga Bruno Luks juniori pani ülikooli. Küllap sellega oleks üks igavene üliõpilane juurde soetatud, kuid riigikord muutus, Lukside trükikoda natsionaliseeriti ja vana Luks suri sellest löögist saadud südamerabandusse. Bruno Luks juniorile jäi korteritäis raamatuid ja maale, millest osa oli juba jõudnud kunstnike surmaga hinnaliseks klassikaks muutuda. «Hurraa!» hüüdsid sõbrad. «Teeme selle

prahi rahaks, saame hea pika peatäie.» Bruno oli küll nõus jooma, aga mitte maksma. Hea maal ja hea raamat on nagu hea vein, arutas ta, mida vanem, seda kallim. Oleksin püsti juhm, kui nüüd, sõja ajal, mil nael vorsti kaalub üles iga maali, oma kunstiteosed küll kenasti krabisevate, aga väärtusetute idamarkade vastu ümber vahetaksin.

Bruno ei läinudki sellele liimile. Ta ei võtnud vastu üsna kõrget kohta Hjalmar Mäe aparaadis, vaid leppis tagasihoidliku, juba isa poolt eduga läbiproovitud ametiga — hakkas agendiks. Kui palju perekondi oli musta haakristi eest oma kodudest ära pagenud, võttes seljakotis või kompsukeses kaasa ainult kõige hädatarvilikuma. Hakkas nüüd mõni vana tädi või kojamees või hea naaber, kelle hoole alla varandus oli jäetud, raamatute või maalide hinna pärast tingima, kui sakslased nagunii kõik hoopis ilma rahata laiali tassisid. Luks ostis kunsti võileiva hinna eest, kahe võileiva hinna eest müüs maha ja ikkagi oli sada protsenti teenitud. Aga haruldasemad ja väärtuslikumad esemed tassis koju ja isalt päritud kogud hakkasid kiiresti kasvama. Bruno Luks junior tõestas praktikas, et isegi sõja kultuurivaenulikus õhkkonnas võib kultuuriga hästi ära elada. Eriti kui tutvused laienesid ja tema kätest hakkas läbi liikuma üht-teist rinde poolt saabuvaist varadest. See aga oli ehk ka ainult kadedate keelte õel sosin nagu seegi, et pommitusöil olevat Brunot nähtud veoautoga ringi kihutavat, et ta siin ja seal leekide ning suitsusammaste vahel olevat fantoomina üles kerkinud...

Sõda lõppes, Bruno Luks kui asjatundja organiseeris raamatute ja kunstiesemete antikvariaadi. Nüüd on sul varsti näpud põhjas ja pill lahti, muretsesid sõbrad. Nad eksisid seegi kord. Bruno muutus üsna asendamatuks vahemeheks raamatuhaigetele, kelle huvi kaugeltki ei suutnud rahuldada üsna arglikult ja ühekülgselt tegevust taasalustanud kirjastus. Bruno Luks ei öelnud ära, kui mõni rahakitsikuses kunstnik väikese laenupalvega tema poole pöördus, kui ainult oli olemas garantii. Harva, väga harva neid kindlustuseks toodud kunstiesemeid välja lunastati, nad lihtsalt vahetasid märkamatult peremeest. Alati mahe, viisakas ja tagasi-

hoidlik, ilmus Luks nagu vaim mahajäetud kodudes esile, lohutas, trööstis ja aitas abivalmilt välja sorteerida ning ohutusse kohta toimetada kirjandust, millest Luksi hoiatust mööda võiks sigineda soovimatuid sekeldusi. Kellel oli aega või tahtmist eraldatud raamatupakkides sorida, sest Bruno Luks pole ometi ju mõni südametunnistuseta maklakk, kes nagu kogemata ka mõne rariteedi prahi hulka poetab. Kaastundest hädaliste vastu ei öelnud ta ka ära, kui sooviti midagi müüa.

Bruno Luks austas kõiki kauneid kunste ja tundis enamikku nende preestreid, kõigest rohkem pidas ta aga lugu Veenuse nägusaist sõsaraist. Juba ammu sõitis ta oma «Pobedaga», alati veidi unine, nagu suigatav ilme näol ning sigaret suunurgas; kõneldi sellestki, et ta endale villat ehitavat.

Bruno Luksi kutse üllatas Kirretit veidi, sest nad olid üsna pealiskaudselt tuttavad. Jumalate pidu! muigas Rommi endamisi. Kõlav nimi, aga küllap sellest kujuneb üsna tavaline joomatrall, kus räägitakse teravmeelsusi, mida ammu on kuuldud, lobisetakse tarkusi, mis kellelegi pole uudiseks, ja kallatakse end viina ja veini nõnda täis, et järgmisel päeval ei mäletata, kuidas see möll küll lõppes. Hiljem oleks mõru maitse suus ja süda valutaks kaotatud aja pärast...

Algul mõtles Rommi, et ei lähe, aga päeva jooksul välgatas äkki uus idee. Tõepoolest, üksinda poleks mingit mõtet minna, aga kui näiteks Hilje Rutas ka tuleks, polekski seal ehk puruigav. Hiljele oleks see mitmekordselt tulus — tuulutaks end, näeks ja tutvuks paljude kunstimaailma inimestega, harjuks seltskonnaga. Kas ta ainult tuleb? Aga miks mitte proovida...

Ja Hilje pidi alla neelama üsna mõru pilli — ta jäeti «pärast tunde». Väikeseks lohutuseks oli, et mitte üksinda, vaid koos venna Tiiduga — võrukaela, vigurivända ja pikanäpumehega. Nad lihvisid taltsutamisstseeni, kus Irma katsed Tiitu ausale teele pöörata purunevad vastu noore vääniku põikpäisust. Tiidul on oma vaated elule, tööle, aususele, seltsimehelikkusele, ta on kogenematule ja ausale tüdrukule kõvaks pähkliks. Stseen tõepoolest vonkles õige hoo ja teravuseta, aga publik ometi ei maksa piletiraha selle eest, et kolm

tundi taluda igavust ja hallust, kordas Rommi. Proovid kestsid hommikust saadik, nad kõik olid väsinud, pildike kippus iga korraga lahjemaks jääma ja Rommi laskis ka Tiidu minema. Nüüd saan alles sauna, mõtles Hilje, aga Kirret näis hajameelne, kohendas laual üht ja teist, jalutas väikese tuurikese ja jäi lõpuks naeratades Hilje ette seisma:

«Olete väsinud?»

«Ei!» vastas Hilje kiiresti, nagu kohkunult. «Võin jätkata kas või südaööni... Ma olen sellega harjunud...»

«No-oh?» kergitas Rommi vasakut kulmu. «Sinna siis see koer maetud ongi! Iga ülepingutuse tulemuseks on tülpimus ja väsimus. Väsimus on aga saamatuse ema. Kuidas te puhkate? Millega meelt lahutate?»

«Õppimisega. Harjutamisega.»

«Ka pärast proove teatris?»

«Loomulikult.»

«Hm!» See tüdruk tõepoolest jõuab väga kõrgele või põleb lühikese aja jooksul läbi nagu õletuli. Kiita oli veel vara, upsakusebatsill on väle endale noorde näitlejasse pesa soetama, ja Rommi noomis isalikult: «Inimene pole masin. Peab elama korrapäraselt ja rütmiliselt, nii et tööle järgneks puhkus ja pingutusele pillerkaar. Aa, vaat, mis mulle meenus!» laksatas siis endale peopesaga vastu otsaesist. «Homme korraldab üks minu vana hea sõber Nõmmel peo. Sügishooaja avamise tähistamiseks ja oma uue maja sisseõnnistamiseks. Koguneb ainult kunstirahvast, lõviosa kuulub näitlejatele. Tulge kaasa! Ka Ene on kutsutud.»

«Mul pole seal ühtki tuttavat...»

«Seda huvitavam. Luksi juures on ainult valitud inimesed. Ja teil... on juba aeg mõelda sidemete loomisele.»

«Ma arvasin, et ennekõike töö, võimed, esinemine...»

«Ja-jaa — et töö ja anne on kõige tähtsamad, sellele ei maksa mitte sõnugi kulutada. Kuid meie ei ela tühjas ruumis ja seepärast ei tohi seltskonda põlata, seltskonda ja head meelelahutust.»

«Ma ei tea...» Hilje näppis tekstiraamatu nurka. «Vanaema pole ka linnas, tema vist ei lubaks...»

«Teie pole enam väikseke, kes peab rippuma vanaema põllepaelte küljes. Ma ei kutsu teid ju ei tea kuhu...»

Hilje heitis silmile langenud käharad järsu liigutusega tagasi ja ta pruunid piklikud silmad püüdsid julgelt Kirreti pilgu:

«Kas ma p e a n tulema?»

«Te küsite, nagu oleks mu kutse mingi käsk. Muidugi te ei pea, ainult see oleks teile kasulik. Ja... ja mina saaksin noore kena kaaslasega uhkeldada.»

Hilje silmad ahenesid veelgi, ta naeratas, nagu varjaks mõnd salajast mõtet, ja noogutas:

«Hea küll, ma tulen.»

«Teadsin seda ette!» hüüatas Rommi, kuigi ta kogu aeg kartis hoopiski vastupidist. «Sõidan homme õhtul teie kaudu läbi.»

Hilje ootas vanaema maalt tagasi alles paari päeva pärast. Ja kui Ann juba samal õhtul oma kimpsudekompsude ja külakostiga uksest sisse kopsatas, oleks Hilje ta oma kaelustustega kas või ära lämmatanud. Ann ei mallanud kauemaks sugulaste juurde jääda. Mure Hilje pärast võttis une silmist ja riisus söögiisu, ning nüüd sadasid hoolitsevad küsimused: kas sa ikka valmistasid endale midagi sooja eineks? ega sa ei kurnanud end liiga harjutamistega? kas kustutasid välja minnes alati gaasi? kas lukustasid ukse?

Kui Ann end juba magamaminekule seadis, jutustas Hilje, kui suurele peole kutsumisega Rommi Kirret teda austas. Ann Rutase madratsit kohendavad käed peatusid, ta laskus voodiservale ja vaatas nõnda kurva ning valuliku pilguga tütretütrele, et see ta kõrvale istus ja vanaemal kõvasti-kõvasti ümbert kinni võttis.

«Sa ära mine,» sosistas Ann Rutas, haarates Hiljel kramplikult kätest. «Eks, sa ei lähe?»

«Aga, vanaema, ma ju lubasin! Oleks piinlik nüüd veel ära öelda. Ja kangesti põnev on ka — mõtle, kui palju kunstirahvast seal korraga koos on. Kui ma tahan teatris töötada, ei saa ju igavesti nunnana oma toa nelja seina vahel kükitada.»

«Ei saa, ei saa...» kordas Ann nagu kurb kaja. «Aga Bruno Luksi kohta räägitakse igasuguseid lugusid, üks hullem teisest.»

«Räägitagu, ma ei lähe tema ega ta villa pärast...»

«Tütreke, tütreke!» surus Ann näo vastu tüdruku õlga ja Hilje tundis, kuidas pisarad ta kleidist läbi niiskusid. «Sa ei tundnud oma ema...»

Hilje tõstis tasakesi vanaema pea oma õla najalt ja ta piklikud tumepruunid silmad vaatasid väga tõsiselt vanaema omadesse, mis olid veest ja murest tuhmid.

«Ma aiman, mis sind rõhub. Sa tahad hoiatada, et mind ei tabaks sama saatus, mis viis hauda mu ema...»

«Ta oli nii hea ja... ilus...»

«Mina pole kaugeltki nõnda ilus kui oli ema ja küllap ka mitte nõnda hea südamega. Sa ära karda minu pärast...»

«Aga miks just Rommi Kirret sind kaasa meelitab? Miks sa ei lähe Aavoga? Rommi... oh, tütreke...»

«Rommi Kirret on meie parimaid lavastajaid. Ta on andekas inimene. Peale selle meeldib talle noorte naisnäitlejatega kurameerida. On ju mehi, kellele see on haiguseks nagu mõnele teisele-kolmandale piip, jahipüss või spinning. Ja ka oma kõrvalisel harrastusalal on Rommi Kirreti elutee olnud üsna trofeerikas...»

«Issand, mida sa küll kõneled!»

«Oleksime pidanud rääkima juba ammu. Nägin ju, et see mure sind kogu aeg vaevab. Hirm, et mind võib tabada ema troostitu saatus. Sa hoolitsed minu eest nagu tibukese eest villavakas ja usud, et ma ei tea elust midagi. Ei, ma tean... paljugi.»

«Sa oled mu ainuke... Mitte midagi muud ma elult ei taha, kui et sul hästi läheks.»

«Vanaema, minu pärast küll ära endale uusi kortse kasvata. Muidugi, ma tean, et Rommi Kirret... minu püüdmiseks võrke heidab...»

«Tütreke, tütreke...» haaras Ann Hiljel kõvasti-kõvasti ümber õlgade kinni, nagu püüdes teda oma kehaga kaitsta.

«Vanaema, kallis, ära seepärast nõnda kohku. Rahune ometi, sa ju lausa värised. Nüüd pean veel mina, võsuke, sind troostima. Et Rommi Kirret minus peale Irma osatäitja näeb ka noort naist, see paistis läbi juba ammu. Aga ega sellepärast, et Rommi Kirretile meeldib naisnäitlejatega naljatada, veel Hilje Rutas jää

teatrilavale minemata. Noh, lõpmatuseni me peitust mängida ei saa, peame Rommi Kirretiga selle partii kahekesi lõpuni mängima. Ta on hellitatud, aga mitte südametu inimene.»

«Aga kui ta... kui ta...»

«Noh, kui ta?»

«Aga kui ta ütleb: kas jaa, või käi teatrist välja! Tagasi sinna, kust sa tulid.»

«Oo, vanaemake, sa oled siiski ajast maha jäänud! Võib-olla peab temagi mind nõnda lollikeseks, et end hirmutada lasen. Oodaku ainult! Kui tarvis, võin ka vabrikus edasi töötada, see mind ei kohuta. Aga Kirret pole mingi «Apollo» peremees või diktaator, küllap leidub kaitsjaid minulegi. Kuigi ma ei usu, et mul neid üldse tarvis läheb, tulen omal jõul toime.»

«Oi-oi, tütreke!» vangutas Ann oma halli pead. «Kes oled sina, et tahad Rommi Kirretit õpetada?»

«Ah-ah-haa!» naeris Hilje ja tõmbas vanaema voodiservalt üles, tiirutades teda põrandal enda ümber. «Ega mina, küll elu teda õpetab. Vanaema, ära unusta, et elame viiekümne neljandal, aga mitte kolmekümnendal aastal.»

Ann vabastas enda Hilje keerutusest ja pead vangutades ning endamisi pomisedes hakkas lahti riietuma...

Kui järgmisel õhtul taksiauto Kirreti ja Hiljega Bruno Luksi veel värvist ja vaigust lõhnava maja ees peatus, voogas läbi mändide tänavale valju jutukõma, naeru, ühtlasest suminast ülekostvaid hõikeid.

«Hilinesime,» viipas Rommi maja poole. «See on hea, sest alati on kasulik hoida väikest distantsi. Et meie näeksime teisi, aga mitte teised meid. Seal sees on tuju tõusnud kraadini, kus meie tulek äratab tähelepanu ainult minutiks.»

Puhas peenike kruus krudises nende jalge all. Kahele poole teed oli veetud mulda ja seal õitsesid gladioolid ning daaliad ja vaikne tuulehingus kandis endaga nelkide lõhna. Mändide okstesse oli riputatud elektripirne, mis heitsid teele ja hoolikalt rehitsetud murule valguse ja varjude võrestikulise mustri, mis igas oksi kõigutavas tuulehoos nagu ärkas ning väreles. Kõrge mansardkorrusega maja enamasti pärani lükatud aknad särasid

heledais tuledes. Enne kui Kirret ja Rutas trepini jõudsid, avanes uks ja majast väljus salkkond inimesi.

«Oo, tere õhtust, Rommi!» hüüatas üks meestest sammu aeglustades. «Sa jäid sõidust hoopis maha.»

«Aga sina vannud nõnda ruttu alla?»

Mees heitis käega.

«Jah, seal läheb juba liiga kärarikkaks, lipsasime tulema. Visiit on tehtud ja — aitab. Noh, lõbutse hästi!»

Eeskoda oli tühi ja hääled kostsid siia ainult tuhmilt. Uustulnukad riputasid mantlid nagidesse. Rommi oli õrna punaka triibuga tumehallis ülikonnas — ta oli meelega valinud tagasihoidliku rõiva. Kiire, osavalt varjatud pilk oma juukseid kohendavale kaaslasele peletas Rommit teel tasakesi urgitsenud rahutuse: Hilje telliskivipruun, volditud seelikuga ja avara kandilise dekolteelõikega kleit oli lihtne, kuid põiki üle rinna jooksvad kolm voldikest, kitsas sametpael vööl ja madal püstkrae andsid sellele ometi meeldivalt piduliku ilme.

Toa lävel tervitasid uustulnukaid tubakasuits ja röömus huilgamine ning silmapilguks pöördusid kõikide näod ukse poole. Nagu valge kurguesisega must kass kerkis Bruno Luks nende ette.

«Tere! Lõpuks ometi. Olin juba meeleheitel, et teie ei tulegi.» Ta siniseid pupille poolenisti katvad laud tõusid millimeetri võrra, kui ta pöördus Hilje poole. «Me pole veel tuttavad...» Kui Rommi neid tutvustas ja tahtis lisada mõne sõna Hilje kohta, takistas Luks teda: «Ma tean — «Apollo» tulevikutäht, Rommi Kirreti avastus isetegevuslavalt...» Veel kord libises majaperemehe kiire hindav pilk üle Hilje, siis pöördus ta uuesti Rommi poole: «Lubage mul lausuda mõni sõna nii-öelda tänase õhtu kodukorra kohta. Seadke end kusagil mugavalt ankrusse. Igaüks sobitab end sinna, kus talle meeldib. Ja kui seltskond muutub tüütavaks, pole tõustes ja laudkonda vahetades tarvis vabandada. Täna on minu maja lahtiste uste päev, kõik ruumid on külaliste käsutuses. Kõrvaltoas on rootsi laud, kuid teil ei pruugi vaeva näha — kogu aeg kantakse suupisteid ka ringi. Tühjade pudelite asendamine toimub isetegevuse korras, täispudelid asuvad samuti kõrvalruumis.

Palun, eesriie võib tõusta!» astus ta kõrvale ja kadus sama hääletult nagu oli ilmunud.

«Rommi, siin on kaks vaba kohta!»

«Siia, Kirret, meil just teatrikunst puudub!»

Kutsuvaid hüüdeid lendas nagu pallikesi üle ruumi, siin ja seal pisteti aga päid kokku: «Kes see uus tüdruk ta kõrval on?»

Hilje pea käis tolles käras kergelt ringi, võõrad näod kohutasid teda ja ta hüüatas tasakesi rõõmust, kui ühes toanurgas nägi kerkivat Jaan Kuuskla lakka ja sametist jakki.

«Istume sinna,» viipas Hilje Rommile ja vastust ootamata hakkas Kuuskla poole liikuma. Rommi järgnes talle, surudes vastusirutatud käsi, ja naeratas hapukalt: ta oleks end võõramas laudkonnas mugavamalt tundnud. Rommi hindas kiiresti seltskonda, kes end nurka lükatud diivanilaua ümber koomale nihutas. Väike, ümmarguste põskedega ning veel ümarama kõhukesega teatri- ja kirjanduskriitik, kes muusikalavastuste puhul arvustas ka muusikat ja aeg-ajalt ütles oma kaaluka sõna kujutava kunsti kohta, näkitses hoolega searibikondi kallal; dekolteeritud tumedas kleidis tarbegraafik puuris malbe pilguga Hiljet ja ta sihvakas käsi, mida kaunistas lai kuldne käevõru, veeretas laual likööriklaasi; hallide juuste ja tugeva ninaga ooperilauljal oli ilme, nagu oleks talle mõni noot kalaluuna kurku kinni jäänud; ja tema kõrval keegi tundmatu, kõrgete rindadega, üleolevalt muigavate silmadega ja terava profiiliga noor naine.

Keegi polnud purjus, aga seina äärde ritta seatud tühjade pudelite rivi sisu polnud kindlasti ka maha kallatud. Klaase oli laual juba ülearu ja Jaan täitis need.

«Tõstke endale aga julgesti midagi ette,» lükkas Kuuskla sekserivaagna uustulnukaile lähemale. «Tehke sild alla ja visake karistuseks kahekordne annus elueliksiiri.»

«Jah, kahekordne annus,» noogutas laulja.

«Rumalus!» protesteeris kriitik. «Meil on täna keelatud igasugune administreerimine, igaühel on vabadus juua niipalju kui tahab...»

«Ja süüa niipalju kui tahab,» lisas malbe graafik süütul ilmel.

«Maitselagedus!» ütles kriitik kahe suutäie vahel. «Söömine on ebaesteetiline toiming ja tuleks avalikus kohas üldse ära keelata. Igaüks järagu oma portsjon kodus pimedas nurgas.» Ta tõstis endale tugeva lõigu sülti, kallas äädikat peale ja sirutas käe sinepipurgikese järele.

«Õige, ära keelata!» naeris laulja, nii et pikad kuldhambad välkusid.

«Taevas halasta, milline jama,» oigas Kuuskla, haarates kahe käega peast, ajades oma niigi kohevil juuksed hoopis sassi. Ja Hiljele: «Miks te tulite nõnda hilja? Meiega peab alustama koos, laskuma samm-sammult allapoole, siis oleme kõik toredad, vaimukad ja südamlikud...»

Bruno Luksi pooleldi uinuvate silmadega pea kummardus Rommi ja Hilje vahele:

«Leidsite endale kohad? Suurepärane. Kui midagi puudub, öelge ainult. Ehk kui keegi häirib, vahetage lauda või korrust.» Ja üsna Rommi Kirreti kõrva sisse: «Kas teie tütar tuleb?»

«Ma ei tea...» kehitas Rommi õlgu. Ta polnud Enele peost sõnakestki lausunud. «Ta ei öelnud mulle midagi kindlat... Lubas kaaluda.»

«Kuidas teie end tunnete?» pöördus Luks Hilje poole. «Küllap alguses võõrastate...»

«Ei, pole viga,» raputas Hilje pead. Ta oli joonud klaasi veini, see tõi puna põskedele ja vaikse mõnusa surina kogu kehasse. «On väga huvitav.»

«Huvitav!» pahvatas Jaan põlglikult. «Mis on siin huvitavat? Kas see, kuidas me üksteisele teravmeelsuste sildi all häbematusi näkku loobime? Või kuidas liiderlikkus galantsuse mantlis lähemale hiilib? Oo, inimene...!»

«Jamps!» pistis kriitik vahele. «Jaan armastab pateetikat, aga pateetika on igav nii elus kui kunstis, sest ta kõmiseb nagu tühi kõrvits. Mina pooldan elulähedust. Mõni ehk küsib, mis on elulähedus? Ma ei ole kade — tulge homme minu poole ja ma juhatan teile vähemalt

kümme vajalikku tsitaati klassikute teostes. Ma usun, et kõik on minuga ühel nõul?»

«Õigus!» ulatas laulja kriitikule üle laua oma pika käe. «Tänan teid nende sügavamõtteliste õpetussõnade eest!»

«Laulge parem midagi,» nõjatus malbe graafik laulja külje vastu. «Midagi kurba, nukrat, unistavat...»

«Kui just kõik nõnda tungivalt soovivad,» köhatas laulja ja tõusis püsti.

«Silentium! Silentium!» taoti kõrvallauas taldriku pihta.

Ooperilaulja ootas, kuni sumin vähenes, ja lõuga vastu rinda surudes algas:

«Kuldrannake, kuldrannake...»

Ta mahe ja tugev bass voogas vabalt ning sügavalt. Juba teiselt sõnalt liitus kümmekond häält, kes liiga madalalt, kes liiga kõrgelt, kes hoopiski valesti.

«Tsst!» püüdis malbe daam kaasaüürgajaid vaigistada, aga keegi ei kuulnud teda. Laulja ei lasknud end häirida, ta lisas fortet, nii et tema hääl ikkagi üle käriseva koori voogas.

Jaan Kuuskla kallutas Hiljele lähemale ja peaaegu karjus talle kõrva sisse:

«Mis teid küll siia tõi? Minge minema ja ärge vaadake mitte tagasigi...»

«Miks te mind oma seltskonnast minema kihutate?» avardusid Hilje silmad imestusest.

«Kui ma olen purjus, siis ma pole enam inimene, vaid ainult pool inimest. Aga ma tunnen, et hakkan juba purju jääma... Nad kõik siin on tublid, enamus neist on andekadki, aga kui nad end täis kaanivad, siis sureb neis kunstnik... Mina joon ahastusest, aga milleks peaksite jooma teie?»

«Ma ei joogi. Ma lõbutsen.»

«Kelle arvel?»

«Poolinimeste arvel.»

Kuuskla jõllitas hetke tüdrukule otsa ja purskas siis naerma oma jämedal häälel, mis võistles ooperilaulja «Kuldrannakesega»:

«Oh-oh-hoo! Tüdruk, sa hakkad mulle järjest rohkem

meeldima. Ära pane pahaks, et sind sinatan, aga aastate poolest kõlban ma ju sulle isaks...»

Laul lõppes, ooperilaulja istus ja äigas rätiga üle otsmiku. Malbe daam vajus talle peaaegu sülle.

«Kui suurepärane see oli... Ma otse sulan...»

«Lollus!» tabas kriitiku kahvel suitsuangerja lõigu. «Muusika on sekundaarne kunst, primaarne on tants. Inimestel polnud veel õiget kõnekeeltki, kui nad juba töö juures tegid rütmilisi liigutusi. Tantsisid...»

Lärmitsedes nõuti vaikust, klõbistati taldrikuid, klaase ja kausse — keegi alustas kõnet. Ta ülistas Bruno Luksi, tema kustumatut kunstiarmastust, mis ei tunne piire ega ohvreid. Lõpuks pani ette hüüda kolmekordne elagu ja tühjendada peoperemehe terviseks klaasid — tilgatumaks.

Rommi kummardus Hiljele lähemale, et seletada, kes on kes. Ta märkused olid naljakad ja tabavad, nii et Hilje aeg-ajalt naerma pahvatas. Kui klaase tõsteti, polnud Rommi nõus, et Hilje vahele jätaks, sest sellisel õhtul peab igaüks tasapisi kaasa purjetama. Üldine meeleolu aina tõusis, koos sellega kaotasid usutavuse kõigi teiste väited peale iseenese omade, mida püüti vastuvaidlejaile kadedust-äratava visaduse ja veel valjema häälega selgeks teha. Rahvast oli hõredamaks jäänud ja seepärast lükati laudu kokku ning istuti koomale, et seltsis oleks segasem, ja vahetati kohti, et läheneda vaidluspartnerile või sellele, kelle poole ihkasid hing, süda ja ihu. Polnud ju joodud ülemäära, kuid oli jõutud tujuni, mil muutuvad kergeks käed ja jalad, mõttelend raputab sabast oma alalise kontrollvalveposti ja tuntakse end vabana ning tõketeta. Oli kuum, ja prillidega kirjanikusaks riputas kuue toolileenile, häbenemata oma väljaveninud püksitrakse; auväärne mustas kleidis daam nokkis roosaks lakitud küüntega suurelt tordilt kirsimarju, poetades puhtaks imetud südameid klõpsudes taldrikule; vanem mees kallutas pea tahapoole ja ajas suu ammuli, et noor, pakatavate punahuultega tüdruk saaks ta suu kohal veiniklaasi kummuli kallutada.

Kõrvalruumis alustas raadio mürtsuvat tantsurütmi. Moodsa lõikega ülikonnas noormees, kelle juuksed olid

pealael siledalt lahku kammitud, kummardas Hilje ees. Rommi pöördus, et ära öelda, aga Hilje juba tõusis. Mis mina siis magasin, nihutas Rommi veiniklaasi lähemale. Või uskusin, et Hilje ei tantsigi...

Jaan Kuuskla, kes vahepeal oli kuhugi kadunud, lähenes. Ta käis aeglaselt, aga astus kindlalt ja oleks võinud kas või põrandalauda mööda kõndida. Vana kiviraiuja poeg, teda ei raba nii kergesti tasakaalust! Ta tõmbas laua alt tooli ja istus Rommile otse vastu, vaadates lavastajale ainiti silmadega, mille valgeil oli selgesti näha paisunud juusveresoonte võrk.

«Mina,» kõneles ta aeglaselt ja selgesti, «olen vilets inimene. Jäljed mu järel on nagu hiire teerada, sest mul pole iseloomu... Kiusatus on tugevam kui mina. Aga sina oled... põrsas... Veel suurem põrsas, kui olid vanasti...»

Rommi kartis skandaali ja end küljega Jaani poole hoides nihutas tooli kaugemale. Õnn veel, et Kuuskla nõnda tasa kõneles ja igaühel iseenda ning oma naabritega tegemist oli. Ent Jaan tõmbas enda tooli kolinal järele ja kordas:

«Justament... põrsas. Ole pealegi lavastaja. Ja see ka ei loe midagi, et sa kunagi nõnda Leari mängisid, et mul ihukarvad püsti tõusid... põrsas oled sa ikkagi...»

«Rumalus!» põrnitses kriitik vorstilõiku kahvli otsas. Ta oli üksikuid sõnu kuulnud ja pidas enda kohuseks vestlusest osa võtta. ««Kuningas Learis» ei tooda lavale mingit põrsast; kui seda aga kusagil tehti, siis oli see selge sigadus.»

«Ma usun, sul oleks aeg koju minna, Jaan,» ütles Rommi.

«Koju? Ei, koju ma ei lähe, ära mitte loodagi... Käin su kannul nagu vari, nagu... ärkvel südametunnistus. Ja aina koputan, ikka kop-kop, kop-kop-kopp! Sa ära arva, et mul sinust kahju on... oh ei. Aga mul on kahju iseendast ja... mõnest teisest... Looja on meile kinkinud vaimu, on kinkinud anded, aga meie nagu... nagu kõige närusemad parukad. Mina joon meelekurbusest, et olen nõnda väeti...»

Neist tormas mööda salkkond noormehi ja neidusid.

Rommi nägi Hilje lehvivaid juukseid, naervat nägu ja kuulis ta kutset:

«Tulge meiega!»

Rommi lonkis noortele järele. Nurkmises toas olid lauad seinte äärde lükatud, nii et keskel jäi vabaks väike ümmargune plats ja sellel londerdasid neli-viis paari midagi, mis oli segapuder kõigist moodsatest tantsudest. Hilje tantsis Bruno Luksiga, kes liikus muusika taktis sama laisalt ja vonklevalt nagu kõndideski. Ta rasked silmalaud olid kerkinud kõrgemale, kui Rommi kunagi varem oli näinud, ja ta vaatas Hiljele kerge naeratusega huulil. Rommi seisis hetke ja pöördus, et tagasi minna, aga just siis lõppes muusika ja Bruno Luks juhtis Hilje Rommi juurde.

«Seltsimees Rutas tantsib kergelt nagu haldjas,» kummardas Luks Rommile kergelt. «Poleks mul peoperemehe kohustusi, ma oleksin valmis temaga hommikuni tantsima.»

«Seltsimees Luks näib uskuvat, et ma teisi tantsupartnereid ei leiagi,» naeris Hilje.

«Väljendusin kohmakalt, tunnistan end süüdi.» Luksi pilgus välgatas üllatus. «Ma teen väikese ringkäigu, siis pakun end jälle teie alandlikuks teenriks.»

Luks libises inimeste vahele, kes ta käratsedes endasse neelasid.

«Kas istume lauda?» küsis Rommi.

«Oh, ma ei taha. Need onud seal oma tarkuses ja väärikuses on igavad. Mul on hullamise tuju. Tantsime!»

Nad jõudsid teha ainult paar ringikest, kui raadioaparaat hakkas undama ja vilistama, nagu oleks ümber lülitatud veduridepoosse.

«Hea küll, alistun,» ohkas Hilje.

Nende lauda oli jäänud ainult kriitik, kes kinnitas, et kõik on lollus, ja palus endale ulatada taldriku marineeritud seentega. Ruumi teises otsas tõusis Kuuskla jäsajas kogu ja käega viibates üürgas ta:

«Siia, Terpsichore jüngrid, siia, siia!»

Rommi teeskles, nagu ei kuuleks ta, aga Hilje tõmbas teda varrukast.

«Lähme, Kuusklal on hea süda...»

«Ma tervitan...» laulis Kuuskla oma madala võimsa bassiga. «Mida tohin teile pakkuda?»

«Vahuviina!»

«Kuulsite, vahuviina!» põristas Kuuskla. «Joogem vahuviina, päikese all küpsenud viinamarjade kuldset eliksiiri.»

Sumahtas lakke jäme kork, jook kihises üle klaasi ääre.

«Joon meie kaunite kunstide jumalanna — teatri terviseks!» tõstis Kuuskla kõrgejalgse pokaali. «Ta on kaunis, aga karm jumalanna, kuid ma põlvitan ta ees ja suudlen ta kleidipalistust. Proosit!»

Rommi Kirret täitis uuesti klaasid. Ta oli joonud mõõdukalt, kuid küllalt palju, et tunda kehas soojust, liikmeis laiska rammestust ja peas mõnusat tohuvabohu. Ta oli mõnedki sellised peod nende viimase punktini kaasa elanud ja tahtis Hiljet sellest hukkuvate laevade meeleolust säästa.

«Viimase klaasi tõstan teie terviseks,» ütles ta Hiljele vaikselt. «Teie tuleviku ja edu terviseks.»

«Viimase? Nüüd, kus mul alles lõbus hakkab...»

«On juba hilja. Ja homme on meil tööpäev... Võin teile kinnitada, et need, kes veel siia on jäänud, pole enam võimelised ei vaimukuseks ega mõistlikuks tantsimiseks.»

Hilje mõtles hetke ja tõusis siis:

«Hea küll, lähme.»

Nad lootsid, et neil õnnestub märkamatult ära lipsata, aga kui nad eeskojas mantleid võtsid, kostis äkki laulev, montoonne hääl:

«Kas teiegi põgenete? Nii jääte mulle lubatud tantsu võlgu, seltsimees Rutas.»

«Lunastan oma võla järgmisel korral.»

«Meil on ennelõunal proov,» vabandas Rommi.

«See loeb vähe. Meie, kunstirahvas, oleme karastatud eluks mitmel rindel.»

«Mina mitte. Küllap see on vähese treeningu süü...»

Bruno Luks muigas ja see ärritas Rommit, sest ta aimas, mida too unine kass praegu mõtles. Ta sirutas järsult käe:

«Head ööd, Bel Ami! Ja suur tänu...»

«On teil auto?»
«Ma pole nõnda rikas...!»
«Kuidas te siis linna pääsete? Järgmise elektrirongini on aega üle tunni... Võtke minu masin.»
Bruno Luks tõrjus tagasi kõik vastuväited: tema auto on ju kogu aeg külaliste jaoks stardivalmis. Tavaliselt juhib ta ise, aga peopäevaks palkas mehe, et kellelgi ei tuleks kõmpida jala. «Pobeda» seisiski ukse ees, juht tukkumas rooli taga.
Rommi ja Hilje alistusid. Vilksatasid mööda ähmaselt valgustatud puutüved, plangud, põõsad, üksikud pimedad majad ja siis pöördus sõiduk laiale, tuledest säravale peateele.
«Siis toosama ongi Bel Ami,» rohkem kõneles iseendale kui küsis Hilje.
«Mis teate teie Bel Amist?» imestas Rommi.
«Üsna vähe. Aga üht-teist on räägitud...»
«Muidugi, seda laadi kuulsus levib nagu kulutuli. Eriti naiste seas...»
«Täiesti õige,» nõjatus Hilje seljatoele ja ta naeratus näis Rommile mõistatuslik. «Ma olen kuulnud mõndagi ka... teist.»
«Minust... hm... Miks mitte, ma pole ju esimest aastat näitejuht.»
«Teist kõneldakse kui näitejuhist ja...» Hilje pidas pika pausi ning ta naeratusse segunes pilkesädemeid. «Ja kõneldakse veel muudki...»
Rommi vaatas uurivalt Hiljele ja purskas siis naerma:
«Teie olete... päris kelm! Algusest peale imetlesin teie lavalist talenti, mitte vähem pole ma aga imetlenud teid täna. Kui noort võluvat naist...»
«No-noo...»
«Ma räägin tõsiselt. Ja otsekoheselt. Tunnistan, et ma algul isegi kartsin teiega minna. Arvasin, et...»
«Avameelsemalt, avameelsemalt! Kartsite, et võtan noa valesse kätte, pudistan enesele peale ja räägin sääraseid lollusi, et seinadki piinlikkusest kahvatavad.»
«Mitte just nõnda... Aga kartsin, et olete liiga kohmetu ja pelglik. Algul te olitegi väga vaikne, aina piilusite oma suurte silmadega ringi. Nagu orav.»

«Nagu orav kuldses puuris... Jällegi on teil õigus.»

«Aga siis te süttisite. Ja kui te koos võõraste meeste ja naistega minust mööda tuiskasite, hakkasin kartma hoopis vastupidist...»

«Et lähen üleküte?»

«Et kaote mu juurest.»

«Bel Ami peol poleks see kuigi suur õnnetus olnud, sest oleksite kiiresti uue kaaslase leidnud.»

Auto aeglustas käiku ja oma teravaninalist ning eemalehoiduvate kõrvadega pead tahapoole kallutades küsis juht:

«Vabandust, kuhu käsite sõita?»

Rommi ütles Hilje aadressi ja autojuht pööras lähemal ristteel vasakule. Tükike aega oli kuulda ainult mootori vaikset undamist ja kummide kahinat. Siis kummardus Rommi jälle Hilje poole.

«Mulle meeldite kõige rohkem rõõmsana. Siis te nagu pillute kiiri, mis sütitavad... Kes küll oskaks ära seletada, miks üks inimene meeldib rohkem kui teine? Miks mõni väga lühikese aja jooksul muutub lähedaseks, aga teisega ei harju surivoodini. Ilu on siin sageli hoopiski kõrvalise tähtsusega, meeldivusel ja mittemeeldivusel näivad olevat oma salajased reeglid...»

«Või on nad hoopiski reeglipäratud.»

«Jah, võib-olla on nad hoopiski reeglipäratud. See on nagu nähtamatu kiirgus, mis mindki esimesest pilgust tabas... Nägin ju teid siis, kui teil polnud minu lähedusest aimugi, — istusin klubisaalis, teie aga mängisite Tiinat. Juba sel õhtul tundsin, et teis on midagi hoopis seletamatut...»

«Miks te mind solvate?» vaatas Hilje teeseldud tõsiduse ja etteheitega Rommile.

«Kuidas nõnda — solvan?» kohkus Rommi.

«Räägite salapärasest miskist, kiirgusest, fluidumist, küllap varsti jõuate ultralühilaineteni. Sellist juttu räägitakse ju lohutuseks inetuile naistele.»

«Oi, milline väike teravnina te olete!» võttis Rommi Hilje põlvel lebava eheteta käe. Rommi kirus endamisi juhi ees rippuvat poolpõiki asetatud peeglit ja leppis Hilje käe hellitamisega oma peol. «Ei maksa nõnda iga sõna sabast kinni napsata...»

Auto peatus tasa jõnksatades. Hilje heitis kiire pilgu välja ja hüüatas:

«Olemegi kohal. Tänan väga sõidu eest.»

«Ma tulen siin ka välja. Lähen jalgsi edasi...»

«Teil jääb hulk maad minna!»

«Pole viga, mulle meeldib öine jalutuskäik... Võite tagasi sõita,» poetas ta juhile rahapaberi pihku. Mootor turtsatas, aga ei võtnud õigeid tuure peale ja lohistas masinat ainult mõne maja võrra edasi. Kostis juhi jämedat vandumist ja ülestõstetava kapoti kriginat.

«Peaksite endale uue korteri otsima,» libistas Rommi pilgu üle kitsa ja kõrge hoone. «Avarama ja madalamal.»

«Oh ei, mulle meeldivad kõrgused. Mul on hea pea, see ei hakka pööritama.»

«Teile meeldivad kõrgused ja te ei jää orgu istuma, minu sõna selle peale. Vaadake minule kui oma parimale ja alati abivalmis sõbrale... Täna ei tahagi magada... selline meeletu pidu oli seal...»

«Jah... jumalate pidu,» ütles Hilje tasa.

«Lobiseks meeleldi teiega... Mis oleks, kui te mu endale soolaleivale kutsuksite? Mul on pudel veinigi taskus...»

«Kust te selle nõnda hilja välja nõidusite?»

«Näete, milline unimüts ma olen. Võtsin Bel Amile kingiks kaasa, aga unustasin üle andmata. Nüüd kulub meile endile marjaks ära...»

«Homme, õigemini täna on tööpäev. Proovid...»

«Inimene magab nagunii pool eluaega maha.»

«Aga minu kui noore neiu reputatsioon. Kas pole pisut iseäralik kolmanda kukelaulu ajal soolaleivale tulla...?»

«Ah, kes jõuaks maailma kadedat suud sulgeda või kohvitantade meele järgi elada! Istuksime tunnikese nagu kolleeg kolleegiga. Meil pole ju mahti olnud teineteisele iseendast, oma lootustest ja unistustest jutustada... Ei oleks uskunud, et olete nõnda kartlik...»

Rommi ei kannatanud Hilje piklike silmade uurivat ja samal ajal mõtlikku ning enesesse tõmbunud pilku välja. Ta nägi, et tüdruku peened sõõrmed tasakesi värelesid, kuna huuled olid kõvasti kokku surutud.

Linna poolt kostis tornikella kumedaid lööke, jaamas ähkis vedur. Siis ütles Hilje:

«Ei, ma ei karda. Ma ei karda maailma, iseennast ega teid. Lähme.»

Ja pistis võtme lukuauku.

Uks langes kompsatades kinni. Koridoris süttis valgus ja kustus jälle. Ning lõi kumama kõige kõrgem, otse katuseviilu vahele surutud aken...

All tänaval turtsatas mootor ja üks auto sööstis täie kiirusega minema.

20

Klatšijutte partorgidele ei räägita. Eriti kui partorgiks on Hugo Sarapi taoline norija, kes iga lookese kohta lõpmatuseni pärib: miks? kes? kust sa tead? kas ise nägid? Keegi polnud midagi näinud, aga igaüks teadis; ja millest süda täis, sellest suu räägib. Üks ja teine hakkas Hugo kuuldes poetama märkusi, mis algul olid kauged ning mõistukõnelised, siis aga lähenesid ja muutusid konkreetsemaks, kuni Hugo taipas, et jutt on lavastaja Kirretist ja Hilje Rutasest. Esimest selgemalt kõnelejat sakutas Hugo mehiselt, kuigi ainult sõnadega, aga tollel oli varuks nõnda palju väiteid, kuuldud jutte, vastamata küsimusi, viiteid ja vihjeid, et Hugo päeva mõtles ja järgmisel kutsus Rommi Kirreti enda juurde kabinetti. Selline kutse oli alati halb märk, ja kuna see juhtus just päeval pärast jumalate pidu, tõmbas Rommi pea nagu lööki kartes õlgade vahele ning ta manas endamisi: neetud, tol noormehel on parem agentuur kui Scotland Yardil.

Pool tundi, mis Rommil vahepeal vaba aega jäi, keerles ta nagu ussike palaval kivil, aga kui nad Hugoga silm silma vastu istusid, selgus üsna esimestest lausetest, et partorg ajas hoopiski vanu jälgi. Igatahes polnud tal Bel Ami mürglist aimugi, ja Rommi laskus mugavalt tooli, heites jala lõdvalt põlvele.

Partorg on lasknud end kuulujuttudest kohutada, tõrjus lavastaja. Halba räägitakse üksteisest sellest ajast peale, kui maakeral elab kolm inimest; selles on Rommi

päris veendunud, sest kadedus, too kuulujuttude õel vanaema, on sama vana kui inimkond.

«Või minust ja Hiljest lõksutatakse,» ei jõudnud Rommi küllalt imestada. «Kui tüütu see on. Alati, kui ma mõne noore ja andeka näitlejaga töötan, lastakse seesama vana värten vurama. Kui tänamatu on olla näitejuhiks! Nägin juba mõnda aega, et midagi keerutatakse, vargsi ja nurga taga nagu alati. Mis siis ikka, las susistavad. Selle tõve vastu pole maailmas veel rohtu leitud. Tuleb end lohutada vanarahva tarkusega, et ei naer nahka riku ega tühi jutt tükki võta...»

«Te olete Rutasele mingi ehteasja kinkinud...»

«Täpselt õige, kinkisin. Neiul oli sünnipäev, ja mis on selles kohutavat, kui keegi uustulnukat meeles peab? Ma ei näe, et see oleks minu poolt viga olnud. Kuigi mind närivad tõsised kahtlused...»

«Kahtlused? Millised?» uudishimutses Hugo, kui Rommi vaikis.

«Mul on sellest raske rääkidagi. Teie ju suhtute Hiljesse väga hästi, soovitasite teda. Aga mulle näib, et tõttasime liiga...»

«Hiljega? Teie olite ju temaga rahul...»

«Jah, algul pettis isegi mind, vana kala. Virvatuled! Kunstis juhtub tihti, et mõni plahvatab nagu magneesium ja pimestab. Sähvatusest aga üksi on vähe, näitleja hing peab olema nagu piibli legendaarne kibuvitsapõõsas, mis põles, aga ei muutunud tuhaks. Just seda kestvat leegitsemist näib olevat napivõitu. Kahjuks. Ning peaasi — ta kapriisitseb, ajab ninakese püsti. Kui nõnda vara ilmuvad staaritujud, pole head loota. Oleme seda varemgi näinud. Ma pean oma kohuseks direktorit hoiatada, et ta lepingu allakirjutamisega ei tõttaks.»

«Nüüd, kui Hilje Rutas vabrikust lahkus?»

«Kas ta juba lahkus? Ai, kui ettevaatamatu. Ma ütlesin kohe algul, et tõtata ei maksa. Vaatame, katsetame. Tehtud viga on alati raskem parandada...»

«Ei, ei,» raputas Hugo pead. «Kuidas siis äkki — ei kõlba? Link on ka väga rahul...»

«Link,» naeratas Kirret, pannes põlvel käe käele, «töötab energiliselt, nii kolm pluss, aga ta on armunud. Kas te pole seda märganud? On inimesi, eriti noori,

kellele armastus silmaklapid ette riputab. Pime nagu sündinud kassipoeg. Heldur Link on just selline mustertüüp, temale on Hilje tiibadeta ingel. Mina kui kogenud lavastaja näen sügavamale... Ma muidugi kõnelen veel Hiljega. Ma ei ütle, et ta oleks andetu ja lootusetu, temale on tarvis ainult õieti läheneda. Et ta puhkeks... Aga senikaua ei tohi lepingu sõlmimisega kiirustada. Kas või hoiatuseks.»

Hugo Sarap polnud pettunud, et tema kahtlused kokku varisesid. Küllap temas polnud veel õiget ülemuslikku karastatust, sest ta koguni rõõmustas, et tema missioon kuivale jooksis. Kui tugev on vana inertsi jõud, mõtles ta. Aitab ainult sellest, et Rommi Kirret võtab kellegi enda tiiva alla, kui juba usutakse, et siin peab mingi looke küpsema. Kui selles oleks terakegi tõtt, ei asuks Rommi Hilje suhtes nõnda kahtleval, koguni tõrjuval positsioonil. Noh, kõhelgu Rommi palju tahab, lepingu suhtes kõneleb Hugo direktoriga ise. Kena lugu, varsti jõutakse esietenduseni, aga üks peaosaline on alles vabakutseline.

Enne lahkumist kurtis Rommi oma muret — Jaan Kuuskla puudub proovilt. Pole tarvis olla selgeltnägija, et põhjust teada. Kui Jaan poleks nõnda suur kunstnik, kahetseks Rommi tõsiselt, et temaga üldse riskis — elueliksiir veab Kuusklat nähtamatute niitidega enda järele. Kui tal sellest jälle liiga pikka «ringreisietendust» välja ei keera.

Nõnda nende jutt seekord lõppeski...

Hugo ja Aavo kiirustasid lavakujunduse viimistlemisega, sest Link kavatses varsti alustada tehniliste proovidega. Järgmisel päeval töötasid nad varahommikust alates ateljees, ei raatsinud aega kulutada söömaminekukski, vaid mugisid siinsamas, veel värskest värvist kleepuvate dekoratsioonitükkide keskel, saia ja vorsti.

«Kui mõni võõras meid näeks, ta arvaks, et trimpame kahekesi,» kallas Aavo kollakat limonaadi klaasi. «Mul oleks sellest ainult kasu, sest annaksin ehk nõnda täismehe mõõdu välja. Aga sul oleks piinlik.»

«Pah!» põlastas Hugo. «Kas sinugi arvates on ideaalseks partorgiks pühak ja moraalijutlustaja ühes isikus?

Võib-olla on söömineg minusuguse väljavalitu jaoks liiga maine ja proosaline toiming?»

Aavo hammustas vastu tahtmist nukikese leiba, aga seegi jäi tal suus ringi keerlema. Tema õrn, tütarlapselik nägu oli kahvatu, justkui läbipaistev, sinised silmad jäid sageli peatuma mingisse nähtamatusse punkti ja mõnigi kord pidi Hugo üsna valjult hüüdma, enne kui sõber oma mõtteist üles võpatas. Kas ka tema on seda lollust kuulnud? juurdles Hugo. Nagu alati, kui mõni lähedane inimene oli kurb, tundis Hugo end justkui kaassüüdlasena ja püüdis oma lõbususega tusapilvi peletada. Tal oli see tihti õnnestunud, sest meeleolu on nakkav nagu eeskujugi. Rahulik inimene taltsutab enda ümber kärsitust, tujutust ja närvilisust, nii nagu lainetavasse merre kallatud vaaditäied rasket õli rahustavad veepinda; headus on nagu uraanimaagi radioaktiivsus — kiirgab lakkamatult ning nähtamatult, ja kõik, kes temaga kokku puutuvad, õilistuvad; võib-olla ainult terake, aga ikkagi muutuvad paremaks. Viimastel nädalatel oli aga Hugo ise rahutu ja hoopis Aavo kippus nakatama teda oma mure ning tujukusega. Aavo nägemine meenutas Hugole päeva, mil ta seisis Enega kahekesi Kirretite suures eluruumis ja kahele noorele sai selgeks, milline kuristik neid lahutab. Iga salajane mure on nagu kääriv õlu, mis võib vaadi lõhkuda; selgus on kõhklusest parem isegi siis, kui ta on halastamatu ning julm, ja mõni aeg pärast viimast kõnelust Enega oli Hugol nagu kergem. Ent kui ta lootis, et sellega on kõigel lõpp, ta eksis — aeg ei matnud ega parandanud. Ikka ja ikka leidsid mõtted tee tagasi Ene juurde, kuidas neid sealt ka minema kihutati. Hugo teadis, ta luges seda Ene näost, et Ene oleks valmis lõpetama kõik sidemed tolle päevakoera meenutava voostriga, kui Hugo ainult läheks ja Ene käe võtaks. Võib-olla ta juba lõpetaski. Aga Hugo ei lähe. Tema ja Ene vahel on kõrge okastarast tõke, millest ta ei suuda üle astuda. Ei, Hugo pole poisike, ammugi mitte variser. Ta tunneb elu ja teab, kui igapäevased on kiirestimööduvad vahekorrad, kui sageli sõlmitakse suhteid, mis võbisedes põlevad ainult mõne öö, olles süüdatud hetkeks lõkkele löövast ja sama kiiresti kustuvast ihast

või niisama, möödaminnes, nii et isegi ei tea, kuidas või milleks kõik juhtus. Ta ei jookse nende inimeste eest üle tänava ega pööra neile tervitamise asemel selga, aga sõbruneda ta nendega ei suuda. Ja nõnda Hugo ei lähe ega võta Ene kätt, kuigi tal on kahju, on valus ja nii väga tahaks, et nende vahel poleks kuristikku. Küllap Aavogi tusatuju on sellest pärit. Ta ju lootis, et Enest ja Hugost saavad sõbrad, aga seal kerkis noorte vahele Bel Ami suur, laialivalguv, määriv vari. Võimatu, et Aavo suudaks Hiljest uskuda midagi nõnda räpast, nagu nüüd sosistati. Kindlasti ainuüksi Hilje nime kuulmine peletab sõbra kulmult mõnegi kurru vähemaks. Ja et end veenda, ütles Hugo:

«Ma ei jõudnud mitmele «Rongaisa» proovile... Kuidas lavastus edeneb? Link on valmis kas või mürki võtma, et «Rongaisast» kujuneb hooaja üllatus. Hilje osa selles üllatuses polevat just väike.»

Aavo pani pooleldi söödud võileiva järsu liigutusega lauale ja enda teel suurt paberirulli peaaegu pikali tõugates läks akna alla. Ta vaikis kangekaelselt. Hugo pühkis taskunoa puhtaks ja klõksatas tera kinni. Niiii... Kärbes on siiski ka Aavo pähe istunud ja, nagu näib, end õige tugevasti kinni imenud.

«Kas sind ei rõõmustagi Hilje edu? Hilje on hea tüdruk...»

«Ah, jäta mind juba oma Hiljega! Hilje ja Hilje! Nagu teisi inimesi enam maailmas polegi.»

Hugo naeratas lepitavalt:

«Küllap on teisigi. Aga üks neist on kõige kaunim, kõige targem, kõige lõbusam, kõige andekam. Mulle näis...»

«Sulle näis! Mulle mitte üksnes ei näinud, vaid ma ka uskusin. Sa ei tea, mis see tähendab, sest küllap ka sina ei mõista mind. Mind ei saagi mõista, sest olen lapsik, naeruväärne ja tossike. Ma vaatan naistele austuse ja imetlusega, kuigi tean, et nad mõnikord pole väärt viit kopikatki... Tahaksin neid kõiki hoida ja hellitada, sest näen, kuidas nad ülemäära raske koorma all enneaegselt vananevad ja närtsivad. Ma kardan naistele haiget teha, sest et neid nõnda sageli solvatakse ja alandatakse... Ma ei oska öelda, kust küll sel-

line rüütliromaanide moraal minusse on lipsanud. Meie perekonnas... ei oldud ju kunagi väiklane ega kitsarinnaline.» Aavo hääles kõlasid kibedus ja iroonia. «Ja ka laste ees pole teeseldud ega pimesikku mängitud... Ma olen näinud ja kuulnud, mida lapse ja nooruki silm ei peaks nägema ega kuulma. Kui palju on ülistatud armastust! Minu silme ees on ta vahetatud peenrahaks. Kui palju kõlavaid värsse on lauldud truudusest! Aga ma olen näinud, kuidas tuldi ja mindi nagu bussijaamas. Ma hakkasin värisema hirmu ees — äkki pole minagi parem? Milline jubedus mind haaras, kui mõtlesin, et mind võidaks pidada samasuguseks, nagu on kõik need Bel Amid ja... Ah, kui kaua ma ei julgenud Hiljet suudeldagi! Aga nüüd? Hilje...»

Sõnad takerdusid. Aavo pöördus järsult ja surus otsmiku vastu jahedat ning siledat klaasi.

Hugo läks akna juurde ja jäädes nõnda seisma ja välja vaatama, et ta külg puudutas Aavo külge, ütles etteheitvalt:

«Häbi, Aavo, et sa Hiljest seda rämpsu usud!»

Aavo pöördus nagu pistest.

«Näed, ka sina oled kuulnud. Sellest siutsuvad juba varblasedki. Kas mina usun! Miks ma ei peaks uskuma, ah? Millise sisemise naudingu ja rõõmuga Velda paiskas: nagu neljakümne kolmandal aastal! Justkui neljakümne kolmas oleks olnud ainuke. Ammuks see oli, kui sa ise klaarisid pudeliga arveteõiendamist. See on ju hirmus ja... vastik. Rommi Kirret on edukas nii laval kui...»

«Sa jampsid! Ärka meelemõistusele. Kohutav, kuidas sa oma vanemaist kõneled. Aga kui sa ei usu oma isa, usu siis Hiljet!»

«Mitte kedagi ma ei usu, mitte kedagi. Ma ei läinud Hilje sünnipäevalegi. Saatsin lilled kellegi poisikesega. Ma ei julge «Rongaisa» proovide ajal üles minna, sest kardan Hiljele silmadesse vaadata...»

«Kardad ja... piinled.»

«Jah, piinlen. Juba palju päevi. Mul on tunne, et kõik mind salamahti vahivad ja üksteisele mõistaandvalt muigavad. Sa püüad mind rahustada, aga ise kindlasti samuti...»

«Ei, Aavo, mina ei usu! Kui seda juttu kuulsin, kõnelesin su isaga.»

«Tema muidugi eitas!»

«Rohkemgi. Rommi Kirret eitas ja tegi ettepaneku Hiljega mitte lepingut sõlmida. Nüüd pean mina Hilje kaitseks välja astuma. Kena soosimine, kas pole? See veenis mind rohkem kui Rommi Kirreti sada kinnitust. Mõnigi tühijutt tekib tuulest nagu vanasti laste leetrid. Noh, ära põrnitse mind nõnda mornilt...»

«Selle sa mõtlesid ise välja... Et isa ei taha Hiljega lepingut sõlmida...»

«Ei mõelnud. Lähen Hilje pärast täna veel direktori juurde...»

«Leping sõlmitakse, eks ju?» Aavo haaras õhinal sõbra käest. «Heldur räägib, et Hilje esineb suurepäraselt...»

«Muidugi sõlmitakse, kindlasti...»

Ateljee töölised tulid lõunalt tagasi ja Hugo hakkas lauaotsalt eine ülejääke kokku koristama. Aavo kummardus põrandale laotatud papilõigu kohale, seletades dekoratsioonimaalijale, et see tükike halli kartongi peab etendusel kerkima publiku ette kauni kasetüvena. Kui Aavo üles vaatas ja endalt sõbra uuriva pilgu tabas, naeratas ta. See oli küll ainult vaevalt märgatav virvendus, mis hetkeks Aavo nägu elustas, aga Hugol hakkas sellestki kergem ja soojem...

Jaan Kuuskla sel päeval oma nägu teatris ei näidanud. «Küllap kadus, va kõriorel, kümneks päevaks,» torises Rommi. «Mina teda mööda baare ja kõrtse küll jälitama ei lähe, ennem otsin uue osatäitja.» Mille peale Heldur Link ruttas kinnitama, et kui Kuuskla paari päevaga toime tuleb, pole veel katki midagi, sest ongi tarvis lihvida stseene, kus Anijalg ei esine.

Ekspeditsiooni Kuuskla leidmiseks seekord korraldada ei tulnud, sest juba järgmisel päeval oli ta «Apollos». Hugo ja Aavo andsid kiriku siluetile viimast lihvi, kui ateljeeuks lahti lükati ja habemetüükaist sinendava lõuaga nägu nähtavale ilmus.

«Ah, siin sa mul lõpuks oledki!» hüüatas Kuuskla ja tuli sisse, sulgedes enda järel hoolikalt ukse. Ta jäi Hugo ette seisma, märksa lühem, aga hoopiski laiaõlg-

sem ja tugevam, räsajas nagu känd. Mustav lõug tõstis veelgi tugevamalt esile teravanukilised põsed ja joonistas raami Jaani kandilisele, justkui viimistlemata joontega näole. «Otsisin kogu teatri läbi... Noh, sõima kuidas jaksad, karista kuidas oskad.»

Hugo hõõrus lapiga sõrmedelt värviplekke.

«Mis ma sust sõiman. Mul on koguni hea meel, et ikka elusalt ja tervelt tagasi tulid. Ei jõudnud me veel sinu jaoks päästemeeskondagi koostada.»

Kuuskla oli vana harjumust mööda mehist peapesu oodanud — taolise komistamise eest oli teda ju kord spetsiaalsel üldkoosolekul pargitud ning praetud —, nüüd langes tema kuraas äkki kokku ja peagi vajus norgu.

«Ei te mind oleks leidnud,» rääkis ta üsna tasa. «Aga naine leidis. Ta on mind nõnda palju otsinud ja ikka leidnud. Ma ei salli, et ta mulle järele tuleb, aga seekord oli tal minu selge peaga käsk: kui peaks juhtuma, et kaon, otsi üles ja too koju kas või miilitsa abiga. Ja kas või läbi kainestusmaja. Aga milleks talle miilits, ta ise on tugevam kui kümme militsionääri. Kus ma küll oleksin, kui mul poleks teda, head hinge!»

Kuuskla vaikis ja Hugo tõstis toolilt naelakasti.

«Ei, ma ei taha istuda, ka laval tunnen end ainult seistes kindlalt. Ja mu jutt pole veel otsas. Rääkisin kõigest naisele, ma ju ei oska tema eest midagi varjata. Tema mulle hommikul nõu andiski, et mine ja jutusta kõik partorgile ära. Ta on hea inimene... Nõnda ta just ütleski, et partorg on hea inimene ja teada saab ta varsti nagunii. Ega sa ometi mõtle, et säärane skandaal vaka alla jääb? Torisesin vastu, et kena küll ise peadpidi silmusesse ronida, aga kui kõik endamisi järele kaalusin, leidsin, et naisel on õigus. Mu naisel on alati õigus, sest tal on kuldne süda. Ah, miks ei saa tükikest võõrast südant võtta ja endale põue peita!»

Hugo ootas, ei kiirustanud, ei küsinud midagi, kuni Kuuskla ise jätkas.

Jumalate pidu Bruno Luksi juures oli lõppenud ränga skandaaliga.

«Mu vasar valutab veel praegugi,» silitas Kuuskla oma tugevanukilist rusikat. «Aga vaat see,» tõstis ta

siis vasaku käe, «kiheleb hullupööra. Oleks ta praegu siin mu ees, ma põrutaksin ka ta teise unise okulaari kinni.»

Kuuskla pidi otsast alustama, sest Hugo ei teadnud ju Bel Ami sügishooaja avamise ja maja õnnistamise peost midagi. Näitleja visandas kokkusurutult, mõne lausega peo kuni Rommi ja Hilje ärasõiduni, siis jutustas täpsemalt:

«Inimesi oli selleks ajaks ainult mõni tropike järele jäänud, aga mürglit ja mürtsu oli mitu korda rohkem kui algul. Ma olin paraja lasti all, kuid pea oli üsna selge. Ühest salgast mööda minnes kuulsin, et Bruno Luks jutustab midagi. Kuulajate kiiskavate silmade ja vaimustusest avatud suude järgi otsustades pidi lugu põnev olema. Kostis nagu Rommi Kirreti nime, mille järel keegi mõnules: «Teadagi, mauk soojalt ja naine noorelt!» Pressisin end lähemale.

«Küllap see kõik on tühi lori!» kahtles keegi.

«Mina ei valeta iialgi!» ajas Luks rinna ette. «Oodake, palun. Üks silmapilk,» vabandas ta end ja kadus, et varsti tagasi tulla väiklast kasvu mehega, kelle ninaselg oli nagu noatera ja laiad kõrvad hoidusid peast eemale hullemini kui nahkhiirel.

«See mees siin,» viipas Luks käega, «nägi kõike oma silmaga. Räägi, Adolf, kuidas sa härrased koju sõidutasid.»

Autojuht neelas ühe sõõmuga alla klaasitäie, mille Luks talle ulatas, ja hakkas siis jutustama.

Kuidas ta ka kokutas, midagi imelikku välja maigutada ei osanud. Mis sellest, et sõitjad omavahel vestlesid ja naersid ning et Rommi lõpuks Hilje käe enda pihku võttis. Noh, see oli ka alles proloog. Autojuhi lühikeseks pügatud vuntsiga huul lausa värises mõnust ja naudingust, kui ta pajatas, kuidas tema automootor hakkas parajal ajal seanahka vedama ja et ta maja nurga tagant sama selgesti kui kinos nägi, kuidas Rommi Kirret endale tee noore neiu tuppa murdis.

«Vanasõna ütleb küll, et linnu tee taeva all ja peiu tee neiu juurde ei jäta jälgi, kuid terane silm oskab siiski mõndagi näha. Aken süttis kahjuks kolmandal või neljandal korral,» venis autojuhi suu hääletus naerus

nagu konnal laiaks, «küllap muidu oleksin võinud jutustada veel mõndagi...»

«Tasem, sõbrake, tasem,» rahustasin end. «Sa oled külaline võõras majas...» Aga kui ta rääkis mansardkorra valendavast aknast ja sinna juurde nõnda kolmemõtteliselt irvitas, ütlesid mu vaimsed pidurid raksatades üles. Haarasin autojuhil ühe käega pintsakukraest, teisega pükstetagumikust ja paiskasin mehikese koridori. Ta oli ju väike nagu pussipea ja kergem kui takutuust, ei anna talle, närule, ta amet vist õiget kõhutäidetki.

«Mis skandaali sina võõras majas korraldad?» püüdis Luks oma silmalauge lahti kangutada. Vastumeelt oli ta mulle ennegi, nüüd ajas mehe unine larhv mu püsti marru.

«Lurjus!» karjusin. «Räpane spioon! Kärnane intrigant! Pulstunud parukas! Silmapilk lase tol nahkhiirel kogu lugu tagasi võtta...»

«Loo võib tagasi võtta,» irvitas Luks, «aga mida käsid teha kaotatud süütusega?»

Ei mäleta, et ma midagi oleksin mõelnud või kaalunud, tean ainult, et mu vana kiviraiuja poja sepahaamer tollele loimarile silmaauku raksatas. Küllap tal on täna seal monokkel, ainult et sinine. Ta sussid oleksid püsti olnud, aga ta leidis seinalt tuge, tõmmates seejuures robinal alla väikese natüürmordi.

«Kas võtad tagasi, ah? Kas võtad?» Kui Bel Ami midagi ei vastanud — võib-olla oli ta keel valust ja hirmust kange —, haarasin ta kõriõuna oma pihtide vahele. Ma olin arust ära hullemini kui Othello ja lugu oleks võinud lõppeda väga kurvalt nii Luksile kui mulle, kuid mõnel pealtvaatajal oli nõnda palju taipu, et kangutasid mu sõrmed ta kaela küljest lahti. Sülitasin kolm korda ja tulin tulema.»

Hugo pöördus sinnapoole, kus oli seisnud Aavo, ja võpatas — nad olid Kuusklaga kahekesi toas. Algul oli Hugo mitmel korral sõbra poole kiire pilgu heitnud, aga hiljem unustas. Viimane kord nägi ta Aavot kahvatuna, kõhnukesena, nagu külmetavana akna all seisvat; kaastunne haaras Hugot, ta tahtis Aavo juurde minna, et julgustamiseks kas või ta kätt suruda, aga samas jät-

kas Jaan oma jutustust ja Hugo jäi paigale. Millal Aavo ruumist välja lipsas, seda ta ei märganud, ja nõnda mäletaski ta Aavot kohkununa, suurtes pärani avatud silmades hirm ja valu...

«Su noorel sõbral ei pidanud närv vastu,» noogutas Jaan kaastundlikult. «Olime mõlemad mõtlematud — ega me ole laval, et ka publik peab kohal olema. Teadagi, Rommi Kirreti poja kõrvadele polnud minu jutt just harfimuusikaks...» Kuuskla ohkas, ta pilgud tegid ringi toa nurgast nurka ja peatusid siis uurivalt ning kõhklevalt Hugo näol. «Kas ma — pakin kohe oma seitse asja kokku?»

Hugo oli mõttes kujutlenud end Aavo osas ega taibanud kohe.

«Kuidas? Milleks seitse asja?»

«Noh, parem minna ise, kui lasta end väravast välja visata. Ma olin nagunii mustas nimekirjas, ja eks tollest siniseks löödud kulmust tõuse kisa-kära rohkem kui laadal, mul on ju kogemusi. Tuntud karakternäitleja rusikakangelasena — milline skandaal! Ja omavahel öeldud, ma pole põrmugi kindel, et Rommi Kirretiga nägupidi vastamisi juhtudes mu vasar jälle vinna ei tõuse...»

Võib-olla poleks ta kuhugi läinud, sest Kuuskla, nagu hea näitleja ikka, armastas ka elus väikest žesti, poosi ja dramaatikat, aga võib-olla oleks ka lahkunud, sest ta oli enda tõepoolest ülepeakaela sisse mässinud. Ent Hugo hoidis teda tagasi.

«Omavolilise puudumise eest kulub sulle karistus ära. Küll selle korraldab direktor. Ma usun, et Bel Ami ei hakka oma sinise monokliga uhkustama, ja ka sina pea suu — hoia oma kangelasetalent lava jaoks. Ja ära unusta — kui Rommi Kirretit puutud, lendad tõepoolest ja jalamaid.»

«Tema on ju kõiges süüdi...»

«Küll mina klaarin. Käi habemeajajal ära ja — proovile.»

Küll mina klaarin! Kui hõlpus on lubada, aga kust alata, kellega selgitada, kuidas lahendada? Milline õnnetus, et enam pole mingit võimalust kahtlemiseks, siis oleks kergem. Hilje, Hilje! Ah, kuidas Rommi Kir-

ret endale nüüd pihku itsitab: vedasin kollanokka partorgi kenasti ninapidi, ärgu ikka tükkigu vanale kalale ujumisõpetajaks. Samas kerkis Hugo silme ette Aavo kahvatu ning veretu nägu. Jah, siit peab algama! Otsin Aavo üles, püüan teda kuidagi rahustada ja esimesest kriisist üle aidata. Kuidas seda teha, kuidas Aavole nüüd veel tagasi anda usku inimestesse, seda ei oleks Hugo osanud öelda, aga ta tundis instinktiivselt sõpra ähvardavat ohtu ja ruttas Aavot otsima.

Oli parajasti lõunavaheaeg ja pooleldi suikuva teatrimaja laiades trepikodades ning koridorides kajasid Hugo tõttavad sammud vastu. Mitte keegi vähestest majasolijatest polnud Aavot näinud. Koju ta praeguses meeleolus kindlasti ei läinud... Hilje juurde? Vaevalt küll. Liiati algab varsti «Rongaisa» proov ja Hilje tuleb teatrisse. Hugo tõmbas teatrisaali ukse lahti. Rõdu avatud ustest hoovas suurde ja kõrgesse ruumi hämarat ning pehmet valgust. Vaip neelas Hugo sammud, kui ta läks saali keskkohani ja laskus pehme polstriga tooli.

Uks avanes ja naise hääl hüüdis Hugo Sarapit. Esimene kord arglikult, tasa, siis aga valjemini. Hugo tõusis ja läks uksest tulvava valguse poole.

«Olete ikka siin!» kostis kärsitu hääl. «Mulle öeldi, et läksite saali, aga kui hüüdsin, ei vastanud keegi.»

See oli ju Ene! Hugo aeglustas hetkeks sammu, et mitte millegagi reeta oma üllatust ja erutust. Kui nad heledasti valgustatud koridori astusid, küsis Ene:

«Kus on Aavo?»

Nad vaatasid teineteisele hetke otse silma ja küsimata ning seletamata mõistsid, et mõlemad olid kuulnud Bel Amist ja tema peo lõppakordist.

«Ma ei tea,» vastas Hugo. «Pool tundi või veidi rohkem tagasi olime temaga dekoratsiooniateljees. Kuuskla jutustas meile, mis Bruno Luksi peol juhtus, ja ma ei pannud tähele, millal Aavo lahkus. Teatrihoones teda pole, ma otsisin kõikjalt.»

Ene toksis kärsitult sõrmenukkidega aknalauale. Ta juuksed langesid vabalt kahele poole ja näol oli pehmem, leplikum ning samal ajal kurvem ilme kui tavaliselt.

«Rumal lugu!» pomises ta. «Aavo on säärastes elulis-

tes lookestes kohutavalt hell. Peaks Bruno Luksi mõjutama, et ta oma sõnad tagasi võtaks. Las kinnitab, et kõik oli välja mõeldud ja lavastatud. See võib-olla hoiaks ära suure õnnetuse.»

Hugo ei taibanud kohe Ene mõtet ja, suutmata imestust varjata, küsis:

«Kas te usute, et kogu lugu on ainult Luksi lavastus?»

«Oh ei!» Ene üks suunurk tuksles. «Ma pole eilesündinu. Ja Hilje pole Rommi Kirreti kogus esimene eksemplar. Mina vilistan sellele kõigele. Aga Aavo on hell, tema ei oska vilistada.»

«Aavol on õrn ja puhas hing...»

«Kahjuks. Õrn ja puhas hing on nagu ussjätke, millest kasu asemel võib tulla ainult kahju. Kas lähete Bruno Luksi juurde?»

«Mina? Ma ei tunnegi teda.»

«Seda parem. Ja kes teine peaks minema kui mitte teatri partorg? Kõik asjaosalised kuuluvad ju teie karja hulka...»

«Jätke vähemalt täna oma alp lõõpimine! Ma läheksin, kui selles terakesegi mõtet näeksin. Kuidas suudaksin solvatud ja läbipekstud meest veenda, et ta enese valelikuks tunnistaks?»

«Peate oskama, teie jaoks ju koosseisus etteütlejat pole. Kui teisiti ei saa, lööge tal ka teine silm siniseks.»

Hugo vangutas kahtlevalt pead. Seda ju võiks, aga see ainult kasvataks Bel Amis solvatu kibestumist ja jonni. Ei, vaevalt õnnestub nüüd enam kõike summutada, valeks ajada või naljaks käänata. Bruno Luks pole ju milleski süüdi. Kõige rohkem võiks talle ette heita ebaaumehelikku käitumist. Miks peaks ta endale läbikolgitu pilkenimele lisaks veel valeliku häbikoorma võtma? Kui ebameeldiv, kui raske, otse piinlik on teiste intiimelu üksikasju lapata! Hugo surus hambad kokku, nii et lihased põskedel kimpudena tukslesid, — pole midagi parata, ka elu musta pesu tuleb pesta. Keegi ei ela teokarbis, igaühe teed ja teod ristuvad teiste omadega. Rommi lõbutseb, aga Aavo võib-olla hukkub. Hugo võpatas:

«Kõigepealt peab Aavo üles leidma. Teda ei tohi üksinda jätta.»

«Jah, Aavo vajab praegu tuge,» noogutas Ene nagu väsinult. «Teid usaldab ta kõige rohkem, võtke ta oma kaitse alla. Aga mina...»

«Aga teie?» vaatas Hugo murelikult tüdrukule.

«Mina lähen Bel Ami juurde.»

«Mõttetus!»

Hugo tahtis vastu vaielda, aga ta nägi Ene karmi, otsustavat ilmet ja vaikis.

21

Enele öeldi antikvariaadis, et Bruno Luks oli vaid korraks töökohal käinud ja jälle lahkunud. Oma praeguse füsiognoomiaga võiks Luks olla ainult kas haiglas või kodus. Kuigi nii üks kui teine oli väga ebatavaline koht tolle mehe jaoks, sõitis Ene ometi Nõmmele. Kui ta mööda kruusatatud teed, mille äärsed peenrad veel jutustasid öisest orkaanist, maja poole liikus, nägi ta akna taga välgatavat valge laiguga nägu. Ene jõudis vaevalt vajutada kellanupule, kui uks juba avanes ja Bel Ami ta kättpidi sisse tõmbas.

«Lõpuks ometi! Teadsin, et sa aru pähe võtad...»

Ene tõrjus mehe rahulikult eemale ja astus tuppa. Ruumis polnud jälgegi hiljutisest möllust, ka natüürmort rippus oma kohal. Oleks võinud arvata, et tühi kuulujutt kõndis linnapidi ringi, kui side Bruno Luksi silmal poleks olnud tummaks tunnistajaks.

Kui Ene kujutles, kuidas Bruno Luks kaelapidi Kuuskla haardes siples, turtsatas ta tahtmatult.

«Ma näen vist pisut naljakas välja,» pöördus Luks, et heita kiiret pilku raamatukapi vastupeegeldavaile klaasustele. «Juhtus õnnetus...»

«Õnnetus? Kui hirmus! Kuidas küll?»

«Oh, väga lihtsalt... Auto viskas väikese uperpalli, oli kohutavalt libe...»

«Ja lõid silma siniseks? Suurepärane. Sa jäägi selle variandi juurde...»

Bruno Luks naeratas ühe näopoolega ja püüdis võtta Ene kätt, mille see aga järsult selja taha peitis.

«Sündigu, nagu sina seda soovid... Vaevalt näen ma praegu inimese moodi välja, aga... Ene, miks sa mind piinad? Miks ei jätku sul mulle enam ühtki head pilku...»

«Häid pilke pole mul sinu jaoks kunagi olnud.»

«Ene! Oled unustanud...?»

«Ma vaid sallisin sind. Igavusest. Ma ei tea, miks teie, mehed, endale ette kujutate, nagu võiksite ainult teie käsitada naisi nagu trammivaguneid. No-jaa, omamoodi oled sa ju huvitav eksemplar... mõneks nädalaks.»

«Ene!»

«Ja-ah?»

«Kas sa ei usu, et ka mina suudan... armastada?»

«Ei usu. Tahad, ma ütlen sulle, miks sa minu vastu praegu huvi tunned? Sinus tärkas solvatud enesearmastus. Sa oleksid mu hüljanud homme, aga mina tegin seda täna. Ja see haavab sinu meheuhkust, sinu au...»

«Sa oled... oled...»

«Jäme? Oh ei, olen ainult otsekohene. Ja ma tahaksin, et oleksid seda sinagi. Kas või ainult viieks minutiks... Ütle, milleks oli sul vaja laimukampaaniat Rommi Kirreti ja Hilje Rutase vastu? Kas see oli ainult mürgitatud uudishimu või midagi muud?»

«Kõigepealt luba tähendada, et tõde ei ole laim...»

«Jäta jamps! Kas sa ka mulle ei julge tõtt kõnelda?»

«Julgen!» Bruno Luksi ainsa silma laug tõusis ja vajus taas, kuid Ene võpatas selle sekundi vältel välgatanud pilgu ahnest jõust. Selles oli kirge, kuid ka valu. Kummaline, kas ka too hiiliv panter on suuteline kannatama? Ah, milline fantastika, küllap tal ka terve silm valutab... «Julgen küll,» kordas mees. «Süüdi oled sina. Jah, ainult sina! Sa hülgasid minu, sa kihutasid mu uksest välja, kui ma nagu redutav peni su akna taga luurasin ja olin valmis su jalge ette langema. Mind pole kunagi, mitte kunagi nõnda eemale tõugatud... Sa võib-olla ei aimanudki, et Bel Ami oskab ka vihata? Vihkasin kõike, mis on sinuga seoses. Olin valmis ohverdama teab mis, et hävitada sinu rahu, su nime...»

«Ah nii!» venitas Ene põlglikult. «Sa oled ju päris... Jago taskuväljaandes.»

«Ene, usu, ma kannatasin, piinlesin...»

«Vaiki! Kannata, aga ära halise. Kärisegu su süda kas või valust lõhki, aga ära oiga... Veel täna räägid oma tuttavaile ja sõpradele, et autojuhi jutt sinu jumalate peol oli purjus mehe rumal vaimusünnitus. Ütled seda Kuusklale, Hugo Sarapile...»

«Ma ei tunne sellenimelist.»

«Hugo Sarap on «Apollo» partorg. Räägid kõigile, kõigile... Mina... või keegi teine korraldab nagu juhuslikult sinu kohtumise kellegi noormehega, kellele muuseas kinnitad sedasama.»

«Kes see on?»

«See pole tähtis. Kas teed nõnda?»

Bruno Luks kohendas silmasidet ja kaalutles kiiresti. Kui selline tagasivõtmine teostada vajalike rõhkude ja tagasihoitud muigega, ei kahjustaks see tema nime, võib-olla koguni tõstaks kuulsust kui galantsest džentelmenist. Ja ta noogutas: «Olen nõus...»

«Tore, et sul kaine mõistus ülekaalus on.»

«Olen nõus ainult ühel tingimusel.» Bruno Luks lähenes Enele, haaras ta käe ja suudles sõrmi, käeselga, rannet. «Sa oled väike nõid... Painutad mind nagu pajuvitsa ümber sõrme...»

Ene tõmbas käe järsult tagasi.

«Aitab. Ma ei tee iialgi, mis mulle on... vastik.»

Luks venis sirgu ja pead tõstes vaatas oma ainsa avatud silma raske lau alt Enele.

«Mul on kahju, aga ma ei saa sinu väikesele soovile vastu tulla.»

«Sa pead!»

«Minu südametunnistus ei luba tõtt maha salata...»

Ene lähenes nõnda ähvardaval ja sõjakal ilmel, et Luks samm-sammult kaugemale taganes.

«Sa oled väärt, et sul mõlemad silmad peast välja pistetaks!» sisistas Ene. «Südametunnistus! Kust sa selle said? Ostsid täikalt või riisusid mahajäetud korterist? Spekulant! Suli!»

Jooksis majast välja ja sõitis linna tagasi...

Kodus valitses segadus: toolileenid, diivan, klaveri-

kaas ägasid mitmesuguste riidetükkide, pesu ja pooleldi täistuubitud kohvrite all; Malle toa avatud uksest paistis lahtitõmmatud sahtlitega kummut; põrand oli üle külvatud paberitükkide, riideräbalate, moest-läinud kübarate ja nõelumata kandadega siidsukkadega. Keset seda segadust istus Mall Kirret, silmad punased, ja uuris enda ees põrandal looklevat kingade rivi.

«Kas Aavot oled näinud?» küsis Ene.

«Nägin,» noogutas Mall. «Tuiskas siit korraks läbi, tusane ja tige. Küsis isa ja kadus ust kinni prõmmutades. Nagu tuulispea... Kõik on nagu aru kaotanud, mine või ise ka hulluks.»

Üleriideid seljast võtmata läks Ene telefoni juurde ja valis «Apollo» kommutaatori. Pärast pikka ringiküsitlust leiti talle Hugo Sarap. Ei, teatris polnud Aavo käinud.

Ene jutustas, et vend oli vahepeal kodust läbi jooksnud.

«Hea seegi,» ütles Hugo. «Hilje ei tulnud täna tööle, ma lähen korraks sinna. Kas te... kas te...»

Hääl hakkas kogelema ja katkes.

«Käisin!» vastas Ene järsult. «Jälk.»

«Sealt polnudki midagi loota. Kas te jääte nüüd koju?... Hästi. Ma tulen pärast teile, küllap selleks ajaks jõuab Aavogi pärale.»

Ene tõmbas väsinud liigutusega rätiku peast ja heitis klaverile, kus see langes kahele Malle laiaäärelisele kübarale.

«Mis kraamimispäev sul täna on?» küsis Ene mantlit seljast võttes.

«Lähen ära.» Mall püüdis võbiseva huule hammaste vahele, ja kuidas ka pilutas laugudega, lipsasid ometi pisarad põskedele.

«Kuhu? Nüüd sügisel?» ei taibanud Ene.

«Lähen ära... päriselt. Ükskõik kuhu. Ma ei jaksa enam. Kujutan ette, kuidas nüüd kogu linn lõkerdab ja irvitab. Meie pole ju ükskõik kes, Kirretite nime tunneb igaüks. Kogu eluaeg olen kannatanud, aina kannatanud ja vaikinud. Aga ka mul on süda, naise süda. Tigedusest ja jonnist olin ju mõnikord paha, kergemeelne ja rumal, kuid süda kogu aeg valutas. Kui hirmus see

on — olla abielus, aga jagada meest ei tea kellega. Oleks veel et noorusetuhinast, aga küpses meheeas... Oi-oi, milline häbi! Ah, et sina midagi säärast kunagi läbi elama ei peaks...»

Malle silmad vaatasid tuhmilt, ta nägu oli lõtv ja vananenud ning hääles kõlas nõnda valulik alatoon, et Ene kahtles, kas see ongi ainult mööduv kapriis, ja astus lähemale.

«Sa oled hiljaks jäänud, ema,» ütles ta vaikselt.

«Kuidas hiljaks?»

«Oleksid pidanud juba ammu ära minema. Õigemini küll protesti tõstma, mässama ja märatsema, enda ja oma laste õigusi kaitsma. Oleksid pidanud seda tegema siis, kui olid veel noor, kui elu oli alles ees...»

«Taevane arm, kui sa ainult aimaksid, kui palju kordi mõtlesin, et lähen. Aga iga kord tärkas lootus: ehk oli see viimane? Midagi ei muutunud. Teesklesin, et ka minul on armuke. Rommi jäi südametäiega igal õhtul ja sageli kogu ööks kodunt ära. Rikkusin vihas ja kättemaksuhoos abielu. Rommi märatses, luges mulle head ja paremat, peaaegu oleks mind löönud. Mis on lubatud jumalale, pole lubatud... tema ümmardajale. Kuid ta ei löönud mind maha ega kihutanud ka minema, vaid pani ette kooselu jätkata. Teeme seda laste pärast, ütles, aga küllap mõtles rohkem oma reputatsioonile. Naist petta oli ju auasi, aga perekonna mahajätmine oleks võinud tema tõusva kuulsusega nimele varju heita... Elame koos, pani ta ette kokkuleppe, aga igaühele jäägu piiramatu vabadus. Kümme korda parema meelega oleksin olnud ori... Armastus on visa, väga visa, aga kui teda üldse ei kasteta, närbub ta lõpuks. Nõnda närtsis ka minu armastus. Naine, kes ei armasta, on nagu kuivanud haavapuu... Oh, Eneke, ma olen halb naine olnud, olen petnud ja valetanud... Ma kannatasin ja lootsin, et koos aastatega kõik rahuneb. Aga ei midagi. Kui noor mees petab, on see traagiline, kui seda aga teeb elatanud mees, on see häbistav ning alandav. Kui kevadel oli too lugu statistiga ja kakeldi pudelitega, tõotasin ma, et talun seda viimast korda. Aga nüüd ma lähen. Ei-ei, ära hoia mind tagasi, ma ei jaksa enam...»

Mall haaras tütrel ümber puusade ja oma nägu tema rüppe peites nuuksus valjult ning ägedasti.

«Hilja, hilja,» kordas Ene, libistades käega üle ema tihedate juuste. «Elu ei saa otsast alata... Ja see on siin maailmas küll kõigest kõige kurvem... Piiblil on õigus, et pole mingit maapealset lunastust. Midagi ei unustata ega anta andeks ja vanemate patud nuheldakse laste kätte... Ah mis, aitab rumalustest — kuivata silmad ja pane asjad oma kohtadele tagasi. Viiekümne-aastane naine ei jäta enam meest maha.»

«Ma olen ainult nelikümmend viis,» nuuksatas Mall, topsutades taskuräti otsaga silmanurki.

«Viis aastat rohkem või vähem, igal juhul hakkavad eluväravad su selja taga kinni langema. Sellele sa ei mõelnud, kui oma asju sorteerisid ja kingadele ülevaatust korraldasid. Ja unustasid, et Aavo armastab Hiljet nagu... nagu ikka üks noor meeletu. Aavo ei suuda sõlmida perekondlikke kokkuleppeid. Hiljeta ei näe ta oma elul mõtet...»

«Ooh!» surus Mall käe suule ja kuivatas siis kosmeetikareegleid unustades kiiresti paari tõmbega silmad ning põsed ja tõusis. «Aavokese unustasin ma hoopiski. Taevake, temale on see ränk löök. Aga kus ta praegu on? Kus on Aavo? Heldeke, miks sa seisad nagu soolasammas siin, aga ei ole Aavo juures!»

«Ma ei tea, kus Aavo on. Jään teda ootama...» Ja pärast pausi: «Aga sina? Kas ikka lähed oma teed?»

Mall virutas jalahoobiga segi kingade sõdurliku rivi, paiskas laksatades kinni ühe pooleldi pakitud kohvrikaane ja kadus oma tuppa. Ene seisis hetke mõtiskledes, kehitas siis õlgu ja hakkas laialipillatud esemeid kokku korjama.

«Rongaisa» proov ei saanud sel päeval kuidagi hoogu sisse.

Algul hilines Jaan Kuuskla, siis selgus, et puudub Hilje Rutas. Ärritatud ja nõudlik Heldur Link muutis esialgse proovi kava, ja kui kaks näitlejat pead kokku pistsid ning lõkerdades oma sisseaste unustasid, põrutas oma puldile nõnda, et paberilehed laiali lendasid. See oli esimene kord, kus Linki vihastavat nähti. Rommi Kirret avas korraks proovisaali ukse, libistas

nagu kedagi otsides kiire pilgu üle tegelaste ja kadus jälle. Temagi oli kaotanud oma stoilisuse, sirutas kord juba käe kaabugi järele, et teatrihoonest lahkuda, kuid sundis end siis jääma, tõmbudes näitejuhtide ruumi ja hakates lappama «Suveöö unenäo» režiiraamatut... Kogu lugu oli rumalasti suure kella külge seotud, ja et vabatahtlikke ning innustunud kellalööjaid leidub, selle peale võis ükskõik kui suurelt kihla vedada. Et too Kuuskla ka oma rusikat ei osanud taskus hoida! Ilma selleta oleks kihistatud ja sosistatud, kuni kõik oleks jälle tasapisi vaibunud.

Kuidas jumalate pidu lõppes, sellest kuulis ka Rommi Kirret Kuuskla enda suust. Küllap Jaan teatrit mööda tema jälgi taga ajas, sest näitejuhti nähes rõkkas ta juba kaugelt üle pika koridori:

«Hei, Rommi, pea kinni!»

Rommi ootas, kuni Kuuskla temani jõudis. Näitleja tuli habemeajajalt. Ta oli lasknud end kloppida ning aurutada, ja kuigi lõug ei sinendanud enam ja olid vähenenud ka tugevad varjud silmade all, oli ta kandiline nägu endiselt sünge, tugev tömp nina punetas ähvardavalt ning pilk oli nõnda ainitine ja raske, et Rommi ta vaadet välja ei kannatanud.

Jaan jutustas lühidalt ja järsult, kuidas Bruno Luksi sügishooaja avapidu oli lõppenud, ega püüdnudki tigedust oma hääles summutada.

«Sa oled suurepärane, vennas!» laksatas Rommi talle õlale. «Tolle Bel Ami füsiognoomia oli ammu mehe rusikahoobi ära teeninud.»

«Mul oleks parem meel olnud, kui see hoop oleks tabanud sinu okulaari,» vastas Jaan aeglaselt ja sõnu rõhutades.

«Ma ei leia, et see nali kuigi vaimukas oleks.» Rommi surus tõusva ärritusehoo vaevu tagasi. Ent Kuuskla nagu ei kuulnudki teda, vaid lisas põlglikult pead vangutades:

«Oi-oi, küll oled sa alles... siga...»

Rommil kibeles mõnigi terav sõna keelel, aga südamesopis pesitsev süüdlasetunne sundis teda tagasihoidlikum olema. Jaani häbematus ületas kõik piirid, liiati et ta näis praegu kaine olevat. Lavastaja Kirre-

tiga nõnda kõnelda! Kuuskla ei jäänud Rommi vastust ootama, vaid pöördus ja läks oma raskel, pisut vaaruval kõnnakul piki koridori tagasi.

«Säärane... lakkekrants!» pomises Rommi Jaanile järele. «Kaanib enda kõige viletsamas punkris ükskõik kellega juhtub ninali täis, aga mulle tuleb moraali jutlustama. Kui mina teda poleks toetanud, oleks ta võibolla ammu teatri trepist alla lennanud. Seal on nüüd tänu!»

Manas, mis ta manas, oma rahu ja töötuju Rommi tagasi ei saanud. Mida rohkem mõtles, seda paksemaks tusk ja meelepaha Kuuskla vastu kasvasid. Kes teda palus oma nina võõrastesse asjadesse toppida? Täiskasvanud inimene, aga joomatõvest üksinda ei aita, kipub ka kaklema. Nagu jõuaks rusikatega maailma suud sulgeda. Igal koeral on luba omas kodus klähvida, liiati olid kõik purjus; Bel Ami jutule oleks veidi lööbitud ja unustatud...

Ebameeldiv, ebameeldiv! põristas Rommi sõrmeotstega vastu lauda. Oi-oi, kuidas küll ajad muutuvad! Kakskümmend aastat tagasi oleksin kogu loole vilistanud — mida rohkem kõmu, seda tehtum, populaarsem mees! Kõrge kuusk püüab ikka palju tuult. Jaani rusikahoop oleks nii Jaanist endast kui Rommist päevakangelased teinud. Aga nüüd Rommi pelgas. Võivad teha följetonikangelaseks või pistavad näidendisse nagu Anijala. Ja Hugo Sarapiga ei tahaks sellel teemal üldse kõnelda. Too noormees on viimasel ajal hoopis kangekaelsemaks muutunud ja nina iseteadvalt püsti ajanud. Ta ei lepiks enam üksnes argliku tähelepanujuhtimisega. Ei tea, mille eest nad teda küll kiidavad, panevad veel noormehel alpusest pea ringi käima. Ta toonud teatrisse värskeid tuuli — julgustab näitekirjanikke, nihutab ette noori talente, võitleb ideelise selguse ja kunstilise küpsuse eest. Näe nüüd imet! Mina olen ligi kolmkümmend aastat nendesamade põhimõtete järgi tööd rüganud — kelle nina alla ma sellega keksima lähen? Ei-ei, teatrielu pole enam see, mis oli, ning näitlejail on tule ja vere asemel soontes tont teab milline lahja kali. Kollektiiv, ansambel! kisavad. Madaldavad tippusid, aheldavad suurte annete vaba lendu. Ja siis

valavad pisaraid: hall, igav, üksluine. Ahju taga kükitades võib viisku punuda, mitte aga loominguliseks palanguks hoogu ja särtsu koguda. Ah, neetud, kuidas pea otsas lõhub. Et sarvik neelaks Kuuskla ja tema rusikad! Kuigi Bel Ami on sinise laterna oma silma alla kuhjaga ära teeninud, võib sellest keerduda säärane silmus ümber kaela, et kas või lämbu...

Kui Hugo ruumi astus, vajus Rommi laua kohale üsna kössi, nagu lootes end nähtamatuks teha, — too noormees oli küll kõige viimane, kellega Rommi praegu juttu puhuda igatses. Rommi ei suutnud end nähtamatuks teha ja Hugo Sarap näis just teda otsivat, sest ta läheneS otsejoones lauale ja ilma igasuguse sissejuhatuseta küsis:

«Miks te mulle rääkisite, et Hilje Rutasega lepingu sõlmimisega pole tarvis kiirustada?»

Rommi Kirret ajas enda sirgu. Ta kaalutles, kas tõusta, aga jäi istuma — tema on vanem, mis sest, et Hugo on partorg.

«Ma seletasin juba eile. Ja täna Hilje Rutas koguni puudub töölt...»

«Mis te arvate, seltsimees Kirret, miks Hilje täna proovile ei tulnud?»

Rommi lükkas režiiraamatu järsult eemale, tõusis ja mõistvalt ning veidi pilkavaltki naeratades küsis:

«Kui ma ei eksi, ajab seltsimees partorg kuulujuttude jälgi? Ei, ma ei põikle, vaid vastan ja teen seda väga lühidalt ning selgelt. Jah, ma käisin Bruno Luksi peol. See pole loodetavasti keelatud? Ma ei võtnud kaklusest osa. Võib-olla oleks teile meeldinud vastupidine? Ma saatsin Hilje Rutase koju. Mulle võiks kivi heita, kui oleksin lasknud noorel neiul öösel üksinda Nõmmelt Tallinna kõmpida. Mida veel — räägitakse? Nagu näete, ei poe ma nurka, kuigi arvan, et ei maksaks... iga kõmu taga ajada.»

Kui vihane Hugo ka oli, pidi ta Rommi endavalitsemist ja näitlejaoskust imetlema. Ta mõistis ka, kui mõttetu oleks hakata praegu temaga piike murdma, ja paiskas:

«Kui oleks minu teha, kihutaksin teid päevapealt

teatrist välja! Kuna mul neid õigusi pole, esitan sellise ettepaneku «Apollo» üldkoosolekule.»

See oli liiga ootamatu uudis, kui et Rommi nii lühikese aja jooksul, mis Hugo veel ruumis viibis, oleks õige vastuse leidnud. Hugo oli juba teab kus, kui Rommile nagu torgati pähe, et oleks pidanud sähvama: «Ärge ainult hambaid murdke! «Apollo» ilma lavastaja Rommi Kirretita — ah-ah-haa! Nõukogude võim taltsutab tulipeade nihilismi ka teatrielus.»

Kahju, et head mõtted ja tabavad vastused sageli jõuavad pärale hilinemisega, justkui prahirongiga. Ent Hugo viis Rommi töötuju lõplikult kaasa. Kui istuks tunnikese kohvikus? Kõikidele trotsiks ja kiusuks. Las pistavad auravate kohvitasside juures päid kokku niipalju kui süda lustib...

Läks kohviku ukseni ja... jalutas mööda. Tegi omateada päris pika tiirukese linnapidi, aga jõudis ikkagi hoopis ebaharilikult vara koju.

22

Kui Aavo salamisi dekoratsiooniateljeest välja lipsas ja otsejoones teatrimaja välisukse poole ruttas, polnud tal muud mõtet kui — eemale, kaugemale siit. Valu võib tasakesi nokkida nagu linnupoeg; valu võib närida nagu näljane rott; valu võib põletada, nagu oleks rindu pistetud hõõguv raud. Kui Aavo mõtles usaldusele, mida ta tundis Hilje vastu, kui ta meenutas, et lähenes Hiljele nagu astub preester kõige pühamasse paika, pestes enne käsi, jättes sandaalid ukse taha ja vabastades oma hinge kõigest, mis on võlts ja halb, siis oigas ta tasa. Ta ju uskus kogu aeg ja kõhklemata, et ükskõik kui kuri on maailm, ükskõik kui palju on truudusetust ja autust, ükskõik kui palju petetakse ja valetakse, Hilje, tema Hilje on kõikidest parem.

Vahepeal haaras teda vihasööst ja siis ruttas ta koju. Isa ei olnud kodus, Aavo vahetas emaga mõned kibestunud, süüdistavad laused ja lahkus jälle...

Pettumus, kibestumine, häbi ja valu polnud Aavo hingele võõrad, aga nüüd tundus talle, et kõik, mis

varem oli läbi elatud, oli nagu videvikus kumav sigaretiots pilkases öös lõõmava tuleriida kõrval. Teda ei huvitanud, milliseid tänavaid pidi ta läks, kui palju oli aega möödunud, tal ei olnud ei sihti ega suunda, aga ometi leidis ta end äkki Hilje maja lähedalt.

Aavo seisatas kõheldes. Kuidas ta siia sattus? Mis oleks neil teineteisele veel öelda? Kuidas suudaks ta Hiljele silma vaadata?

Lootusesädemeke on visam kui vaevumärgatav hõõgumine kuivas taevas — on ta ju inimese elu tuli. Kustub lootus, kustub elu. Toosama sädemeke tõi ka Aavo Hilje ukse ette: võib-olla on kõik ainult arusaamatus? võib-olla on juttu suust suhu kandes valed lülid kokku liidetud, mõnest tühiasjast tont maalitud? võib-olla . . .

Mitu astet korraga võttes jooksis Aavo trepist üles.

Hilje oli just lõpetanud enda kordaseadmise, et minna proovile, kuid viivitas veel, oodates vanaema, kes oli läinud poodi ja lubanud varsti tagasi tulla.

«Lõpuks ometi tulid!» tõmbas Hilje ukse vahel kõhkleva Aavo sisse. «Kui paha poiss sa oled! Roosid olid kenad, aga ma ootasin ju sind. Ja teatris sind ka ei näe, justkui hoiduksid minust kõrvale. On sul tõepoolest nõnda palju tööd? Tule, tule ometi edasi.»

Aavo oli kange ja tõrges, ei vaadanud kordagi Hiljele otse silma, vastas tujutult ja napilt. Hilje esialgne rõõmuhoog rauges kiiresti, ta südamesse puges rahutus ja ta vaikis.

«Sa ütle mulle parem. . .» Aavo ei pööranud silmi seinal rippuvalt õlimaali reproduktsioonilt ja ta hääl oli pingutusest kuiv ning kähe nagu pinguletõmmatud pärgament. «Ütle mulle, kas lõbutsesid ka hästi . . . Bel Ami joomingul?»

«Ah, sa oled sellest juba kuulnud!» hüüatas Hilje ja Aavo imestas, et tüdruku hääles ei kostnud allasurutud kohkumist ega hirmu. «Oli üsna lõbus, aga rohkem siiski naljakas. Ma olin ju esimest korda sellisel peol. Veidi vintis mehed on kentsakad. Nad on siis nagu suured lapsed, kes õpivad käima ja lobisevad ei tea mis kõik kokku. Neid oli seal mitmesuguseid, üks veidram teisest. Naised pole nõnda . . . amüsantsed, nad muutuvad ruttu raskemeelseks ja . . . ja . . .»

«Sa jõid ka?»

«Pisut veini ja hiljem šampanjat. Vahuviinast hakkas kerge. Mul oli tunne, justkui tahaks õhku tõusta ja kõigile pikka nina näidata. Noh, siis lipsasingi tulema ja sõitsin koju.»

«Vale!» Esimest korda vaatas Aavo Hiljele otsa. «Sa valetad nagu ikka... lirva!»

Hilje võpatas ja vaatas kohkunult Aavole. Ta polnud kuulnud peo lõpuskandaalist ega suutnud seepärast ka mõista, kuidas küll Aavo, tema alati nõnda tagasihoidlik, diskreetne, hell Aavo võis laskuda turusõimuni. Aavol oli aga nagu teda kogu aeg lämmatada ähvardanud klomp kurgust ära lennanud ja lause tulvas lausele:

«Kui vastik see kõik on! Vastik ja jälk. Noor isetegevuslane tahab saada primadonnaks... maksku mis maksab. Ta laseb lavastajal end koju sõidutada, kutsub ta öösel endale külla. Magamiskambri primadonna!»

«Aavo!»

«Ära nimeta mind nõnda!»

Aavo oli nagu meelest ära ja ristis Hiljet veel mõndagi moodi. Hilje ei saanud kohkumusest sõnagi suust. Ta hoidis mõlema käega endal kaela ümbert, nagu oleks lämbumas, ja pruunid piklikud silmad avardusid üllatusest ning hirmust. Ent aegamisi üllatus ja hirm taandusid, silmad tõmbusid pilukile, suunurkadesse lõikus karm joon ja äkki katkestas ta Aavo:

«Küllalt! Aitab juba. Ma pole su naine, et võid mind voorimehe kombel sõimata. Kutsun endale külla, keda tahan ja millal tahan.» Nüüd naeratas Hilje pilkavalt: «Ja mis siis kohutavat on juhtunud? Mehed külastavad ju ikka öösiti tüdrukuid...»

Aavo tegi järsu liigutuse, nagu tahaks Hiljet lüüa, aga käsi langes jõuetult alla ja ta tormas sõnagi lausumata uksest välja. Hilje seisis hulk aega tardunult ühel kohal, nuuksatas siis valjusti ja vajus kummuli voodisse.

Sealt vanaema Rutas, kellest Aavo all trepikojas nagu pime maruhoog mööda tuiskas, ta leidiski...

Aavo manas ennast: mitte nõnda ei tahtnud ta Hiljega jumalaga jätta. Hiljel oli õigus, ta sõimas ju nagu

purjus voorimees. Kuid oleks pidanud käituma üleoleva härrasmehena, kes külma rahu ja lõikava irooniaga surub pikkamisi põlguse jäise rapiiri tüdrukusse. Nüüd viskas tema mu välja, selle asemel et ahastuses ja süütundes värisedes põrandale langeda. Ah kui rumal, kui vastik... Sellessamas toas, kus nad kahekesi raamatute kohale kummardusid ja Hilje juuksekihar tasakesi Aavo põske paitas, sellessamas toas, kust tema, Aavo, öö saabudes alati minema ruttas, õnnelikuna ja rikkamana kui keegi teine maailmas, sellessamas... Ja kellega veel!

Aavo mõtted paiskusid äkki teise suunda ja sellest muutusid häbi, iiveldus ja valu veelgi kõrvetavamaks. Rommi Kirret, lavastaja ja «Apollo» alustala, vabameelne ja edukas elumees, kahe lapse isa ja oma poja pruudi...

Aavo ei mõelnud lõpuni. Aga ta ei olnud enam oma mõtete isand. Need aina keerlesid ja pöörlesid nagu tohutud hallid veskikivid; nad toitusid üksteisest, paisusid ja võtsid koletislikke kujusid ning määratu suuri mõõtmeid...

23

Jahedusest, vaikimisest ja tusastest pilkudest, millega Rommi Kirret tol õhtueelsel tunnil kodus vastu võeti, aimas ta, et halvad uudised olid juba jõudnud ka siit läbi lipsata. Tühi jutt toob igas peres pojad, küllap seegi kord kasvas sääsest elevant, tõmbus Rommi nagu endakaitseks turri, võttis portfellist näidendi ja heitis poolküliti diivanile, et lugeda.

Polnud veel hilja, õigemini oli ebatavaliselt varane aeg perekond Kirretite kogunemiseks. Ene trilistas klaverit, hüpeldes ühelt motiivilt teisele, Mall kõndis rahutult ringi — kohendas vaasis lilli, mis ei vajanudki kohendamist, ja nihutas laua ümber koomale toole, mis polnud kellelegi ees. Külma vee, puudri ja ruužiga oli ta taastanud niipalju oma grimmist ning vaseliinist poorilise näonaha värskusest kui võimalik ja oli otsustanud täna mitte enam nutta, lõhkegu süda kas või tükkideks. Nagu ärritatud, vihane emalõvi piiras ta oma

meest, kes teeskles, justkui ei näekski Malle, vaid on hoopis haaratud õhukesest raamatust, mida käes hoidis. Mallele muutus vaikimine kõige enne üle jõu käivaks, ta jäi keset tuba seisma ja käsi üles tõstes ahastas:

«Mis inimene sa küll oled! Sa näed, et me kõik kõnnime otsekui elaval vulkaanil, aga sina triigid rahulikult oma ninaselga ja vajud filosoofilistesse mõtisklustesse...»

Rommi pani raamatu enda kõrvale diivanile ja heitis kärsitult Enele:

«Jäta juba oma rumal klimberdamine, kõrvadele hakkab.»

Ene laskis kuuldavale pika tõusva trilleri ja pani klaverikaane kinni. Mall võttis diivanilt raamatu.

««Kuningal on külm». Ah-ah-haa, suurepärane! Vananev lõvi otsib sooja. Aga kas sa, kullake, pole kunagi mõelnud sellele, et aeg lendab ja meie kõik vananeme? Varem või hiljem tuleb aeg, kus selline soojaotsimine näib naeruväärne.»

Rommi tõmbas järsu liigutusega raamatu Malle käest ära.

«Kaalutakse selle näidendi unustusehõlmast äratamist. Loen, et mälu värskendada. Aga minu kulul teravmeelitseda ei maksa, võib juhtuda, et mõõdan mitmekordselt tagasi...»

«Sa põikled, Rommi. Siin on ainult omad inimesed, milleks vigurdada? Omade vahel pole sa kunagi pimesikku mänginud. Ma eelistan oma mehe vägitegudest kuulda otsesest allikast, suust suhu, aga mitte mitme koka poolt solgituna ja kõrvetatuna.»

«Mis, pagana päralt, sa mind ometi närid? Inimene tuleb koju, et puhata, hinge tagasi tõmmata, kosuda, aga sina tikud kogu aeg hammastega hinge kallale...»

Mall laskus laua äärde toolile ja pead vangutades tunnistas oma meest nõnda teraselt, nagu näeks teda esimest korda elus.

«Noh, mis nüüd... Püüad ära nõiduda või?» pomises Rommi end ebamugavalt nihutades.

«Rommi, ütle mulle... Tõepoolest, Rommi, nüüd ma tean — sa oled armunud!» lõi Mall käsi kokku.

«Aga sina oled põrunud!»

«Miks sa muidu häbened ja nõnda lössis oled? Kuhu jääb sinu kuraas! Alati, kui sul oli käsil mõni seiklus, millest sa ette teadsid, et selle iga pole pikem kui... sirelite õieaeg, olid sa ülevas tujus. Kepsutasid ringi, uhkeldasid nagu mõni ratsaväepolgu ohvitser. Aga nüüd poed diivaninurka, õhkad raamatu taga, oled häbelik ja pelglik nagu kaheksateist-aastane koolipoiss. Ei-ei, see pole enam õige asi.»

«Sa fantaseerid ja lobised nagu alati...»

«Kas sulle meeldiks, et ma nutaksin ja ahastaksin, juukseid katkuksin ja seebikivilahu jooksin? Ah, mis ma nüüd — sulle on ju alati ükskõik olnud, mida su naine tunneb...»

«Ära muutu sentimentaalseks. Me oleme küllalt kaua külg külje kõrval elanud, et teineteist mitte enam üllatada.»

Ene oli märkamatult tõusnud ja lähenenud. Kergelt laua vastu nõjatudes ja oma irooniliste silmadega isa jälgides ütles ta:

«Üllatada... ei suuda sa enam mindki. Ma pole just ingliks kasvatatud, aga sinu uus afäär on... vastik. Või valmistud sa mõnes kreeka tragöödias kangelase osa mängima?»

«Sinu mõttelend on minu jaoks liiga kõrge ja kauge...»

«Me teame, et sa oled ka hea näitleja, nii et teesklemisel pole mõtet. Muidugi, see kõik klapib nõnda suurepäraselt sinu vaadetega elule, moraalile ja kunstile. Tõeline kunstnik ei saa ju üraskina puukoore all nakitseda, vaid peab tõusma elu kullatud tippudeni ja kastma end sügavamasse mülkasse. Kah elulähedus! Ja laseb end nõnda kenasti õigustada võitlusega väikekodanliku moraali vastu. Kõik su elamused olid nähtavasti liisunud, et sa katsetasid... iseenda poja pruudi võrgutamisega...»

Juba Ene esimeste sõnade ajal heitis Rommi tusaselt käega ja võttis uuesti raamatu, mille Mall oli tagasi diivanile visanud. Tal oli tüdinenud ja lootusetu ilme, et kes naiste suid sulgeda jaksab. Ene viimaste sõnade

juures ta aga võpatas, raamat langes alla ja tülpinud üleolekumask kärises tükkideks:

«Mis jaburus see on?»

Selles hüüdes oli nõnda palju üllatust ja kohkumist, et Ene kindlus kõikuma lõi ja pärast mõningaid kiiresti vahetatud lauseid veendus ta, et isa seekord tõepoolest ei mängi ega teeskle. Üsna abitult, iseteadvuse ning trotsita vaatas Rommi naiselt tütrele ja pomises:

«Ma ei teadnud, et Aavo ja Hilje... Mul polnud aimugi.» Ja äkki karjus vihaselt: «Miks mulle keegi varem ei rääkinud? Miks minu ees kõike saladuses hoiti!»

Taipas siis isegi oma süüdistuse mõttetust ja tõmbus tagasi diivaninurka. Kui ootamatult mõnikord eluteed ja saatused puntrasse keerduvad, hullemini kui sassiaetud lõngakera... Ja harutamise asemel ajavad naised kõik veel rohkem keerdu ja kruvivad minugi närvid üles. Justkui oleks pool maakera hukkunud. No-jaa, ei saa salata, et tüdruk mulle meeldis ja et... aeg oli külaskäiguks ebasünnis, aga meie ei ela enam keskajal, mil iga minutit ja iga sammu kombluse range margapuuga mõõdeti. Paljugi mis peopeaga ette ei võeta... Või Aavo jõudis Hiljele silma heita. Vaata poissi, maitse on tal hea. Oligi aeg, hakkasin teda juba tossikeseks pidama, nagu polekski Rommi Kirreti poeg. Seda ta seal klubi vahet jooksis... Aavo on siiski hoopis teisest puust, küllap tema ripub tüdruku küljes kogu südamega, nagu maailmas oleks midagi igavest... Aavo ja Hilje...

Äkki hüppas Rommi diivanilt ja haaras Ene käsivarre:

«Aga võib-olla on ka Aavo kõiki neid rumalaid jutte juba kuulnud?»

Mall ja Ene noogutasid korraga.

«Ja teie istute nagu muumiad! Kus Aavo praegu on?»

«Ei tea,» vastas Ene vaikselt.

«Issand jumal, sa ütled seda, nagu oleks su süda kivist. Kas sa siis ei tea, et Aavo mõttekujutus lendab nagu välk. Peame poisi otsekohe üles leidma.»

«Ma otsisin... Teda polnud kusagil.»

«Polnud!» põlastas Rommi. «Aga vahepeal ehk tuli. Ah, kui saamatud on küll naised...»

Rommi ruttas telefoniaparaadi juurde ja valis teatri keskjaama. Aavo polnud õhtupoolikul teatrihoones käinud, ka Hugo Sarap oli mõni aeg tagasi lahkunud. Kunstiinstituudist vastas peale pikki helistamisi kellegi unine hääl, et tema on ainus elusolend kogu majas.

«Kus ta võiks... kus ta küll võiks olla...» trummeldas Rommi telefonihargile. «Võib olla, et...» vaatas ta küsivalt Enele.

Ene raputas pead.

«Ei, ka seal teda pole. Hugo läks Rutaste poole. Kui Aavo oleks seal olnud, oleksid nad mõlemad juba siin.»

Kuhu veel helistada? Miilitsajaoskonda? Seal naerdaks ta lihtsalt välja. Nemad ei arvesta ülitundlike närvidega, nad vastaksid lakooniliselt: oodake... Räägitakse pärivusest, iseloomude ja kalduvuste ühelt sugupõlvelt teisele kandumisest, aga seal ta on: minul on närvid nagu traadid, ka Mall on mõistlik ja arusaav naine, kuid Aavo on ülitundlik, mõnikord lausa naiselik, justkui oleks mõnest teisest perekonnast pärit. Ka kasvatusega ei takistanud me laste normaalset sirgumist — ei hellitanud potililledena, hoidsime eemal lasteaia kärast... Kus, kus küll Aavo võiks praegu olla?

«Küll ta tuleb varsti koju,» rahustas Rommi rohkem iseennast kui teisi ja võttis uuesti «Kuningal on külm». «Jalutab veidi, jahutab end ja tulebki...»

Igaüks kolmest otsis endale tegevust, et mõtteid laiali peletada, aga nad võpatasid igal välisukse paugatusel, püüdsid kojast kostvaid kaugeid hääli ja samme, ise oma kuulatamist teiste eest varjates.

Ja äkki krigises võti snepperlukus.

Kõik jäid ükskõiksust teeseldes istuma, kui Aavo uksele ilmus. Ta oli kahvatu, palja päi, alati korralikult kammitud juustest langesid salgud kahele poole. Aavo veidi lapselikult pehme ja kumerakaareline suu oli kõvasti kokku litsutud ja niigi kõhnad põsed hoopis lohku vajunud. See oli vaevatud ja piinatud nägu, milles ekslesid tuhmid silmad, mille alatine erk-sinine oli nüüd kahvatu, pigemini hall.

Esimesena tuli elu Mallesse. Ta lõi käsi kokku:
«No mis ma peaksin ometi istuma! Ja sina ka, Ene. Kindlasti pole keegi kogu päeva jooksul midagi hamba alla saanud. Lähme, vaatame veidi köögis ringi. Teevesi on ehk veel kuum...»
Ene ei liigatanudki ja ka Mall ei läinud kuhugi. Ta astus mõne sammu Aavo poole, nagu kavatseks teda troostida ja julgustada, aga pöördus siis kõrvale — ta oli unustanud, kuidas oma pojale õrnust avaldada.
Aavo seisis keset tuba. Ta pilk oli ainiti suunatud isale, kes sõrme lugemisjärjeks raamatu vahel hoides püüdis end väikeseks teha ja kõrvale nihkuda, kuni lõpuks pomises:
«Mis sa minust... nõnda puurid?»
Aavo suunurk tuksles, väreles, siis oli jälle kõik endiselt tardunud.
«Mis sa tegid...» ütles ta tuhmil, elutul häälel. «Mis sa tegid?»
Poja hääl päästis Rommi Kirreti nagu nähtamatuist kütkeist. Ta tõusis, läheneb mõned sammud ja püüdis virilavõitu naeratusega rõõmustada:
«Kui hea, et sa tulid. Ootasime sind kõik, tundsime muret... On tarvis üht-teist seletada ja... selgitada. Istu ometi, sa näid nõnda väsinud...»
«Äkki oled haige?» hoolitses Mall.
Aavo muigas kibedalt:
«Kakskümmend aastat jätkus teil aega ja tähelepanu ainult iseenestele, kas pole hiljavõitu lapsearmastust mängida?»
«Istu, istu ometi!» kordas Rommi, nagu poleks ta Aavot kuulnudki. «Ja rahune. See on peaasi — rahune. Sa oled veel noor, kogenematu ja... kaldud hõlpsasti liialdama. Su fantaasial on kerged tiivad nagu tõelisel kunstnikul ikka. See on hea, isegi väga hea, kuid elu ei ole kunst ja temale tuleb vaadata kaine ning rahuliku pilguga. Kas või seegi kord! Lihtsalt uskumatu, kui rumalasti, õigemini küll kui kavalasti on mõne sündmuse otsad kokku põimitud ja kui usinasti kõige metsikumaid oletusi ning järeldusi tehakse. Ära unusta, et kunagi pole puudust kadedaist, kes on valmis pori prit-

sima, eriti kui on tegemist... tuntud inimestega. Sa ometi kuuled mind, Aavo?»

«Kus sa käisid pärast... jumalate pidu?»

Kaht viimast sõna hääldades Aavo võpatas, nagu puudutaks ta midagi ääretult vastikut ja räpast.

«Miks sa ometi ei istu? Kõneleme rahulikult. Kinnitan sulle, et midagi pole juhtunud, mitte midagi erilist... Ma saatsin Hilje Rutase koju, keegi pidi seda ometi tegema, eks ju? Tõepoolest, oli hiljavõitu... Kui kõrvalt vaadata ja kellegi äraostetud autojuhi lora kuulata, võib pagan teab millise romaani kokku fantaseerida. Et sa ise ka kogu aeg vaikisid...» Rommi tegi väikese pausi, naeratas kavalalt ja vangutas etteheitvalt pead: «Ei ole ilus, põrmugi pole ilus oma isa ees saladusi hoida. Oleksid sa rääkinud, kas või poole sõnagagi mõista andnud, ma poleks teda üldse kaasa kutsunud. Sul on hea maitse, Aavo. Hilje on suurepärane tüdruk...»

Aavo haaras klaverilt kolme graatsia portselanist kujugrupi ja ta käsi tõusis. Mall kiljatas ja peitis näo kätesse; Ene istus nagu tardunud, pärani silmad kiindunud Aavosse. Aavo käsi tõusis ja... langes jõuetult alla, nii et kuju põrandale kukkus ning kildudeks purunes. Aavo sulges silmad, pea vajus rinnale, käed rippusid lõdvalt külgedel, nagu oleks ta väga väsinud. Nõnda seisis ta hetke ja pöördus siis, lahkudes raskel, lohiseval sammul toast.

«Ta... tahtis mind lüüa...» kogeles Rommi. «Ta tõstis käe... omaenda isa vastu...»

«Aavo oleks olnud mees, kui ta seda oleks teinud!» sähvas Ene.

Ta ei läinud vennale järele, sest uskus, et Aavo läks oma tuppa ja et ta vajab praegu rahu, üksindust, puhkust.

«Oh, kuidas siin tuul tõmbab,» võbistas Mall õlgu ja astus uksest eemale. Algul libisesid ema sõnad Ene kõrvust mööda, siis võpatas ta äkki:

«Tuul?»

Ta jooksis kotta — välisuks oli pärani lahti...

Kui Hugo hiljem Kirretitele tuli ja Ene talle jutustas,

kuidas Aavo kodus käis ja jälle minema pages, lõi Hugo endale kärsitult rusikaga vastu põlve:

«Milline pigi! Ma jäin ka Hilje poole hiljaks.»

«Hilje!» turtsatas Ene põlglikult. «Mis näo tema teeb? Kas ta teeskleb — õnnetut?»

«Hilje on õnnetu, väga õnnetu. Aavo oli üliärritatud, ei lasknud tüdrukul rääkidagi, vaid pildus jämedusi... sõimas. Siis tärkas ka Hiljes trots, ta ägestus ja vastas teravustega... Vanaema Ann Rutas jutustas mulle, kuidas kõik oli olnud tol saatuslikul ööl... pärast jumalate pidu. Rommi Kirret tuli koos Hiljega üles Rutaste korterisse, kuid midagi halba selles polnud, sest vanaema Ann oli kodus. Ta tuli juba eelmisel päeval. Rommile oli see mõru pill, tema teada pidi Ann maal olema. Hilje mängis talle väikese ninanipsu, ja mis jäi Rommil muud üle, kui halvale mängule hea nägu teha? Avati pudel, joodi mõned klaasitäied, aga hea tuju oli ainult Hiljel ja poole tunni pärast kobis Rommi vabandades minema. Noh, ooper ei lõppenud sellega ja Rommi Kirret ei kaotanud lootust, vaid astus vajalikke, ammu äraproovitud samme, et lõppvõitu siiski endale kindlustada. Aga see on juba uus vaatus...»

Ene hüppas toolilt:

«Lähme linna. Käime kõik tänavad läbi, ehk leiame Aavo...»

Hugo vangutas kaheldes pead, aga läks kaasa. Nad kõndisid südaööni, kuid Aavot ei kohanud.

24

Hommikul vara helistati miilitsajaoskonnast, et on leitud noormehe laip, kelle taskus olid dokumendid Aavo Rommi poeg Kirreti nimele, ja paluti tulla lahkamiskambrisse, et veenduda, kas pole tegemist eksitusega.

Miilits on umbusklik asutus, tema vajab mitmekordseid tõendusi ja tunnistusi, aga Kirretid teadsid ilma surnukeha nägemata, et lahkamiskambri laual lamab nende poeg. Ene ei läinud kaasa, ta sulges end oma tuppa ja jäi sinna õhtuni. Rommi helistas teatrisse, et

kurva juhtumi tõttu perekonnas ärgu kedagi Kirretitest tööle oodatagu. Mall nuuksus kogu aeg, võtmata rätti silmadelt, aga Rommi nägu oli liikumatu nagu marmor.

Lahkamiskambrist sõidutati nad miilitsajaoskonda. Noor leitnant, kes tundis Kirreteid kui näitlejaid, avaldas väga liigutaval kombel kaastundmust ja alustas aupaklikult oma küsitlust. Rommi põikles ja püüdis eelmiste päevade sündmustest üht-teist surnuks vaikida, aga Malle peas oli kõik segamini, ta putras loogikata, mis kogu eluaeg polnud ta tugevaks küljeks olnud, ja jutustas innukalt ning detailselt lookestest, millest alles mõni minut tagasi oli üle hüpanud, nii et leitnandil polnud raske lühikese ajaga kogu sündmuste käiku üles konstrueerida. Mida rohkem täiskirjutatud lehti ta ette lauale kogunes, seda järsemaks muutusid küsimused, jahedamaks toon, karm-ametlikumaks nägu. Küsitluse lõpetanud, luges leitnant protokolli ette ja palus alla kirjutada.

«Kas me võime... kas see on kõik?» küsis Rommi ja vihastas iseendale, et nõnda kohmakalt sõnade otsa komistas.

Leitnant mõõtis neid pika ja külma pilguga:

«Kahjuks ei luba meie amet ainult südametunnistuse järgi talitada... Olete vabad!»

Rommi väljus süngena, jäigana ja solvununa. Säärane kollanokk, ülbe nagu tsaari urjadnik! kergendas ta miilitsaleitnandi aadressil oma südant. Või südametunnistuse järgi... Mis teab militsionäär südametunnistusest või üldse inimlikest tunnetest, isasüdame kannatuse suurusest ja valu sügavusest...

Jah, Rommi Kirret kannatas. Ta oli nagu pea kaotanud, kohmitses ühest toast teise ega teadnud, mida ette võtta. Seesama mees, kes oskas laval sõjavägesid üksteise vastu paisata, nii et raksus metall ja lendasid sädemed, kelle näpunäiteil elustusid iidse Egiptuse orjademassid, kelle silm tabas väiksemagi ebatäpsuse ning korrapäratuse, oli äkki abitu nagu väike laps. Ja Ene istus ikka veel luku taga, Mall aga oskas ainult diivaninurgas kössitada, taskurätte vahetada ja ohkida:

«Issand küll, oh issand küll...!»

Aavo oleks oma läbilastud südamega veel hulgaks ajaks kõledasse, karbolist ja lubjast lehkavasse ruumi jäänud, kui Hugo poleks Kirretitele tulnud. Rommi hingas Sarapit nähes kergendatult, ruttas talle vastu, raputas kaua ning tugevasti noormehe kätt ja kordas:

«Ometi üks, kes meid ei unustanud... Hädas ja õnnetuses näeb alles, kes on tõeline sõber... Kes pole ise läbi elanud sellise kaotuse piinu nagu mina, ei oska ette kujutada, kui raske, kui koletult raske see on... Ja ma olen hirmus võhik elu pisiasjus, ma ei tea mida teha, kust peale hakata. Ene ka ei näita nägugi, justkui Aavo polekski ta vend...»

Hugo oli väga tagasihoidlik ja morn, aga kes ei oleks seda oma parima sõbra nõnda kurva lõpu puhul? Rommi vangutas imestunult pead, kui Ene Hugo koputuse ja hüüde peale otsekohe avas. Ene vaatas tuimalt ning ükskõikselt, kui aga Hugo meelde tuletas, et on tarvis korraldada Aavo viimsele puhkepaigale saatmine, ta elustus ning küsis, mida tuleks teha. Rommist oli vähe abi, ja nähes, et Hugo temast peaaegu vaikides mööda käib, tõmbus lavastaja solvunult kõrvale. Kui Mallele öeldi, et on tarvis ruumid Aavo vastuvõtmiseks ümber korraldada, hakkas ta koos passijanaisega kiiresti ja tarmukalt askeldama...

Ja järgmisel päeval pöördus Aavo tagasi koju. Seekord juba rahulikuna ning ükskõiksena... Ta pehmed huuled olid kahvatud ja pisut-pisut avatud, näonahk valge ja õrn, silmalaud läbipaistvad ja kerged, nagu võiksid nad iga silmapilk imestunult kerkida. Ene istus tummana venna kõrval, pilk ainiti ta näol; tõusis siis ja koolutas tasakesi tahapoole väikese juuksesalgu, mis oli kaardunud kõrgele otsmikule.

Maja oli nagu välja surnud, kõik liikusid hääletult, kikivarvul, justkui kardaksid nad äratada alles äsja uinunut. Pikkamisi venisid tunnid, aga Ene ei lahkunud Aavo juurest. Ta ei kuulnud, millal lähenes isa ja võpatas seepärast, kui äkki teda enda kõrval nägi.

«Sa ei maga veel?»

Rommi Kirret raputas tummalt pead ja laskus aeglaselt toolile. Kui Ene tahtis eemalduda, haaras ta tütrel käest.

«Ei, ära mine,» sosistas Rommi. «Valvame kahekesi...»

Nad istusid vaikides. Küünalde hüplevad leegid valgustasid Aavot katvat valget lina ja jalutsile pandud lilli. Ene pilk oli nagu naelutatud iseenda kätele, kuni mingi häälitsus, milles oli nii ohe, neelatus kui nuukse, sundis teda pead pöörama.

Isa oli sulgenud silmad; kaks pisarat valgusid põski mööda aeglaselt allapoole, suu oli tõmbunud üheks kitsaks triibuks. Rommi Kirreti ilme oli nõnda valuline, et Ene ei suutnud end tagasi hoida, vaid laskus tema kõrvale põrandale ja peitis oma näo isa sülle.

«Isa!» sosistas ta.

Rommi ei puudutanud tütart. Nagu kusagilt kaugelt kuulis Ene ta häält:

«Taevas halasta, kas tõesti mina...»

Üks küünal põles võbisedes lõpuni. Ene tõusis, et süüdata uus. Kui ta taas end sirgu ajas, oli isa tool tühi...

Kui Hugo pärastlõunal neile tuli, kutsus ta Ene kõrvale ja ütles:

««Onu Vanja» tuleb uuesti repertuaari nädala võrra varem, kui esialgu oli ette nähtud. Lavastaja kavatseb üht-teist muuta ja tihendada. Senikaua kui teid pole, võetakse läbi stseenid, kus ei esine Sonja. Kohe pärast matust tuleks teil aga proovidest osa võtta. Kas jaksate?»

Ene mõtles hetke, noogutas siis:

«Jaksan...» Ja hetke pärast küsis: «Kas te... Hiljet nägite?»

«Nägin. Heldur Link viimistleb üksinda «Rongaisa». Hilje oli täna proovil. Kartsin väga, et tal ei jätku selleks jõudu. Oleksite pidanud nägema, kuidas ta tuli! Kõik olid ammu enne õiget aega kohal, kõikide silmad neelasid teda, ja ta teadis, mida temast kõneldakse ja miks vaadatakse... Uuh, see on jube, kui sind uuritakse nagu putukat! Ma lausa imetlesin teda. Hilje on ju väikesevõitu, nääpsuke veel pealegi, aga ta hoiak, ilme ja kõnnak oleksid väärinud Kleopatrat. Tal oli seljataga öö täis põrgupiinu, seda oli kohe esimesest pilgust näha, aga ta tuli ja mängis! Oh, oleksite näinud, kuidas ta hävitas Anijala, tolle rongaisa. Hiljest otse

hõõgus viha ning põlgust, ja me kõik jälestasime koos temaga Anijalga...»

Päeva jooksul käisid sõbrad Aavoga jumalaga jätmas. Tuli üliõpilasi, töölisi kunstsarvetehasest, «Apollo» dekoratsiooniala töötajaid, näitlejaid. Panid lillekimpe Aavo jalutsisse, seisid vaikselt mõned minutid ja lahkusid, sõnatud ning kurvad. Üsna õhtu eel, kui ruumis olid ainult omad inimesed ja Hugo, libises sisse Hilje. Ta vaatas abiotsivalt nagu hirveke ringi, pilk liikus üle Rommi Kirreti, üle Hugo ja peatus Enel.

«Kas ma... tohin?» sosistas ta.

Ene noogutas. Keegi ei lausunud sõnakestki. Oli vaikne, nii vaikne, et kostis Rommi hingamise kahinat.

Tasa, nagu kartes äratada magajat, läheneb Hilje sügislilledesse peitunud kirstule. Pikkamisi, ettevaatlikult pani ta kolm roosiõit Aavo rinnale tõstetud kätele ja pead ühele õlale kallutades jäi üksisilmi vaatama Aavo rahulikule, nagu uinunud näole. Kuidas ka Hilje lauge pingutas, valgusid ta avardunud tumedad silmad vett täis; nagu murdunud rukkikõrs langes Hilje kirstu kõrvale põlvili, surudes näo vastu Aavo käist:

«Aavo... ma armastasin ju sind... ainult sind... Aavo...!»

Hugo viipe peale tõmbusid kõik eesruumi. Seal seisis poolhämaras pikk mees, kelle sarvraamidega prillide taga välkusid niiskelt heasüdamlikud silmad. Mehe kitsas nägu oli mures ning kurbuses nagu veelgi rohkem kokku kuivanud.

«Kas ta... jäi sinna?» sosistas Heldur Link.

Hugo noogutas.

«Aga miks sa kojas seisad? Kas edasi ei astu?»

«Ma ei... Ei, ma ei või. Tulen matusepäeval uuesti. Mul on siin,» Link tõstis käe rinnale, «nõnda rumalasti ehitatud, et purskaksin ulguma hullemini kui ükskõik milline naine... Ma saatsin Hiljet... Ta on hirmus õnnetu... Ega tal muidugi minust mingit troosti ei ole, aga ma ei sega teda vist ka, sest ta peaaegu ei märkagi mind. Ometi on hea, kui inimesel tema õnnetuil päevil keegi lähedal seisab... Et oleks, kellele oma muret ja, kui vaja, ka pahameelt välja valada...»

Kõik vaikisid. Toast kostis aegamisi väsivat ja vaibuvat nuuksumist...

Kirretid kutsusid matusepäevaks ainult kõige lähemaid inimesi; nad uskusid, et talitus möödub vaikselt, kitsas ringis, ja olid seetõttu väga üllatunud ning liigutatud, kui nende korteris jäi näitlejaist, üliõpilastest ja isetegevuslastest kitsaks. Mall oli mõne päevaga toibunud ja võttis kurva kuninganna ilmega kaastundeavaldusi vastu, korrates igaühele:

«Oo, tänan, tänan. Aga millised sõnad suudaksid lohutada lõhkikäristatud emasüdant...!»

Pikas rongkäigus liiguti kalmistule. Ilm oli tusane, ülal tõttas halle ja hõredaid pilvetükke, mille vahelt välkus taeva kahvatuid laike; tuul vilistas ristide vahel, keerutades peotäit tolmu ja paari paberituusti; kaskede rohelistesse kuubedesse segunes esimesi kollakaid laike, ainult kuused seisid igihaljaina ja rahulikena, nagu tusaselt selga keerates edevale pihlakale, mis erkpunase ja raske marjakoorma all maani kummardus.

Matus on alati kurb, ja mida noorem lahkunu, seda masendavam on iga kolm peotäit mulda, mis alla kirstukaanele rabiseb. Milline traagika, milline ülekohus asetada mulla alla inimene, kes alles seisis oma elutee algul ja kes võib-olla oleks kinkinud maailmale sama palju ilusat, kasulikku ja head kui Aristoteles või Vergilius, Michelangelo või Tolstoi, Beethoven või Shakespeare, Kolumbus või Pasteur. Kõik maailma hingetud kalliskivid pole väärt üht loovat, armastavat, unistavat ja võitlevat inimest. Millise kurbuse ja leinaga peame seepärast kummarduma iga kääpa kohal, mille all puhkab nooruk, kelle Suure Niitja vikat rabas enne, kui ta oli jõudnud oma elutee lõpuni ära käia...

Oma lahkumissõnas Hugo nõnda küsiski:

«Kas meie sõbra Aavo vähesed elupäevad olid nagu virvendus järvepinnal? Nagu hommikune tuulehoog metsaladvus? Ei olnud. Siin räägiti palju sellest, kuidas Aavo oma nooruse energia ja veel suurema talendiga äratas kaasõpilaste imetlust, rõõmustas klubi näitehuvilisi ja sisendas suuri lootusi «Apollos». Kõike seda ei olnud muidugi teab kui palju, sest Aavo viibis liiga lühikest aega meie keskel. Kuid on hoopis midagi täht-

samat, mida Aavo meile pärandas. Meie hulgas kindlasti pole ühtki, kes endalt poleks küsinud: Milleks? Miks hävis noor elu? Kas selle asemel, et kalmul leinas päid langetada, me ei oleks võinud hoopis teatris tema dekoratsioonidele aplodeerida? Ja küllap igaüks vastab: jah, nõnda ei oleks pidanud noor elu kustuma. Aavo nagu seisaks meie keskel ja ütleks: Inimesed, teie ei ela ainult iseendale! Ükski tegu, ükski sõna, olgu hea või kuri, ei jää õhku rippuma, vaid kõik on seoses, kõigel on oma järelmõju. Aavo mälestus kohustab meid võitlema, võitlema inimese vaimse palge, kõlbelise suuruse ja puhtuse eest. Kui me seda võitlust iseendas ja oma ühiskonnas lõpule ei vii, kohtame oma teel veel palju selliseid kurbi päevi nagu tänane. Aavo, sõber, kui lühike ka oli su elu, see ei kao nagu lainevirve või tuulepuhang — sa hoiatasid meid, hoiatasid kallimaga, mis inimesel on... Me ei unusta sind ega sinu traagilist heitlust. Kui me siit lahkume, oleme igaüks nagu karmist puhastustulest läbi käinud ja võime öelda: Ei, Aavo, sa ei elanud asjatult...»

25

Päeval pärast matust läks Rommi «Apollosse». Ta kõndis aeglaselt nagu inimene, kes oli kaua haige ja on veel liiga nõrk kiiremaks käiguks. Valu ei käristanud enam nagu tangidega, aga süda kibeles, andmata kusagil rahu. Oh neid parastavaid, irvitavaid, kahjurõõmsaid nägusid, muigas ta, mis mulle teatris vastu vahivad. Ent nad peavad pettuma, nähes lavastaja Kirretit sama tugevana, sama löögivalmina nagu alati! Rommi samm kuivas veelgi kokku, aga ikkagi näis tee koduni teatrini lühem kui kunagi varem. Rommi peatus kõheldes «Apollo» kõrge hoone nurga kohal ja alles näitlejate sissekäigu ukse avamine tõukas ta liikvele. Trepist tõusis Rommi üles tõtates, pooljoostes, nagu ikka lavastaja Kirret, kellel alati oli kiire...

Vastutulijad teretasid tõsiselt; keegi ei itsitanud, kusagil ei pistetud päid kokku.

Hugo Sarap oli peanäitejuhi juures, ja kui Kirret

sisse astus, vaikisid mõlemad. Aa-ah, minust kõnelesid, mõtles Rommi mõrult ja ütles järsult:

«Vabandage, et segan. Tahtsin ainult küsida, milline on lähemate päevade tööplaan? «Rongaisa» läheneb muidugi lõpule, aga millal pean alustama «Suveöö unenäoga»?»

Peanäitejuht vaatas abiotsivalt Hugo poole, libistas käe paaril korral üle läikiva pealae ja kui partorg enda ette vaadates vaikis, algas kobamisi:

«Nn... njaa... usu mind, see on meile kõigile samasuguseks ebameeldivuseks kui sulle... Kuid meie ühine vastutus on suur, ja millised ka oleksid ühe või teise isiklikud sümpaatiad ja antipaatiad...»

Hugo kartis, et Tubnik hakkab tsiteerima, mis selle kohta ütleks geniaalne teatrikunsti isa Stanislavski, ja katkestas teda:

«Milleks sellised jänesehaagid? Kirret, teie töö teatris katkeb seniks, kuni üldkoosolek otsustab, kas üldse lubada Rommi Kirretil «Apollos» edasi töötada. Olen kuulnud hääli, mis on selle vastu, ja ma kaldun nendega ühinema.»

Rommi Kirret tundis, kuidas alt jalgadest tõusis südame poole jäine külmalaine. Üle keha levis lõtv loidus, nii et ta toetus käega toolileenile.

«See on... Mille eest mind õieti karistatakse? Ma olen ju ainult... õnnetute sündmuste ohver. Teie olete noor inimene ja süttite kähku... Ma saan aru, löök tabas teid valusasti. Aga kui oleksite kogu oma elu jooksul nõnda palju kannatanud kui mina viimaste päevade jooksul, te vaikiksite. Te ju teate, et... et midagi kurja tol õnnetul ööl ei juhtunud...»

«Teie suureks pettumuseks. Nõnda suureks pettumuseks, et otsustasite Hiljet lepinguga mõjutama hakata. Nagu mõni... parisnik. Te ehitasite oma elu valele. Pettus ja vale said teile harjumuseks, te leidsite neile isegi kaunisõnalisi õigustusi. Mäletate ju — meie ei kanna endaga väikekodanliku moraali saasta ja teised taolised tiraadid. Nagu saaks musta värvida valgeks...»

«Te vist vihjate mu abielu? Kas oleks olnud parem, kui oleksin lõhkunud perekonna, hüljanud lapsed...»

«Mis tähtsus on sellel, millise sildi all mürki süsti-

takse? Võib olla, et tol ajal, kui teie oma esimesed võidud noppisite, pigistati mõnd sorti närususte ees üks silm kinni, poetiseeriti neid koguni. Kahjuks teeme seda mõnikord veel nüüdki. Oma leplikkuse eest maksime väga kibedat hinda. Ka vaikimine on mõnikord kuritegu... Õppetund oli valus. Me ei kavatse kauem oma tumma tegevusetusega valet, pettust ja kõiki muid inetusi heaks kiita.»

«Teil on kerge lüüa... maaslamajat,» ümises Rommi pärast seda, kui oli suure jõupingutusega tagasi surunud teravad sõnad, mis talle keelele kippusid. «Ainult ma ei mõista, mis õigusega tahate heita minu isikliku elu avalikkuse pureda?»

«Kena isiklik elu! Moraal on alati ühiskondlik. Kollektiivi viga oli, et me õigel ajal Aavot oma kaitse alla ei võtnud.»

«Kaitse alla? Kelle eest?»

«Teie, Rommi Kirreti eest!»

Rommi vajus nagu longu, aga ajas enda kohe jälle sirgu ja tugevat kahujuukselist pead kuklasse heites ning kandilist lõuga ette lükates ütles:

«Eks näeme, kuidas mind... välja visatakse...»

Teatri «Apollo» üldkoosolekul oli üheks viimaseks kõnelejaks Jaan Kuuskla. Algul ta takerdus, komistas sõnadele, kordas, mida oli enne öelnud, eksis hoopis kõrvale, kuid aegamisi rääkis enda soojaks ja sattus hoogu.

«Meie oleme Kirretiga nii-öelda liisu- ja leerivennad. Ma mäletan hästi, justkui oleks see olnud alles eile, kuidas me mõlemad «Windsori naistes» alustasime. Sellest ajast peale veame ühes ja samas rakendis, Rommi pitshobusena ees, mina veoloomana järel... Elu on meist mööda jooksnud nagu kirju lint, ta on meid paitanud, aga küllalt sageli ka nuhelnud. Oleme Rommiga uppunud lilledesse, meie üle on nagu merelaine kokku vajunud aplausi torm, kuid oleme ka küllalt palju kordi kahvatuina, väsinuina ja värisevaina oodanud eesriide taga, mille tõstmiseks käteplagin oli liiga hõre. Meie iseloomud ei klappinud, meie anded olid erinevad, kuid eesmärk oli meil ühine ja nii me sörkisimegi kõrvu. Õieti küll mina sörkisin, kuna Rommi lasi traavi, aga

see pole praegu tähtis. Oluline pole ka see, et mõnigi kord lõime sarved kokku, nii et sädemed lendasid. Poksisime, nagu ikka kaks kanget sokku, aga ma imetlesin alati tema annet, tema fantaasiat ja jõudu. Meenutasin praegu kõike seda ainult selleks, et öelda: mitte keegi teist ei tunne Rommi Kirretit nii nagu mina. Ja küllap ka kogu õnnetuses, milleni oleme jõudnud, pole keegi suurem kaassüüdlane kui mina. Ma ju nägin, kui maias oli Rommi seelikutele, ta ei häbenenud ka ise oma jahte ja jahikesi. Purjus päi ma mõnikord küll sõimasin ta näo täis, aga kes võtab joobnu joru tõsiselt? Jah, ma vaikisin, kuigi oleksin pidanud karjuma, valjult ja lakkamatult hüüdma: Nii ei tohi, Rommi, sa külvad mürki teatris ja veel rohkem oma kodus! Rommi armastab teatrit nagu meie kõik. Teater on meie ema, meie elu, meie hing, meie jumal. Teater on ilu tempel. Aga mis ilu tempel see on, kus preestrid ise kasimata jalgade ja määrdunud kätega ringi paterdavad? Meie, näitlejad, oleme pillid orkestris, mille iga mänguriist peab helisema nagu puhtaim Stradivarius... Vaat kus kargas apostel välja, turtsatab mõni, endal nina sinine peas. Jah, kõrtsiuks on mõnikord tugevam kui mina... see on minu häbi... Sõber Rommi, ma armastan sind... just sellepärast on täna nõnda raske... Aga veel rohkem armastan ma teatrit... armastan kunsti, millega me teenime rahvast. Sa elasid halvasti, sest määrisid meie teatri head nime ja hukutasid noore elu. Ma süüdistan sind, et nüüd ja edaspidi ka mind hoiatataks: Vaata ette, va lakkekauss, ja ära unusta, keda sa teenid... Rommi väljaviskamist teatrist ma ei poolda, viidagu ta reanäitleja kohale.»

Jaan kõneles ja pisarad veeresid mööda konarlikke, karedaid põski alla, kuid ta ei tõstnud kätt nende pühkimiseks. Lõpetanud, laskus ta raskelt toolile. Kõikide pilgud otsisid Rommi Kirretit. Too istus eespool, küüru tõmbunud, pea ülestõstetud õlanukkide vahel, pilgud ainitiselt kinnitatud eesistuja kuklasse. Kui teda koosolekule kutsuti, ütles ta järsult ära. Aga hiljem kaalutles, et äraolekut tõlgendataks argusena, süütundena, ja see annaks vaba voli neilegi keeltele, millele tema juuresolek tabaks ees oleks. Saun tuleb muidugi kuum.

Keegi ei hoidnud teda tagasi...

Hilje kippus «Apollost» ära. Kas tagasi vabrikusse tööpingi taha või kuhugi provintsiteatrisse. Teda ei võetud kuulda, ja kui ka Hugo jääma julgustas, jättis ta lahkumismõtte ja sukeldus jälle proovidesse ning õpinguisse... Hilje lahkumisvõimalusest segipaisatult ning tujutult töötanud Heldur Link elustus taas ja «Rongaisa» hakkas kiiresti võtma lõplikku, lavaküpset nägu.

Hugo ja Ene kohtusid harva, enamasti proovide vaheaegadel. Ühel sellisel põgusal hetkel mainis Hugo nukralt, et talle ei jäänud Aavost mälestuseks ühtki fotot. Kõneles sellest nagu muuseas ja unustas...

Nädalapäevad hiljem leidis ta oma töölaualt paberisse mässitud pakikese. Mõne uue näidendi käsikiri, mõtles ta paberit lahti keerates. Ta üllatus polnud väike, kui välja koorus foto naeratavast Aavost. See oli suvine ülesvõte. Aavo seisis mererannal, tuul oli ta juukseid sasinud, taamal jooksis tumedal veepinnal murdlainete valgeid harju.

Hugo pööras pildi ringi. Tagaküljele oli Ene käega kirjutatud:

«Ta ei elanud asjata...»

Освальд Александрович Тоominг
СЕМЬЯ КИРРЕТОВ
На эстонском языке
Оформление: П. Рээвеэр
Эстонское Государственное издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja H. Välk
Tehniline toimetaja H. Kohu
Korrektorid L. Laur ja P. Hiie

Ladumisele antud 10. III 1953. Trükkimisele antud 4. VI 1953. Paber 54×84, $^1/_{16}$. Trükipoognaid 15,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 12,91. Arvutuspoognaid 13,6. Trükiarv 14 000. MB-04739. Tellimise nr. 1087. Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 6.35

7—3

A
22169
120828

Rbl. 6.35